

T.C.

NEVŞEHİR HACI BEKTAŞ VELİ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ARKEOLOJİ ANABİLİM DALI

**ORTA ANADOLU BÖLGESİ'NDE EPİ-PALEOLİTİK DÖNEM
VE NEOLİTİK ÇAĞ MİMARİSİ**

Yüksek Lisans Tezi

Fahrettin ÖZTÜRK

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Fevzi Volkan GÜNDÖRDÜ

Nevşehir

Temmuz 2023

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK

Bu çalışmadaki tüm bilgilerin, akademik ve etik kurallara uygun bir şekilde elde edildiğini beyan ederim. Aynı zamanda bu kural ve davranışların gerektirdiği gibi, bu çalışmanın özünde olmayan tüm materyal ve sonuçları tam olarak aktardığımı ve referans gösterdiğimi belirtirim.

Tezi Hazırlayan

Fahrettin ÖZTÜRK

TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK

“Orta Anadolu Bölgesi’nde Epi-Paleolitik Dönem ve Neolitik Çağ Mimarisi” adlı Yüksek Lisans tezi, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzu’na uygun olarak hazırlanmıştır.

Tezi Hazırlayan

Fahrettin ÖZTÜRK

Danışman

Dr. Öğr. Üyesi Fevzi Volkan GÜNGÖRDÜ

Arkeoloji Ana Bilim Dalı Başkanı

Prof. Dr. Yener BEKTAŞ

KABUL VE ONAY SAYFASI

Dr. Öğr. Üyesi Fevzi Volkan GÜNGÖRDÜ danışmanlığında Fahrettin ÖZTÜRK tarafından hazırlanan “Orta Anadolu Bölgesi’nde Epi-Paleolitik Dönem ve Neolitik Çağ Mimarisi” adlı bu çalışma, jürimiz tarafından Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Ana Bilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

..... / /

JÜRİ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi F. Volkan GÜNGÖRDÜ

Üye: Doç. Dr. Nurcan KAYACAN

Üye: Dr. Öğr. Üyesi Burcu TÜYSÜZ

İMZA

.....

.....

.....

ONAY: Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulunun / / tarih ve sayılı Kararı ile onaylanmıştır.

..... / /

.....

Enstitü Müdürü

TEŞEKKÜR

Tüm hayatım boyunca ve bu tez çalışması sürecinde benden sevgilerini ve desteklerini esirgemeyen sevgili annem Hatice ÖZTÜRK'e, babam İrfan ÖZTÜRK'e ve kardeşim İrem Sıla ÖZTÜRK'e teşekkür ederim.

Tez çalışması öncesinde ve tez çalışması sürecinde benden desteğini ve yardımını hiçbir zaman esirgemeyen ve her zaman çözüm odaklı yaklaşım sunan, akademik alanda kendimi geliştirmemde çok büyük emeği bulunan danışmanım Dr. Öğr. Üyesi Fevzi Volkan GÜNGÖRDÜ'ye teşekkür ederim.

Lisans ve Yüksek Lisans eğitimim boyunca her zaman yardımcı ve destek olan hocalarım Tuğçe ŞENER ve Filiz İLHAN'a çok teşekkür ederim.

Ayrıca tez çalışması sırasında benden desteklerini hiçbir zaman esirgemeyen kıymetli arkadaşlarım, meslektaşlarım Bünyamin GÜRSOY ve Emine TAŞKIRAN ve çalışma sırasında desteklerini hissettiğim tüm dostlarıma teşekkür ederim.

ORTA ANADOLU BÖLGESİ'NDE EPI-PALEOLİTİK DÖNEM VE NEOLİTİK ÇAĞ MİMARİSİ

Fahrettin ÖZTÜRK

Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü

Arkeoloji Ana Bilim Dalı, Yüksek Lisans, Haziran 2023

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Fevzi Volkan GÜNGÖRDÜ

ÖZET

“Orta Anadolu Bölgesi’nde Epi-Paleolitik Dönem ve Neolitik Çağ Mimarisi” başlıklı tez çalışmasında, Orta Anadolu Bölgesi’nde insan topluluklarının Epi-Paleolitik Dönem’de inşa ettikleri ilk barınaklardan, Neolitik Çağ’da yerleşik hayata geçerek inşa ettikleri ilk köy evlerinin ve bu evlerin oluşturduğu ilk köylerin mimari açıdan gelişimi incelenerek, bahsi geçen süreçlerde insan gruplarının sosyo-kültürel yapısının mimariye yansımalarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır. Bu bağlamda bahsi geçen konunun net bir şekilde aktarılabilmesi için Orta Anadolu Bölgesinde gerçekleştirilen arkeolojik araştırma ve kazı çalışmaları sonucunda elde edilen veriler doğrultusunda hazırlanan yazılı ve görsel kaynaklar kullanılmıştır.

Barınma insanoğlunun doğada hayatta kalabilmesi için en önemli temel ihtiyaçlarından bir tanesidir. Epi-Paleolitik Dönem öncesinde bu barınma ihtiyacını mağara, ağaç kovukları ve kaya altı sığınaklar gibi doğal alanları kullanarak karşılayan göçebe insan toplulukları, Epi-Paleolitik Dönem ile birlikte yarı göçebe yaşam biçimini tercih ederek daha önceden keşfettikleri, ilkel yaşama uygun kamp bölgelerinde geçici barınaklar inşa etmeye başlamışlardır. Bu basit kamp örneklerinin en erkeni günümüzde Ürdün sınırları içerisinde bulunan Ohalo II kamp alanında görülmektedir. Basit barınaklar, çevrede kolaylıkla bulunabilecek ağaç dalları, taşlar, saz/kamış ve iri hayvan kemikleri ile bu hayvanların derileri kullanılarak inşa edilmiştir. Ortalama 3-4 metre çapında oldukça küçük boyutlardaki bu yapılar birkaç kişinin temel barınma ihtiyacını karşılama amacı ile inşa edilmiştir.

Günümüzden yaklaşık olarak 12.000 yıl önce Holosen sürecin başlamasıyla birlikte insan topluluklarının yaşamında önemli gelişmeler izlenmektedir. Bu gelişmelerin başlangıç noktası olan Neolitik Çağ içerisinde insan toplulukları yerleşik yaşama geçmiş, aynı zamanda ilk tarım ve hayvancılık faaliyetlerini de bu süreç içerisinde gerçekleştirmiştir. İnsanoğlunun yaşamında görülen bu önemli değişim, barınma anlayışının da önemli ölçüde değişip gelişmesine neden olmuştur. Önceki süreç olan Epi-Paleolitik Dönem’de hafif malzemeler ile inşa edilen geçici basit barınaklar yerini Neolitik Çağ ile birlikte kerpiç, taş, kireç, ahşap sütunlar gibi daha dayanıklı malzemeler kullanılarak inşa edilen kalıcı ve daha büyük boyutlu yapılara bırakmıştır. Neolitik Çağ’ın erken evrelerinde inşa edilmeye başlanan basit evler ise ilerleyen süreçte değişen ihtiyaçlar doğrultusunda gelişim göstermiştir. Bu mimari gelişim ise Orta Anadolu Bölgesi’nde kendine özgü bir kültür içerisinde gerçekleştiği görülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Orta Anadolu, Epi-Paleolitik, Neolitik, Mimari, Gelişim.

EPI-PALEOLITHIC PERIOD AND NEOLITHIC AGE ARCHITECTURE IN THE CENTRAL ANATOLIA REGION

Fahrettin ÖZTÜRK

Nevşehir Hacı Bektaş Veli University, Institute of Social Sciences

Department of Archaeology, M.A., June 2023

Supervisor: Dr. Instructor Member Fevzi Volkan GÜNGÖRDÜ

ABSTRACT

In the thesis titled “Epi-Paleolithic Period and Neolithic Architecture in the Central Anatolian Region”, the first shelters built by human communities in the Epi-Paleolithic Period in the Central Anatolian Region, the first village houses and houses they built in the Neolithic Age. By examining the architectural development of the first villages formed by these houses, it is aimed to evaluate the reflection of the socio-cultural structure of the human groups on the architecture in the mentioned processes. In this context, written and visual sources prepared in line with the data obtained as a result of archaeological research and excavations carried out in the Central Anatolian Region were used in order to convey the aforementioned subject clearly.

Shelter is one of the most important basic needs of human beings to survive in nature. Before the Epi-Paleolithic Period, the nomadic human communities, which met this need for shelter by using natural areas such as caves, tree hollows and shelters under the rocks, preferred a semi-nomadic lifestyle with the Epi-Paleolithic Period and started to build temporary shelters in the camp areas suitable for primitive life, which they discovered before. they started. The earliest examples of these simple camps can be seen at the Ohalo II campsite, which is located in present-day Jordan. Simple shelters were built using tree branches, stones, reed/reed and large animal bones and skins of these animals that can be found easily in the surrounding area. These very small structures with an average diameter of 3-4 meters were built with the aim of meeting the basic shelter needs of a few people.

With the beginning of the Holocene process approximately 12,000 years ago, important developments are observed in the life of human societies. In the Neolithic Age, which is the starting point of these developments, human communities settled down and also carried out the first agriculture and animal husbandry activities in this process. This important change in the life of human beings has led to a significant change and development in the understanding of housing. The temporary simple shelters built with light materials in the previous period, the Epi-Paleolithic Period, were replaced by permanent and larger-sized structures built using more durable materials such as adobe, stone, lime and wooden columns with the Neolithic Age. The simple houses that were started to be built in the early stages of the Neolithic Age, on the other hand, developed in line with the evolving needs in the following period. This architectural development seems to take place in a unique culture in the Central Anatolian Region.

Key Words: Central Anatolia, Epi-Paleolithic, Neolithic, Architectural, development.

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİĞE UYGUNLUK.....	ii
TEZ YAZIM KILAVUZUNA UYGUNLUK.....	iii
KABUL VE ONAY SAYFASI	iv
TEŞEKKÜR.....	v
ÖZET	vi
ABSTRACT.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
KISALTMALAR VE SİMGELER.....	xi
LEVHALAR LİSTESİ.....	xii
TABLolar LİSTESİ.....	xvii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM EPI-PALEOLİTİK DÖNEM

1.1. Yakındoğu’da Epi-Paleolitik Dönem Kùltürleri	11
1.1.1. Levant Bölgesi Epi-Paleolitik Dönem	11
1.1.2. Anadolu’da Epi-Paleolitik Dönem.....	16

İKİNCİ BÖLÜM NEOLİTİK ÇAĞ

2.1. Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem	26
2.1.1. Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem’de Güneydoğu Anadolu Bölgesi	28
2.1.2. Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem’de Orta Anadolu Bölgesi.....	32
2.2. Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem.....	35
2.2.1. Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem’de Orta Anadolu Bölgesi.....	37

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

COĞRAFYA VE İKLİM	
3.1. Volkanik Kapadokya Bölgesi.....	41
3.2. Konya – Karaman Ovası	44

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ORTA ANADOLU BÖLGESİ EPI-PALEOLİTİK DÖNEM VE NEOLİTİK ÇAĞ MİMARİSİ

4.1. Konya-Karaman Ovası Epi-Paleolitik Dönem Yerleşim Yeri ve Mimarisi....	48
4.1.1. Pınarbaşı Kaya Altı Sığınağı Epi-Paleolitik Dönem Mimarisi.....	48
4.1.1.1. Coğrafya ve Konum	48

4.1.1.2. Araştırma Tarihçesi ve Stratigrafi.....	49
4.1.1.3. Mimari.....	50
4.2. Konya-Karaman Ovası Neolitik Çağ Yerleşimleri ve Mimarisi	52
4.2.1. Pınarbaşı Kaya Altı Sığınağı ve Açık Hava Yerleşimi Neolitik Çağ Mimarisi.....	52
4.2.2. Boncuklu Höyük.....	55
4.2.2.1. Coğrafya ve Konum	55
4.2.2.2. Araştırma Tarihçesi ve Stratigrafi.....	55
4.2.2.3. Mimari.....	55
4.2.3. Canhasan III.....	61
4.2.3.1. Coğrafya ve Konum	61
4.2.3.2. Araştırma Tarihçesi ve Stratigrafi.....	62
4.2.3.3. Mimari.....	62
4.2.4. Çatalhöyük	66
4.2.4.1. Coğrafya ve Konum	66
4.2.4.2. Araştırma Tarihçesi ve Stratigrafi.....	66
4.2.4.3. Mimari.....	67
4.2.5. Canhasan I.....	79
4.2.5.1. Coğrafya ve Konum	79
4.2.5.2. Araştırma Tarihçesi ve Stratigrafi.....	79
4.2.5.3. Mimari.....	80
4.2.6. Er Baba	82
4.2.6.1. Coğrafya ve Konum	82
4.2.6.2. Araştırma Tarihçesi ve Stratigrafi.....	82
4.2.6.3. Mimari.....	83
4.3. Volkanik Kapadokya Bölgesi Epi-Paleolitik Dönem Yerleşimi ve Mimarisi. 84	
4.4. Volkanik Kapadokya Bölgesi Neolitik Çağ Yerleşimi ve Mimarisi	85
4.4.1. Balıklı.....	85
4.4.1.1. Coğrafya ve Konum	85
4.4.1.2. Araştırma Tarihçesi ve Stratigrafi.....	85
4.4.1.3. Mimari.....	86
4.4.2. Aşıklı Höyük.....	86
4.4.2.1. Coğrafya ve Konum	86
4.4.2.2. Araştırma Tarihçesi ve Stratigrafi.....	87
4.4.2.3. Mimari.....	88

4.4.3. Sofular Höyük.....	101
4.4.3.1. Coğrafya ve Konum	101
4.4.3.2. Araştırma Tarihçesi ve Stratigrafi.....	101
4.4.3.3. Mimari.....	102
4.4.4. Sırçalıtepe	103
4.4.4.1. Coğrafya ve Konum	103
4.4.4.2. Araştırma Tarihçesi ve Stratigrafi.....	103
4.4.4.3. Mimari.....	104
4.4.5. Musular	106
4.4.5.1. Coğrafya ve Konum	106
4.4.5.2. Araştırma Tarihçesi ve Stratigrafi.....	106
4.4.5.3. Mimari.....	106
4.4.6. Tepecik-Çiftlik.....	109
4.4.6.1. Coğrafya ve Konum	109
4.4.6.2. Araştırma Tarihçesi ve Stratigrafi.....	110
4.4.6.3. Mimari.....	111
4.4.7. Köşk Höyük	116
4.4.7.1. Coğrafya ve Konum	116
4.4.7.2. Araştırma Tarihçesi ve Stratigrafi.....	117
4.4.7.3. Mimari.....	118
SONUÇ.....	121
KAYNAKÇA	130
EKLER.....	147

KISALTMALAR VE SİMGELER

$\delta^{18}\text{O}$: Jeokimya veya Paleo-klimatoloji gibi bilimlerde, yağış sıcaklığı ölçüsü, yeraltı suyu/mineral etkileşimlerinin ölçüsü ve metanojenez gibi izotopik fraksiyonasyon gösteren süreçleri sembolize etmek için kullanılır.

C^{14} : Radyokarbon

C° : Santigrat derece

Cm: Santimetre

Çev: Çeviren

Ed: Editör

Km: Kilometre

LGM: Late Glacial Maksimum / Son Buzul Çağı

M: Metre

Mm: Milimetre

MÖ: Milattan önce

MS: Milattan sonra

No: Numara

Ort: Ortalama

PPNA: Pre-Pottery Neolithic A / Çanak-Çömleksiz Neolitik A

PPNB: Pre-Pottery Neolithic B / Çanak-Çömleksiz Neolitik B

S: sayfa

Vb: Ve benzeri

Vs: Vesaire

Yak: Yaklaşık

Yy: Yüzyıl

LEVHALAR LİSTESİ

Levha 1. 1: B Alanı Kaya Sığınağı 7. binyıl Neolitik ve Epi-Paleolitik tabakaları	147
Levha 1.2: Pınarbaşı kaya sığınağı alanı (B alanı).....	147
Levha 2.1: Pınarbaşı kaya sığınağı alanı (B alanı).....	148
Levha 2.2: Pınarbaşı kaya sığınağı (B Alanı)	148
Levha 3.1: Temsili Epi-Paleolitik Dönem basit barınak örneği.....	149
Levha 3.2: Temsili Epi-Paleolitik Dönem basit barınak ve yaşam şekli illüstrasyonu	149
Levha 4.1: Pınarbaşı kaya altı sığınağı (B alanı) ölü gömme örneği	150
Levha 4.2: Pınarbaşı açık hava Neolitik yerleşimi (A alanı) 9. binyıl A açmasında tespit edilen sıva kalıntıları	150
Levha 5.1: Pınarbaşı açık hava Neolitik yerleşimi (A alanı) 9. binyıl D açmasında açığa çıkartılan B3 yapısı beyaz sıvalı taban	151
Levha 6.1: Pınarbaşı kaya altı sığınağı alanı (B alanı) 7. binyıl mimarisi çizimi ...	152
Levha 7.1: Doç. Dr. Emma Baysal'ın Boncuklu höyük yuvarlak/oval planlı yapı rekonstrüksiyonu ve çizimi	153
Levha 7.2: Boncuklu höyük yuvarlak/oval planlı yapıların genel görünümü.....	153
Levha 8.1: Boncuklu Höyük yuvarlak/oval planlı deneysel ev örneği	154
Levha 8.2: Boncuklu Höyük M alanı Feature 1 yapısının tabanı ve doğusundaki derin yarık.....	154
Levha 9.1: Boncuklu Höyük P alanı B21 yapısı	155
Levha 10.1: Canhasan III yerleşimi I. ve II. tabaka yerleşim planı	156
Levha 10.2: Çatalhöyük Neolitik Çağ mimarisi kerpiç tuğla örnekleri	156
Levha 11.1: Çatalhöyük Neolitik Çağ mimarisi kerpiç tuğla ve beyaz harç örnekleri	157
Levha 11.2: Çatalhöyük Neolitik Çağ dörtgen planlı kerpiç yapı canlandırımı	157
Levha 12.1: Çatalhöyük kazılarında açığa çıkartılmış dörtgen planlı yapı bir örneği	158
Levha 12.2: Çatalhöyük Neolitik Çağ yerleşmesinde açığa çıkartılan dörtgen planlı bir yapı örneği (Bina 119).....	158
Levha 13.1: Çatalhöyük Neolitik Çağ konut yapısı iç düzenleme canlandırması ..	159
Levha 13.2: Çatalhöyük Neolitik Çağ konut yapıları içerisinde boyları 70-75 cm arasında değişkenlik gösteren kapı açıklıkları	159

Levha 14.1: Merdiven altında inşa edilmiş ocak ve fırın düzenlemesi canlandırması	160
Levha 14.2: Çatalhöyük Neolitik Çağ evlerinde görülen boğa başı düzenlemeleri	160
Levha 15.1: Çatalhöyük sıvalı boğa başı düzenlemesi	161
Levha 15.2: Çatalhöyük Leopar Tapınağı kuzey ve doğu duvarları, sağ tarafta bir havalandırma açığı ve depo odasına geçiş açıklığı çizimi	161
Levha 16.1: Çatalhöyük Leopar Tapınağı'nın batı duvarında bulunan leopar kabartmaları.....	162
Levha 16.2: VII.23 yapısında bulunan “Ana tanrıça/Doğum yapan kadın kabartması	162
Levha 17.1: 2005 yılında Çatalhöyük yerleşmesinde bulunan ayı figürlü mühür ..	163
Levha 17. 2: 2015 yılında tespit edilen kilden yapılmış antropomorfik yüz.....	163
Levha 18. 1: Çatalhöyük yapılarında görülen akbaba duvar resmi.....	164
Levha 18. 2: Av Tapınağı kuzey duvarına resmedilen boğa avlama/kızdırma sahnesi	164
Levha 19. 1: Av Tapınağı kuzey duvarına resmedilen boğa avlama/kızdırma sahnesi illüstrasyonu	165
Levha 19. 2: B42 yapısında tespit edilen kucağında sıvalı bir kafatası ile gömülen kadın mezarı	165
Levha 20. 1: Temsili Çatalhöyük yerleşimi illüstrasyonu.....	166
Levha 21. 1: Erbaba yerleşimi Neolitik Çağ yerleşim planı	167
Levha 22. 1: Balıklı yerleşimi ve yuvarlak/oval planlı yapı kalıntıları hava fotoğrafı	168
Levha 22. 2: Balıklı yerleşimi taş duvarlı yuvarlak/oval planlı yapı örneği	168
Levha 23. 1: Aşıklı Höyük hava fotoğrafı	169
Levha 23. 2: Aşıklı Höyük kerpiç tuğlalarının üretimi ve güneşte kurutulması.....	169
Levha 24. 1: Aşıklı Höyük deneysel dörtgen planlı kerpiç yapıların inşa aşaması	170
Levha 24. 2: Aşıklı Höyük yerleşiminde görülen yuvarlak/oval planlı yapı önden görünümü	170
Levha 25. 1: Aşıklı Höyük yerleşiminde görülen yuvarlak/oval planlı yapı arkadan görünümü	171
Levha 25. 2: Aşıklı Höyük yerleşiminde görülen yuvarlak/oval planlı yapı 3D canlandırması	171

Levha 26. 1: Aşıklı Höyük yerleşimi 4. tabaka yerleşim planı ve yuvarlak/oval yapıları 3D modeli.....	172
Levha 26. 2: Aşıklı Höyük 4. tabaka yuvarlak/oval planlı B3 yapısı	172
Levha 27. 1: Aşıklı Höyük 3. tabaka yuvarlak/oval planlı yapı örneği (B18 yapısı)	173
Levha 27. 2: Aşıklı Höyük yerleşimi temsili 2. tabaka yerleşim planı çizimi	173
Levha 28. 1: Aşıklı Höyük 2. tabaka yerleşimi.....	174
Levha 28. 2: Aşıklı Höyük yerleşimi 2. tabakada görülen dörtgen planlı yapıların örnekleri	174
Levha 29. 1: Aşıklı Höyük 2. tabaka yerleşiminde görülen dar sokak düzenlemesi	175
Levha 29. 2: Aşıklı Höyük 2. tabaka yerleşimi dörtgen planlı yapıları dam düzenlemeleri.....	175
Levha 30. 1: Dörtgen planlı damların üzerine çıkma amaçlı kullanılan ahşap merdivenler	176
Levha 30. 2: Aşıklı Höyük yerleşimi 2. tabakada görülen dörtgen planlı yapıların illüstrasyonu.....	176
Levha 31. 1: Aşıklı Höyük 2. tabaka dörtgen planlı yapılarda görülen tabanı çay taşı döşeli ocak düzenlemesi (3J açması, A mekanında açığa çıkartılan ocak kalıntısı)	177
Levha 31. 2: Aşıklı Höyük 2. tabaka dörtgen planlı yapılarda görülen çay taşlı ocak ve baca olduğu düşünülen açıklık	177
Levha 32. 1: Aşıklı Höyük 2. Tabaka yapılarında görülen ocak düzenlemesinin aslına uygun yapılan ocak örneği	178
Levha 32. 2: Aşıklı Höyük T ve HV yapıları.....	178
Levha 33. 1: Aşıklı Höyük GA çakıl döşeli yol kesiti	179
Levha 33. 2: Aşıklı höyük T Yapısı tabanı	179
Levha 34. 1: Aşıklı Höyük T yapısı kırmızı boyalı taban.....	180
Levha 34. 2: Aşıklı Höyük T yapısında tespit edilen trepanasyon örneği	180
Levha 35. 1: Aşıklı Höyük HV Yapısı.....	181
Levha 35. 2: Kerpiç tuğlalar ile örülmüş kuzey duvarı ve HV mekânın taş döşeli duvarına bitişik şekilde inşa edilmiş dört küçük mekân	181

Levha 36. 1: Sofular Höyük hava fotoğrafı	182
Levha 36. 2: Sofular Höyük Orta Çağ Mezar örnekleri 3 numaralı mezar (sol) ve 11 numaralı mezar (sağ).....	182
Levha 37. 1: Sofular Höyük 1 ve 2 no'lu kerpiç duvarlar.....	183
Levha 37. 2: Sofular Höyük 3 no'lu kerpiç duvar	183
Levha 38. 1: 3 ve 4 no'lu kerpiç duvarlar ve 1 no'lu mekân	184
Levha 38. 2: Sırçalıtepe doğu yamacı açmanın genel görünümü	184
Levha 39. 1: Sırçalıtepe çocuk mezarı	185
Levha 39. 2: Sırçalıtepe Yapı 1 kerpiç duvar, ocak kanal ve kırmızı taban boyası	185
Levha 40. 1: Sırçalıtepe Yapı 1 kanal ve kırmızı boyalı taban	186
Levha 40. 2: Musular ve 300-400 m batısında Aşıklı Höyük havadan fotoğraf.....	186
Levha 41. 1: Musular yerleşmesi taş duvarlı yapılar	187
Levha 41. 2: Musular yerleşmesi taş duvarlı yapılar	187
Levha 42. 1: Musular yerleşim planı.....	188
Levha 42. 2: Musular A Yapısı sıvalı tabanı.....	188
Levha 43. 1: Musular Z Yapısı taş duvarları ve duvar sonunda görülen dört adet yassı taş	189
Levha 43. 2: Musular kanal yapısı ve işlik alanı.....	189
Levha 44. 1: Musular Kanal Yapısı iç görünümü	190
Levha 44. 2: Musular Y Yapısının doğu kısmında çok sayıda tespit edilmiş hayvan kemikleri	190
Levha 45. 1: Tepecik-Çiftlik yerleşimi hava fotoğrafı.....	191
Levha 46. 1: Tepecik-Çiftlik 5. tabaka ateş çukurları.....	192
Levha 46. 2: Tepecik-Çiftlik 5. tabaka BB yapısı genel görünüm.....	192
Levha 46. 3: Tepecik-Çiftlik AK Yapısı genel görünüm.....	192
Levha 47. 1: AK Yapısı batı duvarları	193
Levha 47. 2: AK Yapısı içerisinde kömürleşmiş ahşap kalıntıları.....	193
Levha 48. 1: AL Yapısı.....	194
Levha 48. 2: Tepecik-Çiftlik 3. tabaka farklı evrelere ait genel yapı kalıntıları	194
Levha 49. 1: 3. tabaka Fırınlı Yapılar Evresi üç farklı yapı örneği.....	195
Levha 49. 2: 3. tabaka Fırınlı Yapılar evresine ait bir yapı örneği	195
Levha 50. 1: 3. tabaka Fırınlı Yapılar evresi, fırın taş tabanı.....	196

Levha 50. 2: 3. tabakada Fırınlı Yapılar evresinde görülen kerpiçten yapılmış depolama birimi örneği	196
Levha 51. 1: 3. tabakada Fırınlı Yapılar evresinde görülen kerpiçten yapılmış depolama birimi örneği	197
Levha 51. 2: Köşk Höyük mimarisi genel görünüm	197
Levha 52. 1: Köşk Höyük IV. ve V. tabaka mimarisi genel görünüm.....	198
Levha 52. 2: IV. tabaka yapı örneği	198
Levha 53. 1: IV. ve III. tabakalar arasında görülen taş-kerpiç kullanılan duvar örnekleri	199
Levha 53. 2: Köşk Höyük III. ve II. tabaka mimarisi genel görünüm	199
Levha 54. 1: III. tabaka içerisinde yer alan bir konutta, taş merdiven düzenlemesi	200
Levha 54. 2: Köşk höyük III. tabaka çöp çukurları.....	200
Levha 55. 1: III. tabakaya ait bir evde seki, kil kutular ve çanak-çömlek kalıntıları	201
Levha 55. 2: Kutu düzenlemeleri	201
Levha 56. 1: Köşk Höyük III. tabaka yapılarının birisinin duvarında bulunan geyik avı sahnesi	202
Levha 56. 2: Köşk Höyük sıvalı kafatası örneği	202

TABLÖLER LİSTESİ

Tablo 4. 1: Orta Anadolu Bölgesi Konya-Karaman Ovası ve Kapadokya Bölgesi Neolitik Çağ yerleşimleri.	47
Tablo 4. 2: Konya-Karaman Ovası Neolitik Çağ Yerleşimleri.	52
Tablo 4. 3: Canhasan III yerleşimi yapı genişlikleri (ort. genişlik = 17.8 m ² , en geniş yapı 7-8 dışında tutulduğunda ort. genişlik = 16.1 m ²).....	64
Tablo 4. 4: Canhasan III yapı içerisi oda genişliği (ort. genişlik = 10,7).....	64
Tablo 4. 5: Çatalhöyük yapı içerisinde bulunan oda boyutları (Ana oda ort. 20.9, ön oda ort. 4.7, belirsiz oda 8.4).....	69
Tablo 4. 6: Çatalhöyük duvar resimlerinde kullanılan boyalar ve hammaddeleri. ...	74
Tablo 4. 7: Çatalhöyük yapılarında görülen duvar resmi motiflerinin tabakalara göre ayrılması.	75
Tablo 4. 8: Volkanik Kapadokya Bölgesi Neolitik Çağ yerleşimleri.	85
Tablo 4. 9: Aşıklı Höyük tabakaları ve tarihleri.....	88
Tablo 4. 10: Aşıklı Höyük 2. tabaka tek odalı yapı boyutları.	94
Tablo 4. 11: Aşıklı Höyük 2. tabaka çok odalı yapı boyutları.	95
Tablo 4. 12: Aşıklı Höyük 2. tabaka D-C-B ve A evreleri dörtgen planlı yapıların ana mekan boyutları.....	95
Tablo 4. 13: Tepecik-Çiftlik tabakalanma tablosu.	110
Tablo 4. 14: Tepecik-Çiftlik 3. tabakada tespit edilen ateş alanları hakkında bilgi tablosu.	115
Tablo 5. 1: Orta Anadolu Bölgesi Neolitik Çağ yerleşmelerinde kullanılan inşa malzemesi tablosu.	125
Tablo 5. 2: Orta Anadolu Bölgesi Neolitik Çağ mimarisinde kullanılan inşa malzemeleri yüzdelik dilimi.....	126
Tablo 5. 3: Orta Anadolu Bölgesi Neolitik Çağ'da “kümelenmiş mahalle modeli” görülen yerleşimler.....	127
Tablo 5. 4: Orta Anadolu Bölgesi Neolitik Çağ yerleşmelerinde görülen “kümelenmiş mahalle modeli” yüzdelik dağılımı.	127

GİRİŞ

Orta Anadolu Bölgesi Epi-Paleolitik Dönem ve Neolitik Çağ başlıklı bu tezin konusu, Orta Anadolu Bölgesi içerisinde yer alan Volkanik Kapadokya Bölgesi ve Konya-Karaman Ovası bölgelerinde, Epi-Paleolitik Dönem ve Neolitik Çağ'a tarihlendirilen 13 farklı yerleşimde yapılan kazı çalışmaları neticesinde tespit edilen mimari verilerin değerlendirilmesi bu tez çalışmasının ana konusunu oluşturmaktadır.

Barınma, insanın hem fiziksel hem de kültürel gelişiminde oldukça önemli bir yer tutan, temelinde iklim ve yabani hayata karşı insanın kendisini koruma ve güvenceye alma güdüsü ile hareket ettiği temel bir gerekliliktir. Hayatta kalmak için en önemli ihtiyaçlarımızdan birisi olan barınma, insanın ihtiyaçları doğrultusunda ve doğadan öğrendiği izlenimler sayesinde zaman içerisinde gelişimler ve değişimler göstermiştir. Önceleri ağaç kovukları, kaya altı sığınakları ve mağara gibi doğal sığınaklarda kendilerini koruyan ve barınma ihtiyacını karşılayan insanoğlu, yukarıda bahsettiğimiz gibi ihtiyaçları doğrultusunda ve doğadan gözlemleyerek kendisine kattığı yeni bilgiler ile yaşadıkları barınaklarını zamanla geliştirmişlerdir. Bu gelişimlerle birlikte, önceleri mağaralarda barınan göçebe avcı-toplayıcı insan grupları Neolitik Çağ ile birlikte, kerpiç, dal, taş, deri, büyük hayvan kemikleri ve dişleri gibi malzemeler kullanarak kendilerine yeni barınaklar inşa etmişlerdir. Bu sayede belirli bir noktada tüm yıllarını geçirmeye başlayan insanlar avcı-toplayıcılıktan kademeli olarak tarım yapan bir toplum haline gelmiştir. Ayrıca önceleri 10-15 kişilik gruplar halinde yaşayan göçebe avcı-toplayıcıların yerleşik hayata geçtiklerinden itibaren nüfuslarında da gözle görülür bir artış gözlenmiştir.

Mimari gelişim, toplum kültürüne de doğrudan etki etmiştir. Her ailenin kendisine ait bir konutunun olması, toplum içinde “özel mülk” kavramının da doğumuna neden olmuştur. Özel mülklerinde aileler kendilerinin yaşam standartları ve ihtiyaçları doğrultusunda çeşitli düzenlemeler gerçekleştirerek yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Yerleşik hayat ile birlikte hem gruplardaki nüfus artışı hem de tarım ile birlikte elde edilen ürünlerin artışı beraberinde bazı ihtiyaçları da getirmiştir. Nüfusları artan aileler ya kendilerine yeni konutlar inşa etmiş ya da mevcut konutlarına oda/odalar ekleyerek konutlarını büyötmüşlerdir. Buna ek olarak tarım ile birlikte elde ettikleri ürünlerini de evlerinde depolamak isteyen aileler, evlerine ek olarak depo/silo gibi birimler inşa ederek tarımda elde ettikleri ürünleri yıl boyu depolamayı amaçlamışlardır.

Öte yandan mimari gelişimler yalnızca o yerleşimde yaşayan toplumun kendi içerisindeki sosyo-kültürel etkileşimi ve değişimi dışında, bölgeler arası halkları da etkilemiştir. Örneğin Çanak-Çömleksiz Neolitik Döneme tarihlendirilen iki yerleşim olan Aksaray’daki Aşıklı Höyük ve Nevşehir’in Ürgüp ilçesine bağlı Sofular köyü sınırları içerisinde yer alan Sofular Höyük’te yapılan kazı çalışmalarında ortaya çıkartılan dikdörtgen planlı yapıların birbirlerine olan mimari benzerlikleri bu iki bölge halkının birbirleri ile olan sosyo-kültürel etkileşimleri ve ilişkilerini düşünmemize ve araştırmamıza neden olmaktadır. Daha uzak coğrafyalar arası benzerliklere baktığımızda yine Aşıklı Höyük ile Batman’da bulunan Hallan Çemi’de bulunan yuvarlak planlı, yere yarı gömülü yapıların benzerlikleri de dikkat çekicidir. Bu ve bunun gibi onlarca örnek, özellikle Yakındoğu Neolitik Çağ’ında olmakla birlikte, gösterilebilir.

Bu tez çalışması, yapılan kazı çalışmalarından elde edilen yeni bilgiler ışığında Epi-Paleolitik Dönem ve Neolitik Çağ’a tarihlendirilen Orta Anadolu Bölgesi Volkanik Kapadokya ve Konya-Karaman Bölgelerindeki yerleşmeleri inceleyerek, bu yerleşimlerdeki mimari yapıların kronolojik bir şekilde gelişmelerini ve bu gelişmeler ışığında bahsi geçen bölge içerisinde yaşayan tarihöncesi insan topluluklarının sosyo-kültürel gelişimlerini anlatmayı amaçlamaktadır.

Tez çalışmasında, Orta Anadolu Bölgesi içerisinde Epi-Paleolitik ve Neolitik Çağ’a tarihlendirilen yerleşmelerde gerçekleştirilen arkeolojik araştırma ve kazı çalışmaları sonucunda elde edilen veriler doğrultusunda hazırlanan yazılı ve görsel kaynaklar kullanılmıştır. Bu doğrultuda tezin kapsadığı bölge ve dönemler hakkında detaylı

şekilde bilgi verilerek, Orta Anadolu Bölgesi içerisinde Epi-Paleolitik Dönem ve Neolitik Çağ süreçlerinin daha iyi anlaşılması hedeflenmiştir. Bölge ve süreçler hakkında verilen bilgilerin ardından Orta Anadolu Bölgesi kendi içerisinde Konya Karaman Ovası ve Volkanik Kapadokya Bölgesi olmak üzere kendi içerisinde iki alt başlığa ayrılarak, bu bölgelerde tespit edilen Epi-Paleolitik Dönem ve Neolitik Çağ yerleşmeleri ve bu yerleşmelerde görülen mimari gelişmeler kronolojik bir şekilde aktarılmıştır.

Gerçekleştirilen literatür araştırmaları neticesinde Aşıklı Höyük, Çatalhöyük ve Tepecik-Çiftlik gibi bazı Orta Anadolu Neolitik yerleşmeleri özelinde mimari konulu tez çalışmalarının olduğu tespit edilmiştir. Fakat gerçekleştirilen bu araştırma çalışmalarında Orta Anadolu Bölgesi'nin Epi-Paleolitik Dönem'den Neolitik Çağ'a geçiş sürecinde görülen mimari gelişmelerin bir başlık altında derlenerek, birbirleri ile karşılaştırmalı olarak aktarıldığı bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu sebeple "Orta Anadolu Bölgesi Epi-Paleolitik Dönem ve Neolitik Çağ Mimarisi" başlıklı bu tez çalışması bahsi geçen bölge içerisinde tespit edilen Epi-Paleolitik Dönem ve Neolitik Çağ yerleşmelerinde tespit edilen mimari gelişmelerin bir başlık altında toplanarak değerlendirilmesi açısından önem taşımaktadır. Ayrıca 1960 ve 70'li yıllarda kazı çalışmaları sona eren Canhasan III, Canhasan I ve Er Baba gibi eski yerleşmelerde görülen mimari gelişmelerin güncel kaynaklar kullanılarak yeniden değerlendirilmesi, Sofular Höyük, Balıklı ve Sırçalıtepe gibi yeni başlayan kazı çalışmalarında açığa çıkartılan mimari gelişmelerin değerlendirilmesi ve Aşıklı Höyük, Çatalhöyük ve Tepecik-Çiftlik gibi uzun yıllardır kazı çalışmaları devam eden yerleşmelerdeki güncel verilerin değerlendirilmesi nedeniyle tez çalışması önem taşımaktadır.

Dört ana bölümden oluşan tez çalışmasının ilk bölümünde Epi-Paleolitik başlıklı bölüm bulunmaktadır. İlk başlık olarak ele alınan Epi-Paleolitik Dönem'in daha net olarak anlaşılabilmesi için öncelikle Alt, Orta ve Üst Paleolitik Dönemler ve Son Buzul Çağı hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra Epi-Paleolitik Dönem'in net şekilde incelendiği bölgelerden olan Levant Bölgesi ve Levant Bölgesi'nde görülen Epi-Paleolitik Dönem kültürleri anlatılmıştır. Ardından Anadolu Bölgesinde izlenen Epi-Paleolitik süreç hakkında bilgi verilmiştir.

İkinci bölüm ise Neolitik Çağ bölümüdür. Neolitik Çağ başlığı altında ise Holosen süreç ve bu süreçle birlikte insan yaşamında görülen değişikliklerden bahsedilmiştir.

Ardından Neolitik Çağ “Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem” ve “Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem” olmak üzere kendi içerisinde iki alt başlığa ayrılmıştır. Bu alt başlıklardan olan Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem ise “Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem’de Güneydoğu Anadolu Bölgesi” ve Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem’de Orta Anadolu Bölgesi” olmak üzere iki alt başlığa ayrılarak, Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem’in Anadolu Bölgesi’ndeki gelişimi hakkında bilgi verilmiştir. İlerleyen sayfalarda “Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem” başlığı altında bu kültür evresinin Anadolu’daki yansıması değerlendirilmiştir.

Üçüncü bölüm başlığı olan Orta Anadolu Bölgesi Coğrafya iklim başlığı ise Volkanik Kapadokya Bölgesi ve Konya-Karaman Ovası olarak iki alt başlıkta değerlendirilmiştir. Bu başlıklar altında bölgenin hammadde kaynakları, günümüz ve tarihöncesi dönemlerde iklim özellikleri, akarsu kaynakları ve yeryüzü şekilleri aktarılmıştır.

Dördüncü bölüm, tez çalışmasının ana konusunu içeren bölümdür. Bu bölüm içerisinde Orta Anadolu Bölgesi Kendi içerisinde Konya-Karaman Ovası ve Volkanik Kapadokya Bölgesi olmak üzere iki farklı bölgeye ayrılmıştır. Daha sonra bu bölgeler içerisinde tespit edilen Epi-Paleolitik ve Neolitik Dönem yerleşmeleri kronolojik olarak sıralanmış ve mimari gelişimleri detaylı bir şekilde aktarılmıştır.

Son bölüm ise çalışmanın sonuç ve değerlendirme bölümüdür. Bu bölüm içerisinde önceki sayfalarda aktarılan Epi-Paleolitik Dönem ve Neolitik Çağ süreçleri ve bu süreçlerde görülen sosyo-kültürel etkinin Orta Anadolu yerleşmelerindeki mimari gelişime etkisi değerlendirilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

EPI-PALEOLİTİK DÖNEM

Epi-Paleolitik Dönem, kronolojik olarak Paleolitik Çağ'ın son dilimini kapsayan ve Neolitik Çağ'a geçiş izlerini yansıtan ve kendine özgü karakteristik özellikleri olan tarihöncesi bir dönemdir. Trevor Watkins, Epi-Paleolitik Dönem için ‘*Tarım ekonomilerinin ilk gelişiminin, medeniyetlerin kurulduğu ve modern dünyamızın oluşumunun nihai biçimde bağlı olduğu temeli olarak tarihin en önemli dönüm noktalarından birisidir.*’ yorumunu yapmıştır (Watkins, 2018: 14). Epi-Paleolitik Dönemi uzun uzun anlatmadan önce kronolojik olarak daha önceki dönemleri kısa bir biçimde inceleyerek, Epi-Paleolitik Dönemin diğer dönemlerden nasıl ve niçin ayrıldığını idrak etmemiz gerekmektedir. Neolitik Çağ'ın temellerinin atıldığı Epi-Paleolitik Dönemdeki toplulukların ekonomik ve kültürel temelindeki değişimler, binlerce yıl önceki Paleolitik Çağların aksine, göçebe avcı-toplayıcıların dünyasından yeni bir dünyaya geçişini temsil etmektedir (Watkins, 2018: 19).

Paleolitik Çağlar, Alt Paleolitik Çağ ile başlayarak (Milattan Önce (MÖ) yaklaşık (yak.) 2,5 milyon-300.000) kendi içerisinde ‘‘Alt, Orta ve Üst Paleolitik’’ olmak üzere (Epi-Paleolitik Dönem haricinde) 3 farklı zaman dilimine tarihlendirilmektedir. Alt Paleolitik Çağ'da Homo Habilis ve Australopithecus cinsleri ortaya çıkmış ve zaman içerisinde çeşitlenerek Afrika kıtasından çıkıp, Yakınoğu içlerine ilerleyişleri gerçekleşmiştir. Bu gelişmeler de dengeli ve ılıman Pliosen dönemden, daha soğuk ve kurak olan Pleistosen'e geçiş aşaması boyunca devam etmiştir (Başoğlu, 2010: 341-342). En az 800-900 bin yıl öncesine tarihlenen sitlerden gelen ateşin kullanımına ilişkin kanıtlar, Homo cinslerinin kendinden önce gelen insanımsı canlılara göre daha

karmaşık bir beslenme sistemi kurduklarını görmekteyiz. Bu beslenme farklılığı ile de fiziksel farklılıklar görülmeye başlanmıştır. Besinleri pişirilerek yemeleri ve diyetlerine bitkileri de sokmaları Alt Paleolitik de yaşayan canlıların beyin kapasitesini de arttırmıştır. Alt Paleolitik de bilinçli olarak işlenmiş taş aletler de önceki dönem insanımsıların bıraktıkları kalıntılardan farklılık göstermektedirler. Çay taşı ya da çakıl taşlarını birbirlerine vurarak ürettikleri basit yontma taş aletler, dönemin alet teknolojisini ortaya koymaktadır. Alt Paleolitik taş aletlerini çekirdekler/yontuk aletler, iri kesici aletler, düzeltici aletler ve vurgaçlar olmak üzere 4 kategoriye ayrılmıştır (Shea, 2019: 69-72).

Orta Paleolitik Çağ'da (MÖ yak. 300/250.000-50/45.000), Homo Sapiens ve Neandertaller görülmeye başlanmıştır (Başoğlu, 2010: 345-346). Bu süreç ise Orta Pleistosen ile Üst Pleistosen dönemlerin son buzul döngüleri sırasında gerçekleşmiştir. Orta Paleolitik'in uzun bir bölümünde iklim soğuk ve kuraktır. Orta Paleolitik alet teknolojisi, genel özellikler olarak Alt Paleolitik yontma taş buluntularına benzese de bu dönem itibari ile farklı bölgelerde, bölgelere özgü yontma taş buluntuları ortaya çıkmaktadır. Orta Paleolitik taş alet buluntuları 1960'lı yıllarda "Mousterian" geleneğinde ele alınmıştır. "Levallois" çekirdek teknikleri ise Orta Paleolitik Çağ'da Afrika ve Yakındoğu'nun genelinde bir artış göstermiştir. Ahşap saplı taş aletler de bu dönemde görülmeye başlanmıştır (Shea, 2019: 105-110).

Orta Paleolitik ve öncesindeki Erken Paleolitik'te avcı-toplayıcı gruplar maksimum 20-25 kişiden oluşmaktaydı (Goring-Morris ve Belfer-Cohen, 2011: 198). Bu dönemde toplum davranışlarında da farklılıklar gözlemlenmiştir. Daha organize şekilde hareket etmeyi öğrenen avcı-toplayıcı gruplar av hedefine daha iri hayvanları koymuş ve avlamışlardır. Bunun dışında ilk ölü gömme ve mezar hediyeleri de Orta Paleolitik Çağ'da ortaya çıkmıştır. Yakındoğu'nun en önemli Orta Paleolitik mezarlarından birisi Irak'ta bulunan Şanidar (Shanidar) Mağarasıdır. Bu mağarada pek çok iskelet bulunmasına rağmen bunlardan en ünlüsü cesedin bölgede bulunan çiçek ve bitkilerden yapılan bir yatak üzerine yan yatırılmış ve etrafına ölü hediyelerinin bırakılmış olmasıdır. Bu da ölü gömme geleneği ile birlikte ilk dini ve öteki dünya inancının da Orta Paleolitik'te ortaya çıkmış olabileceğini bizlere düşündürmektedir (Barker, 2006: 114; Pomeroy vd., 2020: 11-24).

Üst Paleolitik Çağ, Levant Bölgesinde (MÖ yak. 47/45.000-25/20.000) sıcaklıklarda görülen ani değişimler ve sonrasında da sıcaklıklardaki ani düşüşün yaşandığı Son Buzul Maksimumu (LGM) arasında yaşanan soğuk bir dönemdir. Bu dönemde Levant Bölgesinde Lisan Gölü ve Rift Vadisinin büyük bir çoğunluğu sular altında kalmıştır. Üst Paleolitik Çağ ile birlikte, avcı-toplayıcı gruplar büyük hayvanları avlamada uzmanlaşmıştır, bunun yanı sıra küçük hayvanların avlanmasında ve balıkçılıkta da tecrübe kazanmışlardır. Üst Paleolitik teknolojisine baktığımızda ise yenilik olarak “kompozit aletlerin¹” ortaya çıktığını görebiliriz (Shea, 2019: 143-144).

İnsanın ilk atalarının ortaya çıktığı tarihten günümüze kadar olan süreçte, kuşkusuz yaşam için tercih edilen bölgelerin iklimsel özellikleri; kültür, ekonomi, mimari, beslenme tarzı ve benzeri (vb) gibi insan yaşamını oluşturan temel unsurların belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Geçmiş dönemlerin iklim koşulları hakkındaki bilgileri polen analizleri, mağaralardaki sakıtlar/dikitler, göl ve deniz tabanındaki çökeltilerin incelenmesi gibi araştırmalardan elde etmekteyiz (Roberts, 2014: 67).

LGM, MÖ 115 bin yıl ile 14/13.000 yıl öncesinde yaşanmıştır. Bu dönemin kıtasal buz tabakalarının maksimum yüz ölçümüne ulaştığı zaman (22-18 bin yıl öncesi) LGM olarak geçmektedir. Binlerce kilometre uzunluğundaki kıtasal buz tabakaları, LGM’da Avrupa kıtasında Kuzey Avrupa’nın büyük çoğunluğu, İskandinavya’yı ve Kuzey Britanya Adalarını kaplamıştır. Bu dönemde tüm Avrupa (Akdeniz ve çevresi hariç) daha kurak bir hale gelmiştir ve alışılmadık iklim koşulları genellikle kuzey/kuzeydoğu Avrupa’da gözlemlenmiştir. Günümüzden kuşkusuz daha soğuk olan ve kuzey kesimi biraz daha az olmakla birlikte, güneyi ise daha fazla yağış alan Anadolu’da ise Toros Dağları, Doğu Karadeniz Dağları ve dağınık ve tekil halde bulunan yüksek dağlar ve volkanlar olmak üzere üç bölgede buzullar oluşmuştur. Levant bölgesinde ise hava sıcaklıkları günümüzden yaklaşık olarak 20 santigrat derece (C°) daha düşüktür (Gür, 2017: 508-510).

LGM’da, Anadolu’da soğuk ve kurak bir iklim görülmektedir. Yapılan polen analizleri sonucunda da Anadolu’nun büyük bir bölümünün çölümsü steplerle kaplı olduğu

¹ Kompozit aletler, birbirlerinden farklı en az iki aletin birleşerek oluşturdukları yeni alet için kullanılan bir terimdir. Örneğin sivri bir uca bağlanan uzun bir sopa sayesinde, mızrağın yapımı ya da bir el baltasına takılan bir sopa sayesinde taş balta yapımı kompozit aletlere örnektir.

görülmektedir. Polen analizleri sonuçlarından anlaşıldığı üzere Doğu Anadolu'nun yüksek kesimlerinde huş ağacıgillerden oluşan ormanlık alanlar bulunurken, Toros dağlarının güneye bakan eteklerinde de ormanlık alanların bulunduğu bilinmektedir. Güneydoğu Anadolu bölgesi ve güneyi olan Levant bölgesi ise Anadolu'nun geneline göre nispeten daha sıcaktır (bu sıcaklık durumu, Levant'ın da soğuk ve kurak bir iklimde kaldığı gerçeğini değiştirmez) ve Levant Bölgesinin yüksek kesimlerinde (Suriye, Lübnan, Filistin) meşe ormanlarının yaygın olduğu bilinmektedir (Atalay, 1996: 9-10). Bu dönemde, Levant'ın yüksek kesimlerinde insan nüfusunda fark edilir bir azalma görülürken, Doğu Akdeniz kıyılarında bu etki daha az görülmüştür (Bar-Yosef, 2011: 179).

LGM'nun sona ermesiyle sıcaklıklarda belirli seviyede artış gözlemlenmiştir. Hava sıcaklığının günümüz iklim koşullarına benzer bir özellik gösterdiği bu döneme Bolling/Allerød adı verilmiştir (MÖ yak. 14.800/600). Anadolu'nun Bolling/Allerød dönemine ait polen analizlerinde *Artemisia-Chenopodiaceae* step bitki örtüsünün yerini buğdaygillerin olduğu bir step bitki örtüsü almıştır. İklimin daha ılıman hale gelmesi Anadolu ve Doğu Akdeniz çevresinde buğdaygiller stepi dışında meşe ağaçları ve yabani fıstık ağaçlarından oluşan ormanlık alanların da sayısının arttığı gözlemlenmiştir (Roberts, 2014: 76; Duru, 2018: 161). Levant Bölgesinde, Hula ve Gab mağaralarındaki speleotemler ve deniz/göl polen çekirdeklerin anlaşıldığı üzere hızlı bir yağış artışı gözlemlenmiştir. Bu yağışlar Kuzey Levant'tan Sina Yarımadası boyunca Geometrik Kebaran halklarının daha geniş çevrelere yayılmasını kolaylaştırmıştır (Bar-Yosef, 2011: 179). Fakat bu ılıman iklim tekrardan yerini tıpkı eskisi gibi soğuk ve kurak bir iklim kuşağına bırakmıştır.

Younger Dryas, küresel soğuma olarak adlandırılan bu dönemde özellikle iklimde yaşanan değişikliklerin Yakındoğu'da hayatlarını sürdüren avcı-toplayıcı gruplar üzerinde çok önemli etkileri olduğu ileri sürülmektedir. Soğuk iklimin geri dönmesiyle birlikte grupların beslenme alışkanlıklarında da bir takım sorunlar ortaya çıkmıştır. Bolling/Allerød sürecinde diyetlerine buğdaygilleri ve diğer tahıl gruplarından besinleri alan Epi-Paleolitik insan grupları, soğuk iklimin etkisiyle bu tahıl gruplarının hasatlarında sorunlar yaşamışlardır. Arpa ve buğdaygillerin daha doğuda ilk çoklu buluntuları PPNA dönemine tarihlenir. Bu nedenle Younger Dryas koşullarının sonucunda yabani tahılların yalnızca Bereketli Hilal'in batı kanadında bulunduğunu

Abu Hureyra ve Mureybet'teki Geç Natufyan tabakalarından görmekteyiz (Bar-Yosef, 2011: 181).

Anadolu'da yapılan polen analizleri ve arkeolojik veriler sonucunda Holosen Dönemi MÖ yak. 11/10.500 yılları arasında başlamış olmalıdır. Bu dönemde günümüzde halen devam eden iklim kuşağıdır. Holosen dönemin başlarında havaların da ısınmasına paralel olarak, ormanlar ve bitki çeşitliliği arttığını yapılan polen analizleri sonucunda görmekteyiz. Anadolu'nun yeniden hızlı bir şekilde ağaçlanması, iklim değişikliğinin en net sonuçlarından birisidir. MÖ 8000'lerde Anadolu'nun daha yağışlı bölgelerinde orman örtüsü görülmektedir, ancak dağ yamaçlarında ağaçların yetişmesi, açık orman oluşumunu da yavaşlatmaktadır (Roberts, 2014: 76). Meşelik-step özelliklerinin bir arada bulunduğu ormanlık alanlarda genellikle yabani türde einkorn, emmer, arpa, yabani mercimek, bezelye, keten, karaburçak gibi bitkilerin yaşadığı faunal bir ortam oluşmuştur (Duru, 2018: 161-162).

Holosen Dönemin başlamasıyla birlikte havalar ısınmış ve buna paralel olarak da insan popülasyonunda bir hareketlenme meydana gelmiştir. Bu dönemle birlikte göçebe avcı-toplayıcı biçimde yaşayan küçük gruplar yerini yerleşik hayata geçmiş, tarım yapan ve hayvanları evcilleştirmiş üretici topluluklara bırakmıştır. Yapılan kazı çalışmalarında koyun, keçi, sığır ve domuzun evcilleştirildiğine dair izler görmekteyiz. Holosen Dönem ile birlikte Neolitik Çağ'a girilmiştir².

Bu noktada Holosen Dönemden tekrar geriye dönülerek LGM'dan Younger Dryas'ın sonuna kadar olan kültürel süreç yani Epi-Paleolitik Dönem aktarılacaktır.

Epi-paleolitik Dönemin başlangıcı (MÖ yak. 24.000-11/10.000), yukarıda da değinildiği gibi başlangıcı LGM'nin en soğuk zamanının yaşandığı zaman dilimine yakındır ve LGM ile Younger Dryas arasını kapsamaktadır. Epi-Paleolitik Dönemin başındaki bu soğuk hava koşulları yerini giderek daha sıcak ve nemli bir iklime bırakmıştır. İklimin daha ılıman ve nemli hale gelmesi tüm canlılar için oldukça önemliydi. Nitekim olumlu iklim koşulları neticesinde fauna ve flora popülasyonlarında bir artış gözlemlenmiştir (Erek, 2017: 379). Tüm bunlar ise avcı-toplayıcı grupların daha fazla yiyecek ve kaynak bulmalarına olanak sağlamıştır. İklimin Yakındoğu genelinde yaşam için daha elverişli bir hale gelmesi, av

² Holosen Dönem, sonraki başlık olan "Neolitik Çağ" altında daha detaylı biçimde anlatılacaktır.

hayvanlarının popülasyonundaki artış, Epi-Paleolitik topluluklarının daha geniş coğrafyalara ilerlemesine de sebep olmuştur. Bu yayılımlar farklı bölgelerde farklı kültür tabakalarının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Goring – Moris ve Belfer – Cohen, 2011: 198-201).

Önceki dönemlerde “göçebe” olan avcı-toplayıcı grupların, Epi-Paleolitik Dönemle birlikte “yarı göçebe” gruplar haline dönüştüğü görülmektedir³. Bu dönemle birlikte çalı, dal, tahta, deri, hayvan kemikleri ve boynuzlar, taşlar ve kamışlar kullanılarak ilk basit barınaklar inşa edilmeye başlanmıştır. Tarihöncesi grupların mevsimlik/sezonluk şekilde iskân ettikleri bu noktalar ise rastgele/ gelişigüzel seçtikleri lokasyonlar elbette olmamıştır. Avcı-toplayıcı gruplar yerleşecekleri noktaları daha önceden uzun yıllar boyunca deneyimlemiş ve bölgedeki av, hammadde, su kaynakları ve güvenlik gibi unsurları hesaplamış olmalıydılar (Duru, 2018: 159). Avcı-toplayıcı grupların yerleşik hayata geçmeleri ve Erken Holosenin başlarında iklimin daha sıcak ve daha nemli olması, tarım uygulamalarının da temelini atılmasına neden olmuştur (Watkins, 2018: 18).

Bu yarı yerleşik hayata geçiş ile birlikte insan popülasyonunun Epi-Paleolitik Dönemde, önceki dönemlere göre kademeli olarak artış gösterdiğini söyleyebiliriz. Birbirleriyle bağlantılı olan tüm bu gelişmeler, ilerleyen süreçlerde insanoğlunun yaşam şeklini tamamiyle değiştirecek bir takım olaylara sebep olmuştur. Özellikle Yakındoğu’da diğer bölgelerin hızla iskân edilmesi (Goring-Moris ve Belfer-Cohen, 2011: 198-199), kültürel uygulamalardaki artan çeşitlilik ve daha fazla sosyal, kültürel ve ekonomik yenilikler, bölgelerin kendine has kültürlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Watkins, 2018: 19). Yakındoğu’da yapılmış olan çalışmalara baktığımızda Levant’ta Kebaran, Geometrik Kebaran ve Natufiyan; Arap Çöllerinde ve Akdeniz kıyısından iç bölgelere doğru Mushabian; Zagros’ta ise Zarzian ve Zawi Chemi Shanidar/Karim Shahir Kültür kompleksleri ile karşılaşmaktadır. Anadolu topraklarında ise henüz bu tür kültür kompleksi tanımlamaları görülmemektedir. Bunun nedeni ise yapılan kazı ve araştırmaların sayıca az olmasından dolayıdır. Fakat ülkemizde Epi-Paleolitik Döneme ait kazı ve araştırma çalışmaları son dönemlerde bir ivme kazanmıştır (Kartal, 2009: 30).

³ Bu durum bütün avcı-toplayıcı gruplar için geçerli değildir.

Epi-Paleolitik Dönem, geometrik ya da geometrik olmayan mikrolit aletlerden oluşan bir yontma taş endüstrisine sahiptir (Erek, 2017: 379). “Mikrolit”, sırtlı ve/veya yontulmuş dilgicikler, uçlar, geometrik ve geometrik olmayan taş alet parçaları için kullanılan bir terimdir. Bu mikrolit aletler Epi-Paleolitik Döneminin karakteristik özelliğidir. Ayrıca bu dönemde taş aletlerin aşındırılarak veya delinerek şekillendirilme çalışmalarında bir artış izlenmektedir. Çekirdek yongalama izlenimlerinde, dilgicik üretimine yönelik bir yoğunlaşma görülmektedir. Dilgicik üretimindeki bu durum, Epi-Paleolitik dönemin daha erken evrelerinde daha yoğun olarak gözlemlenirken, geç Epi-Paleolitik evrede çok fazla görülmemektedir (Shea, 2019: 191-200).

1.1. Yakınoğu’da Epi-Paleolitik Dönem Kùltürleri

1.1.1. Levant Bölgesi Epi-Paleolitik Dönem

Epi-Paleolitik Dönem kùltürleri araştırmalarının yoğunluğu sebebiyle Levant Bölgesi oldukça önemlidir. Bu nedenle Epi-Paleolitik Dönemin kùltür özelliklerinin daha iyi bir şekilde aktarılması için Levant Bölgesine değinilmiştir.

Levant Bölgesi, kuzeyinde Türkiye, güneyinde Sina Yarımadası, doğusunda Mezopotamya, Batısında Doğu Akdeniz ile çevrilidir ve bölge Avrasya ile Afrika arasında bir kavşak görevi görmektedir. Kuzeyden-Güneye yaklaşık 1000 kilometre (km), Doğudan-Batıya yaklaşık olarak 400 km uzunluğunda bir bölgedir. Dünya’da yağış ve bitki örtüsünün böyle küçük bölgelerde belirgin bir şekilde değişiklik gösterdiği çok az yer vardır. Göçebe küçük avcı-toplayıcı grupların tarım yapan yerleşik topluluklara dönüşmelerinin izleri ilk kez bu bölgede gözlemlenmiştir (Enzel ve Bar-Yosef, 2017: 1; Goring-Moris ve Belfer-Cohen, 2011: 195). İskân için en uygun habitatları, kuzeyden güneye doğru paralel bir biçimde uzanan, değışken topografyaya sahip olan ve batıdan doğuya düşen yıllık yağış miktarları ile sulanan Akdeniz ve İran-Turan bitki kuşağı içerisinde yer almaktadır (Bar-Yosef, 2011: 178).

Levant Bölgesinin topografyası kuzey-güney doğrultusunda bir dizi yüksek ve alçak bölgelerden oluşmaktadır. Kıyı ovası ve batı dağ eteği ile 2000 metreye (m) ulaşan merkezi tepe aralığı, deniz seviyesinin altında kalan Ölü Deniz yarığı ve Trans-Ürdün/Suriye platosu, 800-2000 m arasında dik bir şekilde yükselmektedir. Bölgede günümüzde az sayıda akarsu bulunmaktadır (Goring-Moris ve Belfer-Cohen, 2011: 196).

Levant Bölgesinde, Epi-Paleolitik Dönem’de yukarıda da değinildiği gibi insan hareketliliğinde bir artış görülmüştür. Daha geniş bölgelere yayılan avcı-toplayıcı gruplar yaşadıkları bölgelerde kendilerine has kültürler oluşturmuş ve bu kültürleri de Levant içerisindeki farklı noktalara aktarmayı başarmışlardır. Yapılan kazı ve araştırma çalışmaları sonucunda Levant Bölgesinin Epi-Paleolitik Döneminde 3 temel kültür evresi görülmektedir: Kebaran, Geometrik Kebaran ve Natufyan kültürleri (Goring – Moris ve Belfer – Cohen, 2011: 199-201).

Kebaran Kültür evresi, Filistin’de günümüz Hayfa kentinin güneyinde kalan Carmel Dağı’nda bulunan Kebarah/Kebara mağarasındaki buluntularla ilk olarak 1930’lu yıllarda D. Garrod tarafından tanımlanmıştır. 1982 yılında ise Harvard Üniversitesi’nden O Bar-Yosef önderliğindeki bir ekip kazı çalışmaları gerçekleştirmiştir. Yapılan çalışmalarda Kebaran kültür evresi, Epi-Paleolitik Dönemin erken evresine denk geldiği anlaşılmaktadır (MÖ yak. 22.000-17.500). Kebaran buluntu toplulukları, çoğunlukla Akdeniz ormanlarının çekirdek bölgesinde, Levant’ın güneyindeki kıyısız ovalıklarda ve Kuzey Levant’ın hem kıyısız hem de karasal alanlarındaki yüksek kesimlerde görülmüşlerdir. Bu tarihlere ait en net veriler ise, organik verilerin mükemmel şekilde korunarak geldiği Ohalo II yerleşimidir (Kartal, 2009: 30-31; Nadel, 2017: 391; Shea, 2019: 228).

Kebaran buluntu toplulukları, coğrafik ve kronolojik açıdan karmaşık bir örüntü sergilemektedir. Bu farklılıkların büyük bir kısmı, geometrik olmayan sırtlı yontma taş aletlerden kaynaklanmaktadır. Kebaran buluntu topluluklarının en tanımlayıcı özelliği, kavisli mikro uçlar ve sırtlı-eğik yontulmuş dilgiciklerin varlığıdır (Kebara uçlar, Jiita uçlar). Geometrik mikrolitlerin varlığı bilinse de oldukça nadir görülmektedir. Kebaran kültür yerleşmelerinde mikrolitlerin oranı yontma taş endüstrisinin %80-90’ını oluşturmaktadır. İsrail’in kıyısız ovalık kesimlerinde yer alan yerleşimlerde daha kısa mikro uçlar daha yaygındır. *Falita* uçlar ve mikro *gravetler* Levant Bölgesinin doğusunda daha yaygın olarak görülmektedir. Erken Kebaran buluntu toplulukları içerisinde daha kısa ve kavisli formlara doğru bir ilgi görülmektedir. Ancak zaman ilerledikçe Geç Kebaran evresinde bu kısa kavisli formlar yerini düz sırtlı ve eğik yontulmuş formlara bırakmıştır. Öğütme taşlarının da ilk kez bu dönemde görülmeye başlanması, insanoğlunun tahılı öğüterek tüketmeye başladığını göstermektedir (Kartal 2009: 31; Shea; 2019: 228; Tekin, 2019: 151).

Yukarıda da değinildiği gibi Kebaran kültür evresine ait verilerin en net görüldüğü yerlerden birisi Ohalo II kampıdır. Bu kamp Celile gölü yakınlarında ve MÖ yak. 23.000 yılına tarihlendirilir ve en erken mimari örneklerle bu kamp alanında rastlanılmıştır. Ohalo II yerleşkesi 6 adet çalı, dal ve hayvan derisinden yapılmış yuvarlak planlı basit kulübe, birkaç bitişik açık hava ocağı, bir adet mezar ve küçük buluntu gruplarını içermektedir. Yuvarlak planlı bu basit kulübelerin yapımında meşe, söğüt ve ılgın olarak tanımlanmış ağaç grupları görülmektedir. Ayrıca 3 kulübenin zemininde yabancı otlarla yapılmış yataklar görülmektedir (Barker, 2006: 110-112; Nadel, 2017: 391).

Kebaran Döneminde çoğu yerleşkede bitki kalıntıları nadirken, Ohalo II’de yaklaşık olarak 150.000 meyve ve tohum kalıntıları analiz edilmiştir. Bu tohumlar ise yaklaşık olarak 150 adet farklı türün varlığını göstermektedir. Bunlar ise kamptaki yaşayan insanların yabancı yulaf, arpa ve buğday gibi iri taneli tahılları çok sıklıkla kullandıklarını gösteren verilerdir. Bir çalı kulübesinde, öğütme taşının etrafında yoğun tahıl topluluğunun yanı sıra kulübenin hemen hemen her köşesinde meyve tohumları da bulunmuştur. Öğütme taşının yüzeyinde tahıl tozu ve tahıl granüllerine rastlanılmıştır. Kampta Bromus gibi küçük taneli bitkilerin dışında meşe palamudu ve bakliyatın da tüketildiği görülmektedir. Hayvansal beslenme de Ohalo II kampında oldukça iyi analiz edilmiştir. Yapılan araştırmalar sonucunda Ohalo II avcılarının en sıklıkla ceylan ve alageyik avladıkları görülmektedir. Bunları ise tilki, tavşan, yaban domuzu, geyik ve yaban sığırı izlemiştir. Ayrıca kampın Celile gölünün hemen yanında olması, Ohalo II topluluğunun iyi birer balık avcısı olduğunu da bizlere göstermektedir. Bulunan 2 milimetrelik (mm) bir kordon parçası ve onlarca taş ağ platininin varlığı bu avcı grubun, balıkları ağ kullanarak avladıklarını anlamamızı sağlamaktadır (Barker, 2006: 110-112; Nadel, 2017: 391-392). Soğuk ve kurak geçen Kebaran döneminde Ohalo II halkının çevresinde bulunan fauna ve florayı oldukça verimli kullanarak hayatlarını idame ettirebilmişlerdir. Arkeolojik verilerin de oldukça iyi ve in situ şekilde korunmaları da bizlerin Kebaran kültürünü daha iyi şekilde anlamamıza olanak sağlamıştır (Nadel, 2017: 391-392).

Kebaran kültürünü Geometrik Kebaran kültür evresi izlemektedir. Geometrik Kebaran Kültürü (MÖ 18.000-16.300), İsrail’de geniş bir alana yayılmış ve ilk kez 1981 yılında Ofer Bar-Yosef tarafından tanımlanmıştır. Geometrik Kebaran evresi sırasında soğuk

ve kurak bir iklim gözlemlenmektedir. Geometrik Kebaran süresince iklimin soğuk ve kurak bir biçimde devam etmesi bitki popülasyonunda azalmanın nedeni olmuştur. Bu yüzden insan gruplarının besin elde edebilmek için avcılığa daha fazla eğilim gösterdikleri anlaşılmaktadır (Bar-Yosef ve Valla, 1990: 432).

Geometrik Kebaran buluntu toplulukları; Fırat Vadisi, Sina Yarımadası, Akdeniz kıyı kesimi, Trans-Ürdün Platosu olmak üzere hemen hemen tüm Levant bölgesinde bulunmuştur (Kartal, 2009: 35-36; Shea, 2019: 231-232). Bu kültür tabakası en net biçimde Hayonim mağarasından tanımlanmaktadır. Çok sayıda geometrik alet tipinin yanı sıra öncül formlardaki aletlerin de gelmesiyle karakterize olmuştur (Bar-Yosef vd., 2017: 231-237). Fakat Negev'deki buluntu grupları incelendiğinde, bu bakımdan daha az çeşitlilik sergilemektedir. Mikrolitler arasında trapez ve dikdörtgen aletlerin baskınlığı daha yoğun olarak görülmektedir (Yeshurun vd., 2015: 31-39).

Orta Epi-Paleolitik Döneme tarihlendirilen Geometrik Kebaran kültürünün en tanımlayıcı özellikleri; çok sayıda dörtgen ve trapez formlu, sırtlı ve yontulmuş parçalar ve uzun ön kazıyıcılardır. Geometrik Kebaran'da dilgi/dilgicik üretiminin yanı sıra, eğik yontulmuş sırtlı dilgiciklerin üretimiyle karakterize edilir. Bunlar mikroburi teknik kullanılmadan üretilmiş geometrik mikrolitlerle desteklenmektedir. Geometrik Kebaran sürecinde zamanla daha geniş mikrolitlere ilginin arttığı görülmektedir (Shea, 2019: 231-232).

Levant Bölgesi için Epi-Paleolitik'in son kültür evresi Natufiyan kültür evresidir (MÖ yak. 15.000-11.000). Natufiyan kültür evresi ilk kez 1932 yılında D. Garrod tarafından Shukhbah (Wadi en Natuf)'daki Kebara ve El-Wad mağaralarındaki buluntu gruplarına göre tanımlanmıştır. Erken Natufiyan evresinin tamamı, Geometrik Kebaran'dan kısmen farklılık göstermektedir. Önceki evrede soğuk ve nemli olan iklim, Erken Natufiyan döneminde soğuk ve kurak olarak geçmiştir ve erken dönemlerde ağaç polenlerinde istikrarlı bir artış gözlemlenmiştir. Geç Natufiyan'da ise Younger Dryas etkisi ile daha kurak bir iklim vardır. Bu dönemde Levant'ta orman bitki örtüsünün genişlediği görülmektedir. Geç Natufiyan sonu ile birlikte iklimde tekrar bir ısınma söz konusudur. Younger Dryas sona ermiş ve Holosen Dönem başlamıştır. Polen kayıtlarına bakıldığında Erken Holosen'in Orta ve Geç Holosen evrelerinden daha nemli olduğu görülmektedir (Bar-Yosef ve Valla, 1990: 433).

Natufiyan kültür evresinin en tanımlayıcı buluntu grubu ise yarımaylardır. John J. Shea'ya göre eğer yarımayların görüldüğü tüm Geç Epi-Paleolitik siteleri Natufiyan kültürüne ait sayılırsa, o zaman bu kültürün Toros Dağlarından Sina Yarım Adasına kadar hemen hemen tüm Doğu Akdeniz'i kapladığını düşünülmelidir. Yarımaylar genellikle iki yüzünden de (Helwan) düzeltilmiş, sırtlı parçalardır ve bazen mikrobirin tekniği kullanılarak üretilmiştir. Zamanla daha kısa ve dar yarımay üretimleri de görülmüştür. Üçgen, dörtgen ve trapez formundaki mikrolitler, Geç Natufiyan kültür evresinde daha yaygın olarak görülmektedirler. Delgiler, Natufiyan kültür evresinin tamamında oldukça çok sayıda karşımıza çıkmaktadır. Bu durum ise Natufiyan tabakalar içinde oldukça sık görülen deniz yumuşakçaları ve kemiklerden üretilmiş delikli boncukların sayısının artışıdaki sebebi gözler önüne sermektedir (Shea, 2019: 236-237).

Levant Bölgesinin en erken "yoğun" mimari öğeleri de bu kültür evresiyle birlikte ortaya çıkmıştır. Yuvarlak planlı çukur barınaklar şeklinde inşa edilen yapılar, ortalama olarak 3-6 m arasında bir çapa sahiptir. Nadir de olsa yarım daire şeklinde inşa edilmiş yapılar da görülmektedir. Hule Gölünün doğusunda yer alan ve 1954 yılında keşfedilen Ain Mallaha doğal teraslar üzerine kurulmuş bir yerleşimdir. Bu yerleşimde çapları 4-9 m arasında değişkenlik gösteren taş temeller açığa çıkartılmıştır. Natufiyan kültüründe karşımıza çıkan bir diğer önemli nokta da bu barınakların içerisinde tespit edilen ocak alanlarıdır. Bu tespit, elde edilen ürünlerin belki de sadece konut içerisinde tüketilmeye başlandığı düşüncesinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Dolayısıyla, eşitlikçi paylaşım modelinin besin ekonomisi açısından yavaş yavaş değişmeye başladığı ve sahiplenici düşüncenin ilk örneklerinin oraya çıktığı düşünülebilir (Bar-Yosef, 1998: 163; Kartal, 2009: 40-41; Tekin, 2019: 155).

Levant Bölgesi için gerçek anlamda "ilk köy yerleşimi" olarak Ain Mallaha kabul edilmektedir. J. Perrot Ain Mallaha kazılarında mezarların açığa çıkarıldığından bahsetmiştir. Çıkarılan iskeletlerin geneli hocker ve yarı hocker pozisyonunda defnedilmiştir. İskeletlerin üzerinde nadir de olsa deniz kabuklarından vücut süslemeleri ile de karşılaşmıştır. Ain Mallaha iskeletleri üzerinde yapılan analiz çalışmalarında buradaki insanların diğer Natufiyan gruplarına bakarak daha uzun boylu ve iri oldukları görülmüştür (Bar-Yosef ve Valla, 1990: 434).

1.1.2. Anadolu’da Epi-Paleolitik Dönem

Anadolu toprakları, Alt Paleolitik Çağ’dan günümüze kadar olan süreçte insanoğluna ev sahipliği yapmıştır. Anadolu’daki akarsular, hammadde, yeryüzü şekilleri, habitat ve fauna çeşitlilikleri, tarihöncesi dönemlerde yaşamış olan avcı-toplayıcıları da cezbetmiş ve bu coğrafyaya gelmelerine sebep olmuştur. Anadolu coğrafyasını konumuz kapsamında incelemeden önce, ülkenin coğrafi özelliklerine kısa bir bakış atmamız gerekmektedir.

Türkiye, Asya ve Avrupa kıtaları arasında bir köprü görevi gören, 26°-45° Doğu boylamları, 36°-42° kuzey enlemleri arasında yer almaktadır. Ülke kuzeyde Karadeniz, güneyde Akdeniz ve batısında ise Ege Denizi ile çevrelenmiş bir yarımadadır. Ayrıca Marmara Denizi ile bir iç denize de sahiptir. Yüzölçümü 783.562 km²’dir ve Asya kıtasından batıya doğru uzanan İran Platosunun devamı niteliğinde dağlık ve yüksek bir coğrafyadır (Özey, 2010: 10).

Türkiye, konumu itibariyle Akdeniz iklim kuşağında bulunmaktadır. Bu iklim kuşağında yazları sıcak ve kurak, kışları ise ılık ve yağışlıdır. Bu iklimin tam özellikleri Akdeniz ve Batı Anadolu Bölgelerinde görülmektedir. Yükselti, enlem ve yeryüzü şekilleri iklimi etkilemektedir; bu yüzden de İç Anadolu, Güneydoğu Anadolu bölgelerinde step iklimi görülürken, Doğu Anadolu’da şiddetli karasal iklim görülmektedir (Aghalari, 2017: 15).

Anadolu, Akarsu bakımından da oldukça bereketli bir bölgedir. Bölgede yüksek dağların tepelerinde uzun süreli kar bulunması ve yağış miktarları da bu akarsuları beslemektedir. Anadolu’da akan akarsular döküldükleri yere göre; Karadeniz havzası, Akdeniz havzası, Marmara havzası, Ege havzası ve Basra Körfezi havzası olarak ayrılmaktadırlar. Karadeniz’e dökülen akarsular; Sakarya, Filyos, Kızılırmak (355 km), Yeşilirmak (519 km) ve Çoruh ırmaklarıdır. Akdeniz’e dökülen akarsular; Asi, Seyhan, Ceyhan (509 km), Tarsus ve Dalaman ırmaklarıdır. Ege Denizine dökülen akarsular; Büyük Menderes (307 km), Küçük Menderes, Gediz ve Meriç ırmaklarıdır. Marmara Denizine dökülen akarsular; Susurluk/Simav Çayı (321 km), Biga Çayı, Gönen Çayıdır. Basra Körfezine dökülen akarsular; Fırat (1263 km) ve Dicle (523 km) nehirleridir (Özey, 2010: 21; Şahin vd., 2010: 147).

Anadolu ayrıca içerisinde volkanik dağları da barındıran bir bölgedir. Anadolu'nun volkanik dağları Van Gölü'nün kuzeyi ve Tuz Gölü'nün güneydoğusunda kümelenmiş durumdadır. Van Gölü çevresindeki volkanik dağlar; Büyük Ağrı, Küçük Ağrı, Tendürek, Süphan, Nemrut dağlarıdır. Tuz Gölü çevresinde kümelenen volkanik dağlar; Erciyes, Hasan Dağı, Melendiz Dağı, Göllü Dağ, Karacadağ ve Karadağ'dır (Şahin vd., 2010: 43).

Anadolu'nun Epi-Paleolitik dönemine ait buluntular mağaralar, kaya altı sığınakları, açık hava yerleşimleri ve işliklerden ele geçmektedir. Bu buluntularında en çok geldiği nokta olarak Akdeniz Bölgesi gösterilebilir (Kartal, 2009: 53).

Akdeniz Bölgesi, karstik yapısı nedeniyle birçok mağara ve kaya altı sığınağı bulundurması nedeniyle, Paleolitik iskân alanlarının burada yoğun biçimde görülmesine neden olmuştur. Elde edilen verilere göre söz konusu döneme ait yerleşim yerlerinin büyük kısmının Akdeniz Bölgesinde kümelendiğini görmekteyiz. Akdeniz Bölgesinde Epi-Paleolitik Dönem tarihlendirilen yerleşim yerleri; Baladiz/Baradiz açık hava yerleşim yeri, Belbaşı kaya sığınağı, Beldibi/Kumbucağı Kaya sığınağı, Belpınar Karain mağarası, Çarkını mağarası, Güzeloba mağaraları, Karain mağarası ve çevresindeki Suluin, Macarini, Deliktaş, Koyunini, Kireçini, Balcak I ve Balcak II mağaraları, Kızılın mağarası, Üçağızlı mağarası, Öküzini mağarasından oluşmaktadır. Yerleşimlerin bu dağılımı, Akdeniz Epi-Paleolitik Dönem topluluklarının bu bölge içerisinde geniş alanlara yayılmadıklarının bir göstergesidir. Bu döneme ait bilinen hemen hemen tüm yerleşimler Antalya bölgesinde bulunmakta, bunların haricinde Kahramanmaraş'ta bulunan Direkli Mağarası ve Hatay'da bulunan Üçağızlı Mağara Epi-Paleolitik Dönem buluntuları vermektedir (Kartal, 2009: 55; Aghalari, 2017: 49).

Öküzini mağarasında gerçekleştirilen ilk kazı çalışmaları, İ. Kılıç Kökten tarafından gerçekleştirilmiş ve bu çalışmalarda Üst Paleolitik döneme tarihlendirilen bir tabaka açığa çıkartılmıştır. Işın Yalçinkaya ve ekibinin daha sonra yaptıkları çalışmalarda daha net kronolojik veriler elde edilmiş ve bu Üst Paleolitik Dönem tabakasından gelen buluntu grupları, Epi-Paleolitik Dönem tarihlendirilmiştir. Mağarada tespit edilen mikrolitler üzerine yapılan çalışmalarda, bu mağaranın yontma taş buluntularını 4 ayrı gruba ayırmıştır. Buna göre de en eski tarihli buluntu grubu MÖ kal. 17.000-16.500 yılları arasına tarihlendirilmiştir. Bu grubun tamamı geometrik olmayan mikrolitlerden oluşmaktadır. II. buluntu grubu MÖ kal. 15.500-14.200 yılları arasına tarihlendirilen

buluntu grubu, bir önceki gruba benzese de bu dönem itibari ile geometrik mikrolitlerin sayısında bir artış gözlemlenmektedir. II. buluntu grubunun en baskın yontma taş aletleri sırtlı dilgiciklerdir. MÖ kal. 13.200-12.000 yılları arasına tarihlendirilen III. grup, yarımayların en baskın olduğu gruptur. Bu tabakada mikroburi tekniği oldukça yaygın bir hale gelmiştir. Son grup olan IV. buluntu grubunda ise trapez, uzun üçgenler, yarımaylar, kazıyıcılar ve bir adet taş balta ele geçirilmiştir (Kartal, 2003: 36-37; Aghalari, 2017: 49-50).

Öküzini Epi-Paleolitik Dönem faunal kalıntılarına bakıldığında genel olarak yabani koyun ve keçi bunun yanı sıra alageyik türlerine ait buluntular mevcuttur. Bu türlerin dışında da karaca, kızıl geyik, yaban domuzu ve sığır türlerine rastlanılmaktadır. Ayrıca Atıcı ve Stunz genç koyun ve keçilerin dış kalıntılarından yol çıkarak, Öküzini'nde yaşayan avcı-toplayıcıların bahar ya da yazın yalnızca birkaç hafta mağarada konakladıklarını öne sürmüştür (Atıcı ve Stunz, 2002: 105; Düring, 2020: 52).

Bölgede Epi-Paleolitik Dönem için oldukça önemli veriler sunan bir diğer mağara yerleşimi ise Karain'dir. Karain Mağarasının ağzı güney-güneydoğu yönünde geniş bir traverten ovasına bakmaktadır (Yalçınkaya, 1988: 40). Mağara toplamda 7 adet gözden oluşmaktadır ve bu gözler A'dan G'ye kadar harflerle isimlendirilmiştir. Mağaranın E gözü, en kalın tabakalanmayı içeren gözüdür. Bu gözde Alt ve Orta Paleolitik Döneme ait buluntu grupları ele geçmiştir. Öküzini'nin alt seviyelerinin Karain B gözünün Epi-Paleolitik tabakalarıyla çağdaş olduğu yapılan radyokarbon (C^{14}) tarihlleme çalışmalarıyla anlaşılmıştır (Yalçınkaya, 1993: 46-49).

Karain B gözünde yapılan kazı çalışmalarında en üst katmanda yer yer değişen 1,5-2 metrelik bir kültür tabakasına rastlanılmıştır (Yalçınkaya, 1988: 44). B gözünün Üst Paleolitik ve Epi-Paleolitik Dönem tabakalarında genellikle geometrik olmayan mikrolitler baskın olarak ele geçirilmiştir. Geometrik mikrolitlerin sayısı ise oldukça azdır. Karain B gözünün Epi-Paleolitik Dönemindeki karakteristik buluntu grubu parçalı-sırtlı dilgiciklerdir. Bu parçaların genellikle dilgi ve mikrolitlerden yapıldığı görülmektedir. Uzun yayvan üçgen formlarında Karain B için tipik bir buluntu grubudur. Ayrıca bu evrede çok nadir de olsa üçgen ve yarımaya gibi mikrolit aletler de bulunmuştur (Kartal, 2009: 65-68).

Hem Öküzini mağarasından hem de Karain mağarasından bazıları geometrik, bazıları ise insan ve hayvan figürinleri kazıma tekniği ile bezenmiş çakıl taşları bulunmuştur. Öküzini'nde bulunan bu çakıl taşlarından en ilginç boynuzlu bir hayvan ve mızraklı bir avcının betimlendiği düşünülen çakıl taşıdır. Fakat S.B Düring, bezemenin farklı şekillerde de yorumlanabileceğini söylemiştir. Karain'de ise şematik şekilde bir insan yüzünün betimlendiği, kırmızı boya ile geometrik desenlerin yapıldığı bir çakıl taşı bulunmuştur. Bu çakıl taşlarının Antalya Bölgesindeki bazı mağaralarda bulunan duvar resimleri ile ilişkili olabileceği düşünülmelidir (Düring, 2020: 53-54).

Akdeniz Bölgesinde bulunan bir diğer önemli mağara yerleşimi ise Direkli Mağarası'dır. Bu mağara yukarıda anlatılan iki mağaranın aksine Antalya Bölgesinde değil, Kahramanmaraş Bölgesinde, Höbek Dağı'nın doğal yamaçları üzerinde bulunmaktadır. Direkli Mağarası, Anadolu ile Levant Bölgesi arasında kültürel ilişki kurulmasında önemli bir rol aldığı düşünülmektedir (Baysal, 2016: 138). Direkli Mağarasında Epi-Paleolitik Dönem dolgu katmanlarından mağara içi yuvarlak planlı basit baraka izleri, ocaklar ve mezarlar ele geçirilmiştir (Erek, 2017: 385).

1959 yılında İ. Kılıç Kökten'in mağarayı keşfinden sonra yaptığı kısa süreli kazı çalışmalarından sonra 2007 yılında Kahramanmaraş Müzesi ve Gazi Üniversitesi Arkeoloji bölümünden Cevdet Merih Erek'in bilimsel danışmanlığında sistematik kazı çalışmaları başlamıştır (Erek, 2017: 382). Mağaranın en eski kültür evresinin Geç Epi-Paleolitik Döneme denk geldiği görülmektedir. Direkli Mağarasında ele geçirilen Epi-Paleolitik taş aletler; geometrik mikrolitlerden yarımayların daha baskın oldukları bilinmektedir (Aghalari, 2017: 53).

Epi-Paleolitik dönemin geç evrelerinde 'house structure (konut yapıları)' olarak nitelendirilmiş yapı düzenlemeleri karşımıza çıkmaktadır. Burada bulunan yapı kalıntılarından yola çıkılarak benzerleri Levant Bölgesindeki Hayonim Mağarasında bulunmaktadır. Bu yapılar kalker taşların yan yana dizilmesiyle inşa edilen basit yapılardır. Bu yapılar 2007 yılında tespit edilirken 2016 yılında gerçekleştirilen kazı sezonu sonunda tam olarak açığa çıkartılmıştır ve kalıntılar kuzey-güney doğrultusunda tespit edilmiştir. Güneyde kalan yapı kalıntısı, kuzeydekinden nispeten daha büyük ve oval biçimlidir (yaklaşık 2,5 m²). Kuzeyde bulunan yapı kalıntısı (yaklaşık olarak 1,5 m²) ise yarı yuvarlak biçimli bir yapıyı temsil etmektedir. Her iki

yapıda da çok sayıda mikrolit alet ve bir adet kemikten bız ele geçirilmiştir (Erek, 2017: 385-386).

Anadolu sınırları içerisinde Prehistorik dönemler için en önemli bölgelerden birisi Güneydoğu Anadolu Bölgesidir. Bu bölgedeki veriler; Biris Mezarlığı, Malaiki Mağarası, Söğüt Tarlası açık hava yerleşimi, Şarklı (Keber) Mağara ve Uluk Mevkii açık hava yerleşimidir. Ayrıca Dicle ve Fırat Nehirleri üzerine inşa edilen barajların yapımı sırasında bölgede gerçekleştirilen yüzey araştırmalarında da bazı küçük noktalarda Epi-Paleolitik Döneme tarihlendirilecek birçok buluntu tespit edilmiştir. 1999 yılında Harun Taşkiran ve Metin Kartal'ın Kargamış baraj gölü çevresinde gerçekleştirdikleri Paleolitik Dönem yüzey araştırmaları sırasında ve Şanlıurfa'nın Birecik ilçesinin Suriye sınırındaki Camuztepe'den Epi-Paleolitik Döneme tarihlendirilecek yonga, dilgi ve dilgicikler, çeşitli prizmatik çekirdekler ve ön kazıyıcılar bulunmuştur (Taşkiran ve Kartal, 2001: 491; Kartal, 2003: 38; Kartal, 2009: 79-80).

Biris Mezarlığı, Şanlıurfa'nın Bozova ilçesinde bulunan ve Epi-Paleolitik Dönem buluntuları içeren bir bölgedir. Buradaki buluntu grubunu oluşturan mikrolitler baskın olarak görülmektedir. Yontma taş aletlerinin büyük bir çoğunluğu çakmaktaşıdan üretilmiştir. Hauptmann, buradaki buluntu gruplarının Kebaran tipte olduklarını söylemektedir. Ayrıca Hauptmann Şanlıurfa ve çevresinin Kebaran kültürü boyunca Toroslar bölgesiyle ilişkili olduğunu da belirtmektedir. Bu bölgedeki bir diğer nokta ise Söğüt Tarlası açık hava yerleşimidir. Yontma taş endüstrisi yönünden Biris Mezarlığı ile benzerlik gösteren çakmaktaşı buluntu grubu göze çarpmaktadır. Tıpkı Biris Mezarlığında olduğu gibi obsidiyen alet sayısı azdır (Hauptmann, 2011: 88-89).

Bir diğer buluntu yeri ise Gaziantep il merkezinin 10 km kuzeyinde bulunan Şarklı Mağarası'dır. Bu mağaradaki ilk çalışmalar Neyir Bostancı tarafından gerçekleştirilmiştir. Bostancı, mağaranın Epi-Paleolitik tabakalarından üçgen yarım ay ve trapez geometrik mikrolitler ve çeşitli mikrobürünlerin ele geçtiğini söylemiştir. Deliciler, kenar kazıyıcılar, yuvarlak kazıyıcılar, taş kalemler ve ön kazıyıcılar diğer alet gruplarını oluşturmaktadır. Neyir Bostancı bu alet grupları "Şarklian" terimi ile karakterize etmiştir (Aghalari, 2017: 54). Ancak bu tanımlamayı bazı bilim insanları kabul etmemektedir. Metin Kartal'a göre Şarklı Mağara, Avrupa'nın Mezolitik Çağ

kültür yayılım alanı içerisinde bulunmamaktadır (Kartal, 2003: 36; Kartal, 2009: 82-83).

Orta Anadolu Bölgesine baktığımız zaman şimdilik Epi-Paleolitik Döneme tarihlendirilen yerlerin sayısı az olsa da yapılan yeniz yüzey araştırmaları sonucunda sayılarının artması çok büyük olasılıktır. Nitekim 2016 yılında Aşıklı Höyük ekibi tarafından, Aşıklı Höyük topluluğunun öncüllerini saptama amacıyla başlatılan yüzey araştırmaları neticesinde Melendiz Nehri kollarında, Karasu Havzasında ve Ihlara Vadisi teraslarında Aşıklı Höyük öncülleri olabilecek buluntulara rastlanılmıştır. Özellikle Karasu Havzası'nda yer alan Pınarlı Kaya sığınağı ve Ihlara Vadisi'nde Çat mevkiindeki ve İğdeli mevkiinde yapılan araştırmalar sonucunda Epi-Paleolitik buluntu grupları ortaya çıkarılmıştır. Bu bölgelerde Epi-Paleolitik Dönem buluntu topluluklarına bakıldığında obsidiyen tırnak kazıyıcılar, kalemler, verev budanmış, sırtlı-uçlu dilgicikler ve nadir olarak ele geçen yarımaylar karakteristik buluntular olarak karşımıza çıkmaktadır (Yelözer vd., 2019: 49-59; Kayacan vd., 2018: 195-206). En önemli veriler ise şimdilik Pınarbaşı Kaya altı ve açık hava yerleşiminden ve Macunçay'dan gelmektedir (Kartal, 2009: 83-84).

Pınarbaşı kaya altı ve açık hava yerleşimi, Hotamış Gölünün güney kıyısında, volkanik Karadağ kütlelerinin kuzeybatısı boyunca uzanan Bozdağ kireçtaşı tepelerinin en uç noktasında yer almaktadır. Pınarbaşı B alanındaki Epi-Paleolitik Dönemine ait çok sayıda yarımaya, Pınarbaşı'na özgün kazıyıcılar ve belirgin yongalama tekniğinin Levant Bölgesindeki Natufiyan kültür topluluklarının ya da Anadolu'daki Öküzini IV. evresiyle çağdaş olduklarını göstermektedir (Baird, 2007: 285-311; Baird, 2021: 181-218). Pınarbaşı, bu tez kapsamına dâhil olduğundan dolayı ileriki sayfalarda "Pınarbaşı Kaya Altı ve Açık Hava Yerleşimi" başlığı altında daha detaylı biçimde anlatılacaktır.

Orta Anadolu'da bir diğer buluntu veren nokta ise Ankara'da bulunan Macunçay'dır. Macunçay, ilk olarak 1947 yılında Ş. Aziz Kansu ve Fikret Ozansoy tarafından araştırılmıştır. Buradan ele geçen buluntular arasında çeşitkenar, eşkenar ve ikizkenar üçgenler, geometrik ve geometrik olmayan trapezler ve az miktarda yarımaya bulunmaktadır. Bunların yanı sıra az miktarda disk biçimli kazıyıcılar, mikrobürünler, ve uçlar ele geçirilmiştir. Kansu ve Ozansoy'un bu buluntu topluluklarını Avrupa

Mezolitik Çağ'ı ile ilişkilendirmesini, Metin Kartal şüpheli olarak görmektedir (Kartal, 2009: 83-85).

İKİNCİ BÖLÜM

NEOLİTİK ÇAĞ

Neolitik Çağ, MÖ yaklaşık olarak 10.500/10.000 – 6000 yıllarını kapsayan, insanın yaşamındaki en önemli dönemeçlerinden bir tanesi olmuştur (Öztan, 2009: 2). Neolitik kelimesi “Neos = Yeni” ve “Lithos = Taş” kelimelerinin birleştirilmesi ile türetilen ve “yeni taş” anlamına gelen bir kelimedir. Milattan sonra (MS) 19. yy’ın başlarında arkeolojik eserlerin derlenerek Kopenhag’da bir müzede sergilenmesi görevi C.J Thomsen’e verilmiştir. Thomsen bu eserlerin sınıflandırılması sırasında tarihsel gelişimi göz önünde bulundurarak, eserlerin üretilme şekillerinin ve kullanılan hammaddelerin basitten karmaşığa doğru gittiğini fark etmiştir. Bu doğrultuda, en erken eserlerin taştan, bir sonraki dönem eserlerinin bakırdan, en son dönem eserlerinin de demirden üretildiklerini göz önünde bulundurarak “üç çağ sistemi” olarak adlandırılan Taş Devri, Bakır Devri ve Demir Devri ayrımını yapmıştır. Thomsen’in bulduğu bu sistem doğru olsa da daha fazla ayrıntıya ihtiyaç duyulmasından dolayı eksik kalmıştır. 1865 yılında ise J. Lubbock Taş Devrinde üretilen aletlerin üretim şeklini temel alarak kendi içerisinde “Eski” ve “Yeni” olmak üzere iki farklı evreye ayırmıştır. Böylelikle ilk Neolitik adlandırılması bu şekilde ortaya çıkmıştır. 1866 yılında ise H. Westropp Eski ve Yeni Taş Devirleri arasında farklı bir geçiş evresinin var olduğunu tespit ederek “Mezolitik” ismini ortaya koymuştur (Özdoğan, 2018: 13-15). Böylelikle taş devri kendi içerisinde Paleolitik, Mezolitik ve Neolitik olmak üzere kendi içerisinde üç farklı döneme ayrılmıştır. Daha sonraları K. Kenyon 1952-1958 yılları arasında Eriha/Jericho’da yürüttüğü çalışmalardan elde ettiği veriler doğrultusunda, Neolitik Çağ’ın yeniden tanımlanmasına neden olmuştur. Kenyon, Jericho’dan elde ettiği veriler ile Neolitik

Çağ'ın Çanak-Çömleksiz bir döneminin de olduğunu tespit etmiş ve Neolitik Çağ'ı kendi içerisinde iki ana zaman dilimine (Çanak-Çömleksiz Neolitik ve Çanak-Çömlekli Neolitik olmak üzere) ayırmıştır (Kenyon, 1959; 35-43). Yaklaşık olarak MÖ 10.500'den 7000'e kadar süren Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem, kendi içerisinde Çanak-Çömleksiz Neolitik A (Pre-Pottery Neolithic A/PPNA 10.500-9200), Çanak-Çömleksiz Neolitik B (Pre-Pottery Neolithic B/ PPNB 9200-8300) olmak üzere farklı evrelere ayrılmaktadır⁴. İlerleyen süreçte Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem Başlamaktadır. Bu dönem ise kendi içerisinde “Erken” ve “Geç” olmak üzere⁵ iki farklı evreye ayrılmaktadır (Sagona ve Zimansky, 2009: 34-35).

Son Buzul Çağ'ın sona ermesi ile birlikte gezgin avcı-toplayıcı grupların yaşam biçimlerinin değiştiği görülmektedir. İnsan toplulukları hemen hemen her yerde yeni doğal çevre koşullarına ayak uydurarak, beslenme alışkanlıklarını değiştirmişlerdir. Neolitik Çağ öncesinde yaklaşık olarak 2 milyon yıl boyunca avcı-toplayıcılığa dayalı bir beslenme alışkanlığına sahip olan insanlar, Neolitik Çağ ile birlikte tahıl, baklagiller ve mercimekgiller ekerek tarım faaliyetlerini gerçekleştirmişlerdir. Ayrıca Neolitik Çağ'ın ilerleyen sürecinde, tarım faaliyetleri dışında koyun keçi vb. gibi ilk çiftlik hayvanlarını evcilleştirmişler ve bu sistemi kalıcı hale getirebilmek içinde yerleşik hayata geçerek, ilk köy örneklerini kurmuşlardır. Beslenme, barınma ve ekonomi stratejisinde gerçekleşen bu yenilikleri, zaman zaman diğer arkeologlar tarafından eleştiri olsa da G. Childe “devrim” olarak tanımlamıştır (Özdoğan, 2018: 12; Yelözer vd., 2019: 50). G. Childe'a göre Neolitik Çağ'ın bir devrim olarak tanımlanmasının iki sebebi vardır. Birincisi yeni sıcak iklim ile birlikte Epi-Paleolitik Dönem topluluklarının ilk kez bir yeri sürekli iskân ederek ilk köyleri kurmuş olmalarıdır. Diğer sebep ise yerleşik hayata geçerek arpa, buğday gibi tahıl bitkilerinin tarımını yapmayı ve koyun, keçi, köpek ve domuz gibi hayvanları evcilleştirerek, ilk kez üretime dayalı bir sisteme geçmeleridir (Esin, 1998: 81).

Son buzul çağının sona ermesi ile birlikte iklim daha ılıman ve nemli bir hale gelse de Younger Dryas ile birlikte bu durum kesintiye uğramıştır. Epi-Paleolitik Dönem başlığı altında daha detaylı anlatılan Younger Dryas'ın son bulması ile birlikte yeni bir

⁴ Yapılan yeni araştırmalarda PPNC olarak tanımlanan yeni bir evrenin varlığı ortaya atılmıştır (MÖ yaklaşık 7500-6000). Fakat bu evre bazı araştırmacılar tarafından Geç PPNB olarak tanımlanmaktadır. Bkz. Yelözer ve diğ., 2019; s.51.

⁵ Bazı kaynaklarda “ilk” ve “Son” olarak da geçmektedir.

süreç olan Holosen süreci başlamıştır ve halen bu iklim kuşağı devam etmektedir. Yaklaşık olarak MÖ 11.000'de Younger Dryas'ın⁶ sona ermesi ile birlikte Holosen süreci başlamış (Roberts, 2014: 67) ve iklim koşulları günümüz sıcaklıklarına ulaşmıştır. Holosen süreci Anadolu coğrafyası incelendiğinde, bölge genelinde nem ve sıcaklık seviyelerinde bir artış gözlemlenmiştir. Fakat Holosen'in ilk evrelerini kapsayan süreç içerisinde yapılan polen analizlerinin sonuçları doğrultusunda Türkiye ve İran Bölgesinin bir kesiminin Younger Dryas etkisi göstererek soğuk ve kurak olduğu görülmektedir (Van Zeist ve Bottema, 1988: 478).

Türkiye'nin Güneybatısında bulunan Gölhisar gölü, Orta Anadolu'daki Akgöl ve Eski Acıgöl, Doğu Anadolu'daki Van Gölü $\delta^{18}\text{O}$ kayıtları, Holosen'in ilk yarısında günümüze göre daha fazla negatif değerler göstermektedir. Bu durum ise Anadolu Bölgesinin genelinde günümüzden daha fazla yağışlı bir iklimin hâkim olduğunu göstermektedir. Bunun dışında Anadolu genelinde Orta ve güneybatı Anadolu'da MÖ yak. 10.000 – 7000 arasında iken Doğu Anadolu MÖ 6000-4000 yılları civarında maksimum nemlilik oranına ulaşmıştır (Kuzucuoğlu, 2002: 34-35; Roberst vd., 2011: 148; Roberts, 2014: 70).

Yağışlı ve nemli koşullar ile birlikte Orta Anadolu'da göller ve ormanlık alanlar genişlemiştir. Yine Orta Anadolu'da yapılan polen analizlerinden elde edilen verilere göre Kapadokya sınırları içerisinde yer alan Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşimi olan Aşıklı Höyük zamanına denk gelen süreçte, bölgenin bitki örtüsü meşe ağacı ormanlarından ve ardıç otu türlerinden oluşmaktadır. Çanak-Çömlekli Neolitik Döneme doğru gelindiğinde ise bölgedeki bitki örtüsünün daha açık otlaklardan oluştuğu görülmektedir. Meşe ağaçlarının sayılarının azalmasına rağmen çam türlerinin varlığını sürdürdükleri de görülmektedir. Meşe ormanlarının seyrilmesi ve daha geniş otlakların ortaya çıkmasının nedeni iklimde görülen nemlilik seviyesinin giderek azalmasıdır. Bu dönemde kısa bir süreliğine Güneydoğu'da muson yağmurları görülmüştür. Ayrıca Holosen başlangıcından MÖ yak. 6500'lere kadar olan süreçte Anadolu'da bulunan göllerin seviyelerinin azaldığı ve MÖ yak. 3000-2000 civarlarında göllerde maksimum tuzluluk oranına ulaşıldığı bilinmektedir (Asouti, 2009: 632-633).

⁶ Younger Dryas süreci, "Epi-Paleolitik Dönem" başlığı altında detaylı bir şekilde anlatılmıştır.

İklim koşullarının bir önceki dönem olan Pleistosen dönemden daha ılıman bir hale gelmesi ile birlikte değişen çevresel etmenler yeni yaşam biçimlerinin oluşmasına, insan gruplarının besin elde etme stratejilerinin değişip-gelişmesine neden olmuş ve bu durum sonucunda da farklı kültürel anlayışlar doğmuştur (Yelözer vd., 2019: 50). Holosen'in erken evresinin denk geldiği Neolitik Çağ'da insanoğlunun bitkilerin ve hayvanların evcilleştirilmesine dayalı bir ekonomi modelini benimsedikleri bilinmektedir. Holosen ile birlikte değişen iklim koşulları, Anadolu'daki bitki örtüsünün de değişmesine neden olmuştur. Holosen sürecinin ve Neolitik Çağ'ın başlangıcı aynı zamansal periyoda denk gelmektedir. İlk tarım faaliyetlerinin gerçekleştirildiği Neolitik Çağ'da Anadolu'da yaşayan insan topluluklarının Anadolu'nun Holosen iklimine uyum sağlayabilen bezelye, mercimek, buğdaygiller, bakla, nohut ve keten gibi bitkilerin tarımını yaptıkları görülmektedir (Şenkul, 2014: 10).

2.1. Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem

Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem, MÖ 10.500/10.000 - MÖ. 7000 yıllar arasına tarihlendirilmektedir (Özdöl, 2011: 175). Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'de göçebe yerleşim ve avcı-toplayıcı besin elde etme stratejilerini benimseyen insan topluluklarının Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem süreci içerisinde yerleşik hayata geçmeye başladıkları görülmektedir. Fakat yerleşik hayata geçişin temellerinin atıldığı bu süreç içerisinde toplulukların temel geçim ekonomisini halen avcı-toplayıcılık faaliyetleri oluşturmaktadır (Duru, 2018; 159).

1952 yılında K. Kenyon'un Eriha/Jericho'da gerçekleştirdiği kazı çalışmaları sonrasında gerçek anlamda "köy" denebilecek bir yerleşim keşfetmesinin ardından araştırmalar Güney Suriye bölgesinde yoğunlaşmıştır. Eriha/Jericho'da gerçekleştirilen kazı çalışmaları sonucunda Neolitik Çağ'ın çanak-çömlek içermeyen bir döneminin de olduğu ortaya çıkmıştır. Bu durum yukarıda da değinildiği gibi K. Kenyon'un Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönemi kendi içerisinde PPNA ve PPNB olarak iki sürece ayırmasına neden olmuştur (Kenyon, 1959: 35-43).

Yukarıda da değinildiği gibi, iklimde görülen pozitif değişimler ile birlikte Epi-Paleolitik Dönemde yarı göçebe halde hareket eden insan toplulukları yerleşik yaşama adapte olmaya başlamışlardı. Neolitik Çağ'ın ilk evresi olan PPNA evresi de bu insan topluluklarının yerleşik hayata geçişinin ilk adımları olmuştur. PPNA evresi Levant

Bölgesi, Kuzey Suriye ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde MÖ yak. 10.000'de başlayarak MÖ yak. 8500 civarlarında sona ermiştir. PPNA ile birlikte, evlerin yıkılmış temeller üzerine tekrar inşa edildikleri görülmüştür. Epi-Paleolitik Dönemde görülen mevsimlik yerleşimler de yerlerini PPNA evresi ile birlikte tüm yıl boyu iskân edilen ilk köy örneklerine bırakmışlardır. İlk köylerin kurulacağı yerler ise hammadde kaynaklarına yakın olan göl/bataklık/akarsuya kıyılarındaki doğal teraslar ya da tepeler seçilmiştir (Atakuman, 2022: 69-70). Neolitik Çağ'ın en erken evresi olan PPNA evresi ile birlikte yerleşim sayılarında bir artış izlenirken, yerleşimlerin sayısının artışına paralel olarak insan nüfusunda da bir artış gözlemlenmiştir (Duru, 2013: 58-60).

PPNA'dan bir sonraki evre ise PPNB evresidir. PPNB evresi MÖ yak. 9. binin ortalarında başlar ve yaklaşık 2000 yıl bu kültür evresi devam etmektedir. PPNB kendi içerisinde erken, orta ve geç olmak üzere 3 alt evreye ayrılmaktadır (Rollefson, 2008: 74-83). Kuzey Levant Bölgesinde yapılan arkeolojik çalışmalardan yola çıkılarak PPNB erken evresinde keçinin, orta Evresinde sığır ve koyunun, geç evresinde ise köpek ve domuzun evcilleştirildiği görülmüştür. Fakat Filistin Bölgesinde yapılan çalışmalarda PPNB sürecinde henüz hayvancılık faaliyetlerinin yapılmadığı anlaşılmıştır. PPNB evresi ile Neolitik köy yerleşimlerinin sayılarında artış yaşanırken bu köylerin nüfuslarında ve mimari yapı sayılarında da bir artış gözlemlenmiştir. PPNB'yi PPNA'dan ayıran bir diğer değişim ise mimari yapılarda gerçekleşmiştir. PPNA evresindeki yuvarlak planlı çukur barınaklar Jericho ve Ain Ghazal gibi yerleşimlerde görülmeye devam ederken, Kuzey Levant ve Güneydoğu Anadolu Bölgesinde yuvarlak planlı yapılar yerini dikdörtgen planlı yapılara bırakmıştır. PPNB evresi ile birlikte yapıların mimari planlarının değişmesinin yanı sıra mimari de kullanılan malzemeler de değişime ve gelişime uğramışlardır. Örneğin Orta Anadolu'da kerpiç kullanılırken, Güneydoğu Anadolu'da taş temel üzerine kerpiç duvarlar inşa edilmiş, Levant Bölgesinde duvarların tamamının taşlarla inşa edildiği görülmektedir (Duru, 2005; Duru, 2013).

PPNB yontma taş alet endüstrisine bakıldığında ise bu dönemde PPNA evresine göre bazı farklılıkların ortaya çıktığı görülmektedir. Ön kazıyıcılar, kalemler gibi aletlerin sayısında bir azalma görülürken, aynı zamanda aletlerin morfolojisinde de bir takım

değişiklikler söz konusu olmuştur. Byblos uçları ve çift sırtlı dilgiler PPNB evresi ile birlikte orya çıkmıştır (Erim Özdoğan, 2007: 72; Rollefson, 2008: 74-85).

2.1.1. Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem’de Güneydoğu Anadolu Bölgesi

Bu bölüme özel olarak tezin ana konusu olan Orta Anadolu bölgesi dışında, Anadolu coğrafyasının Çanak-Çömleksiz Neolitik Döneminin daha net aktarılabilmesi açısından Güneydoğu Anadolu Bölgesinin de Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönemine değinilecektir.

Anadolu toprakları içerisinde belki de Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönemine ait izlerin net bir şekilde izlendiği bölgelerden bir tanesi de Güneydoğu Anadolu Bölgesidir. Bölgedeki Çanak-Çömleksiz Neolitik Döneme tarihlenen yerleşimler genel olarak yüksek platoların üstünde ya da hemen yanına kurulmaktadır (Çelik vd., 2011: 227). Güneydoğu Anadolu Bölgesi’ne bakıldığında Göbeklitepe, Karahantepe, Çayönü, Hallan Çemi, Körtik Tepe vb. gibi Çanak-Çömleksiz Neolitik Döneme tarihlendirilen birçok önemli yerleşim yerleri karşımıza çıkmaktadır. Bu yerleşimlerde gerçekleştirilen kazı çalışmalarında Çanak-Çömleksiz Neolitik’in PPNA evresine ait mimari kalıntılar karşımıza çıkmaktadır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi Çanak-Çömleksiz Neolitik Döneminin mimari gelişiminin detaylı bir şekilde izlendiği yerleşim Çayönü yerleşimidir. Bölgeye genel olarak bakıldığında Çayönü, Hallan Çemi ve Körtik Tepe’nin PPNA evresinde “U ya da C” formunda yuvarlak planlı, yere yarı gömülü, çapları 4-6 metre arasında değişkenlik gösteren yapılar karşımıza çıkmaktadır. Yapıların tabanları genellikle kum ya da alçı ile kaplanmıştır. Yapı temelleri 10-50 santimetre (cm) arasında kazılmıştır. Bu yapı formu PPNA içerisinde Kuzey Suriye ve Levant bölgelerinde de görülmektedir (Tekin, 2019: 196-203).

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde PPNB evresi ile birlikte bazı yerleşimlerde yapı planlarında değişiklikler görülmektedir. Bu değişimin en iyi izlendiği yerleşim ise Çayönü yerleşimidir. PPNB ile birlikte yuvarlak planlı çukur barınaklar yerini ızgara planlı yapılara bırakmıştır. Izgara planlı yapılar, ortalama 30-35 m² genişliğe sahiptir. Üç bölümden oluşan bu yapıların temelini üzeri çamur ya da taşlarla örtülmüştür. Bu sayede tabanda sürekli bir hava akımı sağlanarak taban toprağının neminden korunma sağlanmıştır. Izgara planlı yapı planı zamanla değişip gelişerek birkaç yüzyıl devam etmiştir ve bu sisteme uygun inşa edilen mimari yapılar zaman içerisinde tam bir dikdörtgen plan görünümüne kavuşmuşlardır (Özdemir, 2017: 253-254).

Izgara planlı yapılar evresini ise Kanallı yapılar evresi takip etmektedir. Bu evrede taş bloklar üzerine kerpiç yapılar inşa edilmeye başlanmıştır. Bir sonraki evre ise Taş döşemeli yapılar evresidir ve Orta PPNB 'ye tarihlenmektedir. Bu evre de kanallı yapılar evresinin devamı niteliğindedir. Bu evredeki yapıların tabanları, duvarlar inşa edildikten sonra yak. 50 cm'lik taşlarla döşenmiştir. Bunu takip eden evre ise Hücre planlı yapılar evresidir. Bu evreye kadar tek katlı olarak inşa edilen yapılar, hücre planlı yapılar evresine gelindiğinde çift katlı inşa edilmeye başlanmıştır. Taş temeller üzerine kerpiç binalar ilk defa bu evre ile birlikte görülmektedir. Çift katlı inşa edilen bu konutlarda insanların üst katta yaşamlarını sürdürdüğü, alt katı ise depo/kiler olarak kullandıkları düşünülmektedir. Son olarak Geniş odalı yapılar evresi görülmektedir. Bu evredeki yapılar, öncekilere göre daha geniş ve çok odalı olarak inşa edilmişlerdir (Özdemir, 2017: 254-256).

Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem itibari ile birlikte yerleşimlerde konut yapıları (evler) ve kamusal yapılar olmak üzere iki farklı yapı tipi ortaya çıkmıştır. Konut yapıları ve kamusal yapılar arasındaki ayrım bizlere dönemin sosyal ve dini yapısı ile ilgili bilgiler vermektedir. Neolitik Çağ'ın ilk evrelerinden itibaren bazı yerleşimlerde ortak kullanım amaçlı inşa edilmiş olan anıtsal dini yapılar karşımıza çıkmaktadır. Göbeklitepe (Schmidt, 2007: 115-116) , Nevalı Çori (Hauptmann, 2007: 131-164), Karahantepe (Karul, 2021: 21-25), Sefer Tepe, Hamzan Tepe ve Taşlı Tepe (Çelik vd., 2011: 226-227), gibi yerleşimlerde görülen birbirleri ile benzerlik taşıyan özel (kült) yapılar bölge genelinde benzer bir dini anlayışın var olabileceği düşüncesini ortaya koymaktadır. Bu yerleşimlerin ortak özelliği; hepsinde de "T" (Karahantepe harici) şeklinde monolit dikili taşların bulunduğu özel yapıların bulunmasıdır. Kült alanlarındaki bu dikili taşlar belirli bir matematiksel oran ile dikilmiş ve her birinin üzerinde bölgede yaşayan çeşitli yaban hayvanlarının kabartmaları görülmektedir. T biçimli sütunların yatay bölümü omuz ve başı, dikey bölümü ise gövdeyi temsil etmesinden dolayı stilize insan tasviri durumundadır. Fakat sütunlarda insan tasviri yapılırken göz, burun, ağız ya da cinsiyet belirtecek bir unsur tasvir edilmemesi bakımından dikkat çekicidir (Tekin, 2019: 211-215). Karahantepe'deki dikili taşlar ise "yarım T" şeklindedir ve üzerlerinde hayvan kabartmaları yoktur. Karahantepe'deki sütunların erkek yetişkinliğini temsil eden fallusu sembolize ettiği düşünülmektedir (Schmidt, 2007: 115-116; Hauptmann, 2007: 131-164; Çelik vd., 2011: 227; Karul, 2021: 25). Yerleşimlerde bulunan bu sütunların boyutlarında ve şekillerinde

farklılıklar gözükse de benzer bir inanç sisteminin varlığını göstermektedir. Fakat zaman içerisinde Çanak-Çömlekli Neolitik Çağ ile birlikte bu dinsel benzerlik gücünü ve etkisini kaybetmiştir (Özdöl, 2011: 196-197).

Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem ölü gömme geleneği incelendiğinde, Çayönü yerleşmesinde bulunan Kafataslı Yapı'dan gelen veriler, dönemin ölü gömme geleneği hakkında bizlere bilgi sağlamaktadır. Bina içerisinde yaklaşık olarak 400 iskelet ve 90 adet kafatası bulunmuştur. Bu sebeple yapı "Kafataslı Yapı" olarak adlandırılmıştır. Kafataslı Yapı içerisinde farklı biçimlerde gömülen ölümler ve ölü yanlarında bırakılmış ölü hediyelerinin farklılıkları toplum içerisindeki statü farkını göstermektedir. Ölümler genellikle Neolitik Çağ boyunca sık görülen pozisyon olan hocker pozisyonunda defnedilmiştir. Ayrıca Kafataslı Yapı içerisinde bulunan bir avlu ve avluda yer alan bir altar, bu yapı içerisine defnedilecek "özel kişiler" için bir cenaze ritüeli gerçekleştirildiğini düşündürmektedir. mezarlar içerisinde ölü hediyesi olarak taşlar, malahitten boncuklar ve bir mezarda spesifik olarak deniz kabuğundan bir pandantifin bırakıldığı görülmektedir. Bu eşyalar ise bulunduğu dönem için değerli eşyalar sayılabilecek türdendir. Bu hediyeler de Kafataslı Yapı içerisine gömülen insanların statü sahibi insanlar olduğunu düşündürmektedir (Özdöl, 2011: 193-194).

Kafatası kültü Neolitik Çağ genelinde hem Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde hem de Orta Anadolu Bölgesi'nde yaygın şekilde karşılaşılan bir uygulama olmuştur. Ölü geleneğinde kafataslarının belirli bir süre sonra mezardan çıkartıldığı, bazen kil ya da alçı ile sıvandığı ve gözlerine değerli ve renkli taşlar konularak ölen kişinin tekrar canlandırılmaya çalışıldığı ata kültü ile ilişkilendirilebilir. Daha sonra bu kafatasları bazen konutların ya da özel yapıların kenarlarına, nişlerine koyulmuştur. Bazı örneklerde ise bu kafataslarının tekrardan mezar çukurları içerisine yerleştirildikleri görülmüştür (Güngördü, 2017: 113). Kesin olmamakla birlikte bu ritüelin toplum içerisinde saygın olarak adlandırılacak kişilere uygulandığı düşünülmektedir.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem taş kaplar incelendiğinde; Hallan Çemi, Körtik Tepe, Nevali Çori ve Demirköy gibi yerleşimlerde ele geçen taş kapların üzerinde çeşitli hayvan bezemeleri ya da çeşitli geometrik motiflerin olduğu görülmektedir. Ayrıca herhangi bir bezemesi bulunmayan taş kap örnekleri de görülmektedir. Taş kap örneklerinin bir kısmı kloritten

yapılmıştır⁷. Taş kapların büyük bir kesiminin kloritten yapılmasının sebebi ise klorit kayacının diğerler kayalara göre daha kolay işlenebiliyor olmasıdır. Taş kaplar kendi içlerinde kaba işçilik kaplar ve ince işçilik kaplar olmak üzere iki farklı gruba ayrılmaktadır. İnce işçilik üretilen kapların mezar hediyeleri için üretildiği, kaba işçilik kapların ise gündelik kullanım amacı ile üretildiği düşünülmektedir (Güngördü, 2017: 162). Güneydoğu Anadolu Bölgesinde bulunan taş kaplar üzerindeki bu hayvan bezemeleri ile Göbeklitepe, Nevalı Çori, Hamzan Tepe, Sefer Tepe ve Taşlı Tepe'deki T şekilli sütunların üzerinde bulunan hayvan kabartmaları göz önünde bulundurulduğunda Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'de insanların, hayvan sembolleri kullanarak ata kültü odaklı ortak bir mitolojinin varlığından söz edilebilir (Tekin, 2019: 197).

Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem yontma taş buluntu grubu incelendiğinde, kullanılan hammaddelerin büyük bir kısmı obsidiyen olduğu görülmektedir. Torosların kuzeyinde yer alan kaynaklardan elde edilen obsidiyenin ticareti, Bereketli Hilal boyunca gerçekleştirilmiştir (Sagona ve Zimansky, 2009: 69). Ayrıca Güneydoğu Anadolu Bölgesine Bingöl ve Tatvan arasındaki büyük obsidiyen yataklarından da hammadde sağlanmıştır (Özdoğan, 2002: 78). Obsidiyen ve çakmaktaşının dışında Mezraa-Teleilat kazılarında tespit edilen az sayıda kuvars taşı da kullanılan hammadde kaynaklarına eklenebilir. Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem genelinde bölgede yaygın olarak kullanılan yontma taş alet dilgilerdir. Çekirdek tipi olarak Naviform, piramit biçimli çekirdekler ve iki kutuplu çekirdekler görülmektedir. Fakat Naviform çekirdekten dilgi üretimi Çanak-Çömlekli Neolitik Dönemin sonu ile birlikte oldukça azalmıştır. Dilgiler ile birlikte en yaygın olarak görülen alet tipi kazıyıcılardır. Kazıyıcılar içerisinde ise en yaygın olarak kullanılanı ise ön kazıyıcılardır. Ayrıca geometrik olamayan mikrolitlerin de fazla olması dikkat çekicidir. PPNB evresinde ise yerleşimler içerisinde uçların artışı görülmektedir. Bölgedeki hemen hemen bütün yerleşimlerde Byblos uçları ele geçmiştir (Ağırsoy, 2019: 170-195).

Güneydoğu Anadolu bölgesi Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönemin küçük buluntuları genel olarak incelendiğinde, Çayönü'nde yaklaşık olarak 200 parçadan oluşan bakır

⁷ Klorit: Magmatik kayalarda, piroksen, amfibol ve mika minerallerinin alterasyonu ile oluşmuştur. Metamorfik kayalarda yaygın olarak bulunan ve yeşil-şist fasiyesini karakterize eden bir mineraldir. Bkz: <https://www.mta.gov.tr/v3.0/bilgi-merkezi/klorit>

buluntu grubu dikkat çekmektedir. Anadolu'da bilinen en erken maden işleme örneğidir. Soğuk dövme tekniği ile üretilen bakır aletlerin çokluğu üretimin devamlılığını göstermektedir (Sagona ve Zimansky, 2009: 70). Çayönü Yuvarlak Planlı Barınaklar Evresi dolgusunda bakır ve malahit parçalarına rastlanılmıştır. Bakırın dövülerek yassı levhalar haline getirilerek bir sopa etrafında döndürülüp bükülerek boncuk, küpe, yüzük, hızma ya da bilezik gibi eşyalar üretilmiştir. Bunun dışında olasılıkla tahta bir sapa takılarak kullanılan bız ve deliksiz iğneler de bulunmuştur (Erim Özdoğan, 2007: 81). Güneydoğu Anadolu'daki kemik alet örneklerine bakıldığında kemik ve boynuzlardan genellikle bız, mablak ve iğne gibi aletlerin üretildiği görülmektedir. Süs eşyası olarak ise boncuk üretimi oldukça yaygındır (Sagona ve Zimansky, 2009: 72).

2.1.2. Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'de Orta Anadolu Bölgesi

Güneydoğu Anadolu Bölgesi ile benzer bir şekilde Orta Anadolu Bölgesinde de en erken Neolitik Çağ yerleşimleri su, flora, fauna ve hammadde kaynakları açısından zengin bölgelere kurulmuştur. Anadolu'da Neolitiğin başlangıcı yakın zamana kadar Levant modeline göre yorumlanmıştır (Esin, 2007: 11).

Orta Anadolu Bölgesi'nin tarihöncesi dönemlerinin anlaşılması amacı ile gerçekleştiren ilk geniş kapsamlı araştırma çalışmaları J. Mellaart tarafından gerçekleştirilmiştir. Daha sonraları ise bölge, İstanbul Üniversitesi, Ankara Üniversitesi ve Japon Orta Doğu Kültür Merkezi ekiplerince çok sayıda alanda yüzey araştırması ve kazı çalışmaları gerçekleştirilerek bölgede Çanak-Çömleksiz ve Çanak-Çömlekli Neolitik Döneme tarihlenen çok sayıda höyük ve düz yerleşme tespit etmişlerdir (Esin, 1998: 82). Orta Anadolu'daki Çanak-Çömleksiz Neolitik kültürünün Yakındoğu'dan farklı ve bağımsız bir şekilde geliştiği görülmektedir. Bu durum ise aynı süreç zarfında farklı bölgelerde benzer gelişimler göstererek insanların avcı-göçebelikten, köylü-çiftçi yaşamına geçişin farklı modelinin varlığını göstermesi bakımından önemlidir (Özdoğan, 2002: 79).

Bu tez kapsamında değerlendirilecek olan Orta Anadolu Neolitik Çağ kültürlerine baktığımızda çalışmaların aslında son yıllarda artış gösterdiğini söylemek gerekmektedir. Orta Anadolu özelinde yapılan kazı çalışmalarına bakıldığında; Kapadokya Bölgesi'nde Aksaray'da Aşıklı Höyük, Musular, Balıklı kazıları, Niğde'de Tepecik-Çiftlik, Köşk Höyük, Sırçalı Tepe kazıları, Nevşehir'de Sofular Höyük kazısı,

Konya-Karaman Ovası'nda; Konya'da Çatalhöyük, Boncuklu Höyük, Er Baba kazıları ve Karaman'da Canhasan III, Pınarbaşı kazıları söylenebilir. Orta Anadolu'nun Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönemine (MÖ 9. binyıla) tarihlendirilen Aksaray'da Aşıklı Höyük, Balıklı ve Nevşehir'in Ürgüp ilçesinde bulunan Sofular Höyük'tür (Güngördü ve Başoğlu; 2019: 41-60). Aşıklı Höyük ve Sofular Höyük yaklaşık olarak MÖ 8. binyılın ortalarına kadar devamlılık göstermektedir. Aşıklı Höyük halkının Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'de avladıkları hayvanların parçalanması ve paylaşılması için kullandığı düşünülen ya da diğer bir tabirle Aşıklı Höyük'ün uydu yerleşimi olan Musular ortaya çıkmıştır (Balcı vd., 2021: 70). Konya Ovasında ise Boncuklu yerleşimi Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem hakkında bilgi veren en eski yerleşimlerden birisidir. Özellikle Bölgenin Çanak-Çömlekli Neolitik Döneminin genel hatlarının anlaşılması amacıyla Aşıklı Höyük ve Boncuklu arasında yapılan karşılaştırmalara bakıldığında; ikisinin de birbirleri ile benzerliklerinin yanı sıra pek çok açıdan da birbirlerinden ayrıldıkları da görülmektedir. Bu durum ise Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'de Orta Anadolu Bölgesinden birden fazla kültürün var olduğuna işaret etmektedir (Düring, 2020; s.93).

Yerleşim yerlerinin dışında Orta Anadolu Bölgesi'nin içerisinde yer alan Volkanik Kapadokya'da Çanak-Çömleksiz Neolitik Döneme tarihlenen çok sayıda obsidiyen işlik alanı da tespit edilmiştir. Bölgedeki obsidiyen kaynakları üzerine ilk arkeolojik yüzey araştırmaları 1990'lı yıllarda Nur Balkan-Atlı ve Marie Cauvin tarafından gerçekleştirilmiştir (Cauvin ve Balkan Atlı, 1996: 293-311). Aksaray'da Nenezi, Nevşehir'de Acıgöl, Güney Dağ, Kaleiçi, Niğde'de Göllüdağ, Bozdağ, Boğazköy, Kayırlı, Çiftlik, Kaletepe, Ekinlik-İlbiz gibi işlik alanları bölgedeki önemli Obsidiyen işlikleridir. Bölgede yoğun olarak bulunan obsidiyen kaynaklarına yakın konumlanan bu işliklerde ham obsidiyenler genellikle yarı işlenmiş ürün haline getirilmiştir. İşliklerde işlenmiş silah ya da aletler bölge içerisinde yukarıda değinilen ya da değinilmemiş yerleşimlerde kullanıldıkları bilinmektedir. Fakat önemli noktalardan bir tanesi ise bu işliklerde üretilen alet ve silahların değiş-tokuş yolu ile uzak bölgelere kadar gitmesidir. Örneğin Ürdün sınırları içerisinde yer alan Jericho/Eriha yerleşiminde yapılan kazı çalışmalarında ortaya çıkartılan bazı obsidiyen aletlerin kaynağının Orta Anadolu Bölgesi olduğu görülmüştür (Esin, 1998: 83). Ayrıca Kömürcü-Kaletepe işliğinde yapılan kazı çalışmalarında Orta Anadolu Bölgesi halkının Yakındoğu ve Kıbrıs ile uzak mesafeli etkileşimi ortaya koymaktadır. Daha

sonra Orta Anadolu Bölgesinde gerçekleştirilen araştırmalar sonucunda tespit edilen obsidiyen kaynakları, işlikler yerleşim yerleri ya da kamp alanı olarak tanımlanabilecek alanlardan elde edilen veriler bölgede yaşamış olan Tarihöncesi grupların yoğun bir obsidiyen takası ve buna bağlı olarak da insan hareketliliği ortaya koymaktadır (Balcı vd., 2021: 70).

Orta Anadolu Bölgesi'nde prehistorik dönemlere tarihlendirilen yerleşimlerde yapıları kazı çalışmalarında bulunan yontma taş aletlerin büyük bir bölümü obsidiyenden üretilmiştir. Bunun nedeni ise bölgenin obsidiyen kaynakları bakımından zengin olmasıdır. Obsidiyen dışında çakmaktaşı da bölgede hammadde olarak kullanılmıştır. Orta Anadolu Bölgesi'ndeki Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşmelerinde düzeltili dilgiler, kazıyıcılar, kalemler, ok ve mızrak uçları yaygın olarak karşılaşılan yontma taş aletlerdir (Duru ve Kayacan, 2018: 94). Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'de bölgedeki yerleşimlerin bazılarında (örn. Boncuklu) tespit edilen yontma taş alet örnekleri bir önceki dönem olan Epi-Paleolitik Dönem yontma taş özelliklerini yansıtmaktadır (Düring, 2020: 93). Suberde yerleşiminde ise yonga parçalarının daha küçük boyutlarda yapılmaya başlandığı görülmektedir. Yonga parçalarının daha küçük şekilde kullanılmalarının sebebi olarak ham obsidiyene ulaşımın zorlaştığı düşünülmektedir. Fakat bu durumun aksine Orta Anadolu yerleşimlerinin neredeyse tamamında kaynaklardan rahat elde edilmesinin bir sonucu obsidiyen artıklarının oldukça bol olduğu görülürken, çakmaktaşı oldukça tutumlu kullanılmıştır (Sagona ve Zimansky, 2009: 72).

Orta Anadolu Bölgesi Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem mimarisi genel olarak bakıldığında Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'in erken evresini temsil eden Aşıklı Höyük'ün erken tabakaları ve Balıklı yerleşiminde yere yarı gömülü, yuvarlak planlı yapılar karşımıza çıkmaktadır. Balıklı yerleşimini diğer yerleşimlerden ayıran özellik ise yuvarlak planlı yapıların temellerinin taş temeller olmasıdır. Bu uygulama Güneydoğu Anadolu Bölgesinden bilinmektedir (Duru, 2019: 166). Dörtgen planlı, kerpiçten yapılmış, tek ya da birkaç odalı basit yapılardan oluşmaktadır. Orta Anadolu Bölgesinin genelinde “kümelenmiş mahalle sistemi” görülmektedir (örn. Aşıklı Höyük, Can Hasan III – Can Hasan I, Çatalhöyük). Özellikle Aşıklı Höyük'ten net bir şekilde izlenebilen bu sistem çağdaş Yakınoğu yerleşimlerinden farklıdır. Güneydoğu Anadolu Bölgesi, Kuzey Suriye ya da Levant Bölgesindeki yerleşimlerde

yapılar bir çevre düzenlemesi gözetmeksizin gelişigüzel bir şekilde inşa edilirken, Aşıklı Höyük'te kerpiç yapılar arasında bir insan geçebilecek kadar boşluk bırakılarak dar sokaklar oluşturulmuştur. Orta Anadolu'da başlayan bu gelenek ise Kalkolitik Çağ'a kadar devam etmiştir. Ayrıca ev tabanlarının ve duvarlarının sıvanması da Orta Anadolu Bölgesine özgü bir özellik olarak ortaya çıkmaktadır (Düring, 2020: 77). Orta Anadolu Bölgesi Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem mimarisi tez çalışmasının ana konusu dahilinde olduğu için bir sonraki bölümde detaylı bir şekilde anlatılacaktır.

Orta Anadolu Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem ölü gömme geleneğine bakıldığında, çağdaşı olan Güneydoğu Doğu Anadolu Bölgesi yerleşimlerinde görülen ölü gömme geleneğinin aynı şekilde devam ettiği görülmektedir. Ölüler genellikle ev tabanlarına hocker ya da yarı hocker pozisyonunda gömülerek mezarları taştan veya kemik ya da deniz kabuklarından oluşan çeşitli ölü hediyeleri ile süslenmiştir.

2.2. Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem

MÖ yak. Olarak 7. Bin yıl ile birlikte Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem başlamaktadır. Bir önceki dönem olan Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönemin devamıdır ve kendi içerisinde “erken”, “orta” ve “geç” olmak üzere üç farklı evreye ayrılmaktadır. Fakat bu iki dönem arasında isimlerine etki eden gelişimin yanı sıra toplulukların yaşam tarzında da farklılıklar görülmeye başlanmıştır. Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem ile birlikte insanoğlu kile çanak-çömlek şekli vererek, bu malzemeleri pişirmiş ve ilk çanak-çömlek örnekleri ortaya çıkmıştır. Daha önceki süreçlerde kilden nesneler üretilmiş olsa da, kilin şekillendirilerek pişirilmesi insanoğlunun hayatındaki önemli dönüm noktalarından birisi olmuştur. Çanak-çömleğin ortaya çıkışı, insanoğlunun hayatındaki temel değişimlerin ana etkeni değil, yerleşik hayata geçişin bir yansıması olmuştur. Kısacası çanak-çömleğin ortaya çıkışı, Neolitik toplulukların yerleşik hayata, tarıma ve hayvancılığa adapte olduklarının bir göstergesidir. Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönemde görülen besin elde etme stratejisinde tarım ve hayvancılığın ilk örneklerinin yanı sıra avcılık ve toplayıcılık halen yoğun bir şekilde devam ettiği görülmektedir. Fakat Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem ile birlikte çiftçiliğe ve hayvancılığa dayalı ekonomi modelinin daha yaygın bir hale geldiği söylenebilir (Sagona ve Zimansky, 2009: 77).

Günümüzde halen çömlekçiliğin tam olarak nerede, nasıl ve ne zaman ortaya çıktığına dair kesin veriler yoktur. Aksine güncel veriler çömlekçiliğin bir yerde başlamadığını,

tıpkı diğer gelişimler gibi ayrı bölgelerde ve değişik zamanlarda ortaya çıkarak geliştiğini göstermektedir. Çanak-çömlek bir yerleşik hayat ürünüdür. Bu ise iki temele dayanmaktadır. Birinci temel sebep artı ürünün ortaya çıkmasıdır. Neolitik Çağ ile birlikte tarım faaliyetlerinin başlamasıyla insanlar doğadan toplayıcılık ile elde ettikleri ürün miktarından daha fazlasını elde etmeye başlamışlardır. Özellikle tahılın kış aylarında tüketilebilmesi için depolanması ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Ayrıca tahıl ürünleri pişirilerek yenmesi gereken ürünler olduğu için pişirme ihtiyacı da doğmuştur. Çanak-çömlek üretiminden önce kullanılan ahşabın oyulması ile yapılan kaplar ya da su kabaklarından yapılan kaplar veya kamışlardan yapılan hasır sepetler pişirme işlemi için uydun değildir. İkinci temel sebep ise teknik şartlardır. Çanak-çömlek üretimi teknik açıdan yerleşik hayatı gerektirmektedir. Çünkü Neolitik Çağ koşullarında yoğun emek ve uzmanlık gerektiren çanak-çömlek üretimi, uygun hammaddenin bulunması, hazırlanıp şekil verilmesi ve kurutulup pişirilmesi gibi oldukça uzun, karmaşık ve birbirleri ile bağlantılı bir süreç gerektirmektedir. Bu yüzden üreticinin bir yerde sabit kalarak üretimini devam ettirmesi gerekmektedir. Pişirildikten sonra ateşe dayanıklı bir hale gelen kilden kapların bulunması insanoğlunun yaşam kalitesini artırmasında büyük yardımcı olmuştur (Çakı, 1999: 42-43).

Yapılan arkeolojik kazı çalışmalarında, kilden yapılmış taşınabilir eşyalar ve oldukça kaba görünümlü, yoğun bitki katkılı, adeta kerpiç hamurundan yapılmış izlenimi uyandıran kaplar ele geçmiştir. Fakat Anadolu coğrafyasında görülen Neolitik Çağ çanak-çömlekleri kendi aralarında farklılık göstermektedir.

Örneğin Batı Anadolu'daki örnekler, koyu mallardan kırmızı astarlı mallara geçişin en net şekilde görüldüğü bölgelerden bir tanesidir. Höyücek ve Bademağacı'nın en üst tabakalarında kırmızı üzerine beyaz bezemeli çanak-çömlekler gözlemlenmiştir. Sepet kulplu ve dikine silindirik tutamaklı basit kap formlarıyla, kırmızı astarlı çanak-çömlekler içerisinde sıkça karşılaşılmaktadır. Höyücek'in erken evresi ile Orta Anadolu Bölgesi'nde⁸ bulunan Çatalhöyük yerleşiminin VI. ve V. tabakaları bir takım benzerlikler söz konusu olsa da Batı Anadolu Bölgesi ve Orta Anadolu Bölgesi çanak-çömlekleri birbirleri ile kıyaslandığında pek fazla ilişki görülmemektedir. Hacılar yerleşimine bakıldığında ise yerleşimin erken evresinden itibaren nitelikli çanak-

⁸ Orta Anadolu Bölgesi Çanak-Çömleği ilerleyen sayfalardaki "Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem'de Orta Anadolu" başlığı altında değerlendirilmiştir.

çömleklerin üretildiği görülmektedir. Önceleri mat ve donuk renkle olan çanak-çömlekler, ilerleyen süreç içerisinde (VII. ve VI. tabakalarda) yerini yoğun açık, kırmızı veya kahverengi tonlarında astarlı çanak-çömleklere bırakmıştır (Sagona ve Zimansky, 2009: 106).

Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem Doğu Akdeniz Bölgesi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi çanak-çömleklerine bakıldığında, açık, koyu yüzlü malların baskın şekil varlığı görülmektedir. Bu çanak-çömlekler Mersin’de Yumuktepe’de, Şanlıurfa Mezraa Teleilat IIIA evresinde, Suriye kıyısında yer alan Ras Shamra VB-VA ve Byblos’da görülmektedir. Kaplar genellikle basit ve açık şekilde üretilmişlerdir. Form olarak bakıldığında ise yuvarlak sığ kâseler, bazılarının gövdesinde tutamak olan geniş gövdeli çömlekler, dar ağızlı kaplar en yaygın şekilde üretilen çanak-çömlek örnekleridir. Çanak-Çömlekler üzerindeki bezemeler ise genellikle deniz kabuğu ya da tahta çubuklar ile yapılan, kısa kısa dalgalı çizgiler, belirli bir düzlükte nokta bezemeler görülmektedir. Mezraa Teleilat’ta bu bezemelerin daha kaba şekilde yapıldığı görülmektedir. Fakat yerleşimin IIB evresindeki çanak-çömlekler üzerinde impresso bezemeler görülmeye başlanmıştır (Sagona ve Zimansky, 2009: 105).

2.2.1. Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem’de Orta Anadolu Bölgesi

Tüm Orta Anadolu genelinde ise Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem gelişmelerinin net bir şekilde takip edildiği yerleşim Konya’nın Çumra ilçesinde yer alan Çatalhöyük yerleşimidir. Ayrıca Orta Anadolu Bölgesi içerisinde Konya’da Erbaa, Süberde Karaman’da Can Hasan I, Niğde’de Köşk Höyük, Tepecik-Çiftlik, yerleşimleri Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem’in takip edildiği yerleşimler içerisinde yer almaktadır.

Orta Anadolu’da Neolitik Dönem çanak-çömleklerine bakıldığında en erken örneklerin Çatalhöyük yerleşiminin MÖ 8. binyıl ile 7. binyıl arasına tarihlendirilen XI. takasında başladığı ve VIII. tabakaya kadar da nadir şekilde devam ettiği görülmektedir. Orta Anadolu’nun Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem’in erken evresindeki çanak-çömlekleri oldukça kaba ve özensiz biçimde şekillendirilmiştir. Ayrıca erken evredeki çanak-çömlek sayısı da oldukça kısıtlıdır. Orta Evreye gelindiğinde çanak-çömlek kullanımında gözle görülür bir artış vardır. Bu evre ile birlikte koyu yüzlü açık mallar ortaya çıkmıştır. Son evrede ise koyu yüzlü açık malların yanı sıra kırmızı astarlı, parlak yüzeyli mallar ortaya çıkmıştır. Çatalhöyük’ün erken evrelerinde çıkartılan ilk çanak-çömlek örnekleri kangal tekniği ya da levha

tekniği kullanılarak üretilmişlerdir. Birçok çanak-çömlek örneğinde kötü pişirmeye dayalı olarak alacalı koyu lekeler görülmektedir. Bazılarında yumru tutamaklar bulunan dar ağızlı çömlekler ve oval kâseler Çatalhöyük'te yaygın olarak görülen çanak-çömlek örnekleri olmuştur. Çatalhöyük'ün VI. tabakasından itibaren çanak-çömlekler koyu yüzölçümlü olacak şekilde fırınlanmaya başlamışlardır. Ayrıca çanak-çömleğin hamuruna katılan saman katkısı, yerini kum katkısına bırakmıştır. Olasılıkla bu durum daha yüksek derecelerde pişirme yapılmasına olanak sağlaması amacı ile gerçekleştirilmiştir. Buradan yola çıkarak Çatalhöyük halkının da beslenme ve pişirme kültürlerinde bir takım değişikliklerin gerçekleştiği düşünülebilmektedir. Her ne kadar Çatalhöyük'ün erken evresinden geç evresine doğru gidildiğinde çanak-çömleklerin cidarlarında bir incelmeye söz konusu olsa da kullanılan çanak-çömleklerin formlarında pek fazla değişiklik görülmemiştir. Bu durum ise duvar resimlerinde ya da diğer zanaat işlerinde oldukça gelişkin olan Çatalhöyük toplumunun çanak-çömlek üretiminde pek de özenli olmadıklarını göstermektedir (Sagona ve Zimansky, 2009: 106; Karataş - Yüksel ve Çilingiroğlu, 2021: 3-4).

Ayrıca Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem'de Orta Anadolu için en dikkat çekici çanak-çömlek örneklerinin geldiği yerleşimlerden bir tanesi de Köşk Höyük'ün II. ve III. tabakalarıdır. Bu tabakalarda hayvan ve insan kabartmalı özel çanak-çömlekler açığa çıkartılmıştır. İnsan kabartmalı kaplardan bir tanesinde gözleri de bulunan yüz kısmı kabın dar boyun kısmında, kolları ve bir kadını sembolize ettiğini gösteren göğüsleri ise kabın gövde kısmında yer almaktadır. Diğer bir kapta ise dans eden üç figür bulunmaktadır. Köşk Höyük ve Musular'da yapılan kazı çalışmalarında açığa çıkartılan çanak-çömlek örnekleri Neolitik Çağ'ın geç evresinin kırmızı astarlı örneklerini iyi bir şekilde yansıtmaktadır (Öztan 2005: 6-7; Öztan, 2007: 127-129).

Bölgenin Çanak-Çömlekli Neolitik Döneminde de yontma taş alet endüstrisinde en yoğun şekilde kullanılan hammadde kaynağı yine obsidiyen olmuştur. Çatalhöyük'te bulunan yontma taş aletlerin hemen hemen hepsi obsidiyenden oluşmaktadır. Bu obsidiyenler ise Kapadokya'da bulunan Nenezi ve Göllü Dağ kaynaklarından elde edilmiştir. Yapılan kazı çalışmalarında çok sayıda dilgi/dilgicik, ok ucu, kazıyıcı gibi aletler tespit edilmiştir. Bu obsidiyenlerin yine Kapadokya'daki bu kaynaklardan işlenerek getirildikleri düşünülmektedir (Hodder, 2019: 173). Çatalhöyük kazılarında ilginç olarak görülen durumlardan bir tanesi ise bu obsidiyenlerin evlerin tabanlarına

çukurlar açılarak gömülmesi/saklanması durumudur. Gerek duyulduğu zaman gömülü olan yerden çıkartılıp işlenerek kullanıldıkları düşünülmektedir (Düring, 2019: 109-112; Hodder, 2019: 175-184). Tepecik-Çiftlikte bulunan yontma taş aletleri çok az sayıda çakmak taşı ve kuvars örnekleri dışında tamamen obsidiyenden üretilmiştir. Tepecik-Çiftlik'in de tıpkı diğer çağdaş Orta Anadolu yerleşimleri gibi obsidiyen hammadde kaynaklarına olan yakınlığı sebebiyle bu hammaddenin fazla kullanıldığını söyleyebiliriz. Obsidiyen yerleşmeye bloklar halinde ya da büyük yongalar şeklinde getirilmiştir. Kullanılan obsidiyen araç gereçler yerleşimin içerisinde üretilmiştir. Yerleşmede yoğun bir yonga ve dilgi üretimi söz konusudur. Yonga üzerine kalemler, ok uçları, ön kazıyıcılar, düzeltili dilgiler ve deliciler kazılarda bulunan alet tipleridir. Tepecik-Çiftlik'te bulunan çok sayıda ok uçlarının benzerleri ise yakın bölgede bulunan Köşk Höyük'te de görülmektedir (Balcı, 2016: 149). Köşk Höyük Neolitik Çağ yontma taş alet buluntu grubuna bakıldığında çağdaşı olan diğer Orta Anadolu yerleşmeleri ile benzer özellikler içermektedir. Ancak bazı alet gruplarının Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem obsidiyen aletleri ile benzer özellikler gösterdikleri tespit edilmiştir. Köşk Höyük'ün IV. tabakasında yuvarlak kazıyıcılar, dilgiler, düzensiz yongalar görülmektedir (Öztan, 2007: 231).

Neolitik Çağ'ın Çanak-Çömlekli Neolitik Dönemi ile birlikte bir takım değişiklikler de görülmeye başlanmıştır. Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'in en erken safhası olan PPNA sürecinden itibaren konutların ya da özel yapıların tabanları altına hocker ya da yarı hocker pozisyonunda ölülerin gömülmesi ve kafatası kültü halen devam ederken, Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem ile birlikte ölülerin yerleşim yerlerinin dışına gömülmesi ile birlikte mezar alanları ortaya çıkmıştır. Mehmet Özdoğan bu dönemde yapıların altındaki gömülen ölülerin genellikle bebekler ve fetüsler olduğunu ve bunun sebebinin korunmaya ihtiyaç duyan insanlar olmalarından dolayı gerçekleştiğini düşünmektedir (Özdoğan, 2002: 93-94). Orta Anadolu Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem Yerleşimlerine bakıldığında, Köşk Höyük'teki Neolitik Çağ ölü gömme gelenekleri MÖ 6. binyıla tarihlendirilen III. ve II. tabaklardan izlenmektedir. Ölülerin çok büyük bir kısmı ev içinde duvar diplerine ya da seki altlarına gömülmüştür. Konut içinde bulunan iskeletlerin hepsi fetüs, bebek ya da çocuklara aittir (Öztan, 2005: 5-6). Benzer durum Tepecik-Çiftlik yerleşimi için de geçerlidir. Tepecik-Çiftlik yerleşiminin 4. tabakasında 16 adet mezar ile karşılaşmıştır. İskeletler hocker pozisyonunda gömülmüştür ve bir kısmının başları güney kısma bakarken bazılarının

başları ise tam tersi kuzey kısma dönük olarak gömülmüşlerdir. Bu mezarlarda 4 erişkin, 2 çocuk, 3 bebek bulunmuştur ve mezar içerisinde kafatasları bulunamamıştır. Mezardaki çocuklardan bir tanesinin sepet içinde gömülü olduğu görülmüştür. Mezarlarına bazılarında küçük çömlekler ya da boncuklardan ölü hediyeleri bulunmuştur (Bıçakçı vd., 2007: 239-240). Ölü gömme geleneğinin takip edildiği bir diğer önemli yerleşim ise Çatalhöyük olmuştur. Bu zamana kadar gerçekleştirilen kazı çalışmalarında çok sayıda iskelet açığa çıkartılmıştır. Bu mezarda bulunan iskeletler genellikle birkaç kişiye aittir ve çoklu mezar örnekleridir. Ölümler genellikle Neolitik Çağ boyunca çok yaygın olarak görülen Hocker pozisyonunda gömülmüşlerdir. Bu iskeletler içerisinde bazılarının başsız olması oldukça dikkat çekicidir. Başsız bulunan iskeletler ile yapıların duvarlarında bulunan akbabalar duvar resmi ya da başsız kadınların bulunduğu duvar resimleri arasında bir bağlantı olduğu düşünülmektedir. Bunun dışında Bina 42 olarak adlandırılan bir yapının tabanında hocker pozisyonunda gömülü olan bir kadın iskeleti bulunmuştur. Bu mezarı farklı kılan durum ise kadının kucağında, boyalı ve birkaç kat sıvanmış bir kafatası bulunmuştur. Bu sıvalı kafatasları sıradan kişilerin değil, seçkin insanların kafatası ile yapıldığı düşünülmektedir (Mellaart, 2001: 161-164; Hodder, 2007: 320-321; Hodder, 2011: 251-252; Hodder, 2019: 151-154; Düring, 2019: 124-128).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

COĞRAFYA VE İKLİM

3.1. Volkanik Kapadokya Bölgesi

Kapadokya bölgesi günümüzde, ülkemizin Orta Anadolu Bölgesinin merkezinde yer almaktadır. Bölge, tarih ve kültür turizmi açısından ülkemizin oldukça önemli noktalarından bir tanesidir. Bölgede çok sayıda Hitit, Roma, Bizans, Selçuklu, Osmanlı eserleri, doğal peribacaları ve birçok medeniyetin izlerini bıraktığı yeraltı şehirleri bulunmaktadır. Bunların dışında bölgede son zamanlarda artış gösteren tarihöncesi dönem araştırmaları da bölgenin tarihi ve kültürel hazinesine katkı sağlamaktadır.

Antik çağlarda Kapadokya Bölgesi, büyük bölümünü günümüz İç Anadolu Bölgesinin oluşturduğu oldukça geniş bir coğrafyaya verilen bir isimdir. Kapadokya kelimesi ile ilk olarak MÖ VI. yüzyılda, günümüz İran topraklarında yer alan Kermanşah ile Hamadan arasındaki yol üzerinde bulunan Behistun Dağı'nın kayalık yüzeyine yapılmış olan kabartmaların yazıt kısmında karşılaşılmaktadır. Dönemin Pers kralı I. Darius'un hâkimiyeti altına aldığı toprakları anlattığı bu yazıtta Persçe "Katpatuka" sözcüğü yer almaktadır. Bu yüzden pek çok dilbilimcisine göre Kapadokya kelimesinin kökeni Persçe olabilir ve muhtemelen "güzel atlar ülkesi" anlamına gelmektedir. MÖ IV.-I. yüzyıllar arasına gelindiğinde ise Kapadokya başkenti Kayseri olan bir krallık haline gelmiştir. MS 17'de ise Kapadokya, Roma İmparatorluğuna geçerek bir eyalet olmuştur (Esin, 1998: 65). 1085 yılında Kayseri'nin Selçuklu İmparatorluğu'nun kontrolüne geçmesi ile birlikte Kapadokya Bölgesi Türklerin kontrolü altına girmiştir.

Kapadokya, antik Yunan tarihçi ve yazar Herodotos’a göre güneyde Toros Dağlarından, kuzeyde Karadeniz’e, batısında Lycaonia (günümüzdeki Konya), kuzeybatısında Galatia (günümüz Ankara, Bolu)’ya kadar uzanan geniş bir coğrafyadır (Kuzucuoğlu, 2019: 163). Orta Anadolu’nun güneydoğu kesimi geçmişte yaşanan volkanik hareketliliğe bağlı olarak jeologlar tarafından “Volkanik Kapadokya” olarak adlandırılmaktadır. Volkanik Kapadokya Bölgesi, günümüzde Nevşehir, Niğde, Aksaray ve Kayseri illerini kapsamaktadır (Güngördü, 2021b: 261). Volkanik Kapadokya Bölgesi kendi içerisinde 3 alt bölgeye ayrılmaktadır. Niğde, Aksaray illeri Batı Volkanik Kapadokya, Kayseri Doğu Kapadokya ve Nevşehir ise Merkez Kapadokya Bölgesi olarak adlandırılmaktadır. Bu bölgeler jeologlar tarafından “Çekirdek Kapadokya” olarak da tanımlanmaktadır (Esin, 1998: 67).

Bölgedeki volkanizma hareketliliğini ise jeologlar, Avrasya ve Afro-Arap levhalarının çakışmasına bağlamakla birlikte, 3 döneme yaymışlardır. İlk dönem yaklaşık olarak 13.5-8.5 milyon yıl öncesine dayanmaktadır. Bu zaman zarfında lav fışkırma merkezlerinin hareketleri ve andezit kayaç bileşiklerinden oluşan endojen lav kubbeleri görülmektedir. İkinci dönem ise yaklaşık olarak 8.5-2.7 milyon yıl öncesine tarihlenmektedir. Bu dönemde Keçiboyduran ve Melendiz volkanik dağları, Ürgüp çanağı ile Nevşehir yöresinde on kadar tüflü ignimbrit kayaç birimi oluşmuştur. Bu ignimbrit kayaç birimlerinin bazıları 100 km uzunluğunda bir alanı kapsamaktadır ve bazılarında 400 m kadar kalınlığa sahip karasal tabakalardan meydana gelen çökeltiler yer alır. 2.7 milyon yıldan sonra gelen üçüncü dönem de ise büyük bir merkez oluşturan Erciyes ve Hasan Dağ gibi kompozit volkanlar ve Kayseri’den Konya ovasına kadar uzanan alanda tek tek görülen volkanlar ortaya çıkmıştır. Bu volkanik dağlar daha çok kuzeydoğu-güneybatı yönünde, volkanizma eksenine paralel olarak uzanmıştır (Karabıyıkoglu vd., 1997: 20; Esin, 1998: 67; Kuzucuoğlu, 2019: 163).

Bölgede yer alan yanardağların lav püskürtmeleri sonucunda özellikle prehistorik dönemlerde hayati önem taşıyan hammaddeler ortaya çıkmıştır. Obsidiyen ve Çakmak taşlarının kolay işlenmesi, dayanıklı olmaları ve kırılan bölgelerinin oldukça kesici olması nedeniyle prehistorik dönem insanların yontma taş endüstrisinde sıkça kullandıkları hammaddeler olmalarına sebep olmuştur. Literatürde “volkanik cam” ya da “doğal cam” olarak adlandırılan obsidiyen kaynakları Volkanik Kapadokya Bölgesinde çok sayıda görülmektedir. Bu obsidiyen kaynakları Nevşehir’de

Karnıyarık kepez, Kulaklı kepez, Acıgöl, Kaleiçi, Güney Dağı, Korudağ, Niğde’de Hotamış Dağı-Kocatepe, Boğazköy, Bozdağ, Göllüdağ, Kömürcü-Kaletepe, Kömürcü-mağara, Göllüdağ-Kayırlı, Sırça Deresi, Çiftlik, Aksaray’da Bekârlar-Nenezi Dağı, Hasan Dağ-Karakapu ve Kayseri’de ise Erciyes-Kartın Dağı olarak sayılabilir. Hasan Dağ (3268 m), Erciyes (3971 m), Melendiz (2963 m) ve Göllüdağ (2157 m) bölgede bulunan en yüksek ve önemli strato-volkanik dağlardır (Cauvin ve Balkan-Atlı, 1996: 250-251; Esin, 1998: 68).

Volkanik Kapadokya bölgesi, Geç Miyosen-Pliyosen dönemlerde meydana gelmiş ve karasal birikintiler ile dolmuş bir çanakta ibarettir. Bölgede çok sayıda görülen bu çanaklar daha sonra yerini geniş platolara bırakmıştır. Bu platolar içerisinde en büyüğü ise Nevşehir’den Kayseri’ye doğru uzanan Kızılırmak Platosudur. Nevşehir ve Kayseri’de Kızılırmak ve Kızılırmak nehrini besleyen kollar, Aksaray ve Niğde’de ise Melendiz Nehri ve kolları Kapadokya Bölgesini besleyen su kaynakları olmuştur. Ayrıca bu su kaynakları platoları dar ve derin bir şekilde oymuştur. Bölgede değişkenlik gösteren hava koşulları ve çeşitli aşınmalar sonucunda ise platoların üzerindeki tüflü birikintiler konik biçimli peribacalarının oluşmasına neden olmuşlardır (Esin, 1998: 68-69).

Günümüzde Volkanik Kapadokya Bölgesi’nde, Orta Anadolu’nun geri kalan bölgelerinin neredeyse tamamında görülen karasal iklim görülmektedir. Karasal iklimde yazları Kuzey Afrika ve Orta Doğu/Arabistan bölgelerinden gelen sıcak hava akımlarından dolayı sıcak ve kurak, kışları ise soğuk ve sert geçmektedir (Türkeş, 2005: 75). Bölgede yıllık sıcaklık ortalaması 11,1 °C’dir. En yüksek sıcaklık Temmuz ayında (yak. Ortalama (ort.) 22,5 °C), en düşük sıcaklık (yak. ort. 0/-1 °C) ise ocak ayında yaşanmaktadır. Yıllık yağış miktarı ortalama 380 mm’dir. Bölgede en fazla yağış ilkbahar mevsiminde gerçekleşirken (ort. 145 mm) bu durumu kış ayı takip etmektedir (ort. 123 mm). Bölgede en az yağış ise yaz mevsiminde görülmektedir (ort. 40 mm). Kapadokya Bölgesinde yıllık sıcaklık ortalamaları incelendiğinde en yüksek sıcaklık 11,9 °C ile Aksaray, en soğuk il ise yıllık ortalama 10,3 °C ile Nevşehir’dir (Bayer Altın, 2019: 537).

Kapadokya Bölgesi, kurak ve yarı kurak iklim koşullarına sahip olduğundan dolayı, bazı kuru ormanlar dışında bölgede step vejetasyon formasyonu hâkimdir (Türkeş, 2005: 83). Bölgede antropojen step alanlarında meşe, ardıç ve karaçam ormanları

görülmektedir. Volkanik dağların çevrelerinde de yine meşe ağacı ağırlıklı küçük ormanlar görülmektedir. Bölgenin batı kesimlerinde saçlı meşe, tüylü meşe ve ardıç (boylu ardıç, katran ardıç ve kokar ardıç) gibi kurakçıl ağaç toplulukları görülmektedir (Günel, 2013: 11-12).

Volkanik Kapadokya Bölgesinde yapılan araştırmalar sonucunda, bölgede insan varlığını kanıtlayan en eski buluntulara Pleistosen (Buzul Çağları) Dönem olarak adlandırılan zaman diliminde rastlanılmıştır. Bu zaman zarfında yukarıda da değinildiği üzere volkanik ve tektonik hareketlilik devam etmektedir. Buzul Çağları boyunca Volkanik Kapadokya Bölgesinde yer alan ve yükseklikleri 3000 m’yi geçen Erciyes ve Hasan Dağı gibi dağlar dışında buzullaşma görülmemiştir. Volkanik Kapadokya Bölgesinde Buzul Çağlarında buzlanmadan daha çok, yoğun şekilde yağmur yağdığı görülmektedir (Esin, 1998: 69).

Günümüzden yaklaşık olarak 12.000 yıl önce sıcaklıkların artması ile birlikte iklimde bir takım değişiklikler gözlemlenmiştir. Pleistosen sona ererek günümüz iklim kuşağı olan Holosen Dönem başlamıştır. Bölgenin Erken Holosen sürecinde iklim özellikleri ve bitki örtüsünün anlaşılması için polen analizi çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Bölgede gerçekleştirilen polen analizlerinden yola çıkıldığında MÖ 12.000’lerde step bitkilerinin (ardıç otu, ıspanakgiller) ve meşe ormanlarının hâkim olduğu görülmektedir. MÖ 8200’lerde gerçekleşen kuraklık ile birlikte orman sayılarında bir azalma görülmektedir (Roberts, 2014: 78). MÖ 6000’lere gelindiğinde ise meşe ormanlarının yoğunluğunda ciddi bir düşüş olduğu ve meşe ağaçlarının yerini iğneli çam ağaçlarının almaya başladığı gözlenmiştir (Asouti, 2009: 632; Kuzucuoğlu, 2019: 163-164).

3.2. Konya – Karaman Ovası

Konya - Karaman Ovası Türkiye’nin önemli ovalarından bir tanesidir ve İç Anadolu Bölgesi’nin orta ve güney kısmında yer almaktadır. 19. yüzyıl itibari ile özellikle yabancı seyyahlar ve araştırmacılar tarafından bölgede çeşitli geziler gerçekleştirilmiştir. 20. yüzyıl’ın başlarında itibaren ise bölgede bilimsel araştırma çalışmaları başlamıştır. Bu araştırmalar doğrultusunda bölgenin çok sayıda kültür ve medeniyete ev sahipliği yaptığı anlaşılmaktadır (Küçükbezci, 2012: 63). Yaklaşık olarak deniz seviyesinden 1000 m yükseklikte bulunan Konya-Karaman Ovasının Kuzey ve Kuzeybatısında Bozdağlar ve Obruk Platosu, güneyinde ise Sultan

Dağı'ndan başlayarak Karaman'a kadar devam eden Toros yayının iç yamaçları, Batı'da Takkeli Dağ, Gevele Dağı ve Loras Dağı, Doğu'da ise Ereğli Ovası ile çevrelenmiştir (Bozyiğit ve Tapur, 2009: 138; Bozyiğit ve Güngör, 2011: 170).

Konya – Karaman Ovası'nın toprak yapısı incelendiğinde alüvyal topraklar, bataklık ve sulak alanlarda bulunan hidromorfik alüvyal topraklar, dağlar ile ovalar arasında kalmış eğimli alanlarda bulunan kolüvyal topraklar, dağlık alanlarda ve platolarda görülen kırmızımsı kahverengi ve kahverengi topraklar yaygın olarak görülmektedir. Konya – Karaman Ovası'nın toprak yapısında alkalilik, drenaj, tuzluluk, erozyon ve toprak sağlığı gibi önemli problemleri ile karşılaşmaktadır (Bozyiğit ve Tapur, 2009: 142).

Bölgede karasal iklim etkileri hakimdir. Karasal iklim özelliklerine bağlı olarak bölge, yazları sıcak ve kurak kışları ise soğuk ve yağışlı geçmektedir. Konya – Karaman Ovası'nda yıllık sıcaklık ortalama 11.0 °C'dir. Konya – Karaman Ovası, yıllık ortalama 310 mm yağış oranı ile Anadolu'nun en az yağış alan bölgesidir. Bu nedenle bölge ve çevresinde, yarı kurak birinci dereceden mezotermal su eksiği yaz mevsiminde çok kuvvetli, nispeten deniz etkisine yaklaşan karasal iklim olmaktadır (Bozyiğit ve Tapur, 2009: 142).

Bölgedeki akarsu kaynakları incelendiğinde, başlık altında değerlendirilen Volkanik Kapadokya Bölgesinde bulunan Kızılırmak Nehri gibi büyük bir akarsu kaynağı görülmemektedir. Fakat Konya-Karaman Ovası'nın eski bir göl tabanı olmasından dolayı bölge yeraltı suyu bakımından zengin bir bölgedir. Ayrıca bölgede çok sayıda bataklık, sazlık ve küçük dereler bulunmaktadır. Ovadaki en önemli su kaynağı ise Çarşamba Çayı'dır. Bölgede mevsimlik olan ve yaz aylarında kuruyan Dorla, Meram, Sille, İvriz ve Ayrancı çaylarının aksine Çarşamba Çayı süreklilik göstererek 12 ay boyunca sürekli bir akış göstermektedir. Bu çaylar yağışlı dönemlerde Ova tabanını bol miktarda su ile doldurmaktadır. Bu sayede bölgede çok sayıda bataklıklar oluşmaktadır. Alakova, Hotamış, Sakyatan-Karakaya ve Arapçayı bu bataklıklara örnek olarak gösterilmektedir. Bu bataklıkların büyük bir çoğunluğu ise günümüzde kurumuştur (Bozyiğit ve Güngör, 2011: 180).

Konya – Karaman Ovası'nda İran – Turan floristik bitki türlerinin yanı sıra Anadolu'nun endemik bitki türlerinin hakim olduğu, kurak topraklarda yetişen bir

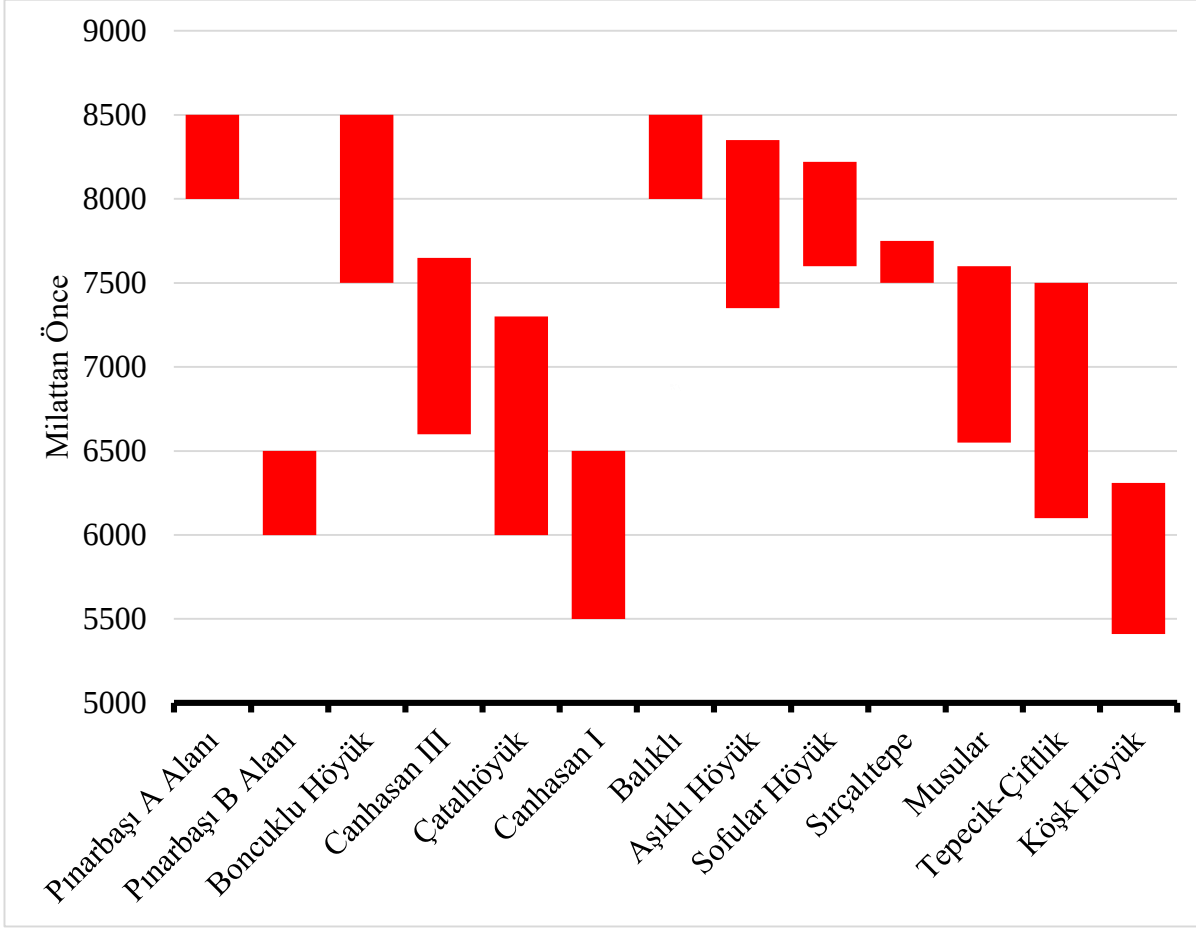
flora yaygındır. Ova çevresinde ve dağ yamaçlarında kurakçıl yabani çalılar ve orman vejetasyonu görülmektedir. Ova bölgesi ile dağların yüksek kesimleri dışında kalan bölgelerde ise antropojen bozkır etkisi sonucunda alçak dağ stepleri görülmektedir. Ova'nın güney ve güneybatı kesimlerinde ormanlık alanlar ile karşılaşmaktadır. Özellikle karaçam, gürgen, kızılçam, köknar ve dişbudak gibi ağaç türleri yaygın olarak görülmektedir. Aşağı kesimlere doğru inildikçe ova ve platolarda karşılaşılan bitki türleri ise genellikle kuzukulağı, sütlegen, düğün çiçeği, keven, yavşan, yumak ve kekiktir. Bataklık ve sazlık alanlarında ise saz ve kamışın yanı sıra söğüt, kavak ve iğde ağaçları da görülmektedir (Bozyiğit ve Tapur, 2009: 142).

Holsen Çağ'ın başlaması ile birlikte Anadolu genelinde görülen nem ve sıcaklık artışı Konya Ovası'nda da görülmektedir. Sıcaklıkların artması ile birlikte yüksek kesimlerde bulunan kar ve buzların erimesi ile oluşan akarsuların ovanın iç kesimlerine akması ile birlikte alüvyon düzlükler oluşmaya başlamıştır (Asouti, 2009: 633). Ayrıca Holosen ile birlikte toprağın daha bereketli hale gelmesi nedeniyle de ova ve çevresinin yeşillendiği görülmektedir. Konya – Karaman Bölgesinin Erken Holosen döneminde nasıl yeşillendiği göl yatakları ve diğer birikintilerde tutunmuş olan polenlerin analiz edilmesi ile anlaşılmaktadır. Konya ve çevresinde bulunan ormanlık alanları MÖ yak. 4300'lerde maksimum genişlemeye ulaştığı görülmektedir. Çatalhöyük ve çevresinde ele geçen polenleri analiz eden W. Eastwood bu veriler doğrultusunda, Çatalhöyük'ün en erken evresinin kuru bozkır özelliği gösterdiğini ve yükseklerle çıkıldıkça meşe ormanlarının ve otlakların görülmeye başladığını, ardıç, huş, sakız ağaçlarının yetiştiğini, daha yüksek rakımda olan ve yağış miktarı daha fazla olan Toros Dağları'nda ise meşe, çam ve sedir ormanlıklarının bulunduğunu söylemektedir (Hodder, 2019: 76).

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ORTA ANADOLU BÖLGESİ EPİ-PALEOLİTİK DÖNEM VE NEOLİTİK ÇAĞ MİMARİSİ

Tablo 4. 1: Orta Anadolu Bölgesi Konya-Karaman Ovası ve Kapadokya Bölgesi Neolitik Çağ yerleşimleri.

4.1. Konya-Karaman Ovası Epi-Paleolitik Dönem Yerleşim Yeri ve Mimarisi

4.1.1. Pınarbaşı Kaya Altı Sığınağı Epi-Paleolitik Dönem Mimarisi

4.1.1.1. Coğrafya ve Konum

Pınarbaşı yerleşimi günümüz Karaman ili sınırları içerisinde yer alan eski Hotamış Gölü'nün güney kıyısında (Kartal, 2009: 85), Çatalhöyük yerleşiminin 24,5 km güneydoğusunda yer almaktadır (**levha:57.1 tablo:4.1**) (Baird, 2011: 380). Yerleşim volkanik bir dağ olan Karadağ'ın kuzeybatısında yer alan Bozdağ isimli bir kireçtaşı tepenin en uç noktasında konumlanmaktadır. Alanın batı kısmında, Hotamış Gölü'nün karşısındaki alan Çarşamba Nehri'nin getirdiği alüvyon topraklardan oluşmaktadır (Baird, 2012: 183). Pınarbaşı yerleşimi, Anadolu Platosunda günümüze kadar tespit edilmiş Epi-Paleolitik Döneme tarihlendirilen çok az sayıdaki yerleşim alanlarından bir tanesidir. Ayrıca Orta Anadolu Bölgesinde Epi-Paleolitik Dönem yerleşimleri içerisinde kazı çalışması yapılan tek yerleşim yeridir (Baird vd., 2022: 41).

Pınarbaşı yerleşiminin Epi-Paleolitik Dönem tabakası incelendiğinde, kazı çalışmalarında yoğun olarak bulunan ayak otu (Sedge) ve saz fitolitleri doğrultusunda yerleşimin bataklık ya da göl kenarına kurulmuş olabileceği düşünülmektedir. Ayrıca kazı çalışmalarında bulunan küçük balık ve sazan kemiği olduğu düşünülen kılçık parçaları da bu durumu destekler niteliktedir. Asouti'de yerleşim çevresinde yabani badem ve fıstık ağaçlarının varlığından bahsetmektedir (Baird, 2007: 289).

Alan B'de gerçekleştirilen kazı çalışmalarında, kaya sığınağının iskân gördüğü süreç olan Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem içerisinde Çarşamba Nehri'nin mevsimsel olarak zaman zaman taşmalarına işaret eden alüvyal depozitler ile karşılaşmaktadır. Bu alüvyal durum muhtemelen MÖ 7500 civarı için geçerli olmuştur. Daha önceki süreçler olan Geç Pleistosen ve Erken Holosen süreçlerinde kuru ve kireçli göl toprağı üzerinde bozkır bitki örtüsü görülmektedir. Geç Pleistosen ve Erken Holosen başlarında yerleşim alanının bulunduğu bölge olan kireçtaşı tepeler kurak ve bozkır olsa da Batı'da Çarşamba Nehri'nin çevresinde çok daha yoğun flora çeşitliliği görülmekteydi. Yapılan arkeolojik kazı çalışmalarında toprak kalıntılarına bakıldığında karbonize halde bulunmuş badem, melengiç ve fındık kalıntılarına rastlanılmıştır. Ayrıca Asouti ve Fairbairn'in bilimsel raporlarına bakıldığında MÖ 9. Binyıl içerisinde Bozdağ kireçtaşı tepelerinin batı kısmında Hotamış Gölü haricinde Süleyman Hacı isimli küçük bir gölün varlığı görülmektedir. Bölgede bulunan sulak

araziler balık, kuş ve nispeten daha küçük memeli canlıların avlanması ve kamış gibi su bitkilerinin toplanması için uygun bir alan oluşturmaktadır. Öte yandan daha kurak ve bozkır bitki örtüsünün bulunduğu alan ise daha büyük otçulların ve mevsimsel hareket eden memeli gruplarının avlanması için uygun bir alandır. Öte yandan tarım için uygun olan alanlar ise yerleşimin bulunduğu alan ile sınırlıdır (Baird, 2012: 183-184).

4.1.1.2. Araştırma Tarihçesi ve Stratigrafi

Pınarbaşı kaya sığınağı ve açık hava yerleşiminde gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalar ilk olarak 20. Yy'ın başlarında Ramsey'in bulduğu bir Bizans yazıtı ile başlamıştır. 1970'li yıllarda David French Pınarbaşı'nı ziyaret ederek bulduğu bazı yüzey buluntuları ile bölgenin tarihöncesi bir yerleşim yeri olabileceğine değinmiştir. 1993 yılında ise Douglas Baird ve Trevor Watkins Konya Ovası Yüzey Araştırmaları projesi kapsamında Pınarbaşı'na ziyaret gerçekleştirmişlerdir. Bu yüzey araştırması sırasında tespit edilen kaçak kazı çukurlarından gelen mikrolit aletler, Pınarbaşı'nın prehistorik dönemlere tarihlendiğinin bir kanıtı niteliğinde olmuştur. 1994-95 yıllarına gelindiğinde T. Watkins Pınarbaşı yerleşiminde ilk kazı çalışmalarını başlatmıştır. Bu kazı çalışmaları A açmasının bulunduğu tepelik alan ve B açmasının bulunduğu kaya altı sığınak alanı olmak üzere iki farklı alanda gerçekleştirilmiştir. Yerleşimin tepe noktasında ise erozyonla tahrip olmuş Geç Roma ve Bizans dönemlerine ve Erken Tunç Çağ Dönemine tarihlendirilen yerleşim ve mezar alanına ait kalıntılar görülmektedir (Baird, 2012: 183).

A alanında 3 x 1'lik bir açmada gerçekleştirilen sondaj çalışmalarında C¹⁴ analizi sonucu MÖ 8500-8000 yılları arasına tarihlendirilen mikrolitler içeren bir kültür tabakasına rastlanılmıştır. Bu tabakada tespit edilen litik topluluklarının bir kısmı MÖ 8. Binyıl Kapadokya yerleşimleri ya da Orta Anadolu'nun Güneybatı yerleşimlerinde görülen örneklerle benzememektedir. Pınarbaşı'nda görülen bu aletlerin Geç Epi-Paleolitik Dönem avcı toplayıcı gruplarına ait olabileceği düşünülmektedir. B alanında bulunan kaya sığınağı ise Geç Neolitik Dönem Çatalhöyük'ten biraz daha geç döneme tarihlendirilen zaman dilimi içerisinde göçebe avcı-toplayıcı gruplar tarafından kamp alanı olarak kullandıkları düşünülmektedir. Bölgedeki son kazı çalışmaları 2003 yılında T. Watkins'in yardımları ile Douglas Baird tarafından başlatılmıştır (Baird, 2012: 183).

B Alanı olarak adlandırılan kaya sığınağında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında bulunan bazı yontma taş aletler MÖ. 7. binyıla tarihlendirilen Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem tabakasının altında, daha erken dönemlere tarihlendirilecek bir kültürün varlığını ortaya koymuştur. Bu Neolitik tabakasının altındaki tabakadan ele geçen yontma taş grubu incelendiğinde, bu taş aletlerin Aşıklı Höyük yontma taş aletlerine ve Pınarbaşı'ndaki MÖ 9. binyıla tarihlendirilen açık alan yerleşmesindeki A ve D açmalarından gelen yontma taş aletlere benzemediği görülmektedir. Bu yontma taş alet grubu içerisinde yarımayların yoğun olması, Levant'ta Natufiyan (MÖ.12.500 – 10.000) ve Akdeniz'deki Öküzini IV-Ia tabakaları (MÖ 12.500 - 11.500) ile çağdaş olabileceği fikrini ortaya koymuştur. Bu nedenle Pınarbaşı'nda açığa çıkartılan bu tabaka Epi-Paleolitik Dönem'e tarihlendirilmiştir (**levha:1.1**) (Baird, 2007: 289).

4.1.1.3. Mimari

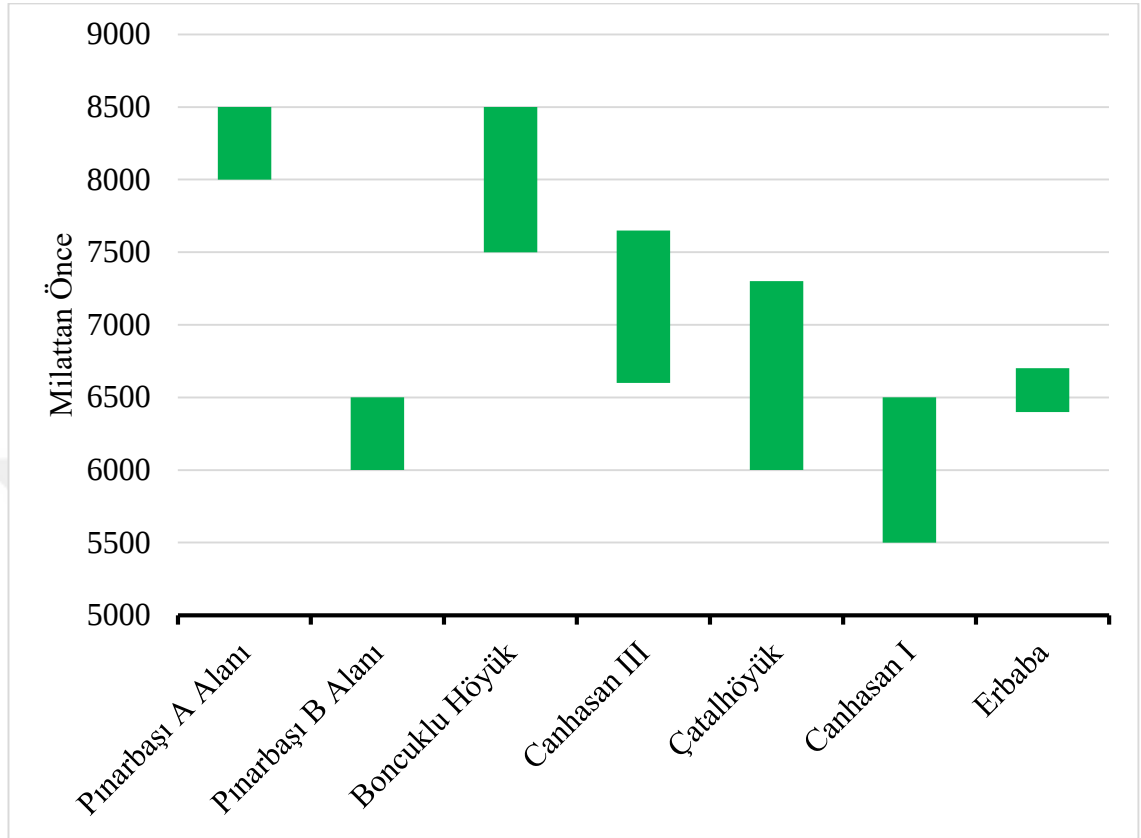
Epi-Paleolitik Dönem'e tarihlendirilen tabaka hakkındaki veriler oldukça kısıtlıdır. Epi-Paleolitik Dönem tabakasında yapılan kazı çalışmalarında dayanıklı sağlam yapılara ait izlere rastlanılmamıştır. Yukarıda da değinildiği gibi bataklık ya da bir göl kenarına kurulduğu düşünülen yerleşimde hafif yapıların inşa edildiği düşünülmektedir. Kaya altı sığınağında bulunan rüzgâr koruganları ve fitolitlerden anlaşıldığı kadarıyla Pınarbaşı'nda Epi-Paleolitik Dönem insanları yerleşimin hemen yakınındaki su kaynağından topladıkları hasır/saz, dal parçaları ve hayvan postları gibi organik maddeler kullanarak Epi-Paleolitik Dönem'de yaygın olarak görülen basit barınaklar inşa ettikleri düşünülmektedir (Baird, 2012: 186) (**levha:1.2-2.1-2.2**). Levant Bölgesi ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Epi-Paleolitik Dönem yerleşmelerinden farklı olarak Pınarbaşı yerleşmesinde erken tarımın öncüsü olan tahıl ve baklagillerin kullanılmış olduğunu gösteren fitolit, kömürleşmiş tane ya da öğütme taşının bulunmaması, bu alanın mobil gruplar tarafından mevsimlik geçici konaklama alanı olarak kullanıldığı düşüncesini desteklemektedir (Baird, 2007: 295). Yapılan kazı çalışmalarında taş ve çamur gibi daha dayanıklı malzemeler kullanılarak inşa edilmiş herhangi bir yapı kalıntısına ulaşılmaması da, Pınarbaşı Epi-Paleolitik yerleşmesinin geçici bir konak alanı olarak kullanıldığı düşüncesini desteklemektedir (**levha:3.1-3.2**). Epi-Paleolitik Dönem tabakalarında 4 adet gömüt ile karşılaşmıştır (**levha:4.1**). Bu mezarlar, Pınarbaşı kaya altı sığınağının Epi-Paleolitik Dönem'de belirli bir süre kullanılan yerleşim yeri olduğunu göstermektedir. D. Baird, Epi-

Paleolitik Dönem kültür dolgusunun kalınlığı göz önünde bulundurulduğunda kaya sığınadıının sıradan bir yerleşim alanı olmadığı, burayı iskân eden topluluklar için sembolik bir anlam taşıdığı ve buna paralel olarak da burada konaklandığı gibi düşüncelerin olduğunu söylemektedir (Baird, 2012: 186).

Pınarbaşı Epi-Paleolitik Dönem yerleşmesi, kuş u umu yaklaşık olarak 325 km doğusunda bulunan ve günümüz Kahramanmaraş sınırları içerisinde yer alan Direkli Mağarası ile çağdaştır. Yukarıda “Epi-Paleolitik Dönem” başlığı içerisinde detaylı olarak anlatılan Direkli Mağarası yerleşimi tıpkı Pınarbaşı Kaya altı sığınadıı gibi kapalı alan yerleşmesidir. Fakat Direkli Mağarası yerleşmesinde görülen yapı özellikleri ile Pınarbaşı’nda görülen yapı özellikleri benzerlik gösterse de aynı tarzda değildir. Yukarıda da değinildiği gibi Pınarbaşı Epi-Paleolitik Dönem yerleşmesinde açığa çıkartılan yapılar ahşap, deri, bataklıktan toplanan saz/kamış gibi gereçlerle yapılmıştır. Fakat Direkli Mağarası yapıları, kireç taşlarının oval planda birkaç sıra üst üste dizilmesi ile oluşturulan temel üzerine ahşap, dal, deri gibi organik malzemelerle inşa edilmiştir. Direkli Mağarasında açığa çıkartılan yapılar Yakındoğu’da Hayonim Mağarası ve El-Wad Mağarası’nda görülen mimari kalıntılar ile benzerlik göstermektedir (Erek, 2017: 384).

4.2. Konya-Karaman Ovası Neolitik Çağ Yerleşimleri ve Mimarisi

Tablo 4. 2: Konya-Karaman Ovası Neolitik Çağ Yerleşimleri.

4.2.1. Pınarbaşı Kaya Altı Sığınağı ve Açık Hava Yerleşimi Neolitik Çağ Mimarisi

MÖ. 9. Binyıl Mimarisi

1994 yılında A Alanında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında ele geçen bir fıstık örneği üzerinde A. Fairbairn tarafından yapılan C¹⁴ analizi, Pınarbaşı'ndaki kültür tabakasının MÖ 9. Binyıla (MÖ 8500 – 8000) tarihlendiğini söylemektedir (**tablo:4.1-4.2**) (Baird, 2007: 295).

A alanındaki Neolitik Çağ tabakası hakkındaki bilgileri üç aşmaktan gelmektedir. Bu üç aşmaktan ikisi olan A ve D aşmalarında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında bir takım mimari kalıntı ile karşılaşmıştır. Yapılan kazı çalışmalarında Pınarbaşı MÖ 9. binyıl Neolitik Dönem yerleşiminin tamamı olmasa da yerleşimin bir kısmı göl ya da bataklık alanı olarak düşünülen bölgeye doğru çıkıntı yapan kireçtaşı burun üzerinde olduğu görülmektedir. Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşiminin toplamda yaklaşık olarak 0.5 hektarlık bir alanı kapladığı düşünülmektedir. A ve D aşmalarında MÖ 9. binyıla tarihlendirilen bir takım birbirlerinden değişik özelliklere sahip yapı

izleri açığa çıkartılmıştır. Açığa çıkartılan mimari kalıntılar arasında sıva parçaları ile karşılaşılmalıdır (**levha:4.2**). Sıva parçalarında, dal örgü tekniği kullanımına ait olduğu düşünülen kamış ve ahşabın negatif izleri tespit edilmiştir (Baird, 2007: 296).

D açmasında gerçekleştirilen kazı çalışmasında B3 (Building/Yapı 3) yapısı olarak adlandırılan 1.6 X 1.4 m boyutlarında ovalimsi bir yapı açığa çıkartılmıştır. Yapının tabanı yaklaşık 7 kez yerel beyaz toprakla (marl) sıvanmıştır (**levha:5.1**). Sıva sonrası hasır döşemeyi ya da sazdan yapılmış nesneleri zemine sabitlemek için olduğu düşünülen taban sıvası kurumadan çakılan kazıklara ait delikler görülmektedir. Ayrıca taban sıvasının üzerinde bazı noktalarda kırmızı aşı boyasına ait izlere de rastlanılmaktadır. İç dolgu içerisinde tespit edilen dal ve ahşap izli kil kalıntıları, bu yapının (A Alanı B5 yapısındaki gibi) yere yarı gömülü halde ve çamur sıva kullanılarak dal örgü tekniğinde inşa edildiğini göstermektedir. Ayrıca B3 yapısının altında, kırmızı aşı boyası kullanılmış daha eski bir yapının kalıntılarına da rastlanılmıştır (Baird, 2007: 296).

D Alanında kazı çalışmalarında açığa çıkartılan bir diğer mimari kalıntı ise B5 (Building/Yapı 5) olarak adlandırılan yapıdır. Yapı tabanında muhtemelen ocak olarak kullanıldığı düşünülen oval biçimli bir düzenleme tespit edilmiştir. Ayrıca taştan yapılmış oturma alanı ya da ışık alanı olabilecek bir alan ve küçük bir çukur da yapı içerisinde tespit edilen diğer unsurlar olmuştur. B5 yapısının tabanında da tıpkı B3 yapısında olduğu gibi dal örgü tekniği kullanıldığına işaret eden dal izli kerpiç parçalarına rastlanılmıştır (Baird, 2012: 193).

Pınarbaşı yerleşimi Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem mimarisi genel olarak değerlendirildiğinde dal-örgü tekniği kullanılarak kısmen çukur tabanlı, dar planlı olduğu düşünülen ve tabanları sıvanmış yapıların varlığı görülmektedir. Bu yapıların iç düzenlemelerinde gündelik hayatta kullanılan ocak alanları, ışık ya da oturma alanı olarak kullanılmış alanlar ve muhtemel çöp için kazıldıkları düşünülen çukurlar bulunmaktadır. Yapılarda görülen düzenli bakım ve yenilemeye ait izler, Pınarbaşı topluluğunun Epi-Paleolitik Dönem’de görülen göçebe hayattan kademeli bir şekilde Neolitik Çağ ile birlikte yerleşik hayata geçiş sürecini göstermektedir (Baird, 2007: 297).

MÖ 7. Binyıl Mimarisi

Alt tabakalarında Epi-Paleolitik Dönem yerleşimine ait izler bulunan ve B Alanı olarak adlandırılan kısmın üst tabakalarında, Çatalhöyük'ün Çanak-Çömlekli Neolitik Dönemi ile çağdaş olan bir kültür dolgusu ile karşılaşmaktadır. MÖ 6500 – 6000 yılları arsına tarihlendirilen Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem yerleşimi kaya tavanından akan 1.2 m'lik bir moloz yığının üzerine konumlandırılmıştır (Baird, 2012: 199-200). MÖ 7. Binyıla tarihlendirilen yerleşim yaklaşık olarak 400 m²'lik bir alanı kaplamaktadır (Baird vd., 2011: 384).

Pınarbaşı MÖ 7. binyıl evresi iki aşamalı bir evredir. Biraz daha eski döneme tarihlendirilen ilk evrede oval şekilde ateş yakmak için kullanıldığı düşünülen bir dizi çukur bulunmaktadır. Bu çukurlar içerisinde daha sonraları muhtemelen yerleşim halkı tarafından tüketilen büyük parçalara ayrılmış hayvan kemikleri bulunmaktadır. Hayvan parçalarının bu denli büyük parçalara ayrılması, bir şölende tüketildiklerini düşündürmektedir. Çukurların bulunduğu alanın etrafı ise dairemsi bir formla birkaç dizi taş duvar ile çevrelenmiştir. Bu alanın daha önceki dönemlerde de kullanılmış olduğuna dair bir takım yenileme izleri görülmektedir. Bu yenileme izleri, kaya üzerinde çok sayıda yenileme tabanları bulunan ocaklar ve fırınlardan görülmektedir (**levha:6.1**). Bu alan çevresinde Neolitik köy evleri kalıntılarına rastlanılmamışsa da yapılan kazı çalışmalarında saz/kamış fitolitleri ile karşılaşmıştır. Bu fitolitlerden yola çıkarak, Pınarbaşı yerleşiminin Çanak-Çömlekli Neolitik Döneminde, tıpkı Epi-Paleolitik Dönem'de olduğu gibi hafif yapıların varlığını ve bu yapıların sürekli olarak yenilenme işlemine tabii tutulduğunu göstermektedir. Bu durum ise aynı bölgede çağdaşı olduğu Çatalhöyük yerleşiminde görülen kerpiçli yapı mimarisinden tamamen farklı olduğunu ve Pınarbaşı yerleşiminin Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem ile birlikte sürekli yerleşim yerinden çıkarak mevsimlik bir yerleşim yeri haline geldiğini göstermektedir (Baird, 2007: 303).

Pınarbaşı Neolitik Çağ Çanak-Çömleksiz ve Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem yerleşimlerine tarihlendirilen kazı çalışmalarında açığa çıkartılan mimari yapılarda kullanılan malzemelere bakıldığında, yerleşimin çevresinden kolayca elde edilebilecek malzemeler olduğu görülmektedir. Yapıların inşasında kullanılan taş ve kayalar, yerleşimin hâlihazırda üzerinde bulunduğu kireç taşı kayalık burun üzerinden elde edilirken, kullanılan sazlık/kamışlar ise yerleşimin hemen yanında olduğu

düşünülen göl/bataklıktan toplanmıştır. Ayrıca yine yapıların taban sıvasında ve duvar sıvasında kullanılan çamur da yine bu göl/bataklıktan elde edilen malzemelerdendir.

4.2.2. Boncuklu Höyük

4.2.2.1. Coğrafya ve Konum

Boncuklu Höyük yerleşimi Konya il merkezinin güneydoğusunda, Karatay ilçesine bağlı Hayıroğlu kasabasında ve Çatalhöyük yerleşiminin 9,5 km kuzeyinde konumlanmaktadır (**levha:57.1, tablo:4.1-4.2**). 2 metre yüksekliğe sahip olan höyük, 180 X 120 metrelik bir alanı kaplamaktadır. Boncuklu Höyük ismini, alanda yapılan yüzey araştırmalar esnasında ele geçirilen çok sayıdaki boncuktan almıştır (Baysal, 2013: 81).

4.2.2.2. Araştırma Tarihçesi ve Stratigrafi

Boncuklu Höyük yerleşimi, Liverpool Üniversitesi'nden D. Baird tarafından 1995-2002 yılları arasında Konya-Karaman Ovası'nda gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında 2001 yılında tespit edilmiştir. 2006 yılına gelindiğinde ise D. Baird başkanlığında, uluslararası pek çok uzman ve arkeoloğun katılımları ile kazı çalışmaları başlatılmıştır (Baird vd., 2012: 220-221; Baysal, 2013: 81) 2006 yılına kadar bölgede Aşıklı Höyük dışında Erken Neolitik Dönem oldukça az bilgi biliniyordu. 2006 yılında başlayan kazı çalışmaları ile birlikte Orta Anadolu'nun Konya Ovası bölümünde de MÖ 8500 – 7500 yılları arasına tarihlendirilen bir Neolitik köy açığa çıkmıştır (Düring, 2020: 92).

4.2.2.3. Mimari

Boncuklu Höyük Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem mimarisi genel olarak değerlendirildiğinde, karşılaşılan mimarinin, Çatalhöyük'teki ve Orta Anadolu'daki Çanak-Çömleksiz Neolitik Çağ mimarisi örneklerinden benzer ve farklı özelliklere sahip olduğu görülmektedir. Boncuklu Höyük'te karşılaşılan oval planlı kerpiç yapı tarzı, Orta Anadolu Bölgesinde sadece Pınarbaşı açık hava yerleşmesi 9. binyıl mimarisi ve Aşıklı Höyük örneklerinde görülmektedir. Aşıklı Höyük yerleşiminin en alt tabakalarında (5. ve 4. tabakalarda ve kısmen 3. tabakada) karşılaşılan oval planlı yapılar ile Boncuklu Höyük kazılarında açığa çıkartılan oval planlı yapılar, Güneydoğu bölgesindeki Erken Neolitik yapılarına göre farklı olarak tamamen

kerpiçten inşa edilmişlerdir⁹. Bu durum ise Orta Anadolu Neolitik mimarisini kültürel yönden farklı ve özel bir konuma koymaktadır (Baysal, 2013: 84; Mustafaoğlu ve Bar-Yosef, 2016: 36-37). Benzerlikleri ise; Boncuklu Höyük'te görülen yapıların devamlı olarak aynı noktada, aynı planda birbirleri üzerine inşa edildikleri görülmektedir. Çatalhöyük'te de benzer durum söz konusudur. Çatalhöyük'ün dörtgen planlı yapıları, da tıpkı Boncuklu Höyük'te görülen gelenek gibi birbirleri üzerine aynı planda inşa edilmişlerdir. Mimari gelenek temelinde Çatalhöyük mimarisinin Boncuklu Höyük mimarisinden etkilendiği düşüncesi, bu veri ile birlikte daha da güçlenmektedir (Baysal, 2013: 85).

Boncuklu Höyük'te temel mimari şema yuvarlak/oval planlıdır (**levha:7.1-7.2-8.1**). Yapıların toprak seviyesinden aşağıda inşa edildiği ve girişlerin yan taraftan yapıldığı görülmektedir. Bu durum Orta Anadolu Erken Neolitik mimarisi için yeni olarak değerlendirilecek durumlardan bir tanesidir. Oval plan ve yandan giriş uygulamaları Güneydoğu Anadolu'da Hallan Çemi ve Körtik Tepe gibi yerleşimlerde açığa çıkartılmıştır. Oval planlı Boncuklu Höyük yapılarının birbirlerinden bağımsız şekilde inşa edilmeleri, binaların yıkıldıkları zaman aynı nokta üzerinde aynı planla tekrar yenilenmeleri, alan kullanımında ve yerleşim planlaması konusunda yerleşimdeki halkın gelenekselci bir karaktere sahip olduklarını göstermektedir (Baysal, 2013: 85-86).

Boncuklu Höyük mimarisinde kullanılan temel malzemeler kerpiç, ahşap ve saz/kamış gibi diğer organik hafif malzemeler olmuştur. Yapı inşasında kullanılan bu malzemeler Orta Anadolu coğrafyasında kolaylıkla bulunabilen yapı malzemeleridir. Bu malzemeler Anadolu Neolitik Çağ mimarisinde yaygın olarak kullanılsa da Boncuklu Höyük mimarisinde kullanım şekilleri kısmen farklılık göstermektedir. Bu farklılıkların başında ise kerpicingin iç/dış bükey formda eğrisel şekilde kullanılırken, kullanılan ahşap sayısı ve yerleri yapının boyutuna ve işlevselliğine göre değişkenlik göstermektedir. Fakat ahşap malzemeler sürekli dönüşüm içerisinde kullanımda kalmıştır. Boncuklu Höyük'ün sulak bir bataklık bölgesinde yer alıyor olması, yapı malzemesi olarak kullanılan saz/kamış, marl olarak tanımlanan beyaz kil gibi malzemelerin bulunmasını ve kullanımı kolaylaştırmaktadır. Ayrıca saz/kamış gibi

⁹ Balıklı yerleşmesinde görülen oval planlı yapılar, taş temellere sahip olması nedeni ile bu benzerlik dışında tutulmuştur.

çatı yapımında kullanılan malzemeler sadece mimari de değil, aynı zamanda yapı içerisinde hasır vb. gibi farklı düzenlemeler olarak da kullanıldığı görülmektedir (Baysal, 2013: 84-85).

Boncuklu Höyük mimarisinde dikkat çeken karakteristik iki husustan bir tanesi; muhtemelen üst yapıyı (çatıyı) desteklemek için kullanılan ahşap direklerin bütün evlerde kullanılmamış olmasıdır. Gerektiğinde değişen sayılarda kullanılan ahşap direkler, yapının kullanım süresi ve durumuna göre düzenli olarak değiştirilmiştir. Bu destek elemanlarının değiştirilmesi mimari modifikasyonlar, onarımlar, restorasyonlar ve binaların işlevleri ile ilgili olabileceği düşünülmektedir. İkincisi ise yapıların tipik olarak kuzeybatı yönlerinde bulunan ocak alanları ve bu alanların “kirli”, çökük ve düzensiz alanlar olarak adlandırılmasıdır. Kuzeybatı alanları mutfak bölümü olarak kullanıldığı görülmektedir. Güneydoğu kısmında kalan alanlar ise hane halkının dinlenmek, uyumak gibi gündelik hayatlarını sürdürdükleri alan olarak düşünülmektedir (Mustafaoğlu ve Bar-Yosef, 2016: 36-37).

Alan M olarak adlandırılan bölgede yapılan kazı çalışmalarında Feature 1 olarak adlandırılmış bir basit yapı açığa çıkartılmıştır. Bu basit yapının duvarlarının dal-örgü tekniğiyle inşa edilerek, üzerinin kil/çamur ile sıvandığı düşünülmektedir. Yapı batı taraftan derme çatma bir duvar ile sınırlandırılmıştır. Tek sıra korunmuş kerpiçli duvarı kıvrımlı bir hat vermektedir. Ayrıca yapının tabanı iyi korunmuş haldedir. M alanındaki bu yapının tabanı K ve H alanlarında açığa çıkartılan yapıların tabanlarından farklılık göstermektedir. Feature 1 yapısının taban kısmı doğudaki derin bir yarık ile sınırlandırılmıştır (**levha:8.2**). Yine tabanda tavanı desteklemek amacı ile dikilmiş olan ahşap direklere ait çukur alanları da bulunmaktadır. Bu deliklerin sayısının fazla miktarda olması, yapı inşasında ahşap malzemelerin oldukça sık kullanıldıklarını göstermektedir. Tabanda atık çukurunda kilden yapılmış yapı içi unsurlara ait izler görülmektedir. Bu izler yapının uzun zamanlı olarak kullanılmış olabileceği düşüncesini ortaya koymaktadır (Baird vd., 2012: 223-224).

Alan K’da gerçekleştirilen kazı çalışmalarında eğrisel, çoğunlukla elips şeklinde ortalama 3 m genişliğinde ve 5 m uzunluğunda birbirleri üzerine gelen 6 adet kerpiç yapı açığa çıkartılmıştır (En üstten en alta doğru Yapı 2 – 9 – 7 – 3 – B1.1 – B1.2). Alan K’de bu zamana kadar açığa çıkartılmış en eski kerpiç yapı B2 yapısıdır. Günümüzde sadece kuzey duvarları görülebilir durumda olan yapı oval biçimlidir.

Yapının tamamı kazılmamış olsa da yapı içerisinde fırın ya da depolama alanı olduğu düşünülen düzenlemeye ait kil duvar parçaları bulunmuştur. B2 yapısı incelendikten sonra B9 yapısının kazılması için kaldırılmıştır (Baird vd., 2012: 224).

B9 yapısında sadece taban alanı korunabilmiştir. Yapının duvarları, daha geç dönemde inşa edilmiş diğer yapılar tarafından tahrip edilmiştir. İyi şekilde korunmuş olan taban alanında bazı ana bölümler gözlemlenmiştir. Yapının doğu kesimindeki alanın yaklaşık 3/2'lik kısmı kireçli alçı ile kaplanmıştır. Yapının kuzeybatı kısmında çökmüş bir taban ile karşılaşmaktadır. Bu kısımdaki taban alanı dalgalı bir görünüm sergilemektedir. Ayrıca bu alanda yapılan kazı çalışmalarında bir ocağa ait izler görülmektedir. Ocağın etrafı muhtemelen büyük kazıkların dikilmesi için kullanıldığı düşünülen delikler ile çevrelenmiştir. Oval biçimli olduğu görülen ocak, güneydoğu yönüne doğru hafif bir eğime sahiptir. Ocak etrafında bir dizi düz ve pürüzsüz çay taşları bulunmuştur. Ayrıca hava borusu olduğu düşünülen çamurdan yapılmış bir boru, ocağın kenarından içine doğru girmektedir. Kuzeybatı yönünde olan bu ocak düzenlemesi, yapının bu alanının mutfak alanı gibi kullanıldığını düşündürmektedir (Baird vd., 2012: 224-225).

B7 yapısı B9 yapısının üzerinde yer almaktadır. Yapının kuzeybatı kısmı korunmuştur. Bir önceki yapıda mutfak olarak kullanıldığı düşünülen kuzeybatı alanı, B7 yapısında da mutfak olarak kullanılmıştır. B7 yapısının da kuzeybatı kısmında, taban üzerinde kazık direklerine ait çukurlar görülmektedir. B7 yapısı üstteki B3 yapısı ile kesilmiştir (Baird vd., 2012: 225).

B3 yapısı 3,5 metreye 5 metre boyutlarında oval planlı bir yapıdır. Kuzey duvarı ve tabanı korunamamıştır. Ancak yapının güney kısmındaki köşe duvarı sağlam kalmıştır. Daha sonraki B2, B1.1 ve B1.2 yapılarının aksine temel seviyesinde kerpiç duvarlara rastlanılmamıştır. B3 yapısının kerpiçleri muhtemelen üstüne inşa edilen yapılar için kullanılmıştır. Önceki B7 yapısı ile benzer şekilde yapının güney kısmında kazık delikleri görülmektedir. Yapının güney kısmında 4 adet delik bulunmaktadır. Bu deliklerden 32-33-36 numaralı olan 3'ü farklı boyutlarda ve özelliklerdedir. İçlerindeki en büyük boyuta sahip olan F4 ise küçük bir çukurdur (atık çukuru?). Bu çukur içerisinde yontma taş aletler tespit edilmiştir. B3 yapısı tıpkı B9 yapısı gibi kuzeybatı tarafında oval formlu bir ocak bulundurmaktadır. Önceki yapılarda görülen ocaklar ile tam aynı noktada bulunmaktadır. B3 yapısındaki ocak, önceki yapılarda

görülen ocaklardan daha büyük boyutta ve küllü bir dolguya sahiptir (Baird vd., 2012: 225).

B1.1 ve B1.2 yapıları Alan K’de açığa çıkartılan en geç yapılardır. Bu yapılar iki farklı yapıdır. B3 yapısında görülen plan devam ettirilmiştir. B1.1 yapısının dış duvarını tek sıra kerpiç oluşturmaktadır. Ana yenileme çalışmasında (B1.2’nin inşasında) tek sıvalı kerpiç duvarın iç yüzeyine ikinci bir kerpiç duvar eklenmiştir. B1.1 yapısının tabanının en az 5 kez sıvandığı düşünülmektedir. B1.2’de ise en az 2 kez tabanın sıvandığı görülmektedir. B1.1 yapısının güney bölümünde oval bir alanda taban çökmesi görülmektedir. B1.1 yapısının güney duvarının yakınında tabanda 2 adet ahşap direklere ait delik saptanmıştır. Ayrıca yapının kuzeybatı kesiminde bir adet oval planlı ocak bulunmaktadır. Bu ocak B1.2 yapısında da kullanılmıştır. Ayrıca B1.2’de yapının merkezinde Çatalhöyük’teki örneklerine benzer şekilde çaprazlama döşenmiş saz/kamış izleri görülmektedir. B1.2 yapısının güney duvarı ve tabanının büyük bir çoğunluğu bezenmemiştir. Kuzey duvarının bitişiğinde taban kavuniçi-kırmızı tonlarında boyanmıştır. Ayrıca taban gibi sıvanmış bir yapı elemanı ile karşılaşılmaktadır. Bu yapı elemanı kuzey duvarına eklenmiş ve kırmızı renkte boyanmıştır. B1.2 yapısının güneydoğu ucunda bir kapı girişi olduğu görülmektedir. Giriş alanı, duvar ve taban alçısının yapının güneydoğu kısmında yaptıkları kıvrım ile anlaşılmıştır (Baird vd., 2012: 226-227).

Kazı Çalışmalarının gerçekleştirildiği bir diğer bölge ise Alan H’dir. Alan H’de gerçekleştirilen kazı çalışmalarında 4 adet kerpiç yapı izleri ile karşılaşılmaktadır. Bu yapılar sırasıyla B8 – B5, B4 ve B12 yapılarıdır. B8 yapısının duvarları, B5 yapısı tarafından zarar görmüştür. B5 yapısı kendisinden önce inşa edilmiş olan B8 yapısından biraz daha geniş ve oval formludur ve duvarları alçı sıvalıdır. Muhtemelen B5’ten sonra inşa edilmiş olan B4 binası, Alan K’den bilinen B2, B9, B7, B3 B1.1 ve B1.2 yapıları gibi eğrisel kerpiç duvarlara sahiptir. Yine Alan K’deki bazı yapılarda görülen çökmüş taban izlerine Alan H’deki yapılarda da karşılaşılmaktadır. B5’ten önce inşa edilmiş olan B8 binasının kuzey bitişiğinde, kırmızı renkte sıvalı bir havuz ya da platform olduğu düşünülen bir düzenleme görülmektedir. Bu durum ise B1.2’de olduğu gibi düzenlemenin tabanının sıva üzerine boyanmış olmasının aksine, kırmızı aşı boyasının sıva malzemesi ile karıştırılarak kullanıldığını göstermektedir. Taban üzerinde kontrast da görülmektedir. B4 yapısında “kirli” alan olarak adlandırılan

bölümde uzun süreli kullanıma dair izler gösteren ocak alanı görülmektedir. B4 yapısında mutfak alanının kuzeybatı yönünde değil de Güneybatı yönünde olması Çatalhöyük'te görülen mekân düzenlemelerinin öncüleri olarak düşünülmektedir (Baird vd., 2012: 227-228).

Alan H'de açığa çıkartılan B12 yapısı kazılmıştır. B12 yapısında da diğer yapılarda görüldüğü gibi kuzeybatı bölümünde geniş bir oval planlı ocak ile karşılaşmaktadır. Ayrıca ocağın güneybatı kısmında geç evrelere ait 2 adet geniş çukur saptanmıştır. Bu çukalardan bir tanesi, içerisinde deniz kabukları ve çeşitli boncuklarında bulunduğu bir çocuk mezarıdır (40 numaralı mezar). Ayrıca tabanda küçük boyutlarda kırmızı aşı boyası izleri ile de karşılaşmaktadır. Yine B12 yapısının geç evrelerine denk geldiği düşünülen sürece tarihlenen U şeklinde muhtemelen ateş çukuru olduğu düşünülen bir çukur ile karşılaşmıştır. Bu çukurun tabanında ise yanık taşlardan yapılmış bir düzenleme görülmektedir. Ayrıca yapının “temiz” olarak adlandırılan kısımlarında çok kısa süreli kullanıldığı düşünülen ateş yakma çukurları tespit edilmiştir (Baird vd., 2015: 18).

Alan P'de gerçekleştirilen kazı çalışmalarında B20 ve B21 olmak üzere 2 yapı ile karşılaşmıştır. B21 yapısı (**levha:9.1**), B20 yapısından daha erken dönemlerde inşa edilmiş bir yapıdır. Yapının duvarları yaklaşık olarak yarım metre yükseklikte oldukça iyi durumda korunmuştur. Güney ve batı yönlerindeki duvarları düz olan yapının tabanı oval biçimlidir. Bu durum ise en yakın çevresinde Çatalhöyük'ten bilinen dikdörtgen planlı yapılara geçişin öncüsü olarak düşünülebilir. Boncuklu Höyük'te görülen yapıların büyük çoğunluğunda olduğu gibi B21 yapısında da taban yükseltisi yapının kuzeybatı kısmını diğer alanlardan ayırmaktadır. Kuzeybatı köşesinin tam karşısında yine diğer yapılardan bilinen oval formlu ve kil ile sıvanmış bir ocak bulunmaktadır. Ayrıca ocağın kenarları yanık taşlardan ile çember formunda çevrelendiği görülmektedir. Daha önceleri açığa çıkartılan B6 yapısında da görüldüğü gibi, ocak alanının dal, kamış gibi malzemelerle evin geri kalan kısmından izole edildiği gözlemlenmiştir. Yapının kuzey bölümü Boncuklu Höyük evlerinin genelinden farklı olarak daha karmaşık özelliklere sahiptir. Yapı içerisinde mutfak alanı dışında ev halkının oturup dinlendiği, uyuduğu ortak alanın tabanında ise bir mezar tespit edilmiştir (44 numaralı mezar). Ayrıca tabanda bulunan bir öküz boynuzu

da yapının en az bir duvarının bukranium (öküz başı) ile süslenmiş olabileceğini düşündürmektedir (Baird vd., 2015: 16; Baird vd., 2016: 88-89).

B20 yapısına bakıldığında ise evin kendine has bir yerleşim düzeni sergilediği görülmektedir. Boncuklu Höyük yapılarının neredeyse tamamında kuzeybatı alanında görülen ocak düzenlemeleri, B20 yapısında batı kısımda karşımıza çıkmaktadır. Ocak dairesel formda ve beyaz kil ile sıvalıdır. Yapının batı kısmındaki taban alanı daha yüksek ve özenli bir biçimde yapılmıştır. Ancak yemek hazırlama ve pişirmenin gerçekleştirildiği alan grimsi bir renk tonunda ve “kirli” olarak adlandırılarak, yapının diğer bölümlerindeki tabandan kolayca ayırt edilebilmektedir. Ayrıca B20 yapısının güney kısmında zemine derince oyulmuş bir çukur tespit edilmiştir. Yapılan kazı çalışmalarında B20 yapısının geniş bir bölümünden organik ve inorganik malzemelerin yanmış kalıntıları ile karşılaşılacaktır. Bu durum ise yapı içerisindeki iskânın bir yangın ile son bulduğunu göstermektedir. Ayrıca yapının duvarlarında herhangi bir yanık izi ile karşılaşılması, yapının sadece çatısının yanarak çöktüğünü düşündürmektedir. Bu yanık tabakanın altında, yoğun ısı ile sertleşmiş tabanın yüzeyinde birkaç tonluk ete denk gelecek birkaç yaban öküzü, domuz ve at da dâhil olmak üzere pek çok hayvana ait kemik kalıntıları ele geçmiştir. Bu denli yoğun kemik parçalarının bulunması, yapı içerisinde bir ziyafet/şölen yapılmış olabileceğini düşündürmektedir (Baird vd., 2015: 17; Baird vd., 2016: 87).

4.2.3. Canhasan III

4.2.3.1. Coğrafya ve Konum

Canhasan III höyüğü, Karaman şehir merkezinin 13,5 km kuzeydoğusunda, Alaçatı Köyü içerisinde yer almaktadır (**levha:57.1, tablo:4.1-4.2**). Höyüğün bulunduğu alan yılda ortalama 300 mm yağış alan, düz bir ovadır. Bölge bodur çalılarla görüldüğü açık bozkır bitki örtüsüne sahiptir. Günümüzde bölgede sulu tarım ve hayvancılık faaliyetleri yoğun şekilde görülmektedir (Düring, 2006: 114). Canhasan III höyüğü yaklaşık olarak 100 metre çapında ve 6.75 m yüksekliktedir. Bölgede 3 adet höyük bulunmaktadır. Bu höyükler sırasıyla Canhasan I, Canhasan II ve Canhasan III’tür. Höyükler üzerinde gerçekleştirilen arkeolojik yüzey araştırmaları, sondaj ve kazı çalışmaları sonucunda her bir höyüğün farklı dönemlerde iskân edildikleri görülmektedir. Canhasan höyükleri içerisinde en erken döneme tarihlendirilen höyük,

Canhasan III höyüğüdür. Canhasan III höyüğü, Canhasan I'in 500 m kuzeybatısında bulunmaktadır. (Baysal, 1995: 40).

4.2.3.2. Araştırma Tarihçesi ve Stratigrafi

Canhasan III höyüğü, 1969 ve 1970 yıllarında Ankara İngiliz Arkeoloji Enstitüsü adına David French tarafından incelenmiştir. French ve ekibi bu süreçte 1961 yılından beri kazı çalışmalarını yürüttüğü Canhasan I höyüğü ile daha detaylı şekilde ilgilenmiştir. Bu sebeple Canhasan III höyüğünde gerçekleştirilen arkeolojik çalışmalar 2 yıl içerisinde toplamda 2 ay sürmüştür. Bu çalışmalar ise 600 m²'lik bir alanın yüzey sıyırması ve 8 m²'lik küçük bir açma içerisinde (sondaj çalışması) sürdürülmüştür. 2021 yılında ise Canhasan höyüklerinde kazı çalışmaları Ankara Üniversitesi'nden Adnan Baysal başkanlığında tekrar başlatılmıştır (French, 1968a: 71; 1968b: 91; 1972: 93-94; Düring, 2020: 114; Baysal, 2022: 209). Fakat yeni kazı çalışmalarında saptanan buluntular ile alakalı herhangi bir yazılı kaynak bulunmamaktadır.

Canhasan III'te gerçekleştirilen sondaj çalışmaları neticesinde alanın Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'e (PPN) tarihlendirilen 7 tabaka açığa çıkartılmıştır (Baysal, 1995: 39-40; Baysal, 2022: 208). İlk 2 tabaka (1. ve 2. tabakalar) (**levha:10.1**) yüzeyde yapılan sıyırma sonucunda keşfedilen dolgu tabakalarıdır. Sondaj çalışmasında ise 3. ve 4. tabakalar tespit edilmiştir. 3. tabaka ise kendi içerisinde erken ve geç olmak üzere iki farklı evreye ayrılmaktadır. Sondaj çalışmasının tabanından alınan karot sonucunda ise 5 ve 6 numaralı iki tabaka daha ayırt edilmiştir (French, 1972: 182). Canhasan III höyüğünden 16 farklı C¹⁴ testi örneği elde edilmiştir. Bu örnekler sonucunda 1. tabakadan 4. tabakaya kadar olan dolgular MÖ 7650-6600 yılları arasına tarihlendirilmektedir. French ve ekibi bu sonuçlar doğrultusunda Canhasan III yerleşimini Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'e tarihlendirmektedir. Fakat yüzeyde çok sınırlı miktarda bulunan el yapımı, kaba, kırık çanak-çömlek parçaları yerleşimin Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem içerisinde de kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Fakat henüz bu düşüncüyü destekleyecek daha somut verilere ulaşılamamıştır (French, 1972: 181; Düring, 2006: 115).

4.2.3.3. Mimari

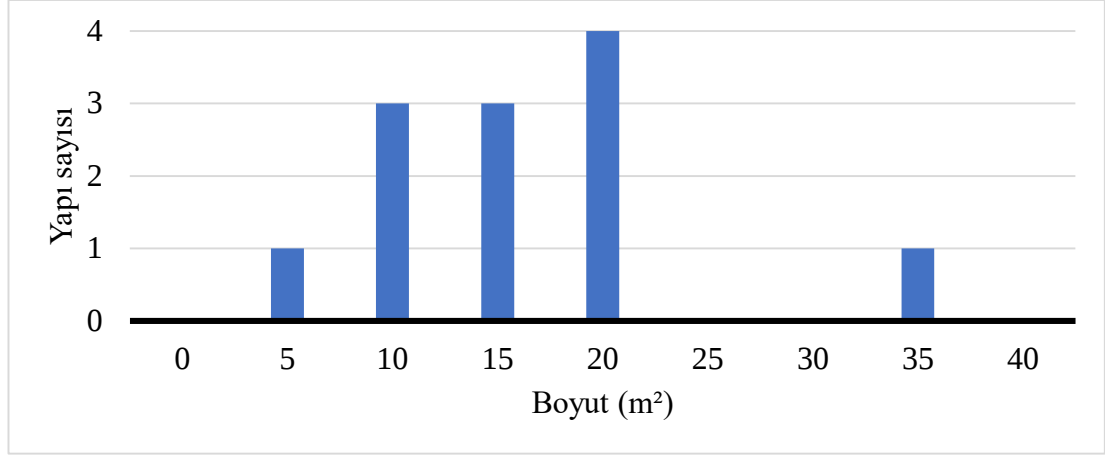
Canhasan III mimarisi yüzeyin hemen altında tespit edilmiştir. 2x2 m boyutlarında yapılan sondaj çalışmalarında temizlik işlemleri sırasında yüzeyden kaldırılan yaklaşık 25 cm'lik toprağın hemen altında mimari izlere rastlanılmıştır. Can Hasan III

yerleşiminde 3 farklı bileşen görülmektedir. Bunlardan birincisi; geniş avlu alanları ikincisi; dar sokak düzenlemeleri üçüncüsü; birbirlerine bitişik halde inşa edilmiş kerpiç yapılarıdır. Can Hasan III'te avlu alanlarının en net örnekleri 19 ve 36 numaralı alanlardır. Bu avlular, 42 ve 43 numaralı mekânlar gibi dar sokaklar ile birbirlerine doğrudan bağlantılıdır. Avlu alanları 5 metreyi biraz aşan genişliğe sahiptirler (Düring, 2006: 114-116).

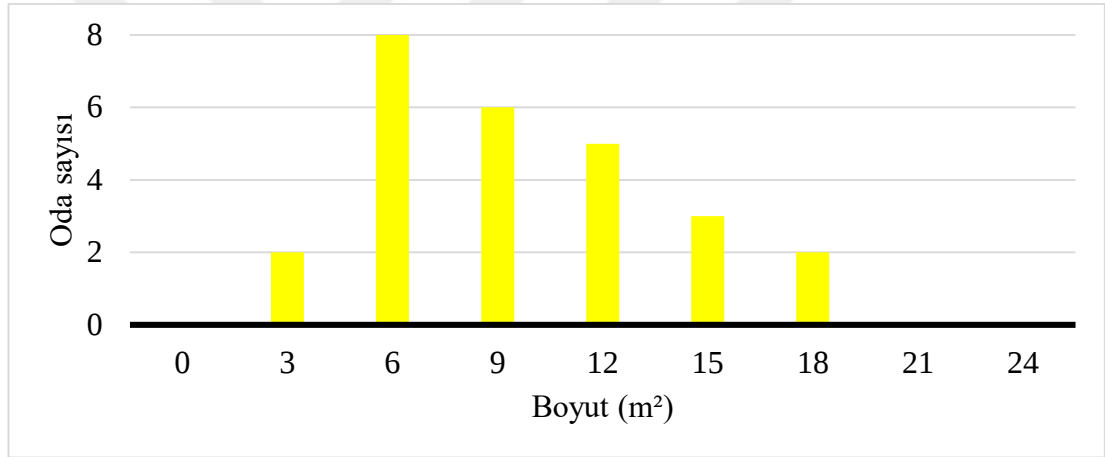
Canhasan III yerleşiminde açığa çıkartılan kerpiç yapıların boyutlarında değişkenlikler görülmektedir. Yapılar ortalama 3 – 19 m²'dir. Fakat 5 ve 23 no'lu yapılar 4 m²'den daha küçük boyutlara sahiptirler. Bu yapıların ev olarak kullanılmadıkları öngörülmektedir¹⁰. Ortalama olarak 6 – 21 m² arasında genişliğe sahip yapıların konut yapıları olarak kullanıldıkları düşünülmektedir. Canhasan III yerleşimindeki yapıların ortalama genişliği ise 10,7 m²'dir. Canhasan III evleri, çağdaşı olan Aşıklı Höyük evleri ile karşılaştırıldığında (ort. 6,5 m²) daha geniş boyutlu oldukları görülmektedir. Yapılar taş temel kullanılmadan inşa edilmiştir. Ayrıca yapılan kazı çalışmalarında temel için kazılmış bir çukura da rastlanılmamıştır. Yapıların inşasında kerpiç tuğla kullanımının dışında pise tekniğinin de kullanıldığı görülmektedir. Canhasan III evleri de tıpkı Aşıklı Höyük, Boncuklu, Çatalhöyük ve Canhasan I evleri gibi birbirleri üzerine inşa edilmiştir. Bu yapılar genellikle tek oda ya da birbirlerine bitişik halde inşa edilmiş birkaç mekândan oluşmaktadır. Yapılan kısıtlı kazı çalışmalarında yapıların çatı düzeni hakkında bilgi verecek bir buluntuya rastlanılmamıştır. Bu sebeple Canhasan III yapılarının çatıları Çatalhöyük örneklerindeki gibi düz dam şeklinde olup olmadığı bilinmemektedir. Ayrıca yapılan kazı çalışmalarında payanda kullanımına ilişkin veri bulunamamıştır. Bu durum ise Canhasan III yerleşimindeki yapıların muhtemelen bir üst kata sahip olmadıklarını göstermektedir (**tablo:4.3-4.4**) (Düring, 2006: 117-119).

¹⁰ Bu yapıların hangi amaç ile kullanıldıklarına dair günümüzde herhangi bir yazılı kaynak bulunmamaktadır.

Tablo 4. 3: Canhasan III yerleşimi yapı genişlikleri (ort. genişlik = 17.8 m², en geniş yapı 7-8 dışarıda tutulduğunda ort. genişlik = 16.1 m²) (Düring, 2006: 121'deki tab:5.5'ten uyarlanmıştır)

Tablo 4. 4: Canhasan III yapı içerisi oda genişliği (ort. genişlik = 10,7) (Düring, 2006: 119'daki tab:5.3'ten uyarlanmıştır)

Kazı çalışmaları oldukça kısıtlı bir alanda ve kısa süreli gerçekleştirildiği için Canhasan III yerleşiminde açığa çıkartılan kerpiç yapıların taban düzenlemeleri hakkında oldukça kısıtlı veri bulunmaktadır. Yapıların duvarlarında ve tabanlarında sıva izlerinin yanı sıra bazı yapılarda kırmızı aşı boyasına ait izler de görülmektedir. Bazı yapıların tabanları sıkıştırılmış kilden oldukça sert şekilde yapılmıştır. Yine bazı yapıların tabanlarında çakıl taşı düzenlemeleri görülmektedir. Yapı içerisinde seki, ocak ve fırın düzenlemeleri görülmektedir (French, 1972: 93-94). 2, 3, 32, 36 ve 39 no'lu yapılar gibi bazı mekânlarda yanmış kerpiç kalıntılarına rastlanılmıştır. Bu kalıntılara yapı planı üzerinde bakıldığında, dikdörtgen planlı bir platform benzeri alanın üzerinde oldukları anlaşılmıştır. Bu nedenle kerpiç kalıntılarının ocak düzenlemeleri olduğu düşünülmektedir. Ocaklar genellikle odanın bir köşesine yakın yerde bulunurlar. Yaklaşık olarak 50-100 cm arasında genişliğe ve 90-155 cm

uzunluğuna sahiptirler. Bu fırınların Aşıklı Höyük'te görülen çakıl döşeli ocaklar ile çok benzedikleri görülmektedir. Ayrıca 7 no'lu yapının güney duvarına bitişik şekilde yapılmış bir fırına ait kalıntılar tespit edilmiştir. Fırın, bazı tahılların yanı sıra yemişler de dâhil olmak üzere bazı makro-botanik kalıntılar içermektedir (Düring, 2006: 117).

Bazı yapılar ana mekân haricinde bir veya birkaç adet başka küçük odalardan oluşmaktadır. Birbirine bitişik olarak inşa edilmiş bu yapılar arasında iç kapı olarak kullanıldığı düşünülen geçiş boşlukları bulunmaktadır. Örneğin 7/8, 10/11, 12/13 ve 28/32 numaralı yapıları birbirlerine bağlayan iç kapı düzenlemeleri görülmektedir. İç kapıları bulunan bu konut yapılarının genişlikleri ortalama olarak 10 ila 11 m² arasında değişkenlik göstermektedir. Fakat 7 ve 8 no'lu yapılar hem diğer yapılardan daha geniş olmalarından dolayı hem de sadece 1 payanda ile birbirlerinden ayrılmalardan dolayı diğer yapılardan farklılık göstermektedir. Ayrıca bu yapıların dışında 14/15, 23/27, 25/26, 30/31 ve 37/38 yapılarının arasında da bir geçiş kapısı olduğu düşünülmektedir (Düring, 2006: 120).

Canhasan III'te açığa çıkartılan kerpiç yapılar tıpkı Aşıklı Höyük ve Çatalhöyük yerleşimlerindeki yapılar gibi birbirlerine bitişik şekilde inşa edilen ve girişlerin damdan gerçekleştirildiği yapılardır. Fakat Canhasan III yerleşiminde, 38 no'lu mekânın kuzeydoğu köşesinde bu mekânı 43 no'lu sokağa bağlayan bir dış kapı düzenlemesi bulunmaktadır. Orta Anadolu'da kümelenmiş mahalle planı gösteren yerleşimlerde tanımlayıcı bir özellik olarak mekânların dışarı açılan kapıları bulunmamaktadır. Bu durum ise Aşıklı Höyük ve Çatalhöyük yerleşimlerinde net bir şekilde belgelenmiştir. Bu sebeple Canhasan III yerleşimindeki 38 no'lu mekânda bulunan bu açıklığın yanlış yorumlanmış olabileceğini düşünülmektedir. Ayrıca B. Düring, Canhasan III yerleşimindeki mekânların dışarı açılan kapı uygulamasının var olduğu kabul edildiğinde, dışarı bakan diğer yapıların tamamında olmasa da bazılarında benzer şekilde kapı izlerinin olması gerektiğini düşünmektedir (Düring, 2006: 117). Fakat alanda yapılan kazı çalışmalarının yetersiz olması, bu düşüncüyü desteklememektedir. Bu nedenle şimdilik 38 no'lu yapının kapısı, dış mekâna açılan tek kapı olarak kabul edilmektedir.

4.2.4. Çatalhöyük

4.2.4.1. Coğrafya ve Konum

Çatalhöyük yerleşimi Konya'nın 52 km güneydoğusunda, Çumra ilçesine bağlı Küçükköy'ün 1.5 km güneyinde yer almaktadır (**levha:56.1, tablo:4.1-4.2**). İki büyük höyükten oluşan Çatalhöyük'ün doğu kısmında yer alan höyük Neolitik Dönem'e, batı kısmında bulunan höyük ise Kalkolitik Dönem'e tarihlendirilmektedir¹¹. Çatalhöyük, Toros Dağları'ndaki Beyşehir Gölü'nden doğan Çarşamba Çayı'nın eski bir kolu üzerine kurulmuştur (Mellaart, 2003: 9). Çatalhöyük yerleşimi yaklaşık olarak 13,5 hektarlık bir alana yayılmakta ve MÖ 7300 – 6000 yılları arasına tarihlendirilmektedir (Hodder, 2006: 9). Çatalhöyük, önceki sayfalarda "Coğrafya-İklim" başlığı altında detaylı şekilde anlatılan Konya Ovası içerisinde yer almaktadır. Jeomorfologlar, Çatalhöyük yerleşiminin etkin bir alüvyon yelpazesi içerisinde yer almasından dolayı, bahar aylarında Toros Dağları'nda eriyen karlar nedeni ile düzenli olarak su altında kaldığı sonucuna varmıştır. Yerleşimin çevresinde durgun bataklıkların olduğu düşünülmektedir. Yerleşim alanında yapılan kazı çalışmaları neticesinde açığa çıkartılan su kuşu, bataklık kurbağası ve küçük balıklara ait kemik kalıntılarının yanı sıra bataklık bitkilerine ait kalıntılar da tespit edilmiştir. Ayrıca Çatalhöyük yerleşiminin ve bataklık bölgesinin çevresinde ağaçların yetiştiği tepeciklerin varlığı da bilinmektedir. Bunun dışında yerleşimin kuzeyinde dağınık çalılarının olduğu bir step bölgesi, güneyde ise Toros etekleri boyunca meşe ormanlıkları görülmektedir (Love, 2013: 265; Düring, 2020: 103).

4.2.4.2. Araştırma Tarihçesi ve Stratigrafi

Çatalhöyük, 1958 yılında, bölgede yüzey araştırmaları gerçekleştiren James Mellaart ve ekibi tarafından saptanmıştır. 1961-1965 yılları arasında dört yıl boyunca J. Mellaart başkanlığında kazı çalışmaları gerçekleştirilmiştir. 1965 yılında sona eren kazı çalışmaları ardından 1993 yılına kadar alanda herhangi bir kazı çalışması gerçekleştirilmemiştir. 1993 yılında ise Ian Hodder başkanlığında kazı çalışmaları yeniden başlamıştır. 2017 yılına kadar I. Hodder başkanlığında sürdürülen kazı çalışmaları, 2018 yılından itibaren Ege Üniversitesi'nden Çiler Çilingiroğlu başkanlığında devam etmiştir (Hodder, 2006: 11; Hodder, 2019: 7-8; Çilingiroğlu,

¹¹ Tez kapsamında sadece Çatalhöyük'ün doğu höyüğü incelenecektir.

2018: 2). Günümüzde kazı çalışmaları Ahmet Türkcan başkanlığında sürdürülmektedir.

1961-1965 yılları arasında J. Mellaart başkanlığında yürütülen kazı çalışmalarında toplam 15 metrelik dolguda, birbirini takip eden 12 yapı katı açığa çıkartılmıştır. Mellaart, her bir yapı katının farklı bir kenti temsil ettiğini düşünmektedir (Mellaart, 2003: 32). Çatalhöyük'ün genel tabakalanma sistemi, üst üste gelen 12 yapı katının farklı tabakalar gösterdiği esasına dayanmakta ve tabakalar Roma rakamları ile temsil edilmektedir. Mellaart'ın tabaka sisteminde en üst tabaka "0" ile gösterilirken, aşağı doğru inildikçe numaralar büyümektedir. Ayrıca yerleşmenin en eski tabakası "XII" tabakasıdır. VI. tabaka ise "A" ve "B" olmak üzere iki farklı evreye ayrılmıştır. Yapılan C¹⁴ analizleri neticesinde Çatalhöyük'teki XII. tabakadan VI. tabakaya kadar olan süreç Erken Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem'e atfedilirken, yaklaşık olarak MÖ. 7000-6000 arasına tarihlendirilmektedir. V-0 tabakaları arasındaki süreç ise Geç Çanak-Çömlekli Neolitik Dönem'e atfedilir ve yaklaşık olarak MÖ. 6400-6000 arasına tarihlendirilmektedir (Mellaart, 2003: 35; Düring, 2020: 102).

1993 yılında Hodder tarafından başlatılan kazı çalışmaları, daha geniş alanlarda, daha fazla katılımcı ve daha büyük bütçeler ile yapılmaya başlanmıştır. Gerçekleştirilen bu kazı çalışmalarında başlangıçta Mellaart'ın oluşturduğu tabakalanma sistemi kullanılmıştır. Ancak ilerleyen süreçte kazılan alanların artması ile birlikte bu yeni alanlardan gelen verilen neticesinde, Mellaart'ın tabakalanma sisteminin yetersiz kalmaya başladığı görülmüştür. Bu nedenle Hodder tarafından yeni bir tabakalanma sistemi geliştirilmiştir. Yeni sistemde alfabetik sıra ile harfler kullanılarak, her alanın kendi kronolojik gelişimi esas alınmıştır. Hodder dönemi C¹⁴ testleri neticesinde yerleşim yaklaşık olarak MÖ. 7300-6000 yılları arasına tarihlendirilmiştir (Hodder, 2019: 1; Düring, 2020: 100).

4.2.4.3. Mimari

Yapılan kazı çalışmalarında çok sayıda kerpiç yapı örneği açığa çıkartılmıştır. Çatalhöyük yerleşimindeki yapıların inşasında kullanılan kerpiçler çeşitlilik göstermektedir ve ortalama bir yapı için 600 adet kerpiç tuğla kullanılmıştır. Kerpicingin boyu, rengi ve kompozisyonu tabaklar arasında, bazen aynı yapının farklı evrelerinde bazen ise aynı yapının aynı evresindeki aynı duvarın farklı bölümlerinde bile farklılıklar göstermektedir (**levha:10.2-11.1**). Çatalhöyük yapılarının inşasındaki

kerpiçler genellikle büyük boyutlu ve dikdörtgen şekillidir. Ancak farklı şekillerde daha küçük boyutlu kerpiçlerde görülmektedir. Bu farklı kerpiçlere örnek olarak B3 yapısında karşılaşılan oval formu kerpiçler ya da B52 yapısında görülen ve alışılmadık derecede kalın (22 cm), ince (20 cm) ve uzun (65 cm) kerpiçler gösterilebilir. Birbirlerinden farklı özellikler taşıyan kerpiçler göz önüne alındığında Çatalhöyük yapılarının duvarlarının gelişi güzel şekilde inşa edilmiş olabileceği düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Fakat yapılan kazı çalışmalarında duvarlardaki kerpiç ve derz seçimlerinde bir tutarlılık ve mantık olduğu görülmektedir. Örneğin bir duvar birbirini izleyen iki ya da dört kattan oluşmaktadır. Katlar ise genellikle birkaç sıra kerpiçten oluşmaktadır ve duvarların birbiri ardına değil, aynı anda tümünde birkaç sıra çıkılmasıyla inşa edilmiştir (Stevanovic, 2006: 158-189) .

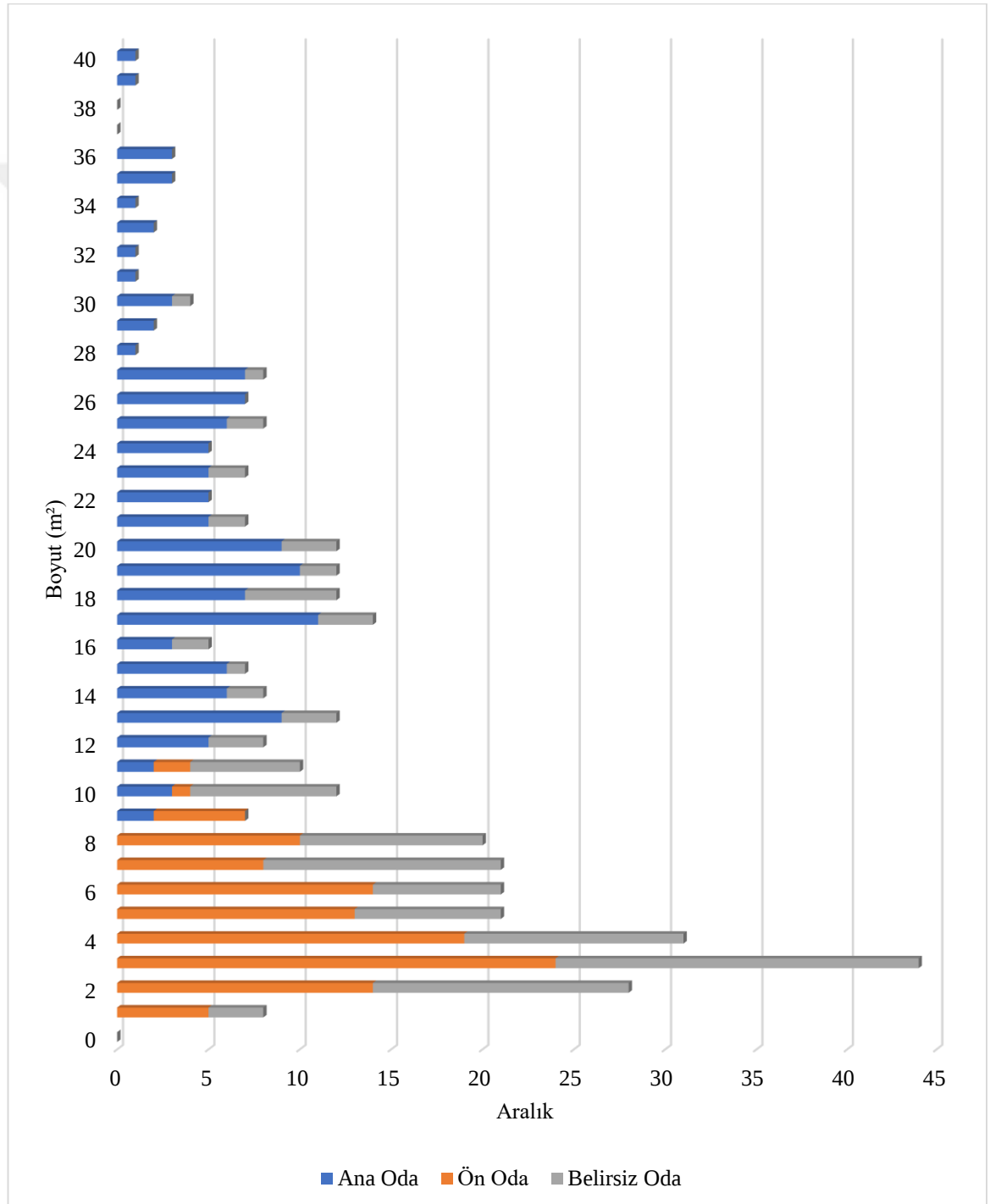
Duvarlarda kullanılan kerpiç tuğlalar farklılık gösterirken, yapının temelinde kullanılan kerpiç tuğlar ise aksine muazzam bir standartlaşma örneği göstermektedir. Kerpiçlerin tuğlaların kalınlıkları 8-10 cm arasında değişkenlik gösterirken; genişlik ise ince kerpiçlerde 13-15 cm, orta boyda 20-25 cm, genişlerde ise 37-40 cm arasındadır. Kerpiçlerin boyları ise 30 cm, 60 cm ve 90-120 cm arasında üç farklı boyutta değerlendirilmektedir. Oldukça nadir olsa da 2 m civarında uzunluğa sahip kerpiç tuğlalar ile de karşılaşılmıştır (Stevanovic, 2006: 159).

Açığa çıkartılan kerpiç yapılar doğrultusunda, Çatalhöyük evlerinin tek katlı, dörtgen planlı, genellikle iki odadan oluşan ve birbirlerine bitişik şekilde inşa edilen yapılar oldukları görülmektedir (**levha:11.2-12.1-12.2**) Çatalhöyük yerleşimi, Orta Anadolu'da Canhasan ve Aşıklı Höyük gibi yerleşimlerden de bildiğimiz, birbirlerine bitişik şekilde inşa edilmiş yapılardan oluşmaktadır. Her yapının kendine ait duvarı olsa da yeni yapılan kazı çalışmalarında bazı yapıların ortak duvarlar kullandıkları da görülmektedir. Örneğin X. tabakada açığa çıkartılan B23 ve B18 yapılarının ortak duvar paylaştıkları görülmektedir (Hodder, 2019: 114). Yapılar birbirlerinden bağımsız duvarlarla inşa edildiklerinden dolayı kolaylıkla diğerlerinden ayırt edilebilmektedir.

Çatalhöyük yapılarının boyutu 10 m² ile 40 m² arasında değişkenlik gösterse de, ortalama yapı boyutları 27 m²'dir. Genellikle birkaç odadan oluşan yapılar oda düzeyinde 3 farklı kategoriye ayrılmaktadır. Birincisi, fırın ve ocak düzenlemelerinin bulunduğu, mekâna girişin buradan yapıldığı ve seki düzenlemelerinin görüldüğü ana

odalar. Bu ana odalar ortalama 21 m² genişliğindedir. İkincisi, ana oda gibi düzenlemeleri bulunmayan, bir kapı aralığı ile ana odaya bağlanan ve ortalama 5 m² genişliğinde olan ön odalardır. Üçüncüsü, bu odalara benzemeyen, boyutları normal ortalamada olmayan ve belirsiz olarak adlandırılan odalardır (**tablo:4.5**) (Düring, 2006: 166-170; Düring, 2013: 29-31; Düring, 2020: 114).

Tablo 4. 5: Çatalhöyük yapı içerisinde bulunan oda boyutları (Ana oda ort. 20.9, ön oda ort. 4.7, belirsiz oda 8.4) (Düring, 2006: 168'deki tab:6.8'den uyarlanmıştır).

Çatalhöyük evlerine giriş yapıların düz damlarından sağlanmaktadır. Sosyal hayatlarının büyük bir bölümünü birbirine bitişik inşa edilmiş yapıların düz damlarında geçiren Çatalhöyük halkı, yapıların içerisine bir merdiven yardımı ile inmekteydi (**levha:13.1**). Damdan giriş Çatalhöyük yapılarının karakteristik özelliğidir ve yapıların damlarındaki açıklıktan başka herhangi bir açıklığı yoktur. Birkaç odadan oluşan Çatalhöyük yapılarında sadece bu odaları birbirine bağlamak için 70-75 cm yüksekliğinde kapı açıklıkları görülmektedir (**levha:13.2**) (Mellaart, 2003: 38, Love, 2013: 265). Damda bulunan giriş açıklıkları ve merdiven düzenlemeleri genellikle yapıların güney kısmında yer almaktadır. Fakat bazı yapıların ilerleyen evrelerinde bu açıklık düzenlemelerinin farklı yönlerde yapıldığına dair izlere de rastlanmıştır (Hodder, 2019: 115).

Merdivenlerin hemen altında, yapının güney kesiminde fırın ve ocak düzenlemeleri görülmektedir. Ocak ve fırın düzenlemeleri ateş dumanının giriş açıklığından çıkması için bu alanda konumlandırılmıştır (**levha:14.1**). Ayrıca yapıların damdaki girişleri haricinde, dam saçaklarının altına küçük delikler açılarak yapıların içleri aydınlatılmaya çalışılmıştır. Damlar yatay olarak yerleştirilmiş iki ana hatıl ve birkaç yardımcı küçük hatıl ile desteklenmiştir. Hatılların üzerleri kalın çamur tabakası ile kaplanmıştır. Ayrıca damın altından yapı içerisine ot ve toprak parçalarının düşmesini engellemek için hasır kullanılmıştır (Mellaart, 2003: 38).

Çatalhöyük yapılarını dikey olarak destekleyen ahşap direkler için ardıç ağaçları kullanılmıştır. Konya Ovasında bulunmayan ardıç ağaçları muhtemelen Toros Dağları'nın eteklerinden getirilmiştir (Mellaart, 2003: 44; Lewis-William, 2004: 35). Yapı içerisinde belirli başlı ahşap direk düzenlemeleri görülmektedir. Hodder bu ahşap direk düzenlemelerinin, mekân içerisinde bölümler yapmak için kullanıldıklarını düşünmektedir (Hodder, 2019: 115). Atıklar ve çöpler için genellikle avlular, terk edilmiş yapılar gibi tüm açık alanlar kullanılmıştır. Yerleşimin üst tabakalarında sokaklara ilişkin bazı kanıtlar saptanmıştır. Ancak bu alanın malzemesi üzerinde yapılan analizler sonucunda bu sokak düzenlemelerinin insanların ulaşım için kullanmadıkları, damlardan atılan çöpler için kullanıldığı aktarılmıştır (Hodder, 2007: 315).

Yapı içerisinde kuzeydoğu, doğu ve güney duvarlarına dayalı sekiler yer almaktadır. Bu sekilerin üzerleri genellikle kamış, saz veya hasırla örtülmüştür. Çatalhöyük halkı

bu sekiler üzerinde oturma ve yatma gibi günlük ihtiyaçlarını karşılamaktadır. Ayrıca bu sekilerin altlarına ölülerini gömmüşlerdir. Kuzey kısımdaki sekilerin altına erkekler, kuzeybatıda gençler, doğudaki sekilerin altına yaşlılar ve güneyde “kirli alan” olarak adlandırılan mutfak alanına bebeklerin gömüldüğü görülmektedir (Lewis-Williams, 2004: 35; Hodder, 2007: 317; Hodder, 2019: 137). Bu uygulama ise Çatalhöyük ölü gömme gelenekleri hakkında bilgi vermektedir. Yukarıda da değinildiği gibi, fırın ve ocak düzenlemeleri yapıların güney alanında bulunmaktadır. Bu sebeple, yapıların güney kısımlarına “kirli alan” denilmektedir. Bu kirli alanlar içerisinde fırın ve ocak düzenlemelerinin yanı sıra bazı yapılarda işlenmemiş halde ve yonga parçaları halinde obsidiyen parçalarına rastlanılmıştır. Bu nedenle, konut içi üretimin yapının güney kısmında gerçekleştirildiği düşünülmektedir (Hodder, 2007: 316; Hodder, 2019: 120).

Çatalhöyük evleri sürekli olarak her yıl hatta bazı binalarda her ay duvarlar ve tabanlar ince katmanlar halinde yeniden sıvandığı görülmektedir. Bir yapıda yaklaşık 10 cm’lik bir tabanda 450 kez sıvama işleminin yapıldığı görülmektedir. Sıva işlemi için beyaz kireç kullanılmıştır. Sıvama işleminin boğanın kürek kemiğinden yapıldığı düşünülen mala benzeri araç gereçlerle yapıldığı düşünülmektedir. Yapı içerisinde yanan ateş nedeni ile oluşan isli temizlemek ve ana odadaki ışık yansımalarını sağlamak için yapılar düzenli olarak sıvanmıştır. Yenilenen sıvaların üzerine geometrik ve simgesel sahneler resmedilmiş ve çeşitli kabartmalar yer almaktadır. Çok ince tabakalardan oluşan bu sıvalar 10 cm kalınlığındaki taban veya duvar dolgusunda yüzlerce kez yenilenmiş olabilmektedir. Hodder, sıvaları tıpkı bir ağacın gelişim halkaları gibi, evlerin içini yansıtan günlük yaşamın ayrıntılarını verdiğini söylemektedir. Yeni dönem kazılarında duvar islenmesinin dönemsel olduğunu yaz aylarında damlarda fırınların veya ocakların yakıldığı belirtilmiştir (Hodder, 2007: 314-317; Hodder, 2019: 17, 60, 126 ve 129).

Çatalhöyük yapıları, kullanım ömürleri sona erdiğinde terk edilip, yıkılarak üstüne yeni yapı inşa edilmekteydi. Yapılar terkedilmeden önce dikkatli bir şekilde temizlenmiş, duvar resimlerinin üzerleri beyaz sıva ile kapatılmış, kabartmalar ise yeni inşa edilecek yapıda kullanılacağı için dikkatli bir şekilde sökülmüştür. Ayrıca fırın ve ocak düzenlemeleri de toprak ile doldurulmuştur. Daha sonra yapı duvarlarının üst kısımları yıkılarak, alt kısımları korunmuştur. Daha sonraki işlemde ise yapının tabanı,

kalan duvar seviyesinde temiz toprakla sıkıca doldurulmuştur. Bu uygulama yeni inşa edilecek yapıya düzgün ve temiz bir temel oluşturmaktadır. Hodder, yapıların aynı yerde birbirleri üzerine inşa edilmesini nesilden nesile aktarılan hatıra mirası olarak nitelendirmektedir (Mellaart, 2003: 36; Hodder, 2019: 17, 110 ve 118).

J. Mellaart bazı yapıları tapınak olarak sınıflandırmıştır. Mimari özellikleri açısından diğer yapılar ile hiçbir farkı bulunmayan bu yapılar Çatalhöyük mimarisinin tüm geleneksel öğelerine sahiptir. Mellaart sonrası gerçekleştirilen kazı çalışmalarında onun tapınak olarak nitelendirdiği yapılar, Hodder ve ekibi tarafından sembolik ve törensel anlamlar yüklenmiş evler olarak nitelendirilmiştir. J. Mellaart'ın bu yapıların tapınak olarak adlandırılmasındaki ana kriter; tapınak olarak ayrılan yapıların bulundukları alanlardaki en büyük ve gösterişli yapılar olmasıdır. Bunun yanı sıra yapıların içerisinde dini ya da törensel önemi olan duvar resimleri, hayvan başları, hayvanları ya da tanrıları betimleyen sıva kabartmaları, sekilerin üzerine yerleştirilmiş boğa boynuzları, kilden yapılmış heykel grupları gibi zengin buluntuların olması, bu yapıların tapınak yapıları olduklarını düşündürmektedir (Hodder, 2007: 315; Hodder, 2019: 110).

Çatalhöyük sakinleri, kullandıkları yapıların içlerini duvar panoları, kabartmalar veya duvar resimleri gibi iç dekorasyon öğeleri ile donatmışlardır. Çatalhöyük insanların sembolik dünyasını yansıtan öğeler (özellikle duvar resimleri ve kabartmalar) birçok araştırmacı tarafından farklı yaklaşımlarla anlamlandırılmaya çalışılmış; erkeklik, dişilik, tanrıçalar, boğalar, yaşam, ölüm, kültür ve atalar kavramları üzerinden çeşitli yorumlar yapılmıştır. Tüm bu yorumların en temel sebebi arkeolojik düşünce tarihinin gelişimi ve değişimiyle doğrudan ilişkilidir.

Çatalhöyük yapı içi dekorasyonlara bakıldığında, kabartmalar ve duvar resimleri oldukça dikkat çekicidir. Çatalhöyük ekonomisinin temeli tarım ve hayvancılığa bağlı olmasına rağmen, Çatalhöyük halkı sembolizm ve sanat ürünlerinde yabani hayvanları simgelemiştir. Konut içlerinde, duvar panolarında, sütunların önünde veya üzerinde, yerde sıralı halde gibi farklı şekilde monte edilmiş stilize sığır/boğa başları, koçbaşları, göğüs şeklinde kil çıkıntılar, leopar ve tanrıça kabartmaları yer almaktadır. “Bukranium” olarak adlandırılan yabani boğa başları, boğanın alın kemiği ve boynuzları açılarak veya boyanarak konut içlerine yerleştirilmektedir (Mellaart, 2003: 45; Hodder, 2019: 137) (**levha:14.2-15.1**). Mellaart, duvarlarda yer alan oval kil

kabartmalarının dişiliği temsil ettiğini öne sürmüştür. Bu nedenle bu oval kil kabartmalar, kadın göğsü olarak adlandırmıştır (Mellaart, 2003: 30). Oval kil kabartmaların içlerinde yabani hayvanlara ait kemik parçalarına rastlanılmıştır. Bu kemik parçaları içerisinde; tilki kafatası-dişi, samur kafatası-dişi, yaban domuzu çenesi, ayı pençesi, akbaba gagası yer almaktadır (Hodder, 2007: 324; Hodder, 2019: 29-30). Ayrıca bu kemik parçaları oval kil kabartmalarının içerisinde, odaya bakar şekilde özenle yerleştirilmiştir (Lewis-William, 2004: 48).

Çatalhöyük halkı için hayvanlar oldukça önem taşımaktadır. Duvar resimleri ve kabartmalar da bu durumu desteklemektedir. Boğa ve akbabaların dışında Çatalhöyük'te yaygın olarak görülen bir diğer hayvan ise leopardır. Leoparlar, duvar resimlerinde, kabartmalarda, insanların üzerinde kürk şeklinde, figürünlerde, mühürlerde ve ana tanrıçalar ile birlikte tasvir edilmiştir. Mellaart'ın "Leopar Tapınağı" olarak adlandırdığı (VI.B.44) yapının batı duvarında yaklaşık 1,8 metre uzunluğunda ana panoda iki boya bezemeli leopar kabartması yer almaktadır. Leoparın üzerindeki sıva katmanının en az 40 kez yenilendiği düşünülmektedir. Bu nedenle kabartma orijinal keskin hatlarını kaybetmiştir (**levha:15.2-16.1**). Yapının daha geç evresinde (tabaka VI.A) leopar kabartması üzerindeki bezemenin natüralist üslubu değişmiştir. Leopar üzerinde görülen rozet desenleri yerini limon sarısı bir zemin üzerine siyah boya ile yapılmış nokta ve çizgi bezemelere bırakmıştır (Mellaart, 2003: 26-27; Lewis-William, 2004: 37; Türkcan, 2007: 258).

Çatalhöyük'te hayvan kabartmalarının yanı sıra tanrıça kabartmaları ile de sıkça karşılaşmaktadır. Mellaart, önceleri kedigillere ait olduğunu düşündüğü duvar kabartmalarında insana benzer gövdesi, kollarını ve bacaklarını yana açmış olması, göbeğindeki delikten ötürü bu kabartmaları Doğum Yapan Tanrıça/Ana Tanrıça olarak adlandırmıştır. Tanrıça kabartmalarına VI ve VII. tabakalarda; VII.31, VII.45, VII.23 ve VI.8 tapınaklarında karşılaşmaktadır düşünülmektedir (Mellaart, 2003: 28). Bu kabartma figürlerin başları, elleri ve ayakları yoktur (**levha:16.2**). Hodder, bunların binaların terk edilme süresinde yerinden söküldüğünü ayrıca tanrıçayı değil muhtemelen ayıları tasvir ettiğini düşünülmektedir (Hodder, 2019: 201). Bu kabartmaların ana tanrıçayı temsil ettiği düşüncesi, 2005 yılında ele geçen bir mühürle çürütülmüştür. Ele geçen mührün ikonografik özellikleri incelendiğinde bir ayıyı temsil ettiği anlaşılmıştır. Mühür üzerindeki ayı tasviri, el ve ayaklarını yana açması

ve göbeğindeki yuvarlak çıkıntının ana tanrıça olduğu düşünülen kabartmaların aslında ayı kabartmaları olduğu kanısına varılmıştır (**levha:17.1**) (Türkcan, 2007: 261).

2015 yılında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında muhtemelen VII. tabakada olduğu düşünülen B132 yapısında alçıdan yapılmış bir baş açığa çıkartılmıştır. Baş, boyanmış ve obsidiyenden gözler ile süslenmiştir. Pek çok kez sıvandığı anlaşılan başın gözleri daha sonra siyah boya ile değiştirilmiştir. Başın neye benzediği pek bilinmemekle birlikte önden bakıldığında daha çok kedigillere ya da bir aya benzerken, yandan bakıldığında antropomorfik özellikler gösteren bir çeneye ve burun yapısına sahiptir. B132 yapısına yerleştirilen başın, bir depo binasının girişini izlediği görülmektedir (**levha:17.2**) (Hodder, 2015: 8).

Tablo 4. 6: Çatalhöyük duvar resimlerinde kullanılan boyalar ve hammaddeleri.

BOYALAR	HAMMADDELER
Kırmızı	Hematit ve Cıva Oksit
Kahverengi ve Sarı	Demir Oksit
Yeşil	Malakit ve Bakır
Siyah	Kömür
Beyaz	Kireç Taşı
Mavi	Azurit
Gri	Kurşun
Eflatun	Mangan

Çatalhöyük yapılarında gözlemlenen duvar resimleri J. Mellaart tarafından 6 grup altında incelenmiştir (**tablo:4.6-4.7**) (Mellaart, 2003: 102);

- 1- Herhangi bir motif içermeyen, genellikle kırmızı, turuncu, kahverengimsi kırmızı gibi renklere boyanmış düz paneller.
- 2- Tek ya da çok renkli, düz veya eğri çizgilerden oluşan geometrik betimler.
- 3- Stilize çiçek ve yıldız motifleri, dört yapraklı şekiller, daireler ve ağ motifleri gibi sembollerle süslenmiş paneller.
- 4- Tek başına ya da gruplar hâlinde, geometrik ve natüralistik betimlerle çevrelenmiş el motifleri.

- 5- Natüralistik betimler; tanrıçalar, insan betimleri, boğalar, kuşlar, leoparlar, akbabalar ve geyikler. Bu hayvanlar kimi zaman insanlarla birlikte av şöleni veya cenaze gibi çeşitli törenleri temsil ettiği düşünülen sahnelerle bezenmiştir.
- 6- Kültürel çevre ve mimari betimleri içeren duvar resimleri.

Tablo 4. 7: Çatalhöyük yapılarında görülen duvar resmi motiflerinin tabakalara göre ayrılması (Düring, 2006: 194'teki tab:6.2'den uyarlanmıştır).

Motifler	Tabaka VIII	Tabaka VII	Tabaka VI	Tabaka V	Tabaka IV	Tabaka III
Akbaba	+	+				
Kilim	+	+	+			
Av		+	+			
El İzleri ve Geometrik Motifler				+	+	+

El baskıları Çatalhöyük yapılarında görülen dikkat çekici duvar resimlerindendir. Tapınak VII.8'in kuzeybatı köşesinde siyah ve kırmızı renkli el motifleri görülmektedir. Mellaart, bu motifte kullanılan kırmızı rengin yaşayan insanları, siyah rengin ise ölmüş atalarını temsil ettiğini, eller arasında yer alan geometrik motiflerin ise balık ağını temsil ettiğini, kompozisyonun ise yaşayanların ölmüş atalarıyla bir arada yaptıkları balık avını anlattığını düşünmektedir (Mellaart, 2003: 66). Lewis-William ise el baskılarının ruh dünyası ile temasın kanıtı ve sembolü olduğunu düşünmektedir (Lewis-William, 2004: 42).

III. tabakada yer alan "Av Tapınağı" isimli (A.III.1) yapının doğu duvarında ok, yay ve mızraklarla donanmış, leopar postu ve başlıklar giymiş dans eden avcılar ve iki geyikten oluşan uzun bir sahne yer almaktadır. Sahne uzunluğu 3,4 m'dir ve en az boyası üç kez sıvanmış ve yenilenmiştir. Dans eden avcılar arasında davul çalan birkaç kişi de görülmektedir. Lewis-William, davulun bir şaman enstrümanı olmasından dolayı bu sahnenin de bir şaman ayinini canlandırdığını düşünmektedir (Mellaart, 2003: 104; Lewis-William, 2004: 40).

Ayrıca yine Av Tapınağı'nın kuzey duvarında 2,05 m yüksekliğinde iri bir boğa tasvir edilmiştir. İncelenen duvar resminde boğanın etrafında ellerinde ok, yay ve mızrakla koşan erkek figürleri resmedilmiştir. Kırmızı ve siyah renkte betimlenen figürlerin, bazılarının başları olmadığı ve siyah benekli leopar postu giymiş olduğu görülmüştür. Kırmızı renkte betimlenen boğanın dili dışarı sarkık olması da boğanın öfkeli olduğunu göstermektedir. Boğanın etrafında toynaklı başka hayvanlarda yer almaktadır (**levha:1.82-19.1**). Ayrıca boğanın altında ana tanrıça olduğu düşünülen kilolu bir kadın figürü de resmedilmiştir. Mellaart'a göre insan figürlerinin bazılarının başsız, kırmızı ve siyah renkte betimlenmesini tıpkı el baskılı balık avı sahnesinde olduğu gibi ölmüş ataları ve yaşayanlar arasında gerçekleştirilmiş av sahnesi olduğunu aktarmıştır. Lewis-Williams J. Mellaart'ın aksine av resminin soyut ve somut arasında kesin ayrım yapmayan benzer bir kavram tasvir ettiği bu nedenle av ya da kızdırma sahnesinin şamanizm ile bağlantılı olarak hayvanların gücünün insanlara aktarıldığını dile getirmiş ve hayvan uzuvların ruhsal gücünü avcılarının kendilerine mal etme isteği olarak açıklamıştır (Mellaart, 2003: 133-135; Lewis-William, 2004: 40).

Tapınak olarak nitelendirilen VI.B.1, VII.21 ve VIII.8 yapılarında ise insan vücutlarına saldıran akbaba resimleri betimlenmiştir. Akbaba resimleri genel olarak özetlenirse, başsız olarak betimlenen insan figürleri ile insanın etrafında kanatlarını açmış akbabalar yer almaktadır. Akbabaların ayakları insan bacaklarını andırdığı için Mellaart bunların akbaba kılığına girmiş rahip veya rahibeler olabileceği düşünmektedir. Mellaart, başsız siyah renklendirilmiş insanların ölü olduğunu dolayısıyla akbabaların ölü gömme adetleri içerisinde etin kemikten ayrılma işlemini akbabaların yaptığını savunmaktadır. Lewis-William ise Mellaart'ın görüşünü doğru olabileceğini ancak akbabaların ayaklarının insan ayağına benzemesinden yola çıkarak "Therianthropy" yani insan formundan hayvan formuna sonra tekrar hayvan formundan insan formuna şekil değiştirme kabiliyeti olan şamanistler olduğunu söylemekte ve seçilmiş kişiler için özel muamele yapıldığını önermektedir. Ayrıca köpekler de duvar resimlerinde görülmektedir. IV. tabakada bulunan A.IV.I yapısının kuzey duvarında arka bacakları korunmuş iki yavru bir yetişkin geyik ve onları avlamaya çalışan bir avcı köpeği tarafından kovalanırken resmedilmiştir (**levha:18.1**) (Mellaart, 2003: 65 ve 103; Lewis-William, 2004: 42).

VII. tabakada bulunan Tapınak VII.14 yapısının kuzey ve doğu duvarında Çatalhöyük kent planı ve arkasında resmedilen Hasan Dağı'nın patlama sahnesi ilk kez tarihsel bir doğa olayının resme yansıtılması açısından oldukça önemlidir. Mellaart, bu duvar resminden yola çıkarak yerleşimde bulunan obsidyenlerin Hasan Dağı'ndan geldiğini düşünmektedir. Mellaart'ın Hasan Dağı olarak aktardığı bu duvar resmini leopar derisi olarak tanımlamaktadır (Mellaart, 2003: 103; Carter, 2006: 41; Carter ve Shackley, 2007:439).

IV. tabakada yer alan ve tapınaklar içerisinde en fazla tahrip olan E.IV.1 yapısının doğu duvarında siyah saç, sakal ve bıyığı olan, gözleri kapalı, ağzı açık ve alnında kırmızı boya ile bir erkek tasvir edilmiştir. Gövdesi bulunmayan bu başın hemen yukarısında ise başı olmayan bir gövde yer almaktadır (Mellaart, 2003: 70). Tasvir edilen başın gövdeden koptuğu anlatılmak istendiği düşünülebilir.

Çatalhöyük halkı ölümlerini konut içlerine, sekilere açılan ortalama 60 cm derinliğindeki çukur içlerine hocker, yarı hocker veya sırt üstü gömmüşlerdir. Kuzeyde erkekler, kuzeybatıda gençler, doğu sekide yaşlı bireyler ve güneyde (kirli alan) bebekler gömülmüştür (Lewis-William, 2004: 35; Hodder, 2007: 317; Hodder, 2019: 137). Çatalhöyük'teki mezar yoğunluğu tabakalara göre değişkenlik göstermektedir. Örneğin VIB tabakasında açığa çıkan gömütlerin yarısından fazlası VIB.1, VIB.7, VIB.10 ve VIB.34 yapılarından gelmektedir. Yapılar ile gömütler arasındaki bağlantıyı açıklamak için bir takım fikirler ortaya atılmıştır. Bu fikirlerden en yaygın olanı, atalara saygı göstergesidir. Kafataslarının mezarlardan çıkartılarak, özenle sıvanıp süslenmesi, atalara saygı düşüncesini destekler niteliktedir (Düring, 2020: 126). 2004 yılında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında B42 yapısında bir kadın mezarında sıvalı bir kafatası bulunmuştur (**levha:19.2**) (Carter, vd., 2015: 102). Mezopotamya ve Levant Bölgesi Neolitik yerleşmelerinde yaygın olarak görülen sıvalı kafatası örnekleri, Çatalhöyük yerleşimi için yaygın olmaktan daha çok istisnai bir uygulama olarak görülmektedir. Ayrıca atalara saygı düşüncesini destekleyen bir diğer düşünce ise bazı yapılarda açığa çıkartılan gömütlerin sadece çekirdek aileye ait değil, geniş bir akraba/sülale topluluğuna ait olabileceğidir. Yapılan antropolojik araştırmalar neticesinde de aynı yapı içerisinde birbirlerine uzak akraba olan kişilere ait gömütler açığa çıkartılmıştır. Çatalhöyük yerleşiminde bugüne kadar bir mezarlık

alanının saptanmamış olması da bu durumu destekler niteliktedir (Düring, 2020: 126-127).

Yukarıda bahsedilen Çatalhöyük yapılarının boyutları ve konumlarından yola çıkarak Çatalhöyük'ün kent planlaması hakkında da bilgiler elde edilmektedir. Çatalhöyük yerleşimi, yapılar, etrafı çevrili açık-atık alanlar ve etrafı çevrilmemiş açık alanlar olmak üzere 3 farklı mekândan oluşmaktadır. Yukarıda değerlendirilen kerpiç yapıların ortasında kalan etrafı çevrilmiş açık alanlar genellikle atık alanları olarak kullanılmıştır. Bu atık alanlarında yapılan kazı çalışmalarında bazen ağıl birikintileri ile karşılaşılrsa da, bu mekânlardaki atıkların büyük çoğunluğunu evsel atıklar oluşturmaktadır. Çatalhöyük'te tespit edilmiş hem arkeolojik hem de ekolojik buluntuların çok büyük çoğunluğu bu atık alanlarından gelmektedir. Bu kalıntıların dışında, etrafı çevrilmiş açık-atık alanlarının bazılarında evcilleştirilmiş köpeklerin tutulduğuna dair kanıtlar da mevcuttur. Etrafı çevrili açık alanlar dışında, çevrelenmemiş açık alanlar da mevcuttur. Bu devamlı açık alanlar, Çatalhöyük mahallelerini birbirlerinden ayıran 1 metrelik dar sokakçıklardan 3 metreye kadar değişen boyutlara sahip mekânlardır (Düring, 2020: 113).

Çatalhöyük yapıları yukarı sayfalarda da değinildiği gibi birbirlerine bitişik şekilde inşa edilmiştir (**levha:20.1**). Çatalhöyük yerleşimi bu düzenleme ile birlikte, diğer Orta Anadolu Neolitik Çağ yerleşmeleri olan Aşıklı Höyük, Canhasan III - I ve Erbaa yerleşimleri ile benzerlik göstermektedir. Fakat birbirlerine bitişik şekilde inşa edilen bu yapılar, dar sokak düzenlemeleri ile küme halde birbirlerinden ayrılmıştır. Bu sokak düzenlemeleri yürüme yolları olarak değil, mahalleleri birbirinden ayırmak için kullanılmaktaydı. Bu açık alanların birisinden yapıya uzanan bir merdiven, o mahallenin damlarına erişimi sağlamaktaydı. Böylelikle sosyal hayat genellikle yapıların damlarında gerçekleşmekteydi. Buna dair en net veriler B3 yapısının çökmüş çatısından gelmektedir. Yapılan kazı çalışmalarında bu çatının üzerinde bir ateş kurulumuna dair izlerin yanı sıra, ana oda içerisinde gerçekleştirilen faaliyetlerin benzerlerinin çatıda da gerçekleştirildiğine dair “kirli alanlar” tespit edilmiştir (Düring, 2013: 33-34; Düring, 2020: 132-133).

Çatalhöyük Neolitik Çağ yerleşimi genel olarak değerlendirildiğinde, yerleşimin yaklaşık olarak 13,5 hektarlık bir alana yayılması ve 21 metrelik yüksekliğe sahip olması, Neolitik Çağ düşünüldüğünde oldukça büyük bir yerleşimin varlığı

görülmektedir. Son derece yoğun ve sıkışık biçimde inşa edilen yapılar göz önüne alındığında, Çatalhöyük yerleşiminin her evresinin 3500-8000 kişilik bir nüfusa sahip olacağı tahmin edilmektedir. Bu sebeple, Çatalhöyük yerleşimi için köy mü? Yoksa kentleşmenin temellerinin atıldığı kasabalardan mı? Sorusu ortaya çıkmaktadır. Çatalhöyük yerleşimi köy olarak nitelendirilmek için oldukça büyük boyutlarda olsa da, kentleşmeye ilişkin buluntu sayısı oldukça azdır. Çatalhöyük'te gerçekleştirilen kazı çalışmalarında evler, tapınaklar, hayvan ağılları, atık çukurları gibi köy yerleşmelerinde karşılaşılan yapı gurupları görülürken, henüz kamu yapıları, tören merkezleri, işlik alanları ve mezarlıkların varlığına dair herhangi bir kanıt bulunamamıştır (Hodder, 2007: 315).

4.2.5. Canhasan I

4.2.5.1. Coğrafya ve Konum

Canhasan I Höyüğü, eski Selereki Irmağının hemen doğu kıyısında ve düz bir alanda konumlanmaktadır (**levha:57.1, tablo:4.1-4.2**). Yaklaşık olarak 360x280 m boyutlarında ve 9 hektarlık bir alana yayılan yerleşimin ovadan yüksekliği 5 metredir (Düring, 2020: 156). Merkez konumda bulunan Canhasan I höyüğünün hemen yakınında Canhasan II¹² ve Canhasan III höyükleri bulunmaktadır. Dolayısıyla yukarıda bahsedilen Canhasan III yerleşimi ile aynı coğrafi konumda yer almaktadır (Düring, 2006: 260).

4.2.5.2. Araştırma Tarihçesi ve Stratigrafi

Canhasan I yerleşimi ilk olarak 1954 yılında J. Mellaart tarafından bölgede yürütülen bir yüzey araştırmasında tespit edilmiştir. 1958 yılına gelindiğinde Mellaart, French ve Hall tarafından höyük üzerinde bir yüzey araştırması gerçekleştirilmiş fakat bu yüzey araştırmasının raporları yayınlanmamıştır. İlk kazı çalışmaları ise Canhasan I höyüğünde 1961 yılında İngiliz Arkeoloji Enstitüsünden D. H. French başkanlığında başlamış ve 1967 yılına kadar düzenli olarak devam etmiştir. Canhasan I höyüğünde toplamda 7 sezon gerçekleştirilen kazı çalışmaları sonucunda 1080 m²'lik bir alan açığa çıkartılmış ve toplamda 25 yapı incelenmiştir (French, 1968a: 71; 1968b: 91; 1972: 93-94).

¹² Canhasan I'in güneyinde yer alan Canhasan II höyüğü, daha geç dönemlere tarihlendirilmektedir. Bkz: Baysal, 1995, s.40.

French, tabaka ayrımları için kesin bir terminoloji kullanmıştır. Canhasan I’de yapılan kazı çalışmalarında yerleşimde 8 tabaka açığa çıkartılmıştır. 7. – 4. tabakalar arası Çanak-Çömlekli Geç Neolitik Dönem’e tarihlendirilmektedir. Yapılan kazı çalışmalarında ana toprağa ulaşamamıştır. Bu nedenle yerleşimin ne kadar eskiye tarihlendiği kesin olarak bilinmemektedir. 3. tabaka Erken Kalkolitik Döneme tarihlendirilmektedir. 7-3 arası tabakalar 100 m²’den daha küçük bir alanda kazılmıştır. 2. tabaka ise yaklaşık olarak 840 m²’lik oldukça geniş bir alanda açığa çıkartılmıştır. 2. tabakada yapılan kazı çalışmaları sonucunda ilk başlarda tek tabaka olarak yorumlanmıştır. Ancak daha sonraları kendi içlerinde 2 farklı tabakaya ayrılmıştır. Daha eski olan 2B tabakası Erken Kalkolitik Dönem’den Orta Kalkolitik Dönem’e geçiş sürecini yansıtmaktadır. 2A tabakası ise Orta Kalkolitik Dönem’e tarihlendirilmektedir. Son olarak 1. tabaka Fransız araştırmacılar tarafından Geç Kalkolitik Dönem’e tarihlendirilmektedir (Düring, 2006: 261; Düring, 2020: 156).

4.2.5.3. Mimari

Canhasan I yerleşimi, Orta Anadolu Bölgesi’ndeki Neolitik kültüründe görülen kümelenmiş mahalle yerleşimlerinin tarihsel olarak son örneğidir. Canhasan I yerleşmesinde Çanak-Çömlekli Geç Neolitik Dönem’e tarihlendirilen tabakalarda açığa çıkartılan yapıların genel özelliklerine bakıldığında, yapıların tamamı dörtgen planlıdır. Bu yapılar ortalama 50x30x8 cm boyutlarında kerpiç tuğlalar ile inşa edilmiştir. Ancak French tuğlalarda bir standartlaşmanın olmadığını söylemektedir. Çanak-Çömlekli Geç Neolitik Dönemde kullanılan bu kerpiç tuğlalar, Canhasan I’in Kalkolitik Çağ tabakalarında görülen kerpiç tuğlalardan daha ince bir yapıya sahiptir. Tuğlalar, saman ve kıyılmış bitkisel katkıdır. İnşa sırasında tuğlaları birbirlerine tutturmak için kullanılan harç ise kalın bir kil dolgudur ve içerisinde herhangi bir bitkisel katkı bulunmamaktadır. Taş temel kullanılmayan Canhasan I yerleşmesindeki yapılar, aynı bölgede yer alan Canhasan III ve Çatalhöyük gibi yerleşmelerden de bilindiği gibi birbirleri üzerine inşa edilmişlerdir. Yeniden inşa edilen yapılar konum, yön ve boyut açısından kendinden önceki yapılar ile bir devamlılık göstermektedir (Düring, 2006: 270). Temel düzenlemesi görülmeyen Canhasan I yapılarının duvarları ahşap direkler ile desteklenmiştir (French, 1968a: 71; 1968b: 91).

Tüm yapıların duvarları inşa edildikten sonra kil ile sıvanmıştır. Bazı örneklerde ise kil sıvanın üzerine beyaz ince bir sıva tabakasının uygulandığı da tespit edilmiştir.

Yapıların tabanlarında da aynı uygulama görülmektedir. Yapıların taban düzenlemelerinde ayrıca yüzeyi sertleştirme amacı ile çakıl taşı kullanıldığı görülmektedir. Bu yapılarda saman ve bitki katkılı ocak izlerine rastlanmaktadır (French, 1968a: 71; 1968b: 91).

Yapılar arasında herhangi bir sokak düzenlemesi bulunmamaktadır. Evler tıpkı Çatalhöyük ve Erbaba örneklerinde olduğu gibi birbirlerine bitişik şekilde inşa edilmiştir. Ayrıca bu evlerin içerisinden birbirlerine geçişi sağlayacak herhangi bir kapı düzenlemesi de bulunmamaktadır. Kapı düzenlemelerine rastlanılmaması yine tıpkı Çatalhöyük'te olduğu gibi evlerin damların düz olduğunu ve girişlerin damdan gerçekleşmiş olabileceğini düşündürmektedir (French, 1968a: 71; 1968b: 91).

Canhasan I yerleşiminde yapılan kazı çalışmalarında ilk 2 tabaka (7. ve 6. tabakalar) 2x3 metrelik açmalar ile araştırılmış ve bu nedenle pek fazla veri elde edilememiştir. 5. tabakada ise 4x4 m'lik alanda bir dizi duvar ve iç bölme duvarı tespit edilmiştir. Bu tabakada tespit edilen yapı içerisinde yerleri sürekli değişen ocak kalıntıları, depo için kullanıldığı düşünülen yere yarı gömülü çömlekler ve öğütme taşları tespit edilmiştir. Ayrıca yapı içerisinde daha önce açılıp sonradan tekrar bir duvar (7. duvar) ile kapatılan bir iç kapı açıklığı tespit edilmiştir. Bunun haricinde yapı içerisinde daha önceden seki olarak kullanılan alan üzerine bir duvar (8. duvar) inşa edildiği gözlemlenmiştir. Bu tabakada açığa çıkartılan yapı kalıntılarında bir diğer dikkat çekici husus ise bazı duvar ve zeminlerin yüksek kaliteli sıva tabakası taşıdığı tespit edilmiştir (Düring, 2006: 270).

4. tabakada ise görülen mimari düzenlemeler 5. tabakadakilere benzer özellikler göstermektedir. Bu tabakadaki yapı duvarları, önceki tabakadaki yapı duvarlarının üzerine inşa edilmiştir. Taban yüzeyinde birden fazla kaliteli beyaz sıva izine rastlanılmaktadır. Taban yüzeylerinde yere yarı gömülü el değirmenleri bulunmaktadır. Ayrıca bu el değirmenlerinde, Doğu Çatalhöyük'te de benzer örnekleri bulunan kenarları sıvalı un bölmeleri bulunmaktadır (French, 1968a: 71; 1968b: 91; Düring, 2020: 157). Açığa çıkartılan yapının kuzeybatı alanında 10 cm'den daha geniş olmayan dar çıkıntılara sahip, ince sarı sıva ile yapılmış dört bölmeye rastlanılmıştır. Günümüzde halen bu bölmelerin işlevleri net olarak bilinmemekle birlikte birçok yönden Çatalhöyük'te görülen şekillere benzetilmektedir. Dolayısıyla bu bölmelerin ev

yaşamı ile ilgili amaçlara hizmet etmiş olabileceği düşünülmektedir (Düring, 2006: 271).

4.2.6. Erbaba

4.2.6.1. Coğrafya ve Konum

Erbaba yerleşimi, Orta Anadolu Bölgesi'nin güneyinde, Konya ilinin batısında yer alan Beyşehir Gölünün hemen kıyısında yer almaktadır (**levha:57.1, tablo:4.1-4.2**). Yerleşim yıllık yaklaşık olarak 500 mm yağış alan, ağaçlık yükseltilere yakın bir konumda bulunmaktadır. Dolayısıyla yerleşimin çevresinde zengin bir flora ve fauna bulunmaktadır. Erbaba höyüğü yaklaşık olarak 80 metre çapında ve 4 metrelik arkeolojik dolgu yükseltisine sahiptir. Höyük üzerinde yapılan kazı çalışmalarında ele geçen materyallere yapılan C¹⁴ testleri, yerleşimin MÖ 6700-6400'lü yıllar arasında Çanak-Çömlekli Geç Neolitik Dönem'e tarihlendiğini göstermektedir (Arbuckle, 2008: 346; Düring, 2020: 153).

4.2.6.2. Araştırma Tarihçesi ve Stratigrafi

Erbaba ilk olarak 1963 yılında Solecki tarafından Beyşehir bölgesinde gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında tespit edilmiştir. Höyük üzerindeki kazı çalışmaları ise 1969 – 1978 yılları arasında Jacques Bordaz başkanlığındaki bir ekip ile 6 sezon sürmüştür (Bodaz, 1970: 59-62; Bordaz, 1982: 85-91). Bu kazı sezonları boyunca 80 metre çapındaki höyüğün yaklaşık olarak %22'si (1100 m²) kazılmıştır. Fakat bu kazı çalışmalarının sonuçları ile alakalı sadece birkaç rapor niteliğinde yazı yayınlanmıştır. Bunun dışında Erbaba yerleşimi hakkındaki yazılı kaynak sayısı oldukça kısıtlıdır (Özdöl Kutlu, 2018: 6).

Başlangıçta Erbaba'da kazılan 2 m²'lik açmalardaki sonuçlara dayanılarak bir stratigrafi çalışması yayınlanmıştır. Açmalardan elde edilen veriler doğrultusunda Erbaba üç farklı tabakaya (yukarıdan aşağıya doğru I-III) ayrılmıştır. Bu tabakalar farklı dokulara sahip balçık çökeltileridir. I. tabaka, gevşek dokulu ve yaklaşık olarak 60-100 cm kalınlığında gri kumlu balçık olarak tanımlanmıştır. II. tabaka ise yine gri balçık topraktan yaklaşık olarak 80 cm kalınlığında bir tabakadır. III. tabaka, 100-150 cm kalınlığında, siyah yanmış alan içeren kahverengi kumlu balçıktır. Bu tabakaların tamamında mimari öğeler ile karşılaşmıştır (Düring, 2006: 250).

4.2.6.3. Mimari

Yapılan kazı çalışmaları doğrultusunda yayınlanan yazılı kaynaklar sonucunda Erbaba yerleşimi mimarisi hakkında oldukça kısıtlı bilgi bulunmaktadır (levha:21.1). Höyük'te yapılan kazı çalışmalarında tespit edilen duvar kalıntılarında tamamının yapıların taştan inşa edildikleri görülmektedir. Aynı bölgede bulunan Boncuklu Höyük ve Çatalhöyük mimarisinde görülen yapı devamlılığı Erbaba'da bilinmemektedir. Erbaba'da görülen taş duvarlar, çamur harç kullanılarak örülmüştür. Bazı örneklerde yüksekliği yaklaşık 1.60 m'ye kadar ulaşan duvarlar günümüze kadar korunmuştur. Yapıların inşasında kullanılan kireçtaşlarının Erbaba'nın yakın çevresindeki kayalıklardan elde edilmiş olabileceği düşünülmektedir. Aşıklı Höyük ve Çatalhöyük'teki örneklerle benzer şekilde bir uygulamayla, Erbaba yapılarının aynı hizada daha önceki yapıların üzerine inşa edildikleri görülmektedir (Bordaz, 1970: 59-62; Bordaz, 1982: 85-91). 50x20x20 cm boyutlarında dev taş bloklarının yapının temeline yerleştirildiği, duvar seviyesini yükseldikçe kullanılan taş blokların küçüldüğü görülmektedir. Raporlarda Erbaba yapılarının duvar sıvaları belirtilmemiştir. B. Düring, duvar sıvalarının Erbaba inşaat teknolojisinin belki de bir parçası olmadığını düşünmektedir. Temel yapı malzemesi olarak kireç taşı kullanılan Erbaba yapılarında, kerpiç izlerine de rastlanılmaktadır. Örneğin, Bordaz'ın kazı raporlarında mevcut yapıları kendi içerisinde daha küçük odalara bölmek için kerpiç duvarların kullanılmasından ve daha sonra bu kerpiç duvarların birinde kapı boşluğu açıldığından bahsedilmektedir (Bordaz, 1982: 90; Düring, 2006: 252-253). Yapıların çatıları hakkındaki bilgi C alanından gelmektedir. Bu alanda yapılan kazı çalışmalarında yanmış ve düşmüş bir çatının kalıntılara rastlanmıştır. Bu kalıntılar, Erbaba'daki yapıların, günümüzde halen Anadolu'nun köylerinde görülen düz kerpiç çatılara sahip olduğunu göstermektedir (Düring, 2006: 253).

Erbaba taş yapıların genişliği incelendiğinde iki farklı oda tipi ile karşılaşılmaktadır. İlki 2 ila 6 m² arasında değişkenlik gösteren küçük odalardır. Bu küçük odaların boyutları temel alındığında, depo alanı olarak kullanıldıkları düşünülmektedir. İkinci oda grubu ise 6 ila 16 m² arasında değişkenlik gösteren büyük odalardır. Bu büyük odaların ev içi işlevlerde kullanıldıkları düşünülmektedir. Büyük odaların atölye ya da kamusal alan olarak kullanıldıkları düşünülse de bugüne kadar bu düşüncüyü destekleyecek herhangi bir veri tespit edilememiştir. Erbaba yapılarının oda

genişliklerine bakıldığında Aşıklı Höyük yerleşimindeki yapılar ile benzerlik gösterirken, Canhasan III yerleşimindeki yapılardan küçük olduğu görülmektedir. Tespit edilen taş duvarlı yapılar oldukça küçük boyutta ve sağlam yapılardır. Bu nedenle B. Düring bu yapıların aslında bir üst bölümü destekleyen bodrum katları olabileceği fikrini ortaya koymuştur. Fakat bu düşüncüyü destekleyecek kanıtlara henüz ulaşılammıştır (Düring, 2006: 254; Düring, 2020: 153-154).

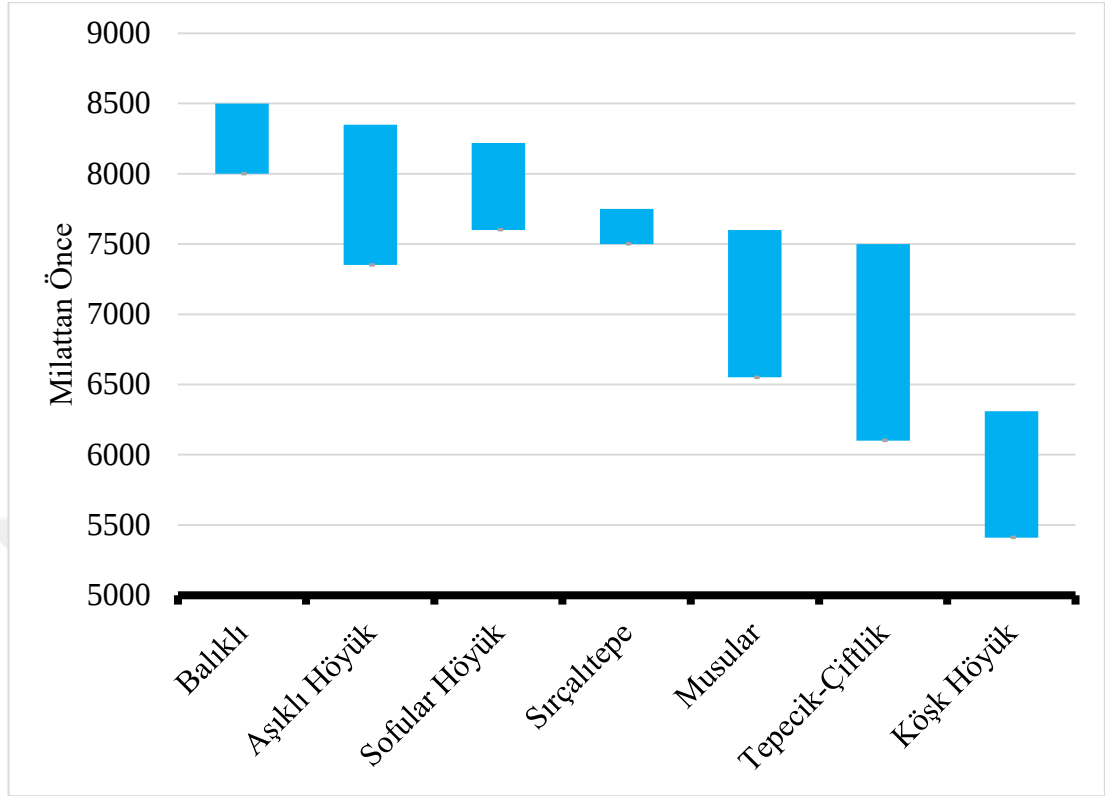
Kazı çalışmalarında az sayıda tespit edilen yapı tabanları oldukça kalitesizdir. Tabanlar, kalitesiz gri kil sıvadan yapılmıştır. Açığa çıkartılan bir yapının tabanı 10 kez yenilenmiştir. Erbaba'da en net şekilde belgelenen tabanlar II. ve III. tabakalarda açığa çıkartılmıştır. Kazı raporlarında, G alanında kil sekiler, boyalı alçı mimari bezemeler ve fırınların olduğu bildirilmiştir. Açığa çıkartılan fırınlardan bir tanesi yaklaşık olarak 1.15x0.60 m boyutlarında, alçı zeminlidir. Taş ve kil karışımından yapılmış fırın duvarları, yarı oval bir plan sergilemektedir (Bordaz, 1970: 59-62; Düring, 2006: 252).

Erbaba yerleşimi, diğer Orta Anadolu Neolitik Çağ yerleşimleri ile pek çok benzerlik göstermektedir. Bloklar halinde kümelenmiş ve yoğun bir şekilde inşa edilmiş bir yapı topluluğu görülmektedir. Höyüğün kazılan alanlarının neredeyse tamamında taş yapılar ile karşılaşmıştır. Erbaba yerleşiminde sokak ve cadde düzenlemesine dair çok az kanıt bulunmaktadır. Dağınık halde bulunan açık alanların Erbaba mahallelerini birbirinden ayıran sokak düzenlemeleri olduğu düşünülse de bunu destekleyecek çok az kanıt bulunmaktadır. Erbaba yerleşiminde bulunan yapılar ve özellikleri göz önüne alındığında burada 250-300 kişilik bir insan topluluğunun yaşadığı düşünülmektedir (Bordaz, 1970: 59-62; Bordaz, 1982: 85-91; Düring, 2006: 251).

4.3. Volkanik Kapadokya Bölgesi Epi-Paleolitik Dönem Yerleşimi ve Mimarisi

Volkanik Kapadokya Bölgesi içerisinde, günümüze kadar keşfedilen Epi-Paleolitik Dönem yerleşimleri üzerine kazı çalışmaları gerçekleştirilmemiştir. Bu sebeple bahsi geçen bölge içerisinde Epi-Paleolitik Dönem mimari gelişimi hakkında veri bulunmamaktadır.

Tablo 4. 8: Volkanik Kapadokya Bölgesi Neolitik Çağ yerleşimleri.

4.4. Volkanik Kapadokya Bölgesi Neolitik Çağ Yerleşimi ve Mimarisi

4.4.1. Balıklı

4.4.1.1. Coğrafya ve Konum

Balıklı, günümüz Aksaray’ın Karasu Havzası içerisinde yer almaktadır (**levha:57.1, tablo: 4.1-4.8**). Deniz seviyesinden 1175 m yukarıda bulunan yerleşim, 120 x 120 m (yaklaşık 1 hektar) boyutlarında ve yaklaşık 1-2.5 m’lik bir yükseltiye sahiptir. Balıklı, Karasu Havzası’nın güney ucundaki hafif bir burun üzerinde, bataklık ve su kaynaklarının birkaç metre yukarısında yer almaktadır. Ayrıca Balıklı yerleşimi, Aşıklı Höyük’ün kuş uçuşu 13 km kuzeydoğusunda ve Nenezi Dağı’nın 6 km batısındadır. Balıklı, etrafı bataklık ve su kaynakları ile çevrili, tatlı su bakımından zengin bir alanda bulunmaktadır (Duru, 2018: 165; Kayacan vd., 2022: 391-392).

4.4.1.2. Araştırma Tarihçesi ve Stratigrafi

Balıklı yerleşimi ilk olarak 2015 yılında Aşıklı Höyük kazı ekibinin Nenezi Dağı çevresinde gerçekleştirdiği obsidiyen kaynağı araştırmasında keşfedilmiştir. Daha sonra bölgede 2016 yılında Nurcan Kayacan, Güneş Duru, Mihraban Özbaşaran ve N. Goring-Morris tarafından başlatılan “Cappadocia Prehistoric Survey” (CAPs) projesi

dâhilinde 2016 ve 2017 yıllarında yüzey araştırması gerçekleştirilmiştir. Bu yüzey araştırmaları sonucunda Aşıklı Höyük'ün erken evreleri ile karşılaştırılabilecek obsidiyen buluntulara rastlanılmıştır. 2018 yılına gelindiğinde Aksaray Müze Müdürlüğü tarafında kurtarma kazısı çalışmaları başlatılmıştır. Balıklı, C¹⁴ tarihlerine göre MÖ 9. Binyılın sonlarına tarihlendirilmektedir (Yelözer vd., 2019: 58 ve 64).

4.4.1.3. Mimari

2018 yılında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında kümelenmiş şekilde inşa edilmiş olabileceği düşünülen birkaç yapı kalıntısına ulaşılmıştır (**levha:22.1-22.2**). 2018-2020 yılları arasında yapılan kazı çalışmalarında açığa çıkartılan bu yapılar, yere yarı gömülü ve oval planlı yapılardır. Bu özellikleri ile Aşıklı Höyük'ün erken evresinde görülen yere yarı gömülü oval yapılara benzerlik gösterse de Balıklı yapıları, inşa sırasında kullanılan malzemeler bakımından Aşıklı Höyük yerleşiminden farklılık göstermektedir. Balıklı yapılarının duvarları kerpiç tuğlalar ile değil, taş bloklar kullanılarak inşa edilmiştir. Orta Anadolu Bölgesi'nde Aşıklı Höyük, Canhasan III, Çatalhöyük, Canhasan I gibi yerleşimlerde görülen yapı devamlılığı Balıklı yerleşiminde de görülmektedir. Balıklı'da kazı çalışmalarının kısıtlı alanda gerçekleştirilmesine rağmen, alanda açığa çıkartılan yapıların tabanlarının sıvalı olduğu görülmektedir. Yapı tabanlarında çeşitli iç düzenlemeler de görülmektedir. Ayrıca yapıların çatıları, hemen yakında bulunan su kaynakları etrafından toplanan saz/kamış gibi organik malzemeler ile kapatılmıştır. Balıklı ölü gömme geleneğinde birden fazla kişi çeşitli ölü hediyeleri ile birlikte bina inşa edilmeden hemen önce binaların altına gömülmesi, Aşıklı Höyük'te görülen ölü gömme geleneğine göre farklılık göstermektedir (Yelözer vd., 2019: 64-65; Kayacan vd., 2022: 392).

4.4.2. Aşıklı Höyük

4.4.2.1.Coğrafya ve Konum

Aşıklı Höyük, Volkanik Kapadokya Bölgesi sınırları içerisinde yer alan Aksaray il merkezinin 25 km güneydoğusunda, Kızılkaya Köyü sınırları içerisinde bulunan Melendiz Nehri'nin hemen kıyısında, nehrin oluşturduğu alüvyonlu dar vadidedir (**levha:23.1-57.1, tablo: 4.1-4.8**) (Esin, 1994: 29; Esin ve Harmankaya, 2007: 255). Deniz seviyesinden yaklaşık olarak 1100 m yükseklikte bulunan Aşıklı, İç Anadolu Bölgesi'nin soğuk step kuşağında yer almaktadır. Bölge yılda ortalama 330 mm'nin biraz üzerinde yağış almaktadır. Höyük yaklaşık 15 m yüksekliğe sahip olup 4

hektarlık bir alanı kapsamaktadır. Höyük alanı kazı çalışmalarından önce tarım arazisi olarak kullanılması nedeniyle tahrip olmuştur (Duru, 2013: 69). Nenezi ve Göllüdağ obsidiyen yataklarına yaklaşık 30 km mesafede bulunan Aşıklı Höyük yerleşimi, Orta Anadolu Bölgesi'nde Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'in anlaşılması açısından oldukça önemli bir yerleşimdir (Düring, 2020: 75).

4.4.2.2. Araştırma Tarihçesi ve Stratigrafi

Aşıklı Höyük ilk olarak 1963 yılında Edmund Gordon tarafından keşfedilmiştir. 1964-65 yılları arasında Ian Todd höyük üzerinde bir yüzey araştırması gerçekleştirmiştir (Esin, 1994: 29). Todd, höyük üzerinden çok sayıda obsidiyen alet parçası toplayarak bunların bir kısmını sınıflandırmıştır. Aşıklı Höyük'ün batı tarafından alınan yanmış odun örneklerine C¹⁴ tarihlendirmesi yaparak burayı MÖ 9. Binyıla tarihlendirmiştir (Esin ve Harmankaya, 2007: 255). 1988 yılında Mamasun Barajı'nın inşasının başlamasıyla, Aşıklı Höyük yaklaşık 10 m'lik bir kısmının sular altında kalacağı öngörülerek 1989 yılında İstanbul Üniversitesi'nden Prof. Dr. Ufuk Esin başkanlığında kurulan bir ekip kurtar kazılarına başlamıştır (Esin, 1991: 1). 1989 yılından 2001 yılına kadar Ufuk Esin başkanlığında devam eden kazı çalışmaları, 2002-2004 yılları arasında Prof. Dr. Nur Balkan-Atlı başkanlığında sürdürülmüştür. 2004 yılında ilk dönem kazı çalışmaları sona ermiştir. 2005 yılında bir sezonluk kesintinin ardından 2006 yılında Aşıklı Höyük kazı çalışmaları İstanbul Üniversitesi'nden Prof. Dr. Mihriban Özbaşaran başkanlığında tekrar başlamıştır ve günümüzde halen devam etmektedir (Özbaşaran 2012: 135; Özbaşaran, Duru ve Uzdurum, 2018: 62).

Aşıklı Höyük'te gerçekleştirilen kazı çalışmalarında yaklaşık 16 m'lik kültür dolgusu ile karşılaşmıştır. Bu kültür dolgusu içerisinde toplamda 5 farklı tabaka tespit edilmiştir. Bu tabakalar yukarıdan aşağıya doğru 1'den 5'e kadar numaralandırılmıştır. En üstteki 1. tabaka, yukarıda da değinildiği gibi tarım faaliyetleri sebebiyle tahrip olmuştur. Mihriban Özbaşaran ve ekibi Aşıklı Höyük geriye kalan 4 tabakayı 3 farklı kültürel/mimari sürece ayırmaktadır. MÖ 8350-8050 yılları arasına tarihlendirilen 5. ve 4. tabakalar Neolitik köyün kurulduğu ilk süreç olarak nitelendirilmektedir. 3. tabaka yerleşimi ise MÖ 8050-7750 yılları arasında tarihlendirilmektedir. MÖ 7750-7350 yılları arasına tarihlendirilen 2. Tabaka, Aşıklı Höyük'ün korunmuş son büyük yerleşimidir (**tablo:4.9**) (Duru vd., 2021: 7).

Tablo 4. 9: Aşıklı Höyük tabakaları ve tarihleri.

Tabakalar	Evre	Tarih
5-4	-	8350-8050
3	A-B-C	8050-7750
2	A-B-C-D-E-F-G-H-I-J	7750-7350

4.4.2.3. Mimari

Kullanılan İnşaat Malzemeleri

Aşıklı Höyük mimarisinde kullanılan ana malzeme kerpiç tuğlalardır (**levha:23.2-24.1**). Günümüze kadar yapılan kazı çalışmalarında, Aşıklı Höyük yerleşiminin en erken tabakasından en geç tabakasına kerpiç tuğlaların boyutlarında belirgin bir farklılığın olmadığı görülmektedir. Kerpiç tuğlaların bir kalıp kullanılarak şekillendirilmesinin ardından güneşte kurutularak duvar inşasında kullanılmıştır. Bazı örneklerde kerpiç tuğlaların kuruması beklenilmeden duvarlara yerleştirildiği görülmektedir. Kerpiç yapımı için gerekli olan kil çamurunun farklı kaynaklardan getirildiği belirlenmiştir. Buna bağlı olarak yerleşimde açığa çıkartılan yapılarda sarı, gri, kahverengi ve kırmızı tonlarında kerpiç tuğlalar ile karşılaşılacaktır (Özbaşaran ve Cutting, 2007: 58; Duru 2005: 30-31).

Kerpicein yanı sıra göreceli olarak daha az miktarda taş kullanıldığı da görülmektedir. Kullanılan taşlar volkanik kayalardır. Aşıklı Höyük konutlarında kullanılan taşlar, ocaklarda kullanılan küçük çay taşları ve çatıyı destekleyen ahşap direklerin pabuçları ile sınırlıdır. Taşların konut yapılarının aksine, kamusal yapılar olarak adlandırılan mekânlarda temel ve subasman inşasında kullanıldıkları görülmektedir (Duru, 2005: 31).

Aşıklı Höyük mimarisinde kullanılan diğer yapı malzemeleri ise kireç ve ahşaptır. Ahşaplar, özellikle çatı inşasında kullanılan önemli bir malzemedir. Aşıklı konutlarının çoğunda, mekanın ortasında çatıyı desteklemek için dikilen ahşap direklerin olduğu düşünülmektedir. Bu ahşap direklerin Aşıklı çevresinde kolaylıkla bulunabilen meşe, kavak, çam gibi ağaçlardan üretildiği tahmin edilmektedir. Aşıklı Höyük yerleşiminde kirecin yakılarak kullanıldığına dair izler de görülmektedir. Fakat kirecin yerleşim içinde nerede yakıldığına dair bir veri bulunmamaktadır. Yakılan

kireçlerin yapıların tabanında ve duvarlarında kullanıldığı görülmektedir (Duru, 2005: 32).

Aşıklı Höyük Konut Yapıları

5. Tabaka

Aşıklı Höyük'te bilinen en eski kalıcı yerleşim MÖ 9. binyılın ortalarında (MÖ 8350) kurulmuştur. Fakat kalıcı yerleşim kurulmadan önce bölgenin küçük avcı-toplayıcı gruplar tarafından geçici olarak iskân amacıyla kullanıldığına dair izler görülmektedir. Aşıklı Höyük'te görülen ilk mimari izler 5. tabakadan gelmektedir. Bu tabakada açığa çıkartılan ilk barınaklar, yuvarlak/oval planlı yere yarı gömülü yapılardır. Barakanın duvarları ve tabanları kerpiç toprağı ile sıvanmıştır (Özbaşaran, Duru ve Uzdurum, 2018:65; Özbaşaran, Duru ve Kayacan, 2022: 4). Bina 27 ve Bina 39'un duvarları, dal ve sazlarla örüldükten sonra çamur ile sıvanmıştır (Duru vd., 2021: 7). Dal-örgü tekniğinin basit barakalar yapımında kullanıldığı Epi-Paleolitik Dönem yerleşmesi olan Pınarbaşı'ndan bilinmektedir.

4. Tabaka

4. tabakada açığa çıkartılan basit barınaklar, toprağı açılan 1 m derinliğinde ve 4,5 – 5 m çapındaki yuvarlak/oval planlı yere yarı gömülü yapılardır (**levha:24.2-25.1**). Yapıların duvarları yaklaşık olarak 60-100 cm arasında, elle veya bir kalıp yardımıyla şekillendirilmiş, güneşte kurutulan dikdörtgen kerpiç tuğlalar ile örülmüştür. Yapıların yerden yükseklikleri 40-60 cm arasında değişirken, toplam yüksekliği 160 ila 190 cm arasındadır (Duru vd., 2021: 7; Özbaşaran, Duru ve Kayacan, 2022: 4). Yapıların tabanları sıkıştırılmış toprak tabandır ve çamur sıvalıdır (**levha:25.2**). Taban sıvalarının sık sık yenilendiğı görülmektedir. Yapı içerisinde, tabana çukur açılarak yapılmış, tabanı çay taşları ile döşendikten sonra kille sıvanan, yaklaşık 50 cm çapında, yuvarlak planlı ocaklar ile karşılaşmaktadır. Ayrıca yapı içlerinde yapılan kazı çalışmalarında öğütme taşları, atık çukurları ve muhtemelen çatıyı desteklemek amacı ile kullanılan ahşap direklerin yerleştirilmesi için açılmış çukurlar ile karşılaşmıştır. Basit barınakların kullanım süreleri sona erdiğinde, çöp çukurları olarak tekrardan kullanıldıkları anlaşılmıştır (Özbaşaran ve Duru, 2017: 479; Yelözer vd., 2019: 60). Yapıların çatıları ağaç dalları, kütük, çalı, sazlık gibi organik maddeler kullanılarak inşa edilmiştir. Bu barınakların sayısı, yerleşim dokusu ve birbirleri ile olan ilişkisi net

şekilde belirli değildir. Birbirlerinden uzak şekilde inşa edilmiş bu yapılar arasında açık alanlar tespit edilmiştir. Bu açık alanlarda gerçekleştirilen kazı çalışmalarında elde edilen veriler, bu alanların hayvan kesme ve parçalama, pişirme, alet üretme, deri kurutma/işleme gibi pek çok işin yapıldığı işlik alanları olduğunu göstermektedir (Duru vd., 2021: 7).

4. tabakada yapılan kazı çalışmalarında az sayıda yuvarlak/oval planlı yapı açığa çıkartılmıştır (**levha:26.1**). Bu yapılardan bazıları Bina 1, Bina 3 ve Bina 6'dır. Bu tabakalara ait, dörtgen planlı Bina 2 yapısı ile de karşılaşmıştır. Bina 2 yapısı, köşeleri yuvarlatılmış, dikdörtgen planlı bir yapıdır. Yapının duvarları dökme kerpiç ile inşa edilmiştir. Yapı tabanı 4-5 cm kalınlığında yeşilimsi bir tonda toprak/kil sıvalıdır. Taban altında yapının eski evrelerini gösteren taban sıvaları ile karşılaşmaktadır. Yapı içerisinde yapılan kazı çalışmalarında buluntu yok denecek kadar azdır. Yapılan fitolit analizleri sonucunda türleri net olarak anlaşılmassa da yapının tabanında ot serili olduğu anlaşılmaktadır. (Duru, 2013: 100; Özbaşaran, Duru ve Uzdurum, 2018:80-83; Özbaşaran, Duru ve Kayacan, 2022: 5).

Bina 3 (**levha:26.2**), yuvarlak/oval planlı, toprağa yarı gömülü, kerpiç duvarlı bir yapıdır. Yapının tespit edilen en yüksek duvarı 160 cm'dir. Duvarlar ıslak kerpiç çamurunun elle şekillendirilip, aralarına harç malzemesi konmasıyla inşa edilmiştir. Bu sebeple Bina 3'ün duvar yapım tekniği diğer yapılardan farklılık göstermektedir. Duvarlar ve taban yeşilimsi kahverengi tonunda, yumuşak bir doku sergileyen aynı malzeme ile sıvanmıştır. Çalışmalar sonucunda sıvanın en az iki kez yenilendiği tespit edilmiştir. Yapının kuzey kesiminde seki benzeri bir düzenleme ile karşılaşmıştır. Seki, taban ve duvarların sıvandığı malzeme ile sıvanmış, ortasında oluk benzeri bir oyuk görülmüştür. Ancak bu oyuğun işlevi ve biçimi kesin olarak bilinmemektedir. Yapı içerisinde gerçekleştirilen kazı çalışmalarında karbonlaşmış odun parçalarının yanı sıra, tabanda ve duvar diplerinde çeşitli bitkilere ait kalıntılar bulunmaktadır. Yapı içerisinde in situ malzeme ya da küçük buluntulara rastlanılmamıştır. Tabanda yapının tam ortasında küçük bir ateş çukuru bulunmaktadır. Bunun haricinde çatıyı desteklemek amacıyla dikilen üç adet direk çukuru tespit edilmiştir. Yapının çatısı hakkındaki veriler, tabana yukarıdan düştüğü düşünülen kerpiç ve sıva izlerinden gelmektedir. Kerpiç ve sıva izlerinden yola çıkılarak çatının düz dam şeklinde inşa edildiği düşünülmektedir (Duru, 2013: 101; Özbaşaran, Duru ve Uzdurum, 2018: 67).

Bina 6, yapılan kazı çalışmalarında sadece dördte biri açığa çıkartılabilmektedir. Yuvarlağımsı bir plana sahip olan yapının duvarları, tıpkı Bina 3 gibi kerpiç tuğlalar ile örülmüştür. Farklı olarak Bina 6’da kullanılan kerpiç tuğlaların boyutları 10x30 cm boyutlarındadır. Kullanılan kerpiç tuğlaların arasına harç doldurulduğu görülmektedir. Dolgu tabakasına bakıldığında bitki izleri, karbonlaşmış ağaç parçaları, hayvan kemikleri ve obsidiyen aletler içermektedir. Bina 6, kullanım ömrünü tamamladıktan sonra, bir üst tabakada (3. tabaka) çöplük alanı olarak kullanılmıştır. Çöplük alanı olarak kullanıldığı süreç içerisindeki dolgu tabakasında ise bir önceki seviyeye göre daha büyük obsidiyen aletler göze çarpmaktadır. Ayrıca ağaç parçaları, hayvan kemikleri ve 3 adet hayvan kemiğinden yapılmış kemer tokası olarak nitelendirilen alet tespit edilmiştir (Duru, 2013: 102).

Bina 1, diğer bir adıyla “1 no’lu işlik alanı”, yuvarlak planlı, yaklaşık olarak 2,5 m çapında bir açık hava üretim alanıdır. Ortaya doğru bir eğimle çukurlaşan tabanı sıkıştırılmış topraktan yapılmıştır. Alanda üç ana taban açığa çıkartılmıştır. Tabanlarda tespit edilen buluntular birbirleri ile benzerlik göstermektedir. Karbonlaşmış odun ve bitki kalıntıları, büyük hayvan kemikleri, obsidiyenler tespit edilen buluntu parçalardır (Duru, 2013: 102).

3. Tabaka

3. tabaka, 2. ve 4. tabakalar arasındaki geçiş sürecinin net bir şekilde takip edildiği zamansal aralıktır. MÖ 9. binyılın sonu, 8. binyılın başlarına (MÖ 8050-7750) tarihlendirilmektedir. 3. tabakada önceki tabakadan bilinen yuvarlak / oval planlı yere yarı gömülü barınakların inşası devam etmiştir. Bu tabakada açığa çıkartılan yuvarlak/oval planlı yapılar, önceki tabakalarda görülen yapılara göre daha iyi tasarlanmış ve daha dayanıklı olacak şekilde inşa edilmiştir (**levha:27.1**). Ayrıca 2. tabakanın tamamında görülen dörtgen planlı kerpiç yapıların da inşa edilmeye başlandığı görülmektedir. 3. tabaka dörtgen planlı yapılar tek mekândan oluşmaktadır. Duvarları, güneşte kurutulmuş kerpiç tuğlalardan inşa edilmiştir (Duru vd., 2021: 7-8). Yapılan kazı çalışmalarında 3. tabaka kendi içerisinde 3A-3B-3C-3D ve 3E olmak üzere 5 farklı evreye ayrılmıştır (Duru, 2013: 96).

Yapıların 4. tabakadan farklı olarak birbirlerine yakın konumlarda inşa edilmeye başlandığı anlaşılmaktadır. Bu sebeple, bir önceki tabakalarda görülen açık alanlar 3.

tabakada görülmemektedir. 4. tabakada açık alanda yürütülen gündelik işler, 3. tabakada terk edilmiş ya da kullanılmayan yapıların belirli bir seviyeye kadar doldurulmasıyla oluşturulan geniş alanlarda gerçekleştirilmiştir. Terk edilmiş ya da kullanılmayan yapılar bir süre çöplük olarak kullanılmıştır. Atıklar yapı içerisinde belirli bir seviyeye geldiği zaman ise üzeri düzlenerek geniş açık alanlar oluşturulmuştur. Bina 6 bu gelişmeye örnek olarak gösterilebilir. 3. tabaka ile birlikte açık alanların ortadan kalkarak, yapıların birbirlerine daha yakın şekilde inşa edilme nedenlerinden birisinin yerleşimde artan nüfus yoğunluğunun olduğu düşünülmektedir (Özbaşaran, 2012: 138; Özbaşaran, Duru ve Kayacan, 2022: 5).

Yukarıda da değinildiği gibi 3. tabaka kendi içerisinde 5 farklı evreye ayrılmaktadır. Bu evrelerden en eskisi olan 3E evresi içerisinde kazı çalışmalarının yürütüldüğü alanın doğusunda ve batısında olmak üzere iki yapı açığa çıkartılmıştır. Bir açık alanın etrafında birbirlerinden bağımsız olarak inşa edilen yapılardan batıda olanın duvarları yuvarlatılmıştır. Kazı alanının en güneyinde ise sadece kuzeybatı ve güneybatı duvarları tespit edilmiştir. Yapının iç mekân boyutları yaklaşık 2 x 2 m'dir. Yapının güneybatı duvarında kalıp kullanılarak üretilen kerpiç tuğlalar ayırt edilmektedir. Fakat özellikle yapının duvar köşelerinde elle şekillendirilmiş kerpiç tuğlalar da görülmektedir. Yapı, 4. tabakada bulunan Bina 2'nin üzerine inşa edilmiştir. Yapıların ortasında bulunan açık alan ise işlik alanı olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Açık alanda yapılan kazı çalışmalarında ilki çay taşları ile döşeli, kerpiç ile çevrilmiş, diğeri ise dağınık taşlar ile inşa edilmiş ocaklar tespit edilmiştir. Ocaklar içerisinde yanmış odun parçaları ile karşılaşılmalıdır. İşlik alanında gerçekleştirilen faaliyetler sonucu açığa çıkan artıkların 4. tabakada yapı olarak kullanılan Bina 3 ve Bina 6'da depolandığı görülmektedir (Esin ve Harmankaya, 2007: 257; Duru, 2013: 97; Özbaşaran, Duru ve Uzdurum, 2018: 87).

3D evresi, 3E evresinde görülen gelişmelerin devam ettiği evredir. Bu evrede doğuda bulunan dörtgen planlı yapının yenilendiği görülmektedir. Bu yenileme faaliyetleri sırasında kuzeyde bulunan duvarı biraz içeri doğru alınarak, yapının boyu kısaltılmıştır. İşlik olarak kullanılan açık alanın kullanımı devam etmektedir. Fakat alanda görülen ateş çukurlarının sayısının arttığı gözlemlenmiştir (Esin ve Harmankaya, 2007: 257).

3C evresinde kazı çalışması yapılan alanın batı, doğu ve kuzey kısımlarında yeni yapıların inşa edildiği görülmektedir. 3E evresinden takip edilen doğudaki yapı, 3C evresi ile birlikte batıya doğru genişlediği ve büyük tek mekâna sahip dörtgen planlı bir yapı olmuştur. Güney ve batı duvarlarında kerpiç tuğlaların farklı boyutlarda olduğu görülmektedir. Yine 3E evresinden izlenen batıdaki yapının bu 3D evresi ile birlikte terk edilerek açık alana çevrildiği, 3C evresinde ise bu alana tekrardan bir yapı inşa edildiği anlaşılmıştır. Uzun dikdörtgen bir plana sahip olan yapı, iki büyük mekândan oluşmaktadır. Kuzey-güney ekseninde inşa edilen yapı, ortadan kuzey-güney yönünde ince kerpiç bir duvar ile iki mekâna ayrılmaktadır. Her iki mekân da sıkıştırılmış toprak tabana sahiptir (Duru, 2013: 98).

3B evresi ile birlikte yerleşimde köklü değişikliklerin başladığı görülmektedir. Doğu batı ve kuzeyde yer alan yapıların tamamında yenileme, ekleme ya da değişimler görülmektedir. Bu gelişimler içerisinde dikkat çekici olanlardan bir tanesi, 4. tabakadan itibaren işlik alanı olarak kullanılan açık alanın ortasına iki mekândan oluşan dikdörtgen planlı bir yapı inşa edilmesidir. Güney-kuzey ekseninde inşa edilen yapı yaklaşık 10 x 3 m boyutlarındadır. Yapı muhtemelen 3A evresinin kalın dolgusu tarafından tahrip edildiği düşünülmektedir. Tahribat sonrası yapının güneyde kalan mekânında yenileme işlemlerinin yapıldığı düşünülmektedir. Yapının güneybatı köşesinde dağınık halde taşlar bulunmuştur. Bu taşlar içerisinde büyükbaş hayvanlara ait olduğu düşünülen çene kemiği, boynuz ve kaburga kemikleri tespit edilmiştir. Bu yapının doğu ve batısına da iki yeni yapı inşa edilmiştir (Esin ve Harmankaya, 2007: 258; Duru, 2013: 98; Özbaşaran, Duru, Uzdurum, 2018: 87).

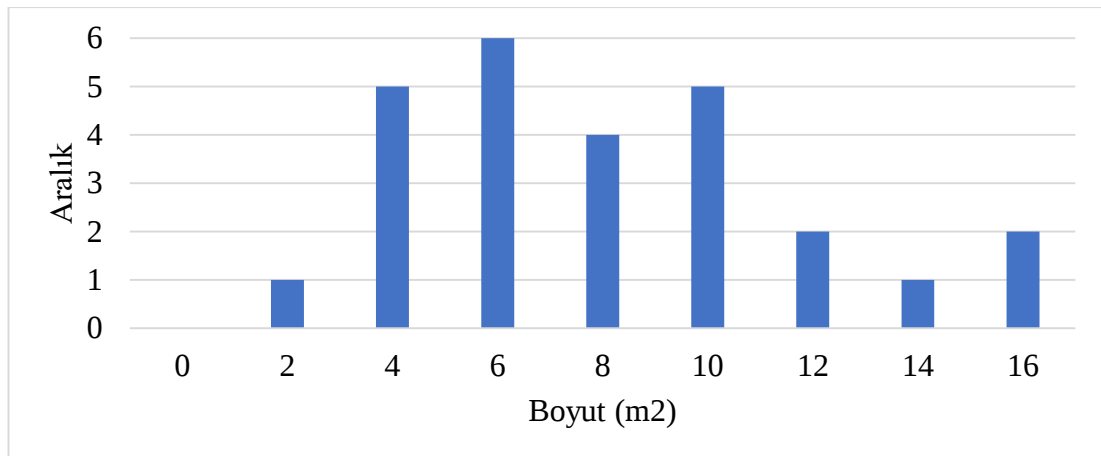
3A evresi içerdiği farklı dolgu özellikleri nedeniyle dikkat çekicidir. Kuzey, doğu ve batı alanlardaki yapılarda yenileme çalışmalarının devam ettiği görülürken, 3B evresinde açık alanın ortasına inşa edilen iki mekânlı büyük yapının, 3A evresinde terkedildiği görülmektedir. Batı ve doğu yapıları arasında kalan açık alan kullanımı devam etmektedir. 3A evresinde yaklaşık 20-30 cm kalınlığında açık renkli bir dolgu tabakası ile karşılaşılmalıdır. İlk başlarda bu dolgu tabakasının sel dolgusu olduğu düşünülse de daha sonra dolgu içerisinde tespit edilen hayvan dışkıları, açık alanda hayvan tutulmuş olabileceğini düşündürmüştür. Fakat ağıl yapılarının 2. tabaka için tartışılabilmesi öngörülmüştür (Duru, 2013: 99). Ayrıca 3A dolgusu içerisinde obsidiyen aletler dışında, çok sayıda kemik ve sürtme taş aletler tespit edilmiştir. Öte

yandan normal sığırlardan daha büyük “dev sığır” olarak adlandırılan hayvanlara ait kemik kalıntıları tespit edilmiştir (Esin ve Harmankaya, 2007: 258).

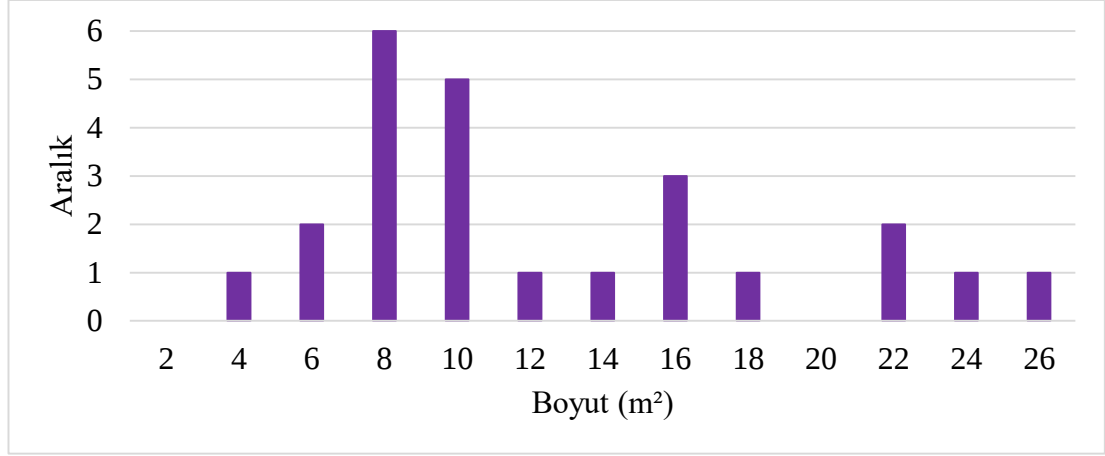
2. Tabaka

8. binyıla tarihlendirilen (MÖ 7750-7350) 2. tabaka, Aşıklı Höyük yerleşiminde en geniş şekilde araştırılan ve Aşıklı Höyük mimarisinde gelişimin en belirgin şekilde izlendiği tabakadadır (Özbaşaran, 2013: 5). Bir sel dolgusu üzerinde bulunan 2. tabaka, kendi içerisinde A-B-C-D-E-F-G-H-I ve J olmak üzere 10 farklı evreye ayrılmaktadır. Tabakanın en eski evresi J evresidir (Esin ve Harmankaya, 2007: 258). 2. tabakada açığa çıkartılan konut yapıları tek ya da birkaç mekândan oluşmaktadır (**levha:27.2-28.1**). Yapıların boyutları 12 m² ile 40 m² arasında değişkenlik göstermektedir. Birbirlerinden bağımsız halde inşa edilmiş olan yapılar, 60 cm ile 1 m arasında değişen genişlikte, geçit olarak sayılan dar sokak düzenlemeleri ile birbirlerinden ayrılmaktadır (**levha:28.2-29.1**) (Özbaşaran, 2012: 139; Özbaşaran, Duru ve Kayacan, 2022: 6). Bal peteğini andıran yerleşimde açık alan sayısı oldukça azdır. Az sayıdaki bu açık alanların tümü çöplük alanları olarak kullanılmıştır (Özbaşaran, 2013: 5; Özbaşaran, Duru, Uzdurum, 2018: 89). Aşıklı Höyük 2. tabaka yapıları dörtgen planlı, kerpiç duvarlı ve düz damlıdır. Damın bina içerisinde bulunan ahşap bir dikme ile desteklendiği düşünülmektedir. Aşıklı’da iklim koşulları elverdiği sürece günlük yaşantının büyük bölümünün damlarda geçtiği tahmin edilmektedir (**tablo4.10-4.11-4.12**) (**levha:29.2-30.1**) (Duru, 2005: 37).

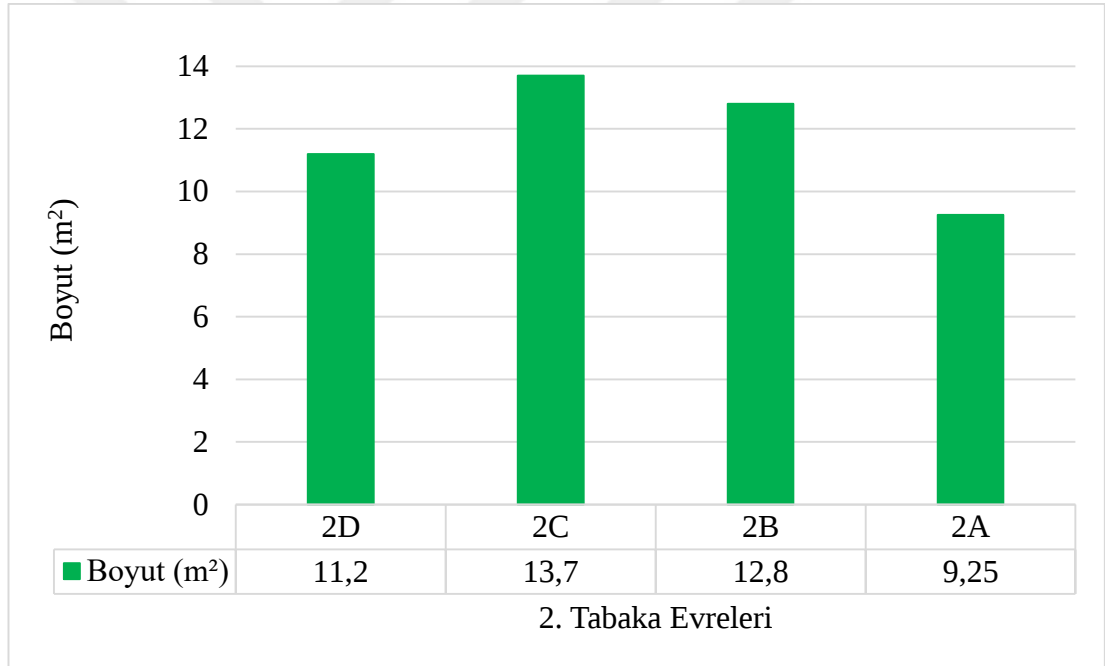
Tablo 4. 10: Aşıklı Höyük 2. tabaka tek odalı yapı boyutları (Düring, 2006: 82’deki tab:4.4’ten uyarlanmıştır).

Tablo 4. 11: Aşıklı Höyük 2. tabaka çok odalı yapı boyutları (Düring, 2006: 83'teki tab:4.5'ten uyarlanmıştır).

Tablo 4. 12: Aşıklı Höyük 2. tabaka D-C-B ve A evreleri dörtgen planlı yapıların ana mekan boyutları (Duru, 2013: 398'deki tab:40'dan uyarlanmıştır).

Aşıklı Höyük yerleşiminde en fazla sayıda açığa çıkartılan yapı tipi tek odalı yapılardır (**levha:30.2**). Bu yapıların boyutları yaklaşık 5x3,5 m ile 5x4,5 m arasında değişmektedir. Tek odalı yapıların bazılarında çatıya kadar, bazılarında ise daha kısa tespit edilen duvarlar ile bölünen oldukça dar alanlar bulunmaktadır. Bu dar alanların muhtemelen depolama odaları olarak kullanıldığı düşünülmektedir. Aşıklı Höyük'te tespit edilen tekli gömülerin büyük bir çoğunluğu tek odalı yapılardan gelirken, çoklu gömülerin neredeyse tamamı bu tek odalı yapılardan gelmektedir. İki odalı yapılar da Aşıklı Höyük'te tespit edilen daha az yaygın olan yapı grubudur. Ortalama boyutları

iki tek odalı yapının toplamı büyüklüğündedir (yaklaşık 6x5 – 7x4). İki odalı yapılar “düzenli” ve “düzensiz” olmak üzere kendi içerisinde iki farklı gruba ayrılmaktadır. Düzenli yapılar iki tek odalı yapı büyüklüğünde ve dörtgen planlıdır. Düzensiz yapılar ise bazen yamuk planlı, bazen ise bir odanın diğerine göre daha büyük boyutlarda inşa edildiği görülmektedir. Aşıklı Höyük’te nadir olarak görülen yapı tipi ise üç odalı yapılardır. Tespit edilen üç odalı birkaç örneğin eski evrelerinde iki odalı oldukları görülmektedir. Bu nedenle üç odalı yapıların aslında ihtiyaca bağlı olarak genişletilen iki odalı yapılar olduğu düşünülmektedir (Duru, 2005: 44-45; Özbaşaran, Duru ve Kayacan, 2022: 6).

Yapılan kazı çalışmalarında konut yapılarının içerisinde ocak kalıntıları tespit edilmiştir. Ocaklar, dörtgen veya dörtgene benzer formda inşa edilmiştir. Birkaç örnek dışında ocakların tamamı yapı içerisinde yer almaktadır. Genelde bir mekân içerisinde tek ocak bulunurken, birden fazla ocağa sahip mekânlar oldukça nadirdir. Tabanları çay taşları ile döşendikten sonra sıvanan ocakların duvarları, kerpiçten yapılmıştır (**levha:31.1-31.2-32.1**). Açığa çıkartılan 100’ün üstünde ocaktan sadece çok azı içerisinde yanmış odun parçaları ve kül izlerine rastlanılmıştır. Bu durum ise Aşıklı halkının kullanımından sonra ocak içlerini temizlediklerini göstermektedir. Ocakların pişirme işlevinin yanı sıra ısınma ve aydınlanma amacı ile de kullanıldığı düşünülmektedir. Etrafı taşlarla çevrilerek inşa edilen bu dörtgen formlu ocakların tümü mekân köşelerinde, duvarların kesiştiği yerlerde konumlandırılmıştır. Ocakların bazen uzun, bazen kısa kenarları duvara bitişik şekilde yerleştirilmiştir (Duru, 2005: 35; Uzdurum, 2013:25-35).

Sekiler, mekânlar içerisinde oldukça nadir görülen mimari öğeler arasında yer almaktadır. Diğer Orta Anadolu Neolitik Çağ yerleşmelerinde görülen örnekler ile kıyaslandığında bu durum dikkat çekicidir. Fakat bazı Aşıklı yapılarında duvara paralel şekilde oturma amaçlı kullanıldığı düşünülen seki benzeri düzenlemeler ile karşılaşmıştır. Yapı tabanlarında hasır kullanımına dair izler görülmektedir. Olasılıkla Aşıklı halkı uyuma ve oturma ihtiyaçlarını yerlere serdikleri hasırlar üzerinde gerçekleştirmiştir. Aşıklı konutlarında tıpkı sekiler gibi silo düzenlemeleri de az sayıda örnekten bilinmektedir. Bu az örnekler genellikle tabana açılan çukur içerisine oturtulmuş, 30-40 cm yüksekliğinde ve 30-50 cm çapında kilden yapılmış silolar ile karşılaşmıştır. Buna karşın Aşıklı’da birçok ocak bulunan konut içerisinde,

bir bölme duvarı ile ayrılmış ana mekânın 1/3 büyüklüğünde başka bir mekânın bulunması, bu yapıların erzak odalarına sahip olduklarını düşündürmektedir (Duru, 2005: 36).

Yukarıda da değinildiği gibi 2. tabaka kendi içerisinde 10 farklı evreye ayrılmaktadır ve en eski evre 2J evresidir. Kazı alanının güneyinde geniş bir çöplük alanı bulunmaktadır. Bu çöplük alanın karşısında altı adet (kazı alanının kuzeyi) birbirlerinden bağımsız duvarlara sahip, dörtgen planlı ve her biri tek odalı yapılar bulunmuştur. 2I evresinde bu altı yapı varlığını sürdürürken genişletildikleri görülmüş ve bu binalara ek olarak iki yeni binanın eklendiği tespit edilmiştir. Bu iki yeni binanın tabanları tespit edilememiştir. Yapı topluluğunun güney kısmında kalan alanda çöp alanı açığa çıkartılmıştır. 2H evresinde yerleşme dokusu 2I evresindeki özelliklerini korurken, genişleme ve yenileme izleri de görülmektedir. Yapıların genişlemesi çöplük alanlarının daralmasına neden olmuştur. Ayrıca genişleyen yapılar, birbirlerine yaklaşarak dar sokakları oluşturmuştur. 2H evresinde, bir önceki evrede tespit edilen tabansız yapılardan bir tanesinin iki kat genişletilerek taban eklendiği görülmektedir. Aynı yapının güneybatı köşesinde dörtgen planlı bir ocak ve kuzey köşesinde küçük bir işlik alanı tespit edilmiştir. 4x5 m boyutlarında olan bu yapının konut olarak kullanıldığı düşünülmektedir. 2G evresine gelindiğinde aynı mimari düzen devam etmektedir. Yapılarda yenileme ve genişleme işlemleri yapılmıştır. Fakat bir önceki evrenin en büyük yapılarından bir tanesinin batı ve kuzey taraflarından duvarlarının daraltıldığı görülmektedir. 2F evresinde de bir önceki evrelerde görülen düzen devam etmektedir. 2J evresinden 2F evresine kadar geçen süreç genel olarak değerlendirildiğinde, tüm evrelerde görülen yapıların tek odalı oldukları söylenebilir. Konut olarak kullanılan yapıların tamamında ocak bulunmuştur. Yapıların “çekirdek aileye” ait olduğu düşünülse de, aile nüfusunun artışı ile mekânların genişletilmesi arasında somut bir veri henüz elde edilememiştir (Özbaşaran, 2012: 140; Duru, 2013: 93-94).

2E evresi ile birlikte tek mekânlı yapıların yanı sıra birkaç odalı yapılar da görülmeye başlanmıştır. 2F evresinin en büyük yapılarından birisi olan tek mekânlı yapı, 2E evresi ile birlikte iki mekânlı olarak genişletilmiş ve yenilenmiştir. Yapının kuzey odasında bir silo biriminin eklendiği görülmektedir. Yine aynı yapının güney odası ortada bir geçiş koridoru bırakılarak ikiye bölünmüştür. Yapının eski evrelerden itibaren diğer

örneklere göre oldukça büyük şekilde inşa edilmesi, burada yaşayan ailenin farklı bir statüye sahip olabileceğini düşündürmektedir. Yapıların güneydoğusunda bulunan çöplük alanın kullanımı devam etmiştir. Fakat alanın etrafının 2E evresi ile birlikte kerpiç duvarlarla çevrelendiği görülmektedir. 2D evresinde tüm binalar üzerinde yenileme izleri takip edilmektedir. Çöplük alanı halen kapalı alan görünümünü korumaktadır. 2E evrenisin büyük yapısında 2D evresi ile birlikte bir gerileme görülmektedir. Yapı bir önceki evredeki yapının duvarları üzerine inşa edilmesine karşın, mekânlardan yalnızca bir tanesi kullanımdadır. 2C evresinde ise bu yapının doğu ve batı duvarları korunarak, yeniden inşa edildiği görülmektedir. 2C evresi ile birlikte yapıların genelinde bir küçülme izlenmektedir. Fakat çöplük alanın genişletilmiştir. Çöplük alanını çevreleyen duvarlar kaldırılmış, yalnızca batı kısımda diklemesine yerleştirilmiş levha taşlar ve kerpiç ile örülmüş küçük bir duvar görülmektedir. Yapıların boyutlarının küçülme nedenin açık alana ihtiyaç duyulmasından dolayı olduğu düşünülmektedir. 2B evresinde önceki mimari anlayışın devam ettiği görülmektedir. Yapılarda yenileme faaliyetlerine dair izler tespit edilmiştir. Bu evre ile birlikte kuzeyde bulunan açık alan küçük bir yapıya dönüştürülmüştür. Çöplük alanın batı ve kuzey kısımlarına tekrardan duvarlar inşa edildiği görülmektedir. 2A evresinde mimari veri oldukça kısıtlıdır. Bu evredeki mimari yapılar tıpkı 1. tabaka gibi tahrip olmuştur. Taban ya da yapı içi öğelerin tespit edilmediği evrede, duvarlardan anlaşıldığı kadarıyla 2B’de görülen yapıların büyük bir bölümünün yenilenerek devam ettirildiği anlaşılmıştır (Özbaşaran, 2012: 139-140; Duru, 2013: 94-96).

1. Tabaka

1. tabaka, yukarıda da değinildiği gibi, kazı çalışmalarından önce höyük üzerinde gerçekleştirilen tarımsal faaliyetler nedeniyle oldukça tahrip olmuştur. Bu tabakada tespit edilen mimari kalıntılar; planı belirsiz (bozulmuş) tek duvar parçaları, bir kanal ve birkaç adet çukurdur. Kanalin Aşıklı yerleşmesinden çok daha geç tarihlerde açıldığı, çukur ve duvarların ise birbirleriyle bağlantılı olduğu düşünülmektedir (Duru, 2013: 92-93).

Aşıklı Höyük Özel (Kamusal) Yapılar

Aşıklı Höyük yerleşiminin güneybatı alanında MÖ 8. binyıla tarihlendirilen 2. tabaka içerisinde konut yapılarından farklı özellikler gösteren iki özel yapı açığa çıkartılmıştır (Özbaşaran, 2012: 139). Çakıl döşeli özel bir yol (GA yolu) ile yerleşimden ayrılan bu alan Aşıklı Höyük halkının ziyafet, kutlama ve ritüel gibi faaliyetlerini gerçekleştirdiği özel bir alan olarak nitelendirilmektedir (**levha:32.2**) (Özbaşaran vd., 2010: 217; Yelözer vd., 2019: 67-68).

GA yolu, Aşıklı Höyük konut yapıları ile kamusal yapıları kuzey-güney ekseninde birbirlerinden ayıran, doğu-batı doğrultusunda uzanan çakıl döşeli özel bir yoldur. Yol yaklaşık olarak 4m genişliğinde ve 50 m uzunluğunda ve 5 m fazla çakıl-toprak karışımı bir dolguya sahiptir. Aşıklı Höyük'te tespit edilen diğer yollara benzemeyen GA yolunun özel işlevli, sembolik anlam taşıyan bir yol olduğu düşünülmektedir (**levha:33.1**) (Duru, 2005: 41; Özbaşaran, 2013: 6).

Bu yapılardan birisi olan T yapısı, 6,5x6,5 m boyutlarında, kare planlı bir yapıdır. Kazı çalışmalarında açığa çıkartılan üç farklı döneme tarihlendirilen tabanlarının büyük bir ustalıklı sıvandıkları görülmektedir. T yapısının inşası sırasında, yapının kuzey ve güney duvarlarına uydurularak toplamda beş oda daha inşa edilmiştir. Bu nedenle T yapısı bir yapı kompleksi olarak nitelendirilmektedir. Yapının kuzey duvarı iyi bir işçilikle inşa edilmiş taş subasmanlıdır. Yukarı sayfalarda da değinildiği gibi “Aşıklı Höyük konutlarında her yapının kendine ait duvarlarının olması durumu, T yapısı için geçerli değildir. Ana mekân (T mekânı) çevreleyen küçük odalarının birbirlerine eklenerek inşa edildikleri görülmektedir. Yapı içerisinde ocak, taban altı gömüler ve silo benzeri konut elemanları görülmemektedir (**levha:33.2**). T yapısında bulunan küçük odacıkların depolama amacı ile kullanıldıkları düşünülmektedir. Aşıklı Höyük kazılarında tespit edilen en büyük ocak ve ocağın hemen yanına dar bir alanda sınırlandırılmış AD çöplüğü T yapısına özgüdür. Büyük bir ocak ve hemen yanında çöp alanının bulunması, bu alanın bir tür ortak pişirme alanı olduğunu düşündürmektedir (Duru, 2005: 57).

Ana mekân (T mekânı) en az beş kez yenilendiği düşünülen tabanı, büyük boyutlu ocağı, hemen yanında bulunan çöp alanı ve yaklaşık 25 cm yüksekliğinde, 30 cm çapında sıvalı sunağı ile diğer mekânlardan kolayca ayırt edilmektedir. Tabanın en

eski evresinde sarıya boyandığı bilinmektedir. Bir üst evresinde ise mekânın güneybatı yarısı sarı, kuzeydoğu yarısı ise kırmızı renge boyanmıştır. İkinci ve en üst evresinde ise tamamen kırmızı renge boyanmıştır (**levha:34.1**). Mekânın duvarları ise tüm evrelerde kırmızı renge boyanmıştır (Özbaşaran, 2019: 25). Mekân içerisinde dikkat çeken düzenlemelerden bir tanesi de çay taşlarından yapılmış, mekânın içerisinden dışarıya doğru yaklaşık 1 m açılan kanal düzenlemesidir. Kanal düzenlemesinin dışarıya doğru açık alanlara yönlendirilmesi, mekân içerisinde kullanılan sıvının insanlarca izlenmesini sağlamak amacıyla yapıldığı düşünülmektedir. Benzer bir düzenleme Kuzey Suriye’de bulunan Tell Halula’da görülmektedir. Ayrıca T yapısının güney alanında bulunan mekânlardan bir tanesinin duvarları kırmızı aşı boyası ile sıvanmıştır. Bu yapının tabanında tespit edilen iki adet çukurdan birinde bebeği ile gömülmüş ve kafasında trepanasyon izi bulunan genç bir kadın iskeleti bulunmuştur (**levha:34.2**). Diğer çukurda 25 yaşlarında bir kadın ve 55 yaşlarında bir erkek bireye ait iskelet bulunmuştur (Duru, 2013: 105-106).

HV yapısı ise T yapısının geç evreleri ile çağdaş olan, Aşıklı yapılarına kıyasla oldukça büyük boyutlu bir yapıdır. Ana mekânı 9x9 m boyutlarında, yarı açık ve revaklı bir yapıdır. Yapı GA yolu ve T yapısına bakacak şekilde inşa edilmiştir (**levha:35.1**). HV binasının güney duvarı hariç tüm duvarları kerpiç ile inşa edilmiştir. Sadece güney duvarının taştan yapılması, istinat duvarı ya da set görevi gördüğünü düşündürmektedir. Yapının kuzey duvarı ise kerpiç tuğlalar kullanılarak oldukça kalın şekilde inşa edilmiştir. Yapının toplamda dört yenileme evresi olduğu anlaşılmıştır. Yapının kuzey kısmında depo alanı olarak kullanıldığı düşünülen toplamda dört küçük mekân tespit edilmiştir (**levha:35.2**). Bu mekânların GA yoluna bakan cephesinde, muhtemelen yola istinat olması amacıyla beş sıra kerpiç tuğladan örülmüş duvar görülmektedir. Benzer şekilde inşa edilmiş bir istinat duvarı da yapının batı alanında görülmektedir. Bu mekânları ana mekândan ayıran duvar taş kullanılarak inşa edilmiştir (Duru, 2005: 60; Özbaşaran, 2012: 140; Duru, 2013: 107).

HV yapısının taban düzenlemesi oldukça dikkat çekicidir. T yapısında görülen kireç tabanlar, HV yapısında yerini duvar inşasında kullanılan kerpiç bloklara bırakmıştır. Ayrıca yapı içerisinde büyük yassı taşlardan düzenlemeler görülmektedir. Bu düzenlemeler muhtemelen çatıyı destekleyen ahşap direkler için pabuç olarak kullanıldıkları düşünülmüştür. Fakat yassı taşların bir metreden büyük boyutlu olması

bu işlev için uygun olmadıklarını göstermektedir. Bu sebeple yassı taşların binayla ilgili ışık düzenlemeleri olacağı düşünülmektedir (Özbaşaran, 2012: 140; Duru, 2013: 107).

Aşıklı yerleşiminde açığa çıkartılan bu özel yapıların konut olarak kullanıldığına dair herhangi bir veri yoktur. Fakat dolgu içerisinde obsidiyen ve diğer buluntular yapılarda günlük aktivitelerin gerçekleştirilmiş olabileceğini düşündürmektedir. Bu nedenle bu yapıların belirli bir aile ya da grup tarafından kullanıldığı ya da yılın belirli dönemlerinde kullanıldığı söylenemez (Duru, 2005: 60; Duru, 2013: 108).

4.4.3. Sofular Höyük

4.4.3.1. Coğrafya ve Konum

Sofular Höyük, Nevşehir ilinin Ürgüp ilçesine bağlı Sofular köyünün yaklaşık olarak 13 km kuzeydoğusunda yer almaktadır (**levha:36.1-57.1, tablo: 4.1-4.8**). Doğal bir tepe üzerinde yer alan höyük, deniz seviyesinden 1080 m yükseklikte ve 0,24 hektarlık bir alanı kaplamaktadır. Höyüğün 200 metre uzağından ise Kızılırmak Nehri'nin bir kolu olan Kışlacık Deresi akmaktadır. Kışlacık Deresi'nin bulunduğu vadi dışında kalan Sofular Höyük ve çevresi yeşillik açısından oldukça kısır bir görüntü vermektedir. Fakat bölgede gerçekleştirilen Paleo-klimatolojik çalışmalar, bölgenin Neolitik Çağ içerisinde daha nemli ve yağış oranın günümüze göre daha fazla olduğunu, buna paralel olarak da daha yoğun bir flora örtüsünün görüldüğünü ortaya koymaktadır (Güngördü ve Başoğlu, 2018: 5) .

4.4.3.2. Araştırma Tarihçesi ve Stratigrafi

Sofular Höyük, 2011 yılında Okşan Başoğlu tarafından bölgede gerçekleştirilen antropolojik yüzey araştırmaları sırasında keşfedilmiştir. Höyük Geç Miyosen Döneme tarihlendirilen fosil yatağının üzerinde bulunmaktadır. Höyük etrafında görülen yoğun obsidiyen parçaları ve höyüğün üzerindeki kaçak kazı çukurları sebebiyle kazı çalışmalarının başlatılmasına karar verilmiştir. 2016 yılına gelindiğinde ise Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesinden Okşan Başoğlu Başkanlığında, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesinden Dr. F. Volkan Güngördü önderliğindeki ekip ile kazı çalışmaları başlamış ve bu çalışmalar 2019 yılına kadar devam etmiştir (Güngördü ve Başoğlu, 2019: 47).

2016 yılında başlayan kazı çalışmaları 5x5'lik toplamda 5 açmada (K/10, K/11, L/10, L/11, L/12) gerçekleştirilmiştir. İlk kazı çalışmaları ile birlikte höyüğün üzerinden de görülen geç döneme tarihlendirilen mezarlar açığa çıkmıştır. Mezarlardaki tüm iskeletler doğu-batı ekseninde sırlanmış ve başları güneye bakacak şekilde gömülmüşlerdir. Mezarlardaki bir iskeletin kemiklerine yapılan yaş analizi testi MS 1484-1644 zaman aralığını vermektedir (**levha:36.2**). Mezar içerisinde ölü hediyelerinin olmaması, ölülerin dorsal pozisyonda gömülü olmaları gibi durumlar değerlendirildiğinde bu mezarların Orta Çağ sonrasına ait Müslüman mezarları olabileceği düşünülmektedir. Geç Dönem mezarlarının altında ise L/10 açmasının güneyinde, L/11 açmasının kuzeyinde yer alan alanda küllü bir dolgu tespit edilmiştir. Bu alandan alınan karbon örnekleri sonucunda yerleşimin MÖ 8220 – 7600 yılları arasında Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem'e tarihlendiği anlaşılmıştır (Güngördü ve Başoğlu, 2019: 47).

4.4.3.3. Mimari

Soflar Höyük'te gerçekleştirilen kazı çalışmalarında yukarıda da değinildiği gibi L/10 açması ile L/11 açması arasında ince taneli, yumuşak bir yapı gösteren küllü bir dolgu tabakası ile karşılaşmıştır. Bu alan içerisinde ısı görmüş kil paçaları tespit edilmiştir. Bu sebeple bu alanın ateş ile ilişkili olduğu düşünülmüştür. Küllü dolgu içerisinde yanmış kemik parçaları, kemik bızlar, taş boncuklar ve özgün obsidyen buluntular da saptanmıştır. 2017 yılında yapılan kazı çalışmalarında L/10 açmasının kuzeydoğusunda, kuzeydoğu-güneybatı doğrultusunda uzanan bazı kerpiç duvar izleri tespit edilmiştir (**levha:37.1**) (1 ve 2 no'lu duvarlar). Bir sonraki kazı sezonunda ise buradaki kerpiç izlerinin iki farklı duvarın var olduğunu göstermiştir (Güngördü ve Başoğlu, 2018: 6; Güngördü ve Başoğlu, 2019: 47-48).

2018 kazı sezonunda bu duvarların uzanışını anlamak amacıyla K/10 ve K/11 açmalarında derinleşme çalışmaları gerçekleştirilmiştir. Duvarların kuzeydoğu-güneybatı ekseninde 2,5 metre daha ilerlediği gözlemlenmiştir. Ayrıca kuzeybatı-güneydoğu ekseninde bir başka kerpiç duvar daha açığa çıkartılmıştır (**levha:37.2**) (3 no'lu duvar). Bu duvar yaklaşık olarak 3,5 metre uzunluğunda ve 40 cm genişliğinde inşa edilmiştir. Ayrıca 1 ve 2 numaralı kaçak kazı çukurları tarafından da tahrip edilmiştir. 3 numaralı duvar kuzeybatı-güneydoğu ekseninde başka bir duvar ile kesişmektedir (**levha:38.1**) (4 no'lu duvar). 4 no'lu bu duvar ise yaklaşık olarak 1

metre uzunluğunda ve 40 cm kalınlığındadır. Duvarların inşası sırasında gri ve kahverengi olmak üzere iki farklı kerpiç türünün kullanıldığı görülmektedir. Bu dört duvar ise dikdörtgen planlı bir yapıyı oluşturmaktadır. Bu yapının iç dolgusu yoğun küllüdür. 12 numaralı mezar olarak adlandırılan mezar ise yapının iç dolgusuna zarar vermiştir. Ayrıca yapı içerisinde tespit edilen ısı görmüş kil parçalarının mekân içerisinde bir ocak yerinin varlığının göstergesidir. L/10 ve L/11 açmalarının kesiştiği alan olan yapının içerisinde yoğun şekilde küllü dolgu içermesi de dikkat çekicidir. Bu küllü dolgu içerisinde yanmış kemik parçaları, kemik aletler, yontma taş aletler, boncuklar ve boncuk yapımı için toplanmış olan dere taşları, bızlar bu alanda üretim yapıldığını göstermektedir (Güngördü ve Başoğlu, 2018: 6; Güngördü ve Başoğlu, 2019: 47-48; Başoğlu, Güngördü ve Karakoç, 2018: 23-24).

Sofular Höyük'te açığa çıkartılan bu yapı, Nevşehir il sınırları içerisinde bu zaman kadar tespit edilmiş en eski yapı olması bakımıyla da ayrı bir öneme sahiptir. Gerek yapının inşasında kullanılan kerpiç özellikleri gerekse yapının mimari planı göz önünde bulundurulduğunda Volkanik Kapadokya Bölgesi içerisinde karşılaştırılabilecek en yakın örnek Aksaray'da bulunan Aşıklı Höyük'tür.

4.4.4. Sırçalıtepe

4.4.4.1. Coğrafya ve Konum

Sırçalıtepe, eski adı ile Kayırlı-Değirmenyolu yerleşmesi (Balcı vd., 2021b: 116), Niğde iline bağlı Kayırlı köyünün Değirmenyolu mevkiinde yer almaktadır (**levha:57.1, tablo: 4.1-4.8**). Yerleşme, Göllüdağ'ın yaklaşık 3,5 km kuzeyinde ve Nenezi Dağı'nın yaklaşık olarak 6,5 km güneydoğusunda yer almaktadır. Sırçalıtepe bu konumu ile bölgede bugüne kadar bilinen en yoğun kullanılan obsidiyen kaynaklarına en yakın Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşmesidir. Deniz Seviyesinden yaklaşık olarak 1410 m yükseklikte bulunan höyük, 12 m yükseklikte olup, 210x170 m boyutlarında ve 2.68 hektarlık bir alanı kapsamaktadır. Höyük tarım arazileri içerisinde bulunması nedeni ile kısmen tahribat görmüştür (Balcı vd., 2021a: 72).

4.4.4.2. Araştırma Tarihçesi ve Stratigrafi

Daha önceden Niğde Müzesi tarafından tespit edilen Sırçalıtepe, 2016 yılında Niğde'de yüzey araştırması çalışması gerçekleştiren Semra Balcı ve ekibi tarafından

ziyaret edilerek buradaki yüzey buluntuları üzerinde çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar doğrultusunda, elde edilen malzemelerin nicelik ve nitelik bakımından önemli oldukların anlaşılmış ve yüzey araştırmasında ağırlık bu alana verilmiştir (Balcı, Çakan ve Falay, 2017: 428-429). 2019 yılında ise Semra Balcı ve ekibi tarafından kazı çalışmaları başlatılmıştır. Gerçekleştirilen kazı çalışmaları neticesinde Sırçalıtepe yerleşmesinin MÖ 8. Binyılın ortalarına tarihlendiği görülmüştür (Balcı vd., 2021a: 72).

4.4.4.3. Mimari

Sırçalıtepe’de gerçekleştirilen kazı çalışmaları iki ana alan üzerinde yoğunlaşmıştır. İlk alan höyüğün tarım arazisinden tahrip olmuş tepe noktasıdır. Bu alanda gerçekleştirilen kazı çalışmalarında çok sayıda obsidiyen alet ve yonga parçalarının bulunduğu çukurlara rastlanılmıştır. Bu durum, alanın obsidiyen atölyesinden çıkan atıklarla dolu bir çöplük alanı olduğu düşüncesini ortaya çıkarmıştır. Çöp dolgusunda obsidiyen atıklarının haricinde çeşitli hayvan kemikleri ve öğütme taşları da tespit edilmiştir. ayrıca bu alanda, az miktarda taban sıvasın ve kerpiç parçalarının varlığından bahsedilmektedir (Balcı vd., 2021a: 72).

İkinci kazı alanı ise höyüğün doğu yamacında yer almaktadır. Sırçalıtepe mimarisi hakkındaki net veriler bu alandan gelmektedir (**levha:38.2**). Başlangıçta stratigrafinin daha net anlaşılması açısından kuzey-güney ekseninde 6.5 m’lik bir profil oluşturulmuştur. Fakat açmanın batı kesiminde yüzey toprağının hemen altında taban parçaları ve fırın kalıntıları gibi bazı mimari elemanlara rastlanılmıştır. Kazılan alanın ortasından batı profile doğru uzanan oldukça geniş bir fırın yer almaktadır. Fırın, iri çakıl taşları ile döşenmiş ve dikey olarak yerleştirilen iri taşlar ile de sınırlandırılmıştır. Fırının hemen kuzeyinde beyaz kireç sıvalı bir taban düzenlemesi ve fırın ile aynı evreye ait iki adet çukur ortaya çıkartılmıştır. Bu çukurlar içerisinden bir bebek ve çocuk iskeletleri çıkartılmıştır. Üç yaşlarında olduğu düşünülen çocuk mezarının içerisinde bilinçli olarak farklı büyükbaş hayvanlara ait iki adet kürek kemiği de dahil olmak üzere çok sayıda hayvan kemiği bırakılmıştır (**levha:39.1**) (Balcı vd., 2021a:73).

Fırının güneydin ise dikdörtgen planlı, kerpiç duvarlı bir yapı (Yapı 1), açığa çıkartılmıştır. Yapının kuzey ve batı duvarları muhtemelen bir yenileme sürecinden geçtiği düşünülmektedir. Yapının tabanı en az iki kez yenilenmiştir. Taban, ilk

aşamada kırmızı aşı boyası ile boyanırken, ikinci aşamada gri renkli bir malzeme ile sıvanmıştır (**levha:39.2**). Yapı içerisinde tahrip olan taban, yapının duvarları altından güneye doğru devam ederek, sınırlı bir alanda ortaya çıkartılan bir kanal ve kırmızı boyalı olan başka bir taban ile birleşmektedir (**levha:40.1**). Kanalin işlevinin ne olduğunun anlaşılması için daha fazla kazı çalışması gerekmektedir. Fakat kanalın, yapı içerisinde biriken su ya da başka bir sıvının boşaltılması amacı ile kullanılmış olabileceği düşünülmektedir. Kanalin bitişiğindeki diğer boyalı taban alanının analizi, piroteknoloji kullanımına işaret ederek, zeminin sıvanmasında kireç kullanıldığı ve yüksek sıcaklık uygulandığını ortaya çıkarmıştır. Drenaj kanalı düzenlemesi ve kırmızı boyalı tabanlar, aynı bölgede bulunan Aşıklı Höyük ve Musular'da bulunan MÖ 8. Binyıl tarihli özel amaçlı yapılarda görülen düzenlemeler ile büyük benzerlik göstermektedir (Balcı vd., 2021a: 73).

Bu alanda kırmızı boyalı tabana bir mezar çukurunun açıldığı görülmektedir. Bu mezar çukuru ise zemini kısmen tahrip etmiştir. Çukur içerisinde 35-40 yaşlarında bir erkek cesedi hocker pozisyonunda defnedilmiştir. Bireyin ağzının içerisinde bir adet dilgi bulunmuştur ve cesedin üzerinde bir kerpiç blok yerleştirilmiştir. Bu şahsa ait kalıntılardan elde edilen C^{14} sonuçları MÖ 7487-7253 yıllarına tarihlendirilmiştir. Mezar çukurunun yarattığı kesitten, daha eski bir evreye ait olduğu düşünülen iki sıvalı taban daha görülmektedir (Balcı vd., 2021a: 73).

Yukarıda bahsedilen mezar çukurunun kesitinden görülen erken evre tabanı, halen beş sırası korunan kerpiç bloklardan yapılmış duvara kadar dayanmaktadır. Duvarı oluşturan kerpiç bloklar ise bir sıra yassı taş üzerine yerleştirilmiştir. Bu yapının kuzeyinde yine dikdörtgen planlı başka bir yapının (Yapı 2) kerpiç duvarlarına ait moloz yığını tespit edilmiştir. Aynı şekilde bu duvarın temelleri de yassı taşlar üzerine yerleştirilen kerpiç bloklardan oluşmaktadır. Çağdaş bu iki binanın muhtemelen günümüz köylülerinin tarım faaliyetleri sırasında yıkıldığı düşünülmektedir. Her iki yapı da yanmış küllü bir dolgu üzerine inşa edilmiştir. Ayrıca yapılar ile fırının birbirleri ile çağdaş olup olmadıkları belirsizliğini korumakla birlikte, yapılara yakın bir alanda başka bir fırına dair izler de tespit edilmiştir. Özetle sınırlı bir alanda kısa sürede gerçekleştirilen kazı çalışmalarında, Sırçalıtepe'de belirgin yenileme evreleri görülen, bir Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem yerleşiminin varlığı tespit edilmiştir (Balcı vd., 2021a: 74).

4.4.5. Musular

4.4.5.1. Coğrafya ve Konum

Musular, günümüz Aksaray ilinin yaklaşık 25 km doğusunda bulunan Kızılkaya köyünün 1 km güneybatısında, Melendiz Çayı'nın hemen kıyısında yer almaktadır (**levha:57.1, tablo: 4.1-4.8**). Alan, Aşıklı Höyük'ün 300-400 m batısında, ana kaya üzerinde yer alan düz bir yerleşmedir (**levha:40.2**) (Özbaşaran, 2000: 129; Duru, 2005: 67). Musular, 220 x 120 m'lik bir alana yayılmaktadır. Yerleşme ana kayanın üzerinde yer almasından dolayı zemin girintili çıkıntılıdır ve arkeolojik dolgu yüksekliği ortalama 70 cm'dir (Özbaşaran vd., 2007: 273-274). Musular, Aşıklı Höyük ile aynı coğrafyada olmasından dolayı benzer flora ve fauna özellikleri göstermektedir. Musular, Aşıklı Höyük'ün en geç evrelerinde (MÖ 8. Binyıl ortalarında) muhtemelen Aşıklı Höyük halkı tarafından kurulmuş bir alandır. Musular'da gerçekleştirilen kazı sonuçlarından elde edilen veriler de bu düşüncüyü desteklemektedir. Musular, Aşıklı Höyük halkı tarafından avlanan yaban hayvanlarının çeşitli ritüeller ile kesilip, paylaşıldığı bir alan olarak düşünülmektedir (Yelözer vd., 2019: 69).

4.4.5.2. Araştırma Tarihçesi ve Stratigrafi

Musular yerleşmesindeki ilk arkeolojik kazı çalışmaları 1996 yılında Mihriban Özbaşaran başkanlığında başlatılmıştır. Kazı çalışmaları 2002 yılındaki bir sezonluk kesinti sonrasında 2004 yılına kadar devam etmiştir. Musular'daki C¹⁴ analizleri doğrultusunda yerleşmede MÖ 8. Binyıl Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem ve MÖ. 6. Binyıl başlarına tarihlendirilen Çanak-Çömlekli tabakalar açığa çıkartılmıştır (Özbaşaran vd., 2007: 274; Düring, 2020: 94).

4.4.5.3. Mimari

Musular'da yapılan kazı çalışmalarında açığa çıkartılan yapıların inşasında kerpiç, taş, ahşap ve kireç kullanılmıştır. Yapıların duvarlarının inşasında kullanılan ana malzeme taştır. Musular'da kullanılan taşlar ise Aşıklı Höyük yapılarında görülen taş özellikleri ile benzerlik göstermektedir. Fakat Musular'da duvarların tamamının taşlardan yapıldığına dair kesin bir veri yoktur. Duvarların belirli bir seviyeye kadar taş ile inşa edildikten sonra üst kısımlarının kerpiç ile örüldüğü düşünülmektedir. Musular'da bulunan kerpiçler, Aşıklı Höyük'te görülen çeşitli büyüklüklerin aksine standart tiptedir. Kerpiçler, Aşıklı Höyük örneklerine göre birkaç cm daha geniş ve kısadır (Duru, 2005: 70).

Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem tabakasında açığa çıkartılan yapıların tümü özel yapılar ve yapı öğeleridir. Bu yapılar; Aşıklı Höyük'te görülen T yapısı ile karşılaştırılabilecek A yapısı, birkaç duvar ve tabandan oluşan Z yapısı, N yapısı, ana kaya oyularak yapılmış kanallar, iki çift yassı taştan yapılmış küçük bir kanal ve taşla örülmüş bir kanaldır (**levha:41.1-41.2-42.1**) (Özbaşaran vd., 2012: 160).

Musular yerleşmesinde açığa çıkartılan yapılar içerisinde dikkat çekici olanlardan birisi A yapısıdır. A yapısı, dörtgen planlı, 8 x 10 m boyutlarında (Duru, 2005: 71), tabanı kırmızı boya ile boyanmış, küçük bir yapıdır (**levha:42.2**) (Düring, 2020: 94). Tabanda doğu – batı ekseninde ahşap direklerin yerleştirildiği çukurlar bulunmaktadır. Yapı çok kötü korunageldiği için hiçbir duvarı günümüze ulaşmamıştır. Yapının planı ve iç öğeleri, taban takip edilerek tespit edilmiştir. Yapının ortasında bulunan sıvalı bir bölme, alanı kuzey – güney ekseninde birbirinden ayırmaktadır. Güney bölümünde doğu, batı ve güney duvarlarına bitişik şekilde sekiler bulunmaktadır. İki bölümün de tabanları sıvanmış ve kırmızı boya ile boyanmıştır. Ayrıca her iki bölümün tabanı da iki kez yenilenmiştir. Yapı içerisinde dikkat çeken bir diğer husus ise, yapının ilk tabanında görülen küçük direk delikleri, taban yenileme işlemi sırasında kaldırılmıştır. Bu durum ise, yapının yeni tabanı ile birlikte bu direklerin kullanımdan kaldırıldığını düşündürmektedir (Özbaşaran vd., 2007: 274). Yapının kuzeydoğu alnında 1,6 x 1,7 m ölçülerinde kare planlı bir ocak düzenlemesi bulunmaktadır. Ocağın duvarının en kalın olduğu yerde ölçüsü 36 cm'dir. Ocak inşasında kullanılan en büyüğü 20 x 50 ve en küçüğü 12 x 32 cm boyutlarında dört adet kerpiç blok tespit edilmiştir. Ocak içerisinde çeşitli boyutlarda görülen kireçtaşları, yapının terkedilirken ocağın doldurulmuş olduğunu düşündürmektedir (Özbaşaran vd., 2012: 161).

Yapı ana kayanın eğimli kısmında bulunmaktadır. Yapının batı ve güney kısmı ana kaya üzerine oturtulurken, doğu kısmı zemini düzeltmek amacı ile doldurulan toprak dolgusu üzerine konuşlandırılmıştır. Yapının etrafı ise kanallar ile çevrilidir. Ana kayaya oyulmuş olan bu kanallar drenaj sorunları nedeniyle yapıyı yağmur sularından korumak amacıyla inşa edildiği düşünülmektedir. Yapıları kuzeyde sınırlayan çevre duvarı, kuzeybatı uçta bulunan iki çift yassı taşın diklemesine koyulması ile oluşturulan küçük bir kanal ile son bulmaktadır (Duru, 2005: 71; Özbaşaran vd., 2007: 274).

Musular yerleşmesinde açığa çıkartılan bir diğer yapı ise Z yapısıdır. Z yapısı da tıpkı A yapısı gibi özel amaçlar için kullanılmış olduğu düşünülen bir yapıdır. Z yapısı ana kayaya oyularak inşa edilmiştir. Diğer yapılar ile herhangi bir bağlantı göstermemektedir. Yapının ana kaya oyularak yapılmış, aynı doğrultuda iki duvarı açığa çıkartılmıştır. Duvarların batıya bakan kısımları iri yassı taşlar ile kapatılmıştır (**levha:43.1**). Bu durum ise yapının cephesinin batı yönünde olduğunu düşündürmektedir. İki duvar arasında kalan boşluk alan ise iri yassı taşlar ile döşenmiştir. Ortada ise ince, dar ve uzun oluklar bulunmaktadır. Orta sıranın iki ucundaki taşlar, ana kaya içerisine açılan deliklerin içerisinde son bulmaktadır. Yapının dolgusu içerisinde sadece hayvan kemikleri ve obsidiyen parçaları bulunmuştur. Fakat bu buluntular yapının işlevini açıklayacak buluntu örnekleri değildir. Ayrıca yapı içerisinde kömürleşmiş bir ağaç parçası örneği MÖ 7450-7070 yılları arasına tarihlendirilmiştir (Özbaşaran vd., 2007: 275; Özbaşaran vd., 2012: 162).

Ana kaya üstünde taştan örülerek inşa edilmiş olan yaklaşık 14 m uzunluğunda ve 40 cm genişliğinde bir kanal açığa çıkartılmıştır (**levha:43.2-44.1**). Bu kanalın henüz ne amaç için yapıldığı bilinmemekle birlikte kanalın kuzeydoğu yönünde Melendiz nehrine doğru daralarak gittiği tespit edilmiştir. Fakat kanal yüzeye oldukça yakın olması nedeniyle oldukça tahrip olmuştur. Bu sebeple kanalın hangi yöne doğru devam ettiği bilinmemektedir. Kanal, güneybatı yönünde N binası olarak adlandırılan dörtgen planlı bir yapının temelleri arasından geçmektedir. Daha sonra genişleyerek küllü dolguya sahip bir alanda son bulmaktadır. Bu kanalın N yapı ile bir ilişkisinin olduğu düşünülmektedir. N yapısı ile bağdaştırılan kanalın eğimi ve uzunluğu göz önüne alındığında, A yapısının etrafını çevreleyen kanallar gibi drenaj amaçlı kullanılmadığı düşünülmektedir. N binası da diğer yapılar gibi ana kaya üzerine inşa edilmiştir. Yapının doğu kısmında ana kayanın ani bir şekilde 1,5 m'den daha fazla derinleştiği görülmektedir. Ana kayanın doğal bir çukur oluşturduğu bu alanda, çok sayıda iri sığır kemiklerinin yanı sıra koyun ve keçi kemikleri de bulunmuştur (**levha:44.2**). Bu çukur alanı Aşıklı Höyük'te bulunan T yapısının içerisinde yer alan AD çöplüğü ile işlevsel olarak benzetilmektedir (Duru, 2005: 73-74).

Bu yapılar dışında ana kayaya oyulmuş havuz ya da tekne olduğu düşünülen çukur tespit edilmiştir. Çukurların ortalama boyutları 4 x 0,80 ve 2 x 0,80 m, derinlikleri ise

35 cm'dir. Çukur içlerinde işlevlerini belirleyebilecek herhangi bir buluntu tespit edilememiştir. Bu çukurların bir süre depolama amacı ile kullanıldığı düşünülse de içerisinde herhangi bir organik kalıntının bulunamaması bu düşüncüyü çürütmektedir (Özbaşaran vd., 2007: 275; Özbaşaran vd., 2012: 162).

Musular'da Çanak-Çömleksiz Neolitik Dönem tabakası üzerinde, yukarıda da değinildiği gibi MÖ 5890-5770 yılları arasına tarihlendirilen Çanak-Çömlekli bir tabaka açığa çıkartılmıştır. Bu tabakada çok odalı bir yapı tespit edilmiştir. Bu yapı iki küçük mekân, koridor benzeri dar bir mekân ve bu mekânlara göre biraz daha büyük boyutlu başka bir mekândan oluşmaktadır. Yapı temel seviyesinde tespit edilirken, üst yapı ve taban tamamen tahrip olmuştur. Yerleşme üzerinde gerçekleştirilen tarım faaliyetleri sırasında bu yapının içerisinde obsidiyen ve kemik parçaları çıkartılmıştır. Yapı içerisindeki çukurlarda ve yapının güneydoğu alanındaki işlik alanında çok az sayıda in situ buluntu tespit edilmiştir. Yapının doğu ve batısındaki mekânlar açık alanlar olarak kullanılmıştır. Bu alanlarda silo tabanları, çukurlar ve döşemeler tespit edilmiştir. Silo tabanı olarak adlandırılan bölüm, orta boy ve küçük taşlar ve çömlek parçaları ile inşa edilmiştir. Döşeme alanı ise büyük çay taşları ve çanak-çömlek parçaları ile döşenmiştir (Özbaşaran vd., 2007: 279).

4.4.6. Tepecik-Çiftlik

4.4.6.1. Coğrafya ve Konum

Tepecik-Çiftlik, Niğde ilinin Çiftlik ilçesinin yaklaşık olarak 1 km doğusunda, çevresi dağlarla kapalı olan bir ovanın güneydoğusunda, obsidiyen bakımından zengin kaynakların bulunduğu bir alanda yer almaktadır (**levha:45.1-57.1, tablo: 4.1-4.8**) (Bıçakçı, 2001: 26; Balcı, 2016: 148). Höyüğün bulunduğu Melendiz dağ silsilesinin ortasında yer alan Melendiz Havzası'nın içerisinde yer alan Çiftlik Ovası'nın Pleistosen sürecinde bir krater gölü olduğu, bu gölün Holosen ile birlikte kül ve ponzadan oluşan alüvyon toprak ile dolarak ovaya dönüştüğü bilinmektedir. Çiftlik Ovası'nın etrafını çevreleyen Melendiz Dağ silsilesi, yükseklikleri 3268 ile yaklaşık 2000 m arasında değişen Hasan Dağ, Keçiboyduran, Melendiz, Göllüdağ ve Bozdağ gibi dağlardan oluşmaktadır (Bıçakçı, Godon ve Çakan, 2012: 89). Acıgöl ve Akgöl polen analizleri sonucuna göre Tepecik-Çiftlik yerleşiminin bulunduğu bölgenin iklim koşulları ve buna bağlı olarak bitki örtüsü, hayvan popülasyonu ve su kaynakları bakımından insan yaşamı için günümüzden daha elverişli olduğu anlaşılmaktadır

(Bıçakçı, 2001: 26). Tepecik-Çiftlik yerleşiminin saptanan kesin kısımları 300 x 170 m boyutlarındadır. Fakat çevresindeki tarım arazilerinde görülen buluntular nedeniyle yerleşimin toplamda 6 hektarlık bir alana yayıldığı düşünülmektedir. Höyüğün ovadan yüksekliği yaklaşık olarak 9,60 m'dir (Çakan, 2019: 660). Tepecik-Çiftlik, oval biçimli bir tepe ve güneydoğusunda yer alan bir teras alanından oluşmaktadır. Höyüğün en uzun aksı kuzeybatı-güneydoğu ekseninde uzanmaktadır (Bıçakçı vd., 2007: 237).

4.4.6.2. Araştırma Tarihçesi ve Stratigrafi

Tepecik-Çiftlik ilk olarak 1966 yılında, 1964-66 yılları arasında bölgede yüzey araştırması yapan Ian Todd tarafından keşfedilmiştir. 2000 yılında İstanbul Üniversitesi'nden Erhan Bıçakçı başkanlığında başlatılan kazı çalışmaları günümüzde halen devam etmektedir (Bıçakçı vd., 2007: 237).

Tablo 4. 13: Tepecik-Çiftlik tabakalanma tablosu (Çakan, 2013: 29'daki tab:3'ten uyarlanmıştır).

Tabaka	Dönem	Evre	Tarih	
1	Geç Roma-Bizans			
2	Erken Kalkolitik		MÖ. yak. 6000 ve sonrası	MÖ. Yak. 6900-6000
3	Çanak-Çömlekli Geç Neolitik	Evre 3.1	MÖ. yak. 6300-6000	
		Evre 3.2: Fırınlı Yapılar Evresi	MÖ. yak. 6400-6300	
4	Çanak-Çömlekli Neolitik	AK Yapı Kompleksi	MÖ. yak. 6650-6400	
5	Çanak-Çömlekli Neolitik	BB Yapısı – toplu gömüt	MÖ. Yak. 6850-6650	
6	Çanak-Çömlekli Neolitik			
7	Çanak-Çömlekli Neolitik			Derin Açma
8	Çanak-Çömlekli Neolitik			
9	Çanak-Çömlekli Neolitik			
10	Çanak-Çömleksiz Neolitik		MÖ. yak. 7500?	
11	Çanak-Çömleksiz Neolitik			
12	Çanak-Çömleksiz Neolitik			
13	Çanak-Çömleksiz Neolitik			
14	Çanak-Çömleksiz Neolitik			

Höyük ve çevresinde gerçekleştirilen kazı çalışmaları neticesinde toplamda 3 farklı dönem içeren 14 farklı tabaka açığa çıkartılmıştır. 1. tabaka Geç Roma-Erken Bizans dönemine tarihlendirilmektedir. Bu tabaka içerisinde birkaç mezar açığa çıkartılmıştır. Mezarlar için açılan çukurlar bazı kısımlarda Erken Kalkolitik ve Neolitik tabakalarını tahrip etmiştir. 2. tabaka, Erken Kalkolitik Döneme tarihlendirilmektedir. Herhangi bir mimari kalıntının tespit edilemediği bu tabakada MÖ 6. Binyıla tarihlendirilen Gelveri tipli çeşitli çanak-çömlek parçaları açığa çıkartılmıştır. 3-10. tabakalar arası Çanak-Çömlekli Neolitik Döneme tarihlendirilmektedir. 10-14. tabakalar ise MÖ 8. Binyıl sonları Çanak-Çömleksiz Neolitik Döneme tarihlendirilmektedir. Tepecik-Çiftlik'te gerçekleştirilen kazı çalışmalarında 2, 3 ve 4. tabakalar geniş alanda araştırılmaktadır. 5 ve 6. tabakalar ise kısmen daha kısıtlı alanlarda araştırılmaktadır. Açığa çıkartılan bu tabakalarda yaklaşık olarak MÖ 6700-5800 yılları arasındaki yerleşim hakkında bilgiler elde edilmiştir. 7-14. tabakalar ise çok kısıtlı alanlarda açığa çıkartılabilmektedir. 2000 yılından günümüze kadar herhangi bir mimari kalıntıya rastlanılmayan bu tabakalar, sadece dolgular arasındaki renk ve doku farklılığından yola çıkılarak tabakalara ayrılmıştır. Bu sebeple Tepecik-Çiftlik yerleşiminde bu tabakalarla ilgili veriler oldukça kısıtlıdır (**tablo:4.13**) (Bıçakçı vd., 2007: 238-239; Çakan, 2019: 660-661; Bıçakçı, Çakan ve Büyükkarakaya, 2022: 111).

4.4.6.3. Mimari

Yapılan kazı çalışmalarında kısıtlı bir alanda incelenen 6. ve 5. tabakalarını yansıtan açmanın içerisinde bu sürece ait ateş çukurları ve küllü dolgular göze çarpmaktadır. Alan içerisinde çok fazla mezar bulunması, 6. ve 5. tabakalarda yerleşimin bu alanda neden yoğunlaşmadığı sorusuna cevap niteliği taşımaktadır (**levha:46.1**). 5. tabaka içerisinde açık alanın güneyinde, 1.70x1.35 m boyutlarında bir yapı açığa çıkartılmıştır. BB mekânı olarak adlandırılan bu yapı, taş duvarlı ve dörtgen planlıdır. Yapı içerisinde gerçekleştirilen kazı çalışmalarında çok sayıda insan iskeleti tespit edilmiştir. Ayrıca yapının duvarlarının altında açığa çıkartılan mezarlar, yapının inşasından önce de alanın mezar alanı olarak kullanıldığını göstermektedir. 6. tabakaya ait tek mimari kalıntı, BB mekânının güneyinde bulunan tahrip olmuş bir yapının köşe duvarıdır. (Çakan, 2013: 39; Çakan, 2019: 661). Bu veriler dışında 6. ve 5. tabakaların mimari düzenlemesine ait herhangi bir bilgi bulunmamaktadır (**levha:46.2**).

4. tabakada yapılan kazı çalışmalarında yerleşimin büyük bölümünün açık alanlardan oluştuğu görülmektedir. 16, 17 ve 18J-K-L açmalarında yapılan kazı çalışmalarında açığa çıkartılan 4. tabaka yerleşmesinde yapıları birbirlerinden ayıran doğu-batı ekseninde bir açık alan bulunmaktadır. Yerleşimin güney alanında bulunan yapılar oldukça iyi korunmuşlardır. Alanın güney-güneydoğu kısmında yer alan AK yapısı birden fazla odaya sahip bir yapıdır (**levha:46.3**). Yapı, güneyden kuzeye doğru alçalan bir eğimle inşa edildiği görülmektedir. Ak yapısının en eski evresini “AK mekânı” olarak adlandırılan, yapının batısında yer alan geniş mekân oluşturmaktadır. AK mekânın duvarları enlemesine ve uzunlamasına yerleştirilmiş büyük yassı taşlar ile inşa edilmiştir. Büyük taşların arasında oluşan boşluklar ise daha küçük boyutlu taşlar kullanılarak kapatılmıştır. Mekânın duvarlarının köşelerinde, duvar taşları bindirme tekniği kullanılarak inşa edilmemiş, taşlar bir kavis oluşturacak şekilde yan yana yerleştirilmiştir. Bu uygulama Tepecik-Çiftlik yapılarında sık olarak görülen bir uygulama olmadığı için dikkat çekicidir. Ek olarak yapının zemine sağlam oturması amacı ile duvarların altına tek dizi büyük taşlardan temel duvarı yapılmıştır (**levha:47.1**). Bu teknik AK ve AL mekânları haricinde açığa çıkartılan Tepecik-Çiftlik yapılarının hiçbirinde görülmemektedir (Bıçakçı, Godon ve Çakan, 2012: 94; Çakan, 2013: 34). 2019 yılında gerçekleştirilen kazı çalışmalarında 18k açması içerisinde 4. tabakadan daha erken bir tabakaya tarihlendirilen bir duvar kalıntısı açığa çıkartılmıştır. Taş subasman üzerinde iyi korunmuş kerpiç duvarları nedeniyle bu yapı Tepecik-Çiftlik’te bir ilktir. Bugüne kadar açığa çıkartılan taş subasmanlar üzerinde bu denli iyi korunmuş kerpiç duvarlar ile karşılaşılmamıştır. AK yapısı inşa edilirken, 2019 yılında tespit edilen bu yeni yapının duvarlarının tamamen ortadan kaldırılmadığı düşünülmektedir. Bu durum ise AK yapısı inşa edilmeden önce yapının bulunduğu alanda ve aynı doğrultuda başka bir yanın var olduğunu göstermektedir (Bıçakçı, Çakan ve Büyükkarakaya, 2022: 113-114).

AK mekânı içerisinde ele geçen buluntu toplulukları da dikkat çekicidir. Mekânda boyları 9 ila 25 cm arasında değişen toplamda 21 adet obsidiyen ok ve mızrak uçları tespit edilmiştir. obsidiyen uçların bulunduğu alanın yaklaşık yarım metre kuzeyinde ise yaklaşık 6 cm çapında dikey, yatay ve çapraz yivler ile süslenmiş, arkasında tutma deliği olan bir taş mühür ele geçmiştir. Mekânın güneybatısında, karbonlaşmış parçalardan anlaşıldığı kadarıyla ahşap çevrili bir alan içerisinde çok sayıda boynuz tespit edilmiştir. Fakat bu alanda gerçekleşen bir yangın sonucunda ahşap kalıntılar ve

boynuzlar üzerinde detaylı çalışma yapılamamıştır (**levha:47.2**). Bu buluntu alanının doğusunda ise Tepecik-Çiftlik yerleşiminde sık olarak karşılaşılan at veya eşek kemiklerinden yapılmış idollerle karşılaşılmıştır. Mekânda molozlar içerisine karışmış 30 x 30 cm boyutlarında boyalı sıva parçası tespit edilmiştir. Sıva parçasının üzerinde birbirlerine paralel olarak çizilmiş mavi boya izleri ve kırmızı çizgiler görülmektedir (Bıçakçı, Godon ve Çakan, 2012: 94).

Yapının ikinci evresinde, kalın duvarlarla inşa edilmiş olan AK Mekânı'nın doğusunda daha ince duvarlara sahip olan iki oda daha eklendiği tespit edilmiştir (BA ve BM mekânları) BA mekânı içerisinde yapılan kazı çalışmalarında öğütme taşları ve karbonlaşmış tahıl taneleri görülmüştür. Bu sebeple BA mekânının öğütme işleri için kullanıldığı düşünülmektedir. 2019 yılında BM mekânında gerçekleştirilen kazı çalışmaları sırasında, mekânın tabanının altında 4. tabakadan daha erken bir tabakaya ait taş öbekleri ve taş döşemeleri tespit edilmiştir (Bıçakçı, Çakan ve Büyükkarakaya, 2022: 113). Yapının son evresinde ise kuzeydoğusuna bir oda daha eklenmiş (AY mekânı) ve AK yapısının batısında kalan açık alanı kuzeyden sınırlayan bir duvar inşa edilmiştir. AY mekânı içerisinde herhangi bir mimari öge ya da buluntu grubu ile karşılaşılmamış, fakat mekânın tabanının altından çok sayıda insan iskeleti çıkartılmıştır. Bu sebeple AY mekânın ölü gömme işleri için kullanıldığı düşünülmektedir (Çakan, 2013: 35).

4. tabakanın kuzeyde kalan yapılarının bir kısmı ise tahrip olduğu görülmektedir. Bu alanda yapılan kazı çalışmalarında AM ve AL yapıları açığa çıkartılmıştır. AM yapısının güneydoğu köşesi gün yüzüne çıkartılmış, kuzey kısmının ise tamamen tahrip olduğu görülmüştür. AL yapısı ise tek ve geniş bir mekândan oluşmaktadır (**levha:48.1**). Yapının güney kesiminde birbirlerine paralel şekilde tespit edilen iki duvar düzenlemesi, yapının bu alanda birkaç kez yenilenmiş olabileceğini düşündürmektedir (Bıçakçı, vd., 2007: 240).

3. tabakada açığa çıkartılan yapıların büyük kısmı taş subasmanlı kerpiç duvarlı, tek mekâna sahip konut yapılarıdır. Açığa çıkartılan yapı kalıntıları taş subasman seviyesinde korunmuştur. Subasmanların inşasında yerleşimin çevresinde bolca bulunan riylit, andezit ve bazalt gibi volkanik taşlar herhangi bir işlem görmeden doğal halleri ile kullanılmışlardır. Herhangi bir temel uygulaması yapılmadan direkt olarak zemin üzerine inşa edilen subasmanlar yaklaşık olarak 50-70 cm

genişliğindedir. Açığa çıkartılan örneklerde iki ila altı sıra yükseklikte korunmuş olan subasmanlar taşların düz yüzeyleri dışarı gelecek şekilde, iki dizi halinde yerleştirilmiştir. Bu iki taş dizisi arasında kalan boşluğa ise daha küçük boyutlu taşlar yerleştirilmiştir. “Kabuk duvar” olarak adlandırılan bu teknik, Tepecik-Çiftlik 3. tabaka yapılarının hemen hemen hepsinde görülmektedir. Taş subasmanlar, kerpiç tuğladan inşa edilen duvarları yağmur, sel ve nem gibi dış etkenlerden koruma amaçlı inşa edilmiştir. Kerpiç duvarların varlığı yapı içerisindeki moloz yığınlarından bilinmektedir. Bu sebeple kerpiç duvarların yapımı hakkında pek fazla bilgi bulunmamaktadır (Çakan, 2019: 662-663). Kerpiç duvarlar üzerinde az sayıda çamur sıva izlerine de rastlanılmıştır (Çakan, 2013: 53).

Açığa çıkartılan mekânların tabanları genellikle çamur sıvalıdır, taban sıvaları doğrudan sıkıştırılmış toprak zemin üzerine uygulanmıştır. Fakat birkaç örnekte taş döşeme uygulaması da görülmektedir. Zemin üzerine yerleştirilen yassı taşlar döşenmiş, daha sonra bu döşemelerin üzerleri çamur ile sıvanmıştır. Yapı içerisinde gündelik yaşamda kullanılmak için yapılmış fırın ve depolama alanları tespit edilmiştir. Fırın ve depo alanları genellikle yığma kerpiç ile inşa edilmiştir. Tabanlar, fırın inşa edildikten sonra sıvanmıştır. Sıvama işleminin ardından yapı içerisinde yer alan diğer düzenlemeler inşa edilmiştir (Çakan, 2013: 53).

Çanak-Çömlekli Geç Neolitik Dönem’e tarihlendirilen 3. tabaka, kendi içerisinde iki farklı evreye ayrılmaktadır (3.2 ve 3.1 evreler) (**levha:48.2**). İlk evre (3.2) “Fırınlı yapılar” evresidir. Bu evrenin başlarında (3.2c) birbirlerinden bağımsız yapılardan oluşan bir yerleşim düzeni görülmektedir. İlerleyen aşamasında (3.2b) bağımsız yapılara yeni mekânlar eklendiği görülmektedir. 3.2 evresin son aşamasında ise (3.2c) yapılar önceki evrelere göre daha fazla tahrip olmuş durumdadır. 3. tabakanın son evresi olan 3.1 evresindeki yapılar, bir önceki evreye göre daha az korunmuş durumdadır. Bu nedenle yerleşme düzeninin anlaşılmasını sağlayacak mimari veriler tespit edilememiştir. Birkaç yapı dışında, diğer mimari kalıntılar duvar parçalarından ibarettir. Sağlam şekilde tespit edilen yapılara bakıldığında, bu evrede yerleşimin bir yapı çekirdeği etrafında birbirine eklenerek inşa edilen, gelişen yapı kompleksleri ve birbirlerine yakın konumlanmış tek mekânlardan oluşmaktadır. 3.2 evresinde görülen inşa teknikleri, bir önceki evrede görülen tekniğin aynısı olsa da bu evrede fırınlı yapı

tipindeki konutların devam etmediği net biçimde görülmektedir (**tablo:4.14**) (Çakan, 2019: 664).

Yukarıda da bahsedildiği gibi 3. tabakanın ilk evresi olan 3.2 evresi karakteristik mimari buluntuları nedeniyle “Fırınlı Yapılar Evresi” olarak adlandırılmaktadır (**levha:49.1**). Yaklaşık 25 m² ile 45 m² arasında değişen fırınlı yapılar, tek mekândan oluşmaktadır. Fırınlı yapıların karakteristik özelliklerinden bir tanesi ana mekân duvarlarına açılan alkovlardır. Yapı duvarının dışa doğru çıkıntı yapması ile oluşturulan alkovlar, belirli işlevlere sahip, dışa doğru çıkıntı yapan küçük oda/çıkma olarak tanımlanmaktadır (**levha:49.2**). Alkovlar içerisinde depolama alanları ve evreye ismini veren özel fırınlar yer almaktadır. Fırınlıların ısınma ihtiyacını karşılaması amacıyla inşa edildikleri düşünülmektedir. Ortalama 1,50 x 1 m’lik büyük boyutlu sayılabilecek fırınlar, yapı formunun şekillenmesini doğrudan etkilemiştir. Oldukça sağlam konstrüksiyona sahip olan fırınlar, U şeklinde ve belirli esaslar temel alınarak inşa edilmiştir. Fırın tabanları kayrak taşları kullanılarak yapılmıştır (**levha:50.1**). Ön kısmında daha düz taşların kullanıldığı döşemenin üzerine genellikle kaba kerpiç sıvası uygulanırken, birkaç örnekte kum-çakıl karışımı bir dolgu serilerek bu dolgu üzerine kaba kerpiç sıva uygulanmıştır (Çakan, 2019: 665). Bu evrede yapı planlaması, fırını merkeze alan bir anlayış sergilemektedir. Kazı çalışmalarından anlaşıldığı üzere, yapı tabanının dahi fırın inşasından sonra sıvanmış olduğu tespit edilmiştir. Ayrıca yapı içerisinde görülen diğer düzenlemelerin tamamı fırın inşasından sonra eklenmiştir (Çakan, 2013: 64).

Tablo 4. 14: Tepecik-Çiftlik 3. tabakada tespit edilen ateş alanları hakkında bilgi tablosu (Çakan, 2013: 59’daki tab:4’ten uyarlanmıştır).

	No.	Evre	Yapı	Mekan	Boyutlar	Yön	Açıklama
1	16K SB-5	1	Yapı-1	A	1,30x1,00 m	Kuzeydoğu	Sonradan eklenmiş
2	16K SB-30	1	Yapı-1	A	0,40x0,40 m	-	Ocak/Közlük?
3	17J SB-14	1	Yapı-2	D	0,90x0,75 m	Doğu	Fırın
4	17K SB-13	1	Yapı-2	D	0,75x0,45 m	-	Fırın/Tandır
5	17K SB-38	1	Yapı-2	D	0,30x0,30 m	-	Ocak/Közlük
6	16J SB-25	1	Yapı-2	AD	0,75x0,65 m	Güneydoğu	Fırın
7	16K SB-24	2	Yapı-3	U	1,80x1,00 m	Kuzey	Fırın Alkovda
8	16L SB-31	2	Yapı-4	BK	1,20x1,00 m	Kuzey	Fırın Alkovda
9	17L SB-2	2	Yapı-6	BR	1,30x1,20 m	Kuzey	Fırın Alkovda
10	18L SB-4	2	Yapı-7	BL	1,40x1,10 m	Güney	Fırın Alkovda
11	17K SB-2	2	Yapı-10	AJ	1,05x0,70 m	Güney	Fırın Alkovda?
12	16L SB-11	1?	-	-	-	Batı	Açık Alan?
13	17L SB-31	1?	-	-	-	Güney	Açık Alan?

Fırın duvarları ise taş ve kerpiç harcı kullanılarak inşa edilmiştir. Duvarların, fırının taban düzenlemesini takip ederek tabanın üzerine inşa edildiği görülmektedir. Tek sıra taş kullanılan kenar duvarlarının araları küçük taş katkılı kerpiç hamuru ile doldurularak desteklenmiştir. Açığa çıkartılan fırınların hiçbirisi tüm halde korunamamıştır. Bu sebeple, fırınların üst yapıları hakkında kesin bir bilgi bulunmamaktadır. Fakat yoğun kullanıma ve yüksek ısıya bağlı olarak yıpranan fırınların sıklıkla kalın kerpiç çamuru ile tekrar sıvanarak yenilendiği iyi bilinmektedir (Çakan, 2019: 665).

3.2 evresinde bulunan yapılarda görülen bir diğer düzenleme ise depolama alanlarıdır (**levha:50.2-51.1**). Her yapıda en az bir adet depolama alanı ya da farklı amaçlar için kullanıldığı düşünülen küçük bölme duvarlarından oluşan bir alan bulunmuştur. Yapı 4 ve Yapı 7'deki depolama alanları fırının sağ ve sol yanında bulunan alkovların içerisinde yer aldığı görülmüştür. Bununla birlikte tek alkovlu inşa edilen Yapı 3'te depolama alanı, fırının tam karşısına, duvara bitişik şekilde inşa edilmiştir. Sonuç olarak bakıldığında bu evre içerisindeki yapıların küçük farklılıklar içerse de benzer mimari özellikler sergiledikleri görülmektedir (Çakan, 2019: 666).

3.2 evresinde görülen fırının yapıların çatıları düz dam şeklinde inşa edilmiştir. Düz dam, Orta Anadolu Neolitik yerleşmelerinde Aşıklı Höyük, Çatalhöyük, Canhasan III, Canhasan I gibi pek çok yerleşimde karşımıza çıkmaktadır. Bu evrede görülen yapıların çatıları ağaç dalları, saz, saman, çalı-çırpı gibi hafif malzemeler kullanılarak kapatılmış, üzerleri ise kerpiç çamuru ile sıvanarak düz dam oluşturulmuştur. Bu hafif malzemeler, damın su geçirgenliğini en aza indirmek için kullanılmıştır. Bu damların yapı içerisinden ahşap direklerle desteklendiğine dair henüz somut bir veri yoktur. Fakat yapı 6'da in situ halde bulunan yassı bir taşın ahşap bir dikmeyi desteklemek amacıyla yerleştirildiği düşünülmektedir. Yapıların damları düz olarak inşa edilse de, Tepecik-Çiftlik halkının sosyal yaşamlarını damlarda değil açık alanlarda sürdürdüğü düşünülmektedir. Yapıların çevresinde görülen çeşitli amaçlar için kullanılan açık alanlar ve çukurlar da bu düşünceyi desteklemektedir (Çakan, 2013: 55).

4.4.7. Köşk Höyük

4.4.7.1. Coğrafya ve Konum

Köşk Höyük, Niğde iline bağlı Bor ilçesinin Bahçeli Beldesi'nin kuzeydoğusunda, doğal bir yükseltinin kuzey yamacında yer almaktadır (**levha:57.1, tablo: 4.1-4.8**).

Höyük deniz seviyesinden yaklaşık olarak 1180 m yüksekliktedir. Çevredeki kalkerli oluşumlar içerisinde irili ufaklı pek çok su kaynağı bulunmaktadır. Bu su kaynaklarından bir tanesi de höyüğün hemen yakınında yer almaktadır. Köşk Höyük, bulunduğu konum ve yükseltisi itibari ile Hasan Dağ, Melendiz Dağları, yakın çevrede bulunan su kaynakları, ormanlık bölgeler ve verimli tarım arazilerini gören hâkim bir noktada yer almaktadır. Höyük bu sebeple, insanların ihtiyacı olan kaynaklara kolayca ulaşabileceği bir alanda bulunmaktadır. 100 x 90 m büyüklüğünde olan höyük, 4,5-6 m arasında değişkenlik gösteren bir kültür tabakasına sahiptir. Yerleşim kayalık bir alan üzerinde yer almaktadır. Alanın kuzeybatı ve batısında bulunan kayalık alanlar nispeten daha dikken, doğu yönünde eğimle biraz alçaldığı görülmektedir (Öztan, 2007: 223).

4.4.7.2. Araştırma Tarihçesi ve Stratigrafi

Köşk Höyük ilk olarak 1964 yılında bölgede gerçekleştirilen yüzey araştırmaları sırasında Richard Harper ve Margaret Ramsden tarafından keşfedilmiştir. Bir yıl sonra 1965 yılında Ian Todd höyüğü ziyaret etmiş ve höyük üzerinden topladığı buluntuları yayınlamıştır. Todd, bu yayını içerisinde Köşk Höyük'ü “Köşk Pınarı” olarak adlandırmıştır. 1980 yılında DSİ tarafından höyüğe yakın bir yerde yapılan su sondajı çalışmaları sırasında bazı eserler ele geçmiştir. Ele geçen eserler doğrultusunda 1981 yılında Niğde Müzesi ve Uğur Silistreli katılımlarıyla bir kazı çalışması gerçekleştirilmiştir. 1983 yılı itibari ile kazı çalışmaları Uğur Silistreli başkanlığında devam etmiştir. 1990 yılında kazı başkanının vefatı üzerine çalışmalar bir süre durdurulmuştur. 1995 yılında Niğde Müzesi ve Aliye Öztan yönetiminde kazı çalışmaları tekrar başlatılmıştır. 2010'lu yılların başında kazı çalışmaları sona ermiştir¹³ (Öztan, 2007: 223; Öztan ve Açıkgöz, 2010: 135).

2005 yılında elde edilen veriler üzerinde, Arizona Üniversitesi'nde yapılan C¹⁴ analizleri sonucunda 5 tabaka tespit edilmiştir. Bu tabakaların en erkeni V. tabaka iken MÖ 6340-6130 yılları arasına Çanak-Çömlekli Geç Neolitik Döneme tarihlendirilmektedir. Tabaka IV (MÖ 6230-6030), tabaka III (MÖ 6030-5620), tabaka II (MÖ 5620-5410) Çanak-Çömlekli Neolitik Dönemin son evresine

¹³ Son kazı raporu, 2010 yılında “2009 Yılı Köşk Höyük Kazıları” başlığı altında paylaşılmıştır.

tarikhendirilmektedir. Köşk Höyük'ün I. tabakası ise (MÖ 5412-4910) Erken Kalkolitik Döneme tarikhendirilmiştir (Öztan, 2005: 11).

4.4.7.3. Mimari

Neolitik Çağ'da Köşk Höyük'e gelen yerleşimcilerin, kuzey yamaçtaki kayalık alanı en az üç farklı seviyede düzelterek, ilk yapıları bu düzlüklere inşa ettikleri tespit edilmiştir. Batı tarafta bulunan dik kayalıklar ise yerleşimin doğal sınırlarını oluşturmaktadır (**levha:51.2**). Neolitik Çağ tabakaları yukarıda da belirtildiği gibi V-II. tabakalarda tespit edilmiştir. II. tabaka, üstündeki Erken Kalkolitik tabakası (I. tabaka) tarafından tahrip edilmiştir. V-IV. tabakalar ise daha dar alanlarda araştırılmıştır (**levha:52.1**). Buna karşın, tüm Neolitik Çağ tabakalarında benzer mimari anlayış görülmektedir (**levha:52.2**). Köşk Höyük yerleşiminde kullanılan temel inşaat malzemesi, çevrede de kolaylıkla bulunabildiği için kireçtaşıdır. Fakat yapılan kazı çalışmalarında sayıları az da olsa V. ve III. tabakalarda kerpiç kullanıldığı görülmektedir (**levha:53.1**). Yapı duvarları orta boy olarak sınıflandırılabilir taş bloklar ile tek ya da çift sıra şeklinde, çamur harç kullanılarak örülmektedir. İnşası tamamlanan taş duvarlar, daha sonra kalınca bir sıva tabakası ile kaplanmıştır. Az sayıdaki örneklerde, duvarda beyaz ya da turuncu boya kullanıldığı görülmektedir. Duvarlarda kullanılan sıvanın aynısı, yapının tabanında da kullanılmaktadır. Yapı tabanları ise sıkıştırılmış topraktan yapılmıştır (Öztan, 2007: 224; Öztan, 2012:32-33). Köşk Höyük yerleşiminde mimarinin en net şekilde araştırıldığı tabaka III. tabakadır (**levha:53.2**). Bu tabakada, diğer tabakalardan farklı olarak kerpiçlerin sarı tonlarında bir kilden yapıldığı görülmektedir. Kerpiçler ortalama 70x35x10 cm boyutlarındadır ve duvar inşasında tek sıra halinde kullanılmışlardır. Duvarlar, kerpiçlerin ana kaya üzerinde doğrudan yerleştirilmesi ile inşa edilmiştir. Hemen hemen tüm mekânlarda bulunan ana kayaya açılmış çöp çukurları III. tabakanın karakteristik özelliğidir. Çöp çukurlarının içerisinde yenilmiş hayvan kemikleri bulunmaktadır. Tıpkı depolanmış gibi görülen bu kemiklerin büyük çoğunluğu at, eşek ve yaban sığırları kemiklerinden oluşmaktadır (**levha:54.2**). (Öztan, 2005: 4-5; Öztan, 2007: 225).

Köşk Höyük Neolitik yapıları dikdörtgen, kare ya da yamuk planlıdır. Konut yapıları bir büyük mekân ve birkaç daha küçük boyutlu mekân olmak üzere toplamda iki ila dört odalı farklı mekândan oluşan yapılardır. Büyük mekân ev içi kullanım amaçlı yapılar, küçük yapıların genellikle depo alanları olarak kullanıldığı

düşünülmektedir. Küçük odalar içerisinde tespit edilen öğütme taşları ve havanelleri de bu düşünceyi destekleyen buluntulardır. Büyük mekânlar içerisinde en az bir seki düzenlemesi ile karşılaşmaktadır. Bu sekiler genellikle odanın bir köşesinde yer alırken, bazı örneklerde girişin tam karşısındaki duvarın ortasında yer almaktadır. Genellikle iki, bazen üç kenarı taşlarla çevrilmiş olan seki düzenlemeleri tabandan yaklaşık 45-60 cm yükseltilmiştir. Sekilerin içleri toprak ile doldurulduktan sonra üzerleri düzgün şekilde sıvanmıştır (**levha:54.1**). Ayrıca açığa çıkartılan tüm büyük mekânlarda bir ocak düzenlemesi ve kerpiçten yapılmış farklı boyutlarda “kutu” olarak adlandırılmış düzenlemeler ile karşılaşmaktadır (**levha:55.1-55.2**). Öte yandan yapıların çatı düzenlemesi hakkında bilgi verebilecek hiçbir veri elde edilememiştir. Fakat Aliye Öztan, Köşk Höyük yapılarının çağdaş yerleşimlerden bilindiği gibi düz damlı olabileceğini önermektedir (Öztan, 2005: 4; Öztan, 2007: 224-225).

Köşk Höyük yapıları zaman içerisinde değişikliklere uğramıştır. Bazı büyük mekânlar, ara duvarlar inşa edilerek daha küçük bölmelere ayrılmışlardır. Bazen de büyük mekânların bitişiğindeki küçük mekânları duvarları yıkılarak iki mekân birbirleri ile birleştirilmişlerdir. Aynı değişimler kapı düzenlemeleri için de görülmektedir. Kimi zaman dış kapı ya da iç kapı olarak kullanılan açıklıkların zaman içerisinde örülerek kapatıldığı görülmektedir. Bu değişiklik izleri ise Köşk Höyük yapılarının uzun süreli kullanıldığını ve bu kullanıma bağlı olarak zaman içerisinde şekillendiğini göstermektedir. Bu değişimler yapı içerisindeki düzenlemelerde de görülmektedir. Ocak, fırın ve silo düzenlemelerinin zamanla yapı içerisinde yerlerinin değiştirildiği hatta bazı örneklerde bu düzenlemelerin yapı dışına çıkartıldığı görülmektedir (Öztan, 2007: 224).

III. tabakada tespit edilen bir yapı, diğer Köşk Höyük Neolitik yapılarından ayrılmaktadır. Yapıyı özel kılan durum ise korunmuş bir duvar resmi. Köşk Höyük’te tek örnek olan duvar resmi, doğrudan çamur sıva üzerine yapılmıştır. Yapının güney köşesindeki sekinin hemen yanında yer almaktadır ve 1,3x0,9 m’lik bir alanı kaplamaktadır Resim, uzun boynuzlu irice bir hayvan (muhtemelen geyik olduğu düşünülmektedir) ve etrafında 20 kadar farklı pozisyonlarda duran insan figürü yer almaktadır (**levha:56.1**). Resimde kırmızı, beyaz, siyah ve sarı renkler kullanılmıştır. Kırmızı ve sarı renklerde resmedilen insan figürlerinin bazılarının ellerinde yaya benzer cisimler resmedilmiştir. Geyik olduğu düşünülen hayvanın ise tamamı kırmızı

boya ile resmedilirken, burnunun ve boynuzlarının ucunda sarı boylar kullanılmıştır. Hayvanın dilinin dışarıda resmedilmesi ise dikkat çekici bir husustur. Köşk Höyük'te açığa çıkartılan bu duvar resmi, Catalhöyük'te görülen boğa kızdırma sahnesi ile oldukça benzerdir. Duvar resmi haricinde, yapının hiçbir özel düzenlemesi ve diğer yapılardan farkı bulunmamaktadır (Öztan, 2005: 4; Öztan, 2012: 34).

Köşk Höyük yapıları birbirlerine çok yakın şekilde inşa edilmiştir. Yapıları dar, düzensiz sokaklar ve küçük meydanlar birbirinden ayırmaktadır. Bazı dar sokakların çıkmaz sokaklar olduğu tespit edilmiştir. III. tabakadaki yapıların arasında yer alan bir çıkmaz sokakta bulunan mezar, bu alanların aynı zamanda mezarlık olarak kullanıldıklarını göstermektedir. Fakat ölülerin büyük bir kısmı Orta Anadolu Neolitik Çağ yerleşmelerinde görüldüğü gibi yapı içlerinde seki altlarına ya da duvar diplerine gömülmüştür. Fakat yapı içlerindeki gömülerin tamamı fetüs, bebek ve çocuk mezarlarıdır. Farklılık gösteren tek mezar, III. tabakada bulunan bir açık alanda küllü dolgu alanda bir çömlek içerisine konulmuş fetüs mezarıdır (Öztan, 2005: 5). Köşk Höyük'te ölü gömme geleneklerine ait bir diğer uygulama ise sıvalı kafataslarıdır. Kadın, çocuk ve erkek kafataslarının cinsiyet ve yaş gözetmeden kil ile sıvandığı gözlemlenmiştir (levha:56.2). Sıvalı bu kafatasları yapılardaki sekilerin üstlerine konulmuş ya da toplu olarak sekilerin altına gömülmektedir (Öztan, 2007: 226).

SONUÇ

Bu tez çalışmasında, Orta Anadolu Bölgesinde insan topluluklarının Epi-Paleolitik Dönem’de inşa ettikleri ilk barınaklardan, Neolitik Çağ’da yerleşik hayata geçerek inşa ettikleri ilk köy evlerinin ve bu evlerin oluşturduğu ilk köylerin mimari açıdan gelişimi incelenerek, bahsi geçen süreçlerde insan gruplarının sosyo-kültürel yapısının mimariye yansımalarının değerlendirilmesi amaçlanmıştır.

İnsanoğlu hayatını dış çevrede sürdürebilmek için yeterli fiziksel donanımına sahip değildir. Diğer memeliler gibi kendilerini soğuğa karşı koruyabilmeleri için postları, tüyleri ya da kalın yağ tabakaları bulunmamaktadır. Ayrıca diğer bir tehlike olan yırtıcı hayvanlara karşı kendilerini koruyabilmeleri için de pençe, sivri dişler, zehir vesaire (vs) gibi doğal savunma mekanizmaları da yoktur. Bu tür nedenler insan için en temel ihtiyaçlardan birisi olan “barınma” ihtiyacını doğurmuştur. İnsan toplulukları bu ihtiyaçları doğrultusunda yerleşik hayata geçmeden önce kaya altı sığınaklar, büyük mağaralar, ağaç kovukları ve açık havada yapılan geçici küçük barınaklarda hayatlarını sürdürmeye çalışmışlardır. Neolitik Çağ ile birlikte yerleşik hayata geçen insan toplulukları ilk ev örneklerini de bu süreç içerisinde inşa etmeye başlamışlardır.

Paleolitik Çağlar ve Epi-Paleolitik Dönem’de insan gruplarının barınak olarak genellikle doğal alanları kullandıkları görülmektedir. Bu doğal alanların başında ise mağaralar gelmektedir. Pleistosen Dönem’de hissedilen soğuk hava ve bunun haricinde vahşi hayvan tehdidi insan grupları için derin mağaraları ideal sığınaklar haline getirmiştir. Anadolu sınırları içerisinde Akdeniz, Orta Anadolu, Güneydoğu Anadolu ve Marmara Bölgelerinde tarihöncesi dönemlerde iskân amaçlı kullanılan çok

sayıda mağaranın varlığı bilinmektedir. Ağaç kovuklarının tarihöncesi dönemlerde kullanılmasına dair somut veriler olmasa da günümüzde özellikle Afrika, Güney Asya ve Güney Amerika yerlileri tarafından geçici sığınak alanları olarak kullanıldıkları bilinmektedir. Devasa gövdelere sahip sekoya, baobap ya da çınar ağacı vb. ağaç gövdeleri üzerinde doğal oluşmuş veya dış etmenler (hayvanlar, insanlar vb. gibi) tarafından açılmış kovuklar insanoğlu için güvenli bir sığınak olmuştur. Bu sığınaklar organik yapılar oldukları için yüzlerce ya da binlerce yıl süre içerisinde günümüze kadar ulaşmamıştır.

Kaya altı sığınakları tarihöncesi insan topluluklarının bir diğer barınma alanları olmuştur. Mağaralara göre daha küçük boyutlu kaya oyuklarının içerisinde barınma alanı olarak kullanan insanlar, sığınığın ön kısmını hayvan derileri, dallar, taşlar ve sazlar ile örerek dışarıdan gelecek soğuk hava ve vahşi hayvan tehlikesine karşı önlem almıştır. Yapılan arkeolojik çalışmalarda Anadolu, İran, Filistin ve Suriye’de kaya sığınığı örnekleri ile karşılaşmıştır.

Tarihöncesi göçebe ya da yarı göçebe olarak yaşamlarını sürdüren insan gruplarının bir diğer barınma stratejileri de açık havada yaptıkları geçici barınaklardır. Bu ilk barınak örnekleri Epi-Paleolitik Dönem’de Ürdün toprakları içerisinde yer alan Ohalo II ile birlikte görülmeye başlanmıştır. Göçebe/yarı göçebe topluluklar mevsimlere göre avlanmak ya da çeşitli meyve ve tahılları toplamak amacı ile sürekli hareket halinde gittikleri yerlerde doğal sığınak alanları bulamadıkları zamanlarda, genellikle akarsu kenarlarının kısmen yüksek kesimlerine geçici basit barınaklar inşa etmişlerdir. Büyük hayvan kemiklerinin ve derilerinin yanı sıra çevrelerinde buldukları dal parçaları, taşlar, su kaynağı çevresinden topladıkları kamışlar ile bu basit barınakları inşa etmişlerdir. Basit barınaklar insanoğlunun kendi elleri ile ürettiği ilk sığınaklarıdır.

İlk basit barınak ve mimari örnekler ile Orta Anadolu Bölgesi’nde de karşılaşmaktadır. Orta Anadolu Bölgesi, obsidiyen ve çakmaktaşı hammaddeleri, tatlı su kaynakları, doğal kaya sığınakları, insan yaşamına ve ilkel tarıma uygun iklim özellikleri ile tarihöncesi insan topluluklarının yaşamlarını sürdürmek için tercih ettikleri bölgelerden birisi olmuştur. 1950’li yılların ortasından başlayarak günümüze kadar gerçekleştirilen arkeolojik araştırmalar neticesinde, bölgede Alt Paleolitik Dönem’den itibaren insan hareketliliği bilinmektedir. Yukarıda da değinildiği gibi Neolitik Çağ öncesinde göçebe avcı-toplayıcı yaşam biçimini benimseyen insan

toplulukları doğal sığınaklarda yaşamlarını sürdürmüş, Epi-Paleolitik Dönem ile birlikte ilk barınak örneklerini inşa etmişlerdir. Orta Anadolu Bölgesi'nde gerçekleştirilen arkeolojik araştırma ve kazı çalışmaları sonucunda bölgedeki en erken basit barınak örnekleri Karaman sınırları içerisinde bulunan Pınarbaşı kaya altı yerleşiminden gelmektedir.

Pınarbaşı kaya altı sığınağı yerleşmesinde yapılan kazı çalışmalarında, yapı iskeleti hayvan kemikleri, ağaç dalları ve saz/kamış kullanılarak oluşturulan, üzerleri hayvan derileri ile kapatılan, yuvarlak planlı basit barınakların inşa edildiği tespit edilmiştir. Bataklık ya da göl olduğu düşünülen bir alanın hemen kıyısına kurulan yerleşmenin yılın belirli dönemlerinde balık avcılığı için gelen yarı göçebe avcı-toplayıcı gruplar tarafından kullanıldığı düşünülmektedir. Yerleşme içerisinde çok sayıda balık kemiklerinin bulunması ve herhangi bir karbonlaşmış tahıl örneği ile öğütme taşlarının bulunmaması da bu durumu desteklemektedir. Tüm bu veriler sonucunda, Orta Anadolu Bölgesi'nde avcı-toplayıcı göçebe toplulukların mevsimlik yerleşmeler kurarak yerleşik hayata geçiş aşamaları takip edilmektedir. Fakat Orta Anadolu Bölgesi'nde Epi-Paleolitik Dönemi kapsayan kazı ve araştırma çalışmaları oldukça kısıtlıdır. Bu sebeple bölgenin Epi-Paleolitik Dönem mimari gelişiminin bir standarda sahip olup olmadığı kesin olarak bilinmemektedir. Gelecek yıllarda Epi-Paleolitik Dönem'e tarihlendirilen yeni yerlerin keşfi ve kazı çalışmaları, Orta Anadolu Bölgesi'nin bahsi geçen süreç içerisinde nasıl bir mimari gelişim sergilediğini bizlere daha net bir şekilde gösterecektir.

Bölge özelinde Epi-Paleolitik Dönem'in aksine Neolitik Çağ hakkında daha fazla veri bulunmaktadır. Holosen sürecinin başlaması ile birlikte, yerleşik hayata geçişin temellerini atan insanoğlu en erken köy örneklerini de bu süreç içerisinde kurmuştur. Neolitik Çağ'ın en erken evrelerinde Orta Anadolu Bölgesi içerisinde Konya-Karaman Ovasında Pınarbaşı açık hava yerleşimi ve Boncuklu, Volkanik Kapadokya Bölgesi'nde Balıklı ve Aşıklı Höyük yerleşmelerinde yuvarlak/oval planlı yere yarı gömülü halde inşa edilmiş yapılar ile karşılaşilmektedir. Bu barınaklar, yere açılan yaklaşık 1 m derinliğinde ve 4-5 m çapındaki oval çukurların üst kısmına 50-90 cm'lik ağaç dalları ve saz/kamış kullanarak, dal örgü tekniği ile inşa edilmiş duvarlardan oluşmaktadır. Duvarlar su, nem ve soğuk geçirmemesi için içeriden ve dışarıdan kerpiç çamuru ile sıvanmıştır. Bahsi geçen yerleşimlerin tamamında açığa çıkartılan yapıların

içerisinde ocak ve seki gibi temel ihtiyaçları karşılayacak mekân içi düzenlemeler bulunmaktadır. Bu sebeple yuvarlak/oval planlı yapıların küçük boyutlu olmaları da göz önünde bulundurulduğunda “çekirdek ailenin” uzun yıllar boyunca bir arada yaşadığı basit sığınaklar olduğu düşünülmektedir.

Yukarıda değinilen Pınarbaşı açık hava yerleşimi ve Aşıklı Höyük yuvarlak/oval yapı mimarisi birbirlerine benzerlik gösterirken, Boncuklu ve Balıklı yerleşmelerinde görülen aynı plana sahip yapılar bazı farklılıklar göstermektedir. Örneğin Balıklı, Aşıklı ve Pınarbaşı yerleşimlerinde yere açılan yaklaşık 1 m derinliğinde çukur üzerine yerden yüksekliği 50-100 cm arasında değişen duvarlara sahip yapılar görülürken, Boncuklu yerleşmesinde görülen yuvarlak/oval yapılar yere açılan 50-60 cm’lik oval çukurlar üzerine yaklaşık 120-170 cm’lik duvarlara sahiptir. Orta Anadolu Bölgesi erken Neolitik sürecinde yuvarlak/oval planlı yapıların inşasında tamamen kerpiç tuğlaların kullanıldığı bilinmektedir. Fakat Balıklı yerleşmesinde açığa çıkartılan yuvarlak/oval planlı yapılar, bahsi geçen diğer yerleşimlerde görülen inşa tekniğinden farklı olarak birkaç sıra taş temel üzerine kerpiç duvar şeklinde inşa edilmiştir.

İlerleyen süreç ile birlikte Orta Anadolu Neolitik yerleşmelerinde yapı planları ve inşa malzemeleri üzerinden mimari gelişmeler görülmektedir. Yuvarlak/oval planlı yere yarı gömülü yapılar yerini dörtgen planlı birbirlerine tamamen bitişik ya da oldukça yakın konumda inşa edilmiş yapılara bırakmıştır. Bu yapılar, genellikle günlük yaşam alanı olarak kullanılan bir ana mekân ve depolama alanı ya da işlik alanı olarak kullanılan bir ya da birkaç mekân olmak üzere toplamda ortalama 2 farklı mekâna sahip yapılardır. Yapıların önceki mimari evreye göre daha büyük boyutlarda ve daha fazla odaya sahip olma nedenlerinden birisi değişen ekonomi anlayışı olmalıdır. Neolitik Çağ ile birlikte tarımın temel geçim ekonomisi haline gelmesiyle elde edilen ürünlerin yıl boyu saklanabilmesi için daha büyük ve fazla mekâna sahip yapılara ihtiyaç duyulmuştur. Yapı boyutlarını ve mekân sayılarını etkileyen bir diğer unsur ise aile yapısıdır. Gelişen besin ekonomisi ile yerleşimlerde artan nüfus yoğunluğu sebebiyle çekirdek ailedeki birey sayısından daha fazla kişinin aynı konut içerisinde yaşadığı düşünülmektedir. Bu düşünce Aşıklı Höyük ve Çatalhöyük yerleşimlerinde görülen taban altı ölü gömme geleneği ile de desteklenmektedir.

Epi-Paleolitik Dönem içerisinde inşa edilen ilk basit barınaklar yukarıda da değinildiği gibi dal, büyük hayvan kemikleri ve saz/kamış gibi doğal çevrede rahatlıkla bulunan

malzemeler ile inşa edilmiştir. Yapıların bu tür hafif ve kolay bulunan malzemeler ile inşa edilmesi, insan gruplarının göçebe/yarı göçebe yaşam sürmeleri ile ilişkilendirilebilir. Yılın belirli dönemlerinde daha önceden bildikleri kamp alanlarında basit ve hızlı şekilde inşa ettikleri barınakların, bir sonraki sezonda da bir takım basit yenilemeler yapılarak kullanıma hazır hale getirilmiş olmalıdır (Duru, 2005: 196).

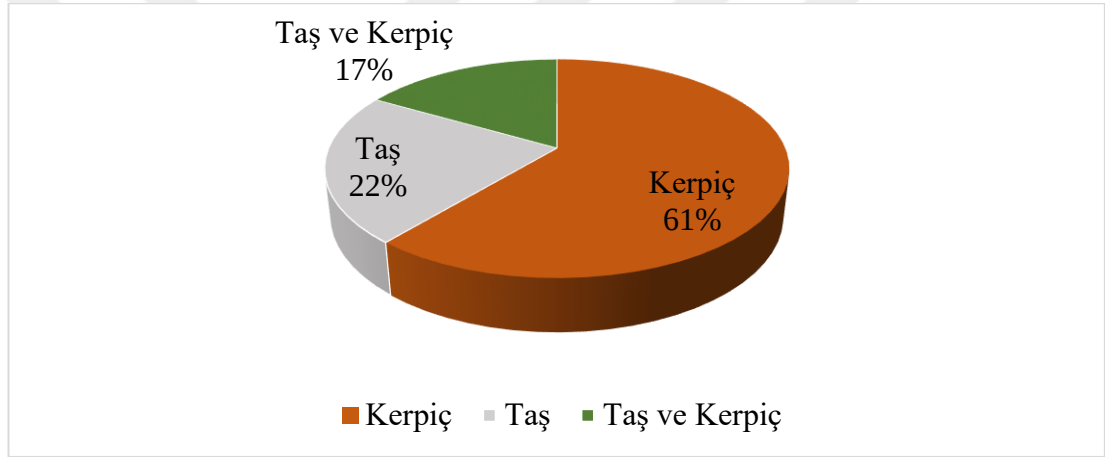
Tablo 5. 1: Orta Anadolu Bölgesi Neolitik Çağ yerleşmelerinde kullanılan inşa malzemesi tablosu.

		Taş	Kerpiç	Taş ve Kerpiç
Volkanik Kapadokya Bölgesi	Balıklı	+	+	
	Aşıklı Höyük		+	
	Sofular Höyük		+	
	Sırçalıtepe		+	
	Musular			+
	Tepecik-Çiftlik	+	+	+
	Köşk Höyük	+	+	+
Konya-Karaman Ovası	Pınarbaşı (Neolitik)		+	
	Boncuklu Höyük		+	
	Canhasan III		+	
	Çatalhöyük		+	
	Canhasan I		+	
	Erbaba	+		

Neolitik Çağ ile birlikte yerleşik hayata geçen insan topluluklarının önceki süreçlerde inşa ettikleri basit barınaklar yerini kalıcı ve devamlılığı olan yapılara bırakmıştır. Barınakların kalıcı ve daha sağlam şekilde inşa edilebilmesi için kullanılan malzemelerde de bir takım standartlaşma ve gelişme görülmektedir. Neolitik Çağ yapılarının inşasında; kalıp kullanılarak ya da elde şekillendirilen ve güneşte kurutulan kerpiç tuğlalar, büyük boyutlu taşlar, ağaç gövdeleri ve kireç gibi malzemeler kullanılmaya başlanmıştır. Ayrıca bazı Neolitik Çağ yapı örneklerinde kerpicingin çamur halinde kullanıldığı da görülmektedir. Orta Anadolu Bölgesi Neolitik Çağ yerleşmelerinde açığa çıkartılan yapılar incelendiğinde temel inşa malzemesinin kerpiç olduğu görülmektedir. Orta Anadolu coğrafyasında taş kaynaklarının yoğun

olduğu bilinmektedir. Bölgede taş kaynakları yoğun olmasına rağmen tarihöncesi yerleşmelerde ve halen günümüz köylerinde kerpicing temel yapı malzemesi olarak kullanılma nedenleri, taşa göre daha kolay üretilebilmesi, istenilen şeklin verilebilmesi ve en az taş kadar sağlam olmasıdır. Neolitik Çağ'ın ilerleyen süreçlerinde taş kullanımının daha yaygın bir hale geldiği görülmektedir. Çanak-Çömlekli Geç Neolitik Dönem'e tarihlendirilen Musular, Köşk Höyük ve Tepecik-Çiftlik yapılarında taş temel üzerine inşa edildikleri bilinmektedir. Ayrıca Erbaba yerleşiminde açığa çıkartılan yapıların duvarlarının tamamının taş ile örüldüğü görülmektedir (tablo:5.1-5.2).

Tablo 5. 2: Orta Anadolu Bölgesi Neolitik Çağ mimarisinde kullanılan inşa malzemeleri yüzdelik dilimi

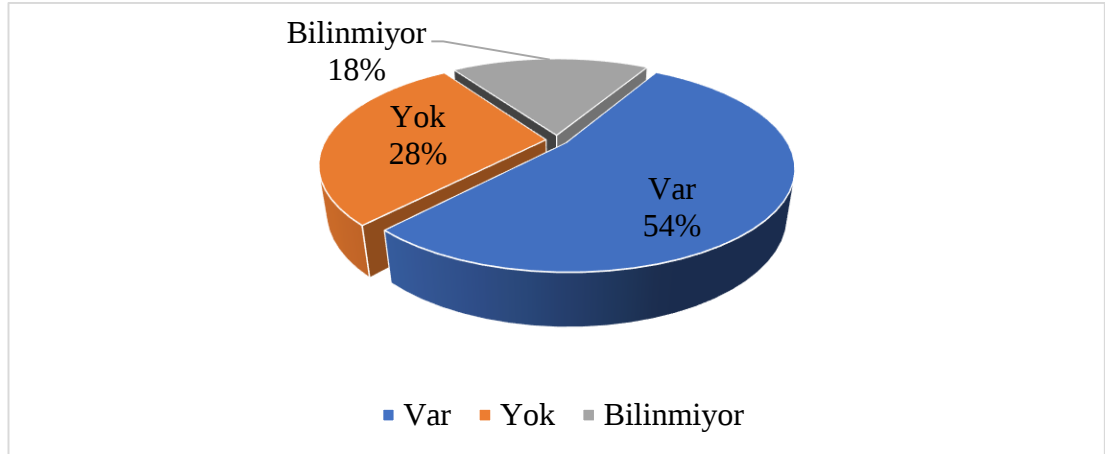

Orta Anadolu Neolitik Çağ mimari geleneğine bakıldığında yapıların birbirleri üzerine inşa edildikleri görülmektedir. Bu gelenek bahsi geçen bölge içerisindeki Neolitik Çağ yerleşmelerinin büyük bir kısmından bilinmektedir. Uzun yıllar boyunca kullanılan yapıların, bir süre sonra yıkılarak, aynı yere aynı şekilde hatta bazı örneklerde duvar genişliklerinin dahi korunarak tekrar inşa edildikleri görülmektedir. Bu gelenek Yakındoğu Neolitik Çağ mimari örneklerinin tümü ile farklılık göstermektedir (Duru, 2005: 198). Orta Anadolu Neolitiğinde görülen bu uygulamanın neden yapıldığına dair kesin sonuçlara ulaşılamamıştır. Fakat, özellikle Aşıklı Höyük ve Çatalhöyük yerleşmelerinden net bir şekilde takip edilen bu geleneğin “atalara saygı” sebebiyle gerçekleştirildiği düşünülmektedir. Yıkılan yapıların hemen üzerine yeni yapıların inşası ile ilgili bir diğer teori ise, yapıların birbirlerine yakın/bitişik şekilde inşa edilme anlayışı yüzünden oluşabilecek alan darlığı sebebiyle yeni yapıların eski yapıların hemen üzerine inşa edilmiş olabileceği düşünülmektedir.

Tablo 5. 3: Orta Anadolu Bölgesi Neolitik Çağ’da “kümelenmiş mahalle modeli” görülen yerleşimler

		Kümelenmiş Mahalle Sistemi
Volkanik Kapadokya Bölgesi	Balıklı	-
	Aşıklı Höyük	+
	Sofular Höyük	?
	Sırçalıtepe	?
	Musular	-
	Tepecik-Çiftlik	-
	Köşk Höyük	+
Konya-Karaman Ovası	Pınarbaşı (Neolitik)	-
	Boncuklu Höyük	-
	Canhasan III	+
	Çatalhöyük	+
	Canhasan I	+
	Erbaba	+

Tablo 5. 4: Orta Anadolu Bölgesi Neolitik Çağ yerleşmelerinde görülen “kümelenmiş mahalle modeli” yüzdelik dağılımı.

Orta Anadolu Neolitik Çağ mimarisi özelinde dikkat çeken bir diğer husus ise yapıların birbirlerine bitişik ya da oldukça yakın biçimde inşa edilmesidir. Dar sokaklarla mahallelere ayrılan bu yerleşme modelinin en erken örneği Aşıklı Höyük, en geç örneği ise Canhasan I yerleşmesidir. Orta Anadolu Bölgesi’nde Aşıklı Höyük,

Canhasan III, Çatalhöyük ve Canhasan I yerleşmelerinde benzer yerleşme modeli görülmektedir. Yapıların neden bu denli birbirlerine yakın/bitişik şekilde inşa edildiğine dair somut bir veri bulunmamaktadır. Fakat yapıların birbirlerine yakın/bitişik şekilde inşa edilmeleri, yerleşim alanının etrafının adeta bir sur duvarı ile çevrenmesine neden olmuştur. Aşıklı Höyük ve Çatalhöyük'ten yerleşim içerisinde bulunan açık alanların ışık, pişirme alanı ve ağıl olarak kullanıldıkları bilinmektedir. Bu sebeple, yapıların yakın/bitişik şekilde inşa edilmesi yerleşim içerisinde yaşayan insan ve evcil hayvanların dış tehditlere karşı (özellikle yabani yırtıcı hayvanlara karşı) korunmak amacıyla yapılmış olabileceği düşüncesini doğurmaktadır. Ayrıca birbirlerine yakın/bitişik inşa edilen yapılarda yerleşimin dışına açılan hiçbir kapı düzenlemesi bulunmamaktadır. Yalnızca Canhasan III yerleşiminde bir yapı da yerleşim dışına açılan bir kapı düzenlemesi bulunması, bu düzenlemenin mimari açıdan ünik bir örneğidir (**tablo:5.3-5.4**).

Neolitik Çağ ile birlikte konut olarak kullanılan yapıların haricinde, özel amaçlar için kullanılan “kamusal yapılar” da görülmeye başlanmıştır. Tez kapsamında değerlendirilen bölge özelinde, kamusal yapı olduğu kesin olarak düşünülen yapılar Aşıklı Höyük ve Musular yerleşimlerinde görülmektedir. Çatalhöyük ve Köşk Höyük yerleşimlerinde tespit edilen duvar resimli yapılarında da özel yapılar olduğu düşünülmektedir. Fakat mimari plan açısından konut yapıları ile hiçbir farklarının bulunamaması nedeniyle bu yapılar bazı araştırmacılar tarafından özel anlamlar yüklenmiş konut yapıları olarak adlandırılmaktadır. Bu sebeple Aşıklı Höyükte bulunan HV ve T yapıları, Musular'da bulunan A, Z ve N yapıları, gerek mimari plan bakımından gerekse yapı içerisinden ele geçen buluntu grupları bakımından özel amaçlı yapılar oldukları kesinleşmiştir. Çakıl döşeli özel bir yol ile (GA yolu) ayrılan HV ve T yapılarının Aşıklı Höyük halkının dini ritüellerini, festivallerini ya da özel günlerini kutladıkları özel yapılar oldukları düşünülmektedir. Musular yerleşmesi ise Aşıklı Höyük yerleşmesinin uydusu olması sebebiyle buradaki özel yapıların da Aşıklı Höyük halkı tarafından kullanıldıkları düşünülmektedir.

Yukarıda da değinildiği gibi özellikle Çatalhöyük yerleşmesinde çokça karşılaşılan duvar resimli yapılar, mimari açıdan konut yapıları ile hiçbir farklılık göstermemektedir. Fakat içerdiği duvar resimleri kompozisyonları açısından özel yapılar olarak adlandırılmaktadır. Özellikle siyah ve kırmızı renk ile tasvir edilen insan

figürlerinin bulunduğu av sahneleri, Catalhöyük halkının ölmüş ataları ile birlikte avlara katıldığını sembolize etmektedir. Siyah figürinlerin ölmüş ataların ruhları olabileceği düşünülmektedir. Bu sebeple, bu tür duvar resimlerinin bulunduğu yapıların tapınak yapıları olabileceği ve bu yapılar içerisinde çeşitli ritüellerin gerçekleştirilmiş olabileceği düşünülmektedir.

Sonuç olarak bakıldığında, Orta Anadolu Bölgesi'nde Epi-Paleolitik süreçte mevsimlik yerleşim kuran yarı göçebe toplulukların hafif malzemeler kullanarak inşa ettiği basit barınaklardan, Neolitik Çağ'da yerleşik hayata geçmiş, geçim ekonomisi içerisine tarım ve hayvancılığı dâhil etmiş toplulukların inşa ettikleri kerpiç duvarlı en erken köy evi örnekleri arasında kullanılan malzeme, mimari plan ve ustalık bakımından kademeli ve süreklilik gösteren bir gelişim izlenmektedir. Tüm bu mimari gelişimler dönemin getirdiği temel ihtiyaçlar doğrultusunda ortaya çıkmıştır. Bu ihtiyaçlara dayalı mimari gelişim halen günümüzde devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- AGHALARI B (2017) Arkeolojik Veriler Işığında Epi-Paleolitik'ten Tunç Çağı Sonuna Kadar Anadolu-İran İlişkileri. Yayınlanmış Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Ankara.
- AĞIRSOY ZB (2019) Güneydoğu Anadolu'da Geç Çanak Çömleksiz Neolitik'ten Çanak Çömlekli Neolitik'e Geçişte Yontma Taş Endüstrileri. *Anadolu* (45): 169-195.
- ARBUCKLE BS (2008) Caprine Exploitation At Er Baba Höyük: A Pottery Neolithic Village In Central Anatolia, *Archaeozoology Of The Near East VIII*: 345-365.
- ARSLANTAŞ Y (2014) Paleolitik ve Mezolitik (Epi-Paleolitik) Çağ'da Barınma, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24(2):319-343.
- ASOUTİ E (2009) The Relationship Between Early Holocene Climate Change And Neolithic Settlement in Central Anatolia, Turkey: current issues and prospects fot future research, *Documenta Praehistorica XXXVI*: 631-635.
- ATAKUMAN Ç (2022) Neolitik Dönüşüm: Aitlikten Sahipliğe, *Arkeo Atlas Dergisi*, 2022(1): 67-79.
- ATALAY İ (1996) Pleistosen Sonu ve Holosen Başlarında Anadolu'nun Paleocoğrafya Şartlarına Genel Bir Bakış, *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu Coğrafya Araştırma Dergisi*, 4: 7-19.
- ATICI L, STUNZ AJ (2002), Mortality profile analysis Of The Ungulate Fauna From Öküzini: A Preliminary Reconstruction Of Site Use, Seasonality, And Mobility Patterns, *La Grotte d'Okuzini: Evolution du Paleolithique Final du Sud-ouest de l'Anatolie*, (ed.) I.Yalçınkaya, M. Otte, J.Kozłowski ve O. Bar-Yosef, 101-108, Universite de Liège, Belçika.
- Baird D (2007) Pınarbaşı: Orta Anadolu'da Epi-Paleolitik Konak Yerinden Yerleşik Köy Yaşamına. *Anadolu Uygarlığının Doğuşu ve Avrupa'ya Yayılımı. Türkiye Neolitik Dönem, Kazılar-Yeni Bulgular*, (ed.) M. Özdoğan, N. Başgelen (Arkeoloji ve Sanat Yayınları): 285-311.

- BAIRD D (2012) Pınarbaşı: From Epi-Paleolithic Camp-Site to Sedentarising Village in Central Anatolia, *The Neolithic in Turkey: Central Turkey, (ed.) Mehmet Özdoğan, Nezir Başgelen* 3:181-218, (Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul).
- BAIRD D (2017) Boncuklu Höyük ve Çatalhöyük'ün Öncüleri. *KST* 39 (3): 337-443.
- BAIRD D, CARRUTHERS D, FAIRBAIRN A, PEARSON J, (2011), Ritual In The Landscape: Evidence From Pınarbaşı In The Seventh-Millennium cal BC Konya Plain, *ANTIQUITY* 85, s.380-394.
- BAIRD D, FAIRBAIRN A, MARTIN L, MIDDLETON C (2012) The Boncuklu Project; The Origins of Sedentism, Cultivation And Herding In Central Anatolia, *The Neolithic in Turkey: Central Turkey, (ed) Mehmet Özdoğan, Nezir Başgelen, Peter Kuniholm*, 3:219-244, (Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul).
- BAIRD D, FAIRBAIRN A, BAR-YOSEF O, MUSTAFAOĞLU G (2013) The Boncuklu Project: *The Spread of Farming And the Antecedents of Çatalhöyük, Heritage Turkey*, 3:21-23.
- BAIRD D, FAIRBAIRN A, MUSTAFAOĞLU G (2015) 2014 Yılı Boncuklu Kazısı, Tarımın Yayılımı ve Çatalhöyük'ün Öncüleri. *KST* 37 (3):15-24.
- BAIRD D, FAIRBAIRN A, MUSTAFAOĞLU G (2022) Boncuklu And Pınarbaşı: From Forager To Farmer In Central Anatolia, *Heritage Turkey*: 40-42.
- BAIRD D, MUSTAFAOĞLU G, FAIRBAIRN A (2016) 2015 Yılı Boncuklu Höyük Kazısı Tarımın Yayılımı ve Çatalhöyük'ün Öncüleri. *KST* 38 (1): 87-96.
- BAIRD D, MUSTAFAOĞLU G, FAIRBAIRN A (2018) Boncuklu: The Spread Of Farming And the Antecedents of Çatalhöyük, *Heritage Turkey* (8): 32-34.
- BAIRD D, MUSTAFAOĞLU G, FAIRBAIRN A (2019) 2018 Yılı Boncuklu Höyük Kazısı. *KST* 41 (2): 1-9.
- BALCI S (2007) Orta Anadolu Obsidiyen Teknolojisi: Aşıklı Höyük Modeli, Tekno-Kültürel Kökeni ve Evrimi, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Prehistorya Bilim Dalı, İstanbul.

- BALCI S (2015) Kapadokya Bölgesi (Orta Anadolu) Yontma Taş Buluntuları: Tekno-Kronolojik Bir Değerlendirme, *APAD 1*: 177-187.
- BALCI S (2016) Tepecik-Çiftlik Höyük'te Obsidiyen Yongalama Alanı, *APAD*, 148-154.
- BALCI S, ÇAKAN YG, FALAY B (2017) Niğde Tarihöncesi Yüzey Araştırmaları *KST 35 (2)*: 427-446.
- BALCI S, ALTINBİLEK ALGÜL Ç, MOURALIS D, KAYCI O. H, BÜYÜKKARAKAYA A. M, AÇIKGÖZ F (2021a) A New Aceramic Neolithic Site Nearby the Obsidian Sources: Preliminary Insights From Sırçalıtepe, *AnAr* 24: 67-92.
- BALCI S, ÇAKAN Y.G, FALAY B, ALGÜL GÇ (2021b) Volkanik Kapadokya'nın Güneydoğusunda Tarihöncesine Ait İzler. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 52: 113-140.
- BALKAN ATLI N, CAUVIN MC (1996) 1995 Yılı Aksaray, Niğde, Nevşehir İlleri Obsidien Yüzey Araştırmaları, *Araştırma Sonuçları Toplantısı XIV (1)*: 293-311.
- BALKAN ATLI N, BINDER D (2007) Kömürcü-Kaletepe Obsidiyen İşliğı, Türkiye'de Neolitik Dönem, ed. M Özdoğan, N Başgelen, s.217-222, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.
- BALKAN ATLI N, BINDER D, (2012), Neolithic Obsidian Workshop at Kömürcü-Kaletepe (Central Anatolia), *The Neolithic in Turkey (Central Anatolia)*, (ed) M Özdoğan, N Başgelen, Peter Kuniholm, (Archaeology and Art Publications, İstanbul) 3:285-311.
- BAR-YOSEF O (2011) Climatic Fluctuations and Early Farming in West and East Asia, *Current Anthropology* (52):4, 175-193.
- BAR-YOSEF O, VALLA F, (1990) The Natufian Culture and the Origin Of the Neolithic in the Levant, *Current Anthropology* (31):4, 433-436.
- BAR-YOSEF O, ARENSBURG B, BELFER-COHEN A, GOLDBERG P, MEIGNEN L, STİNER MC, MUNRO ND, WEINER S (2017) Hayonim Cave,

- Quaternary Of Levant: Environments, Climate Change, And Humas*, (ed.) Yehouda Enzel, Ofer Bar-Yosef, 231-240, (Cambridge University Press, UK).
- BARKER G (2006) The “Hearth of Domestication”? Transitions to Farming in South-West Asia, *The Agricultural Revolution in Prehistory*, 104-148.
- BAŞOĞLU O (2010) Evrimsel Gelişim Sürecinde İnsan Ailesinin Paleodemografik Yapısı, *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, (9):32, 341-349.
- BAŞOĞLU O, GÜNGÖRDÜ FV, KARAKOÇ M (2018) Nevşehir’de Erken Yerleşim İzleri, Sofular Höyük, *Colloquim Anatolicum*, (17), 19-32.
- BAYER ALTIN T (2019) Kapadokya Yöresinin (İç Anadolu Bölgesi) Yıllık Ortalama ve Mevsimlik Sıcaklıklarındaki Değişim ve Eğilimler, *II. Uluslararası Coğrafya eğitimi Kongresi Bildiriler Kitabı*, (ed.) E Artvinli, 532-549.
- BAYSAL A (1995) Güney Anadolu’da Neolitik Dönem Çömlekçiliği, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Protohistorya ve Ön Asya Arkeolojisi Anabilim Dalı, İstanbul.
- BAYSAL A (2013) Konya Ovası Neolitik Dönem Kültürel Gelişimi İçinde Boncuklu Höyük ve Önemi, *CollAn XII*: 79-104.
- BAYSAL A (2022) Can Hasan Höyükleri (I, II, III) Kazı ve Araştırmaları, *Anadolu* (48), Ankara Üniversitesi Basımevi: 208-209.
- BAYSAL E.L (2016) Anadolu ve Levant Epi-Paleolitiği Işığında Direkli Mağarası Kişisel Süs Eşyaları, *Anadolu* (42): 137-154.
- BELFER-COHEN A, GORİNG-MORİS A (2011) Becoming Farmers: The Inside Story, *Current Anthropology* 52(4): 209-220.
- BIÇAKÇI E (2001) Tepecik-Çiftlik Höyüğü (Niğde) Kazısı Işığında Orta Anadolu Tarihöncesi Kültürleri İle İlgili Yeni Bir Değerlendirme, *TÜBA-AR IV*, 25-41.
- BIÇAKCI E, ALTINBİLEK ALGÜL Ç, BALCI S, GODON M (2007) Tepecik-Çiftlik, *Türkiye’de Neolitik Dönem*, (ed.) Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen, 237-253, (Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul).

- BIÇAKCI E, BALCI S, ALTINBİLEK ALGÜL Ç (2008) Tepecik-Çiftlik 2007 Kazı Çalışmaları, 30. KST (4), 205-218, Ankara.
- BIÇAKCI E, GODON M, ÇAKAN YG (2012) Tepecik-Çiftlik, *The Neolithic in Turkey (Central Anatolia)*, (ed.) Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen, Peter Kuniholm, 89-134, (Archaeology and Art Publications, İstanbul).
- BONOGOFISKY M (2018) Neolitik Kafatası Kültü, *Aktüel Arkeoloji: Ölümün tarihöncesi; Ölüm ve Ötesi* (63): 28-35.
- BORDAZ J (1970) A Preliminary Report of the 1969 Excavations at Erbaba, A Neolithic Site Near Beyşehir, Turkey, *Türk Arkeoloji Dergisi XVIII*: 59-64.
- BORDAZ J, BORDAZ LA (1982) Erbaba: The 1977 and 1978 Seasons In Prespective, *Türk Arkeoloji Dergisi XXVI*: 85-93.
- BOZYİĞİT R, TAPUR T (2009) Konya Ovası ve Çevresinde Yeraltı Sularının Obruk Oluşumlarına Etkisi, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (21):137-155.
- BOZYİĞİT R, GÜNGÖR Ş (2011) Konya Ovasının Toprakları ve Sorunları, *Marmara Coğrafya Dergisi* (14): 169-200.
- BÜYÜKKARAKAYA AM, ERDAL YS, ÖZBEK M (2008) Tepecik/Çiftlik İnsanlarının Antropolojik Açidan Değerlendirilmesi, 24. *Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 119-138.
- CARTER T (2006) Cam Şehri: Çatalhöyük'te Obsidiyenin Rolü, *Topraktan Sonsuzluğa: Çatalhöyük*, (ed.) M. Haydaroglu, 39-44, (Yapı Kredi Yayınları, İstanbul).
- CARTER T, SHACKLEY MS (2007) Sourcing Obsidian From Neolithic Çatalhöyük (Turkey) Using Energy Dispersive X-Ray Fluorescence, *Archaeometry* (49):3, 437-454.
- CARTER T, HADDOW S, RUSSEL N, BOGAARD A, TSAORAKI C (2015) Laying The Foundations: Creating Households At Neolithic Çatalhöyük, *Assembling Çatalhöyük*, 97-110.

- CAUVIN J, BALKAN ATLI N (1996) Rapport sur les Recherches sur L’Obsidienne en Cappadoce 1993-1995, *Anatolia Antiqua IV*, 249-271.
- ÇAKAN YG (2014) Tepecik-Çiftlik Son Neolitik Dönem Mimarisi, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı, Prehistorya Bilim Dalı, İstanbul.
- ÇAKAN YG (2019) Neolitik Dönem’de Yeni Bir Yapı Tipi: Tepecik-Çiftlik’te “Fırınlı Yapılar”, *Arkeolojiyle Geçen Yarım Asır: Sevil Gülçur Armağanı*, (ed.) Pınar Çaylı, Işıl Demirtaş, Barış Eser, 659-671, (Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara).
- ÇAKI M (1999) Neolitik Devrim’in Bir Göstergesi Olarak Çömlekçilik, 40-47.
- ÇELİK B, GÜLER M, GÜLER G (2011) Türkiye’nin Güneydoğusunda Yeni Bir Çanak Çömleksiz Neolitik Yerleşim: Taşlı Tepe, *Anadolu* (37): 225-236.
- ÇELİK B (2014) Differences And Similarities Between The Settlements In Şanlıurfa Region Where “T” Shaped Pillars Are Discovered, *TÜBA-AR* (17): 9-24.
- ÇİLİNGİROĞLU Ç (2018) Devir-Teslim İşlemleri ve Çatalhöyük Sunucuları, *Çatalhöyük 2018 Araştırma Raporu*, (ed.) Ç. Çilingiroğlu, C. Karataş Yüksel, 2-3.
- DİRİCAN T, AKYOL AA (2019) Anadolu’da Kerpiç Duvar Yapımı Yöntemlerine Ait Bir Derleme Çalışması, *Sanat Tarihi Dergisi (STD)*, 117-127.
- DURU G (2005) Yakındoğu Neolitiğinde Orta Anadolu Bölgesi Neolitik Dönem Mimarlığının Yeri, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, İstanbul.
- DURU G (2013) Tarihöncesinde İnsan-Mekan, Topluluk-Yerleşme İlişkisi: MÖ 9. Bin Sonu – 7. Bin Başı, Aşıklı ve Akarçay Tepe, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Arkeoloji Anabilim Dalı Prehistorya Bilim Dalı, İstanbul.
- DURU G (2018) Değişen Zaman, Dönüşen Geçmiş: Volkanik Kapadokya’da Neolitik, *Anadolu*:44, 157-179.

- DURU G, KAYACAN N (2018) Volkanik Kapadokya’da Epi-Paleolitik Toplulukların İzinde: İlk Değerlendirmeler, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* (45): 91-104.
- DURU G, ÖZBAŞARAN M, YELÖZER S, UZUDURUM M, KUIJT I (2021) Space Making and Home Making in the World’s first Villages: Reconsidering the Circular to Rectangular Architectural Transition in the Central Anatolian Neolithic, *Journal of Antropological Archaeology*, 1-23.
- DÜRİNG BS (2006) *Constructing Communities: Clustered Neighbourhood Settlements Of The Central Anatolian Neolithic Ca. 8500-5500 Cal. BC.*, Leinde, (Netherlands Instituut Voor Het Nabije Oosten).
- DÜRİNG BS (2013) The Anatomy Of a Prehistoric Community: Reconsidering Çatalhöyük, *From Prehistoric Villages To Cities*, (ed.) J. Birch, 23-39, Routledge, New York, USA.
- DÜRİNG BS (2020) *Küçük Asya’nın Tarihöncesi; Karmaşık Avcı-Toplayıcılardan Erken Kentsel Toplumlara*, 2. Baskı, Azer Keskin (çev.), Elvan Özkaya (ed.), (Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul).
- ENZEL Y, BAR-YOSEF O (2017) The Quaternary Of Levant: Environments, Climate Change, And Humas, *Quaternary Of Levant: Environments, Climate Change, And Humas*, Yehouda Enzel, Ofer Bar-Yosef (ed.), 1-2, (Cambrigde University Press, UK).
- EREK CM (2017) Direkli Mağarası Epi-Paleolitik Dönem Yaşamsal Alan Düzenlemeleri Üzerine Bir Değerlendirme, *Seleucia* (7), 377-395.
- ERİM ÖZDOĞAN A (2007) Çayönü, *Türkiye’de Neolitik Dönem*, (ed.) Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen, 57-97, (Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul).
- ERİM A ÖZDOĞAN M (2011) Çayönü, *The Neolithic in Turkey The Tigris Basin*, ed. Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen, Peter Kuniholm, 189-269, (Archaeology and Art Publications, İstanbul).
- ESİN U (1991) Aşıklı Höyük (Kızılkaya-Aksaray) Kurtarma Kazısı, *Türk Arkeoloji Dergisi XXIX*: 1-33, (Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara).

- ESİN U (1994) Akeramik Neolitik Evrede Aşıklı Höyük, *XI. Türk Tarih Kongresi'nden Ayırbaşım*, 29-37, (Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara).
- ESİN U (1998) Paleolitik'ten İlk Tunç Çağı Sonuna: Tarihöncesi Çağların Kapadokyası, *Kapadokya*, 65-123, (Ayhan Şahenk Vakfı Yayınları).
- ESİN U (2007) Anadolu Neolitiğine Başka Bir Bakış, *Türkiye'de Neolitik Dönem*, (ed.) Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen, XI-XIII, (Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul).
- ESİN U, HARMANKAYA S (2007) Aşıklı Höyük, *Türkiye'de Neolitik Dönem*, (ed.) Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen, 255-272, (Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul).
- FRENCH DH (1968a), Can Hasan 1966, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, *Türk Arkeoloji Dergisi*, XV-I:69-73.
- FRENCH DH (1968b), Can Hasan – Karaman 1967, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, *Türk Arkeoloji Dergisi*, XVI-I:89-93.
- FRENCH DH (1972) Can Hasan 1970, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, *Türk Arkeoloji Dergisi*, XIX-I: 93-94.
- GATSOV I, ÖZDOĞAN M (1994) Some Epi-Paleolithic Sites From NW Turkey, Ağaçlı, Domalı and Gümüşdere, *Anatolica*:20, 97-120.
- GORİNG-MORİS AN, BELFER-COHEN A (2011) Neolithization Processes in the Levant: The Outer Envelope, *Current Anthropology*, 52(4): 195-208.
- GÖKÇEK LG, ABACI O (2019) *Anadolu'nun Eski Çağ Tarihi*, (Değişim Yayınları, Ankara).
- GÜNAL N (2013) Türkiye'de İklimin Doğal Bitki Örtüsü Üzerindeki Etkileri, *Çevrimiçi Tematik Türkoloji Dergisi* (1): 1-22.
- GÜNDÜZ R (2018) Neolitikten Kalkolitik Döneme Kadar Bozkır ve Çevresindeki Yerleşmeler, *Uluslararası Sempozyum: Geçmişten Günümüze Bozkır*, 34-48.

- GÜNGÖRDÜ FV (2017) Merkezi Bereketli Hilal Bölgesi'nde Seramik Öncesi Neolitik Dönem'de Sosyal Yapı, Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı, Ankara.
- GÜNGÖRDÜ FV (2021a), Avla Dağ'da Yeni Dönem Tarihöncesi Araştırmaları: İlk Gözlemler, *Anadolu Araştırmaları* (25): 1-25, (İstanbul University Press, İstanbul).
- GÜNGÖRDÜ FV (2021b) Merkezi Volkanik Kapadokya'nın Erken Tarihöncesi Toplulukları Üzerine Yeni Bulgular, Avanos Örnekleri; Topraktepe ve Türkmenlik Tepesi, *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 11(1): 260-285, Nevşehir.
- GÜNGÖRDÜ FV, BAŞOĞLU O (2018) Tarihöncesi Aksaray'ın Yakın Komşusu; Sofular Höyük, 1-16.
- GÜNGÖRDÜ FV, BAŞOĞLU O (2019) Kızılırmak Nehri Kenarında Bir Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem Yerleşimi: Sofular Höyük, *OLBA XXVIII*: 41-60.
- GÜR H (2017) Geç Kuvaterner Buzul Buzullar Arası Döngülerinin Anadolu'nun Biyolojik Çeşitliliği Üzerine Etkileri, *Türkiye Jeoloji Bülteni* (60): 507-528, Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir.
- HAUPTMANN H (2011) The Urfa Region, *The Neolithic In Turkey: The Euphrates Basin*, (ed.) Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen, 2:85-138, (Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul).
- HODDER I (2006) Çatalhöyük Yerleşme, Proje ve Sergi İçin Kısa Bir Giriş, *Topraktan Sonsuzluğa: Çatalhöyük*, (ed.) M. Haydaroğlu, 8-27, (Yapı Kredi Yayınları, İstanbul).
- HODDER I (2007) Çatalhöyük, *Türkiye'de Neolitik Dönem*, (ed.) Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen, 313-329, (Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul).
- HODDER I (2011) Renewed Work at Çatalhöyük, *The Neolithic in Turkey: Central Anatolia*, (ed.) Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen, Peter Kuniholm, 245-277, (Archaeology and Art Publications, İstanbul).

- HOODER I (2014) Çatalhöyük 2013 Kazı Raporu; *Çatalhöyük Araştırma Projesi*, https://www.catalhoyuk.com/sites/default/files/media/pdf/RAPOR%20Catalhoyuk_2013.pdf
- HODDER I (2015) 2015 Sezonuna Genel Bakış, Çatalhöyük 2015 Archive Report, http://www.catalhoyuk.com/sites/default/files/media/pdf/RAPOR%20Catalhoyuk_2015.pdf
- HODDER I (2019) *Çatalhöyük: Leoparın Öyküsü*, çev. Dilek Şendil, 4. Baskı, (Yapı Kredi Yayınları, İstanbul).
- KALKAN F, ÖZBAŞARAN M, ÖZBAL R (2020) Tarihöncesi Mekanlarda Gerçekleştirilen Faaliyetlerin Tanımlanmasında Toprak Kimyası Analizinin Rolü: Aşıklı Höyük Örneği, *SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi* (50): 240-254.
- KARABIYIKOĞLU M, KUZUCUOĞLU K, PASTRE JF, ROBERTS H (1997) Excursion Guide to the Konya Plain and Cappadocia, *INQUA Symposium on the Late Quaternary in the East Mediterranean*, (Ankara, Turkey).
- KARATAŞ YÜKSEL C, ÇİLİNGİROĞLU Ç (2021) Çatalhöyük Sembolizminde Kabartma Bezekli Çanak Çömlekler, *Seramik Araştırmaları Dergisi*, 1-26.
- KARTAL M (2003) Anadolu'nun Epi-Paleolitik Dönem Buluntu Toplulukları: Sorunlar, Öneriler, Değerlendirmeler ve Çeşitli Yaklaşımlar, *Anadolu*:24, 35-43.
- KARTAL M (2009) *Türkiye'de Son avcı-Toplayıcılar*, (Arkeoloji ve Sanat Yayınlar, İstanbul).
- KARUL N (2021) Buried Buildings At Pre-Pottery Neolithic Karahantepe, *Türk Arkeoloji ve Etnografya Dergisi* (82): 21-31.
- KAYACAN N, GORING-MORRIS AN, DURU G, TAŞKIRAN ZF, YÜCEL B (2018) *Aksaray Yüzey Araştırması, 2016 ve 2017 Yılı Çalışmaları: İlk Yerleşik Topluluklar*, 36. Araştırma Sonuçları Toplantısı, cilt:3, 195-206, Çanakkale.
- KAYACAN N, GORING-MORRIS AN, DURU G, ÖZBAŞARAN M (2022), A Prehistoric Survey in Cappadocia and a New Early Holocene Site, Balıklı,

- Tracking the Neolithic in the Near East, (ed.), Yoshihiro Nishiaki, Osamu Maeda, Makoto Arimura, 387-396, Sidestone Published, Lieden.
- KENYON KM (1959), Some Observations on the Beginnings of Settlement in the Near East, *Journal of the Royal Anthropological Institute* (89)I: 35-43.
- KUIJT I (2018) Material Geographies Of House Societies: Reconsidering Neolithic Çatalhöyük, Turkey, *Cambridge Archaeological Journal* (28)4: 1-26.
- KUZUCUOĞLU C, FONTUGNE M, KARABIYIKOĞLU M, HATTE C (1998) Environmental Changes in Anatolia During the Holocene: Examples From Konya Plain, Inner Anatolia, *Anatolian Prehistory at the Crossroads of Two Worlds*, 605-625.
- KUZUCUOĞLU C (2002) *The Environmental Frame in Central Anatolia From the 9th to the 6th Millennia Cal BC*. 33-58.
- KUZUCUOĞLU C (2019) Geology And Geomorphology Of The Cappadocia Volcanic Province, Turkey, *Mediterranean Geoscience Reviews* (1): 163-166.
- KÜÇÜKBECİ HG (2012) Konya-Karaman Bölgesi Kalkolitik ve Erken Tunç Çağ Çanak-Çömlek Kültürü, *Karadeniz* (13): 63-95.
- LEWIS-WILLIAM D (2004) Constructing a Cosmos Architecture, Power and Domestication at Çatalhöyük, *Journal of Social Archaeology* (4): 28-59.
- LOVE S (2013) The Performance Of Building and Technological Choice Made Visible In Mudbrick Architecture, *Cambridge Archaeological Journal* 23(2): 263-282.
- MELLAART J (2001) *Çatalhöyük: Anadolu'da Bir Neolitik Kent*, çev. G.B Yazıcıoğlu, (Yapı Kredi Yayınları, İstanbul).
- MUSTAFAOĞLU G, BAR-YOSEF O (2016) Building Experimental Houses At Boncuklu Höyük, Ankara, *APAD* (2): 34-47.
- NADEL D (2017) Ohalo II: A 23,000-Year-Old Fisher-Hunter-Gatherer's Camp On The Shore of Fluctuating Lake Kinneret (Sea Of Galilee), *Quaternary Of Levant: Environments, Climate Change, And Humans*, Yehouda Enzel, Ofer Bar-Yosef, (Cambridge University Press, UK) 291-301.

- ÖZBAŞARAN M (2000) The Neolithic Site Of Musular – Central Anatolia, *Anatolica* XXVI (1): 129-151.
- ÖZBAŞARAN M (2012) Aşıklı, *The Neolithic in Turkey Central Turkey*, (ed.) Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen, Peter Kuniholm, 135-158, (Archaeology and Art Publications, İstanbul).
- ÖZBAŞARAN M (2013) Orta Anadolu’nun Neolitikleşme Sürecinde Aşıklı, *CollAn* XII: 1-14.
- ÖZBAŞARAN M (2019) Tarihöncesinin Renk Dünyasında Kırmızı, *Arkeoloji ve Göstergebilim (TAS)* (3): 21-32.
- ÖZBAŞARAN M, CUTTING M (2007) Orta Anadolu’da Neolitiğin Ortaya Çıkışı ve Gelişimi (Aşıklı Höyük-Çatalhöyük), *12000 Yıl Önce “Uygarlığın Anadolu’dan Avrupa’ya Yolculuğunun Başlangıcı” Neolitik Dönem*, (ed.) Nezih Başgelen, 55-62, (Yapı Kredi Yayınları, İstanbul).
- ÖZBAŞARAN M, DURU G, KAYACAN N, ERDOĞU B, BUITENHUIS H, (2007) Musular 1996-2004: Genel Değerlendirme, *Türkiye’de Neolitik Dönem*, (ed.) Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen, 273-283, (Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul).
- ÖZBAŞARAN M, DURU G, TEKSÖZ D, OMACAN S (2010) Yaşayan Geçmiş: Aşıklı Höyük, *TÜBA-KED* (8): 215-228.
- ÖZBAŞARAN M, DURU G, KAYACAN N, ERDOĞU B, BUITENHUIS H, (2012) Musular The 8th Millennium cal. BC Satellite Site of Aşıklı, *The Neolithic in Turkey Central Turkey*, (ed.) Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen, Peter Kuniholm, 159-180, (Archaeology and Art Publications, İstanbul).
- ÖZBAŞARAN M, DURU G (2017) Aşıklı Höyük’te İlk Yerleşim, *En Eski Topluluk ve Yaşam*, 39. KST (2): 477-487.
- ÖZBAŞARAN M, DURU G, UZDURUM M (2018), Architecture of the Early Settlement and Trends Through the Culturel Sequence, *The Early Settlement Aşıklı Höyük*, Ege Yayınları, İstanbul.

- ÖZBAŞARAN M, DURU G, KAYACAN N (2022) Orta Anadolu Yerleşme Modeli ve Aşıklı Höyük, Höyük, *Türk Tarih Kurumu*, 1-18.
- ÖZDEMİR M (2017) Neolitik Dönem Mimarisinden Bir Kesit: Çayönü, *Journal of History and Future* 3(3): 248-246.
- ÖZDOĞAN M (2002) Çanak Çömleksiz Neolitik Çağ, *Arkeo Atlas Dergisi* 2002/1, 75-83.
- ÖZDOĞAN M (2004) Neolitik Çağ -Neolitik Devrim- İlk Üretim Toplulukları Kavramının Değişimi ve “Braidwoodlar”, *TÜBAR-AR VII*, 43-51.
- ÖZDOĞAN M (2007a), Neolitik Dönem Günümüz Uyarlığının Temel Taşları, *12000 Yıl Önce Uygarlığın Anadolu'dan Avrupa'ya Yolculuğunun Başlangıcı Neolitik Dönem*, (ed.) Nezih Başgelen, 9-20, (Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul).
- ÖZDOĞAN M (2007b) Bazı Genellemeler – Öngörüler, *Türkiye'de Neolitik Dönem*, (ed.) Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen, 441-458, (Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul).
- ÖZDOĞAN M (2010) Çayönü: Çanak Çömleksiz Neolitik Dönem'e Tarihlenen Bir Yerleşim Yerinde Koruma ve Alan Düzenleme Uygulaması, *TÜBA-KED-8*, 141-154.
- ÖZDOĞAN M (2015) Anatolia; From the Pre-Pottery Neolithic to the End of the Early Bronze Age (10,500 – 2000 BCE), *The Cambridge World Prehistory*, (ed.) C. Renfrew, P. Bahn, 1508-154, (Cambridge University Press, UK).
- ÖZDOĞAN M (2018) Neolitik Adlamlarının Düünden Bugüne Değişen Tanımı, *Azərbaycan Arxeologiyası Xəzər Universiteti Nəşriyyatı* 22(1): 12-39.
- ÖZDOĞAN M, BAŞGELEN N (2007) Sunu: Türkiye'de Neolitik Dönem, *Türkiye'de Neolitik Dönem*, (ed.) Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen, VII-IX, (Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul).
- ÖZDÖL S (2011) Çanak-Çömleksiz Neolitik Çağ'da Güneydoğu Anadolu'da Din ve Sosyal Yapı, *Tarih İncelemeleri Dergisi* (XXVI)I: 173-199.

- ÖZDÖL KUTLU S (2018) Erbaba'dan İçi Buğday Dolu Minyatür Bir Çömlek ve Çatalhöyük Kanıtları Bağlamında, Neolitik Dönemde Boğa Sembolizmi ve Ritüel, *BELLETEN* (LXXXII): 1-29, (Türk Tarih Kurumu).
- ÖZEY R (2010) *Türkiye Coğrafyası ve Jeopolitiği*, (Akif Yayınevi, İstanbul).
- ÖZKAYA V, SAN O (2007) Körtik Tepe Bulgular Işığında Kültürel Doku Üzerine İlk Gözlemler, *Türkiye'de Neolitik Dönem*, (ed.) Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen, 21-36, (Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul).
- ÖZKAYA V, COŞKUN A (2011) Körtik Tepe, *Neolithic in Turkey; The Tigris Basin*, (ed.) Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen, Peter Kuniholm, 89-127, (Archaeology and Art Publications, İstanbul).
- ÖZTAN A (2002) Köşk Höyük: Anadolu Arkeolojisine Yeni Katkılar, *TÜBA-AR* (5): 55-69.
- ÖZTAN A (2005) I. Dönem Köşk Höyük-Niğde Kazı Buluntularının Değerlendirilmesi ve Statigrafik Kontrolü, *Bilimsel Araştırma Projesi Kesin Raporu*, 1-16, Ankara Üniversitesi Araştırma Projeleri.
- ÖZTAN A (2007) Köşk Höyük; Niğde Bor Ovasında Bir Neolitik Yerleşim, *Türkiye'de Neolitik Dönem*, (ed.) Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen, 223-235, (Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul).
- ÖZTAN A (2009) Arkeoloji ve Sanat Tarihi Eski Anadolu Uygarlıkları Neolitik Çağ (Yeni Taş/Cilalı Taş Çağı), *T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Kültür Portalı Projesi*, 1-26, Ankara.
- ÖZTAN A (2012) Köşk Höyük; A Neolithic Settlement In Niğde-Bor Plateau, *The Neolithic in Turkey Central Turkey*, (ed.) Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen, Peter Kuniholm, 31-70, (Archaeology and Art Publications, İstanbul).
- ÖZTAN A, AÇIKGÖZ F, ARBUCKLE BS (2009) 2008 yılı Köşk Höyük Kazıları, *31. KST* (2): 251-269.
- ÖZTAN A, AÇIKGÖZ F (2010) 2009 Yılı Köşk Höyük Kazıları, *32. KST* (3): 135-147.

- POMEROY E, vd (2020) New Neandertal remains associated with the 'flower burial' at Shanidar Cave, *Antiquity*, 94(373): 11-26.
- ROBERTS N (2014) The Climate Of Neolithic Anatolia, *The Neolithic in Turkey: 10500-5200 BC: Environment, Settlement, Flora, Fauna, Dating, Symbols of Belief, with Views From North, South, East, And West* (6), Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen, Peter Kuniholm, 67-94, (Arkeoloji ve sanat Yayınları, İstanbul).
- ROBERTS N, EASTWOOD WJ, KUZUCUOĞLU C, FIORENTINO G, CARACUTA V (2011) Climatic, Vegetation and Cultural Change in the Eastern Mediterranean During the mid-Holocene Environmental Transition, *Holocene Special Issue* (21)1: 147-162.
- ROLLEFSON G (2008) The Neolithic Period, *Jordan An Archaeological Reader*, (ed.) R. B Adams, 71-108, (Londra, İngiltere).
- ROSENBERG M (2007) Hallan Çemi, Türkiye'de Neolitik Dönem, (ed.) Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen, 1-11, (Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul).
- ROSENBERG M (2011) Hallan Çemi, *The Neolithic in Turkey; The Tigris Basin*, (ed.) Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen, Peter Kuniholm, 61-78, (Archaeology and Art Publications, İstanbul).
- SAGONA A, ZIMANSKY P (2009) *Arkeolojik Veriler Işığında Türkiye'nin En Eski Kültürleri; MÖ 1.000.000 – 550*, (Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul).
- SCHMIDT K (2007), Göbekli Tepe, *Türkiye'de Neolitik Dönem*, (ed.) Mehmet Özdoğan, Nezih Başgelen, 115-129, (Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul).
- SHEA JJ (2019) *Paleolitik ve Neolitik Yakın Doğu'da Taş Aletler*, çev. Murat Karakoç, (Doruk Yayıncılık, İstanbul).
- STEVANOVIC M (2006) Çatalhöyük'te Kerpiç Tuğla, *Topraktan Sonsuzluğa: Çatalhöyük*, (ed.) M. Haydaroglu, 157-161, (Yapı Kredi Yayınları, İstanbul).
- ŞAHİN C, DOĞANAY H, ÖZCAN NA (2010) *Türkiye Coğrafyası (Fiziki-Beşeri-Ekonomik-Jeopolitik)*, (Gündüz Eğitim ve Yayıncılık, Ankara).

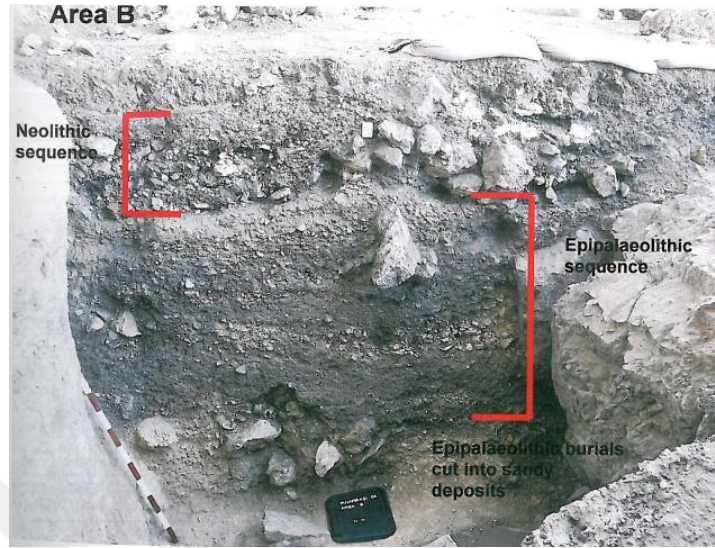
- ŞENKUL Ç (2014) Anadolu ve Yakın Çevresindeki Polen Analizleri ve Anadolu'nun Kuvaterner Paleocoğrafyasına Katkıları, *Türk Bilimsel Derlemeler Dergisi* (7)1: 7-17.
- TEKİN H (2019) *Tarihöncesinde Mezopotamya*, (Bilgin Kültür Sanat Yayınları, Ankara).
- TODD I, PASQUARE G (1965) The Chipped Stone Industry of Avla Dağ, *Anatolian Studies* (15): 95-112, British Institute, Ankara
- TUROĞLU H (2011) *Buzullar ve Buzul Jeomorfolojisi*, (Çantay Yayıncılık, İstanbul).
- TÜRKCAN UA (2007) Is It Goddess or Bear? The Role Of Çatalhöyük Animal Seals In Neolithic, *Documenta Praehistorica* (34): 257-266.
- TÜRKEŞ M (2005) Orta Kızılırmak Bölümü Güney Kesiminin (Kapadokya Yöresi) İklim ve Çölleşmeden Etkilenebilirliği, *Ege Coğrafya Dergisi* (14): 73-97, (İzmir, Türkiye).
- UZDURUM M (2013) Aşıklı Höyük Yerleşmesinde Ateş Yerleri ve Kullanımı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Arkeoloji Anabilim Dalı Prehistorya Bilim Dalı, İstanbul.
- VAN ZEİST W, BOTTEMA W (1988) Late Quaternary Vegetation and Climate of Southwestern Asia, *Proceedings of the Indian National Science Academy*, (3): 461-480.
- WATKINS T (2016) Anatolia As a Microcosm Of The Neolithic Process, *Anatolia Metal VII*, 35-42.
- WATKINS T (2018) The Epi-Palaeolithic-Neolithic As the Pivotal Transformation Of Human History, *Documenta Praehistorica XLV*: 14-28.
- YALÇINKAYA I (1988) Karain Mağarasının Anadolu İskân Tarihindeki Yeri ve Önemi, *ERDEM*, Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Kültür Merkezi, 4(10): 39-50.
- YELÖZER S, KAYACAN N, ÖZBAŞARAN M, DURU G (2019) Volkanik Kapadokya'da Neolitiğin Başlangıcı, *Kapadokya: Hafıza, Kimlik ve Kültürel Miras*, (ed.) M, Hakman, 49-82, (Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul).

YESHURUN R, KAUFMAN D, SHTOBER-ZISU N, GERSHTEIN E, REIMER Y,
ROSEN AM, NADEL D (2015) Renewed Fieldwork at the Geometric Kebaran
Site of Neve David, *Mount Carmel, Journal of Israel Prehistoric Society* (45):
31-54.

EKLER

LEVHA 1

Levha 1. 1: B Alanı Kaya Sığınağı 7. binyıl Neolitik ve Epi-Paleolitik tabakaları
(Baird, 2012: 211 fig:5)

Levha 1.2: Pınarbaşı kaya sığınağı alanı (B alanı)
(Baird vd., 2011: 382, fig.2)

LEVHA 2

Levha 2.1: Pınarbaşı kaya sığınağı alanı (B alanı)

[http://www.tayproject.org/TAYmaster.fm\\$Retrieve?YerlesmeNo=2188&html=photos_t.html&layout=photos](http://www.tayproject.org/TAYmaster.fm$Retrieve?YerlesmeNo=2188&html=photos_t.html&layout=photos)

Levha 2.2: Pınarbaşı kaya sığınağı (B Alanı)

[http://www.tayproject.org/TAYmaster.fm\\$Retrieve?YerlesmeNo=2188&html=photos_t.html&layout=photos](http://www.tayproject.org/TAYmaster.fm$Retrieve?YerlesmeNo=2188&html=photos_t.html&layout=photos)

Levha 3.1: Temsili Epi-Paleolitik Dönem basit barınak örneği

<https://www.kenanyelken.com/tarih-oncesi-toplum-ozellikleri>

Levha 3.2: Temsili Epi-Paleolitik Dönem basit barınak ve yaşam şekli illüstrasyonu

https://digimparoprimaria.capitello.it/app/books/CPAC89_2613587D/html/64

LEVHA 4

Levha 4.1: Pınarbaşı kaya altı sığınağı (B alanı) ölü gömme örneği
(Baird, 2012: 213 fig:7)

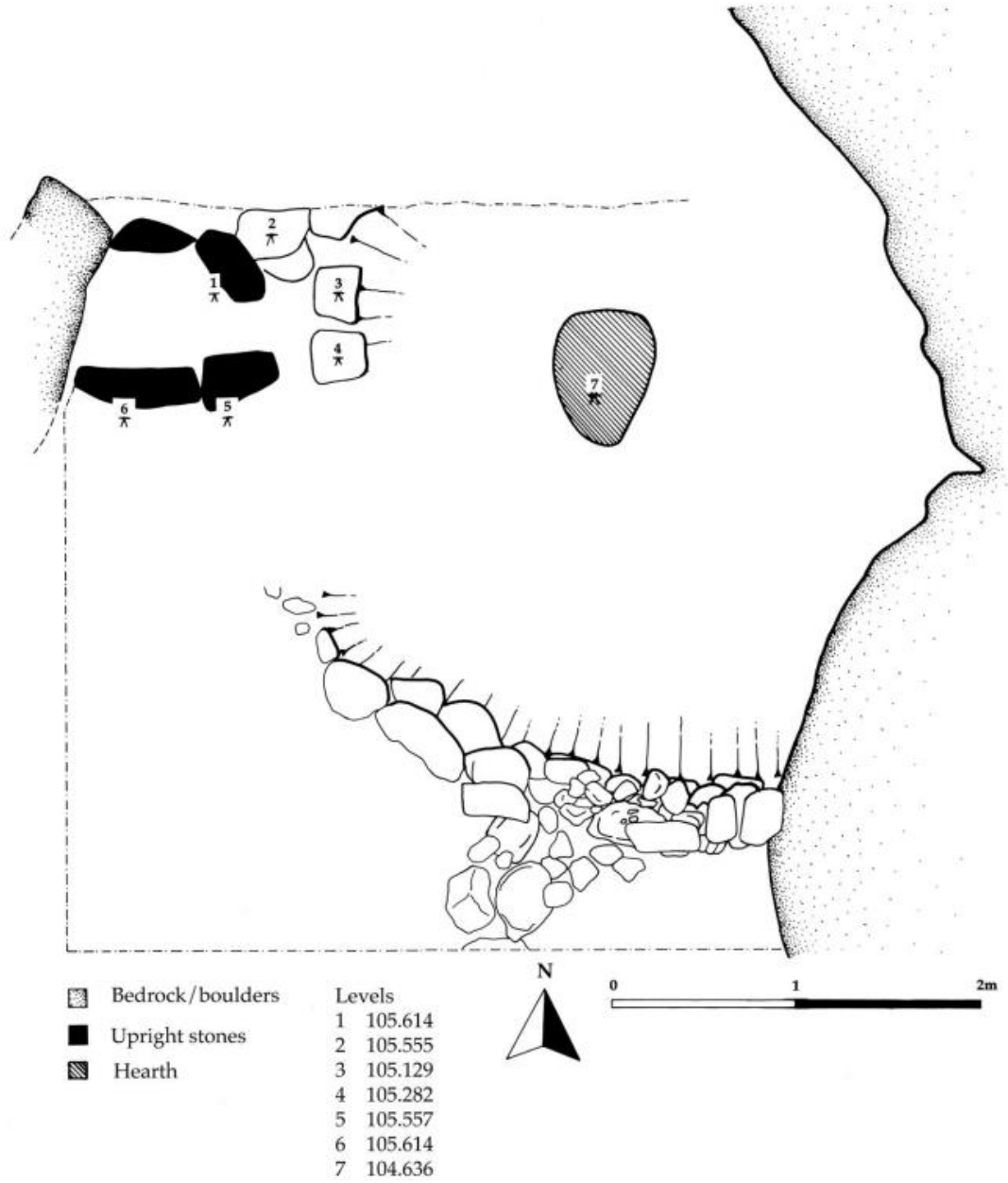
Levha 4.2: Pınarbaşı açık hava Neolitik yerleşimi (A alanı) 9. binyıl A açmasında tespit edilen sıva kalıntıları

<https://arkeologer.blogspot.com/2016/06/pinarbasi-acik-hava-yerlesmesi-ve-kaya.html>

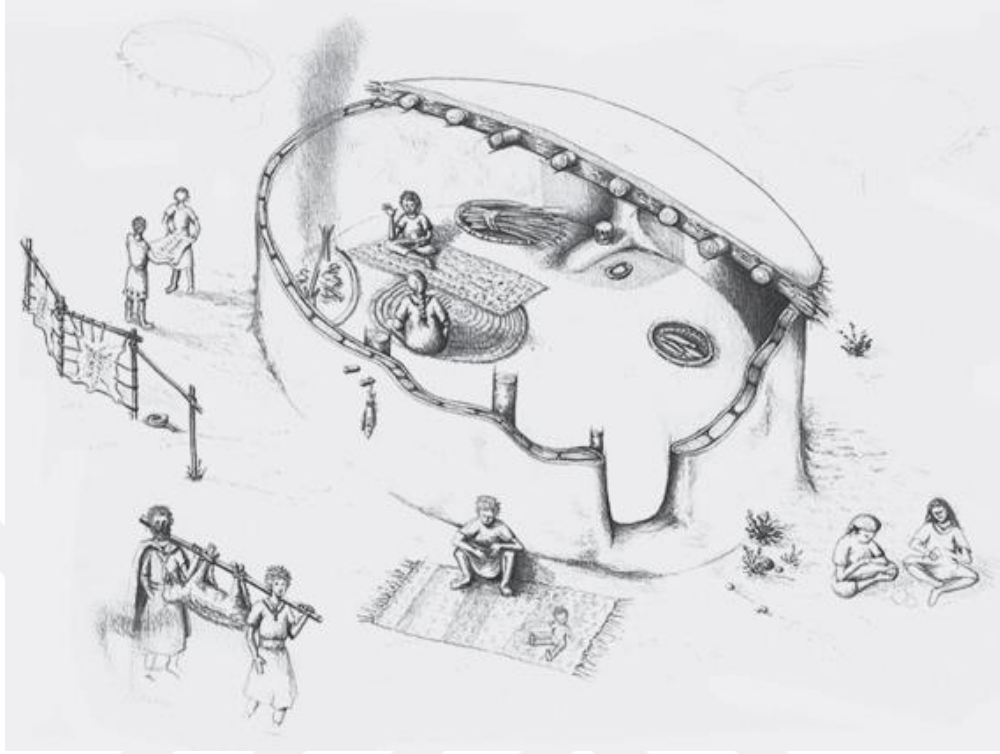
Levha 5.1: Pınarbaşı açık hava Neolitik yerleşimi (A alanı) 9. binyıl D açmasında açığa çıkartılan B3 yapısı beyaz sıvalı taban

(Baird, 2012: 215 fig: 12)

Levha 6.1: Pınarbaşı kaya altı sığınağı alanı (B alanı) 7. binyıl mimarisi çizimi

(Baird vd., 2011: 385 fig:4)

Levha 7.1: Doç. Dr. Emma Baysal'ın Boncuklu höyük yuvarlak/oval planlı yapı rekonstrüksiyonu ve çizimi

(Baysal, 2013: 104 res:6)

Levha 7.2: Boncuklu höyük yuvarlak/oval planlı yapıların genel görünümü

(Baysal, 2013: 103 res:4)

Levha 8.1: Boncuklu Höyük yuvarlak/oval planlı deneysel ev örneği

<https://arkeofili.com/boncuklu-hoyukte-tarima-gecisin-ilk-izleri-ortaya-cikiyor/>

Levha 8.2: Boncuklu Höyük M alanı Feature 1 yapısının tabanı ve doğusundaki derin yarık
(Baird vd., 2012: 240 fig:5)

Levha 9.1: Boncuklu Höyük P alanı B21 yapısı
(Baird, Fairbairn ve Mustafaoğlu, 2015: 22 res:1)

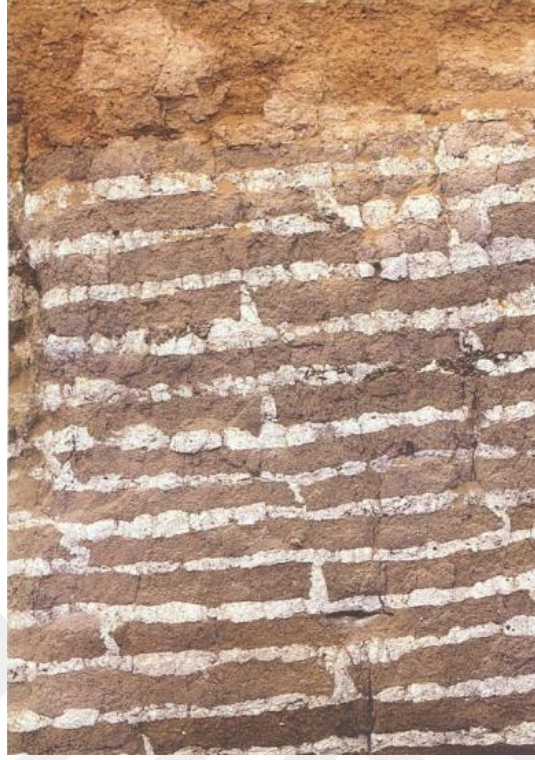
Levha 10.1: Canhasan III yerleşimi I. ve II. tabaka yerleşim planı

(Düring, 2006: 116 fig:5.1)

Levha 10.2: Çatalhöyük Neolitik Çağ mimarisi kerpiç tuğla örnekleri

(Stevanovic, 2006: 158)

Levha 11.1: Çatalhöyük Neolitik Çağ mimarisi kerpiç tuğla ve beyaz harç örnekleri
(Stevanovic, 2006: 160)

Levha 11.2: Çatalhöyük Neolitik Çağ dörtgen planlı kerpiç yapı canlandırımı
(Çizim: K. Killackey) <https://www.catalhoyuk.com/tr/sit/mimari>

Levha 12.1: Çatalhöyük kazılarında açığa çıkartılmış dörtgen planlı yapı bir örneği

<https://www.kulturportali.gov.tr/portal/catalhoyukneolitikkenti>

Levha 12.2: Çatalhöyük Neolitik Çağ yerleşmesinde açığa çıkartılan dörtgen planlı bir yapı örneği
(Bina 119)

(Hodder, 2014: 10 şekil:10)

Levha 13.1: Çatalhöyük Neolitik Çağ konut yapısı iç düzenleme canlandırması

<https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-20329/catalhoyuk/>

Levha 13.2: Çatalhöyük Neolitik Çağ konut yapıları içerisinde boyları 70-75 cm arasında değişkenlik gösteren kapı açıklıkları

(Mellaart, 2003: 18 res:7)

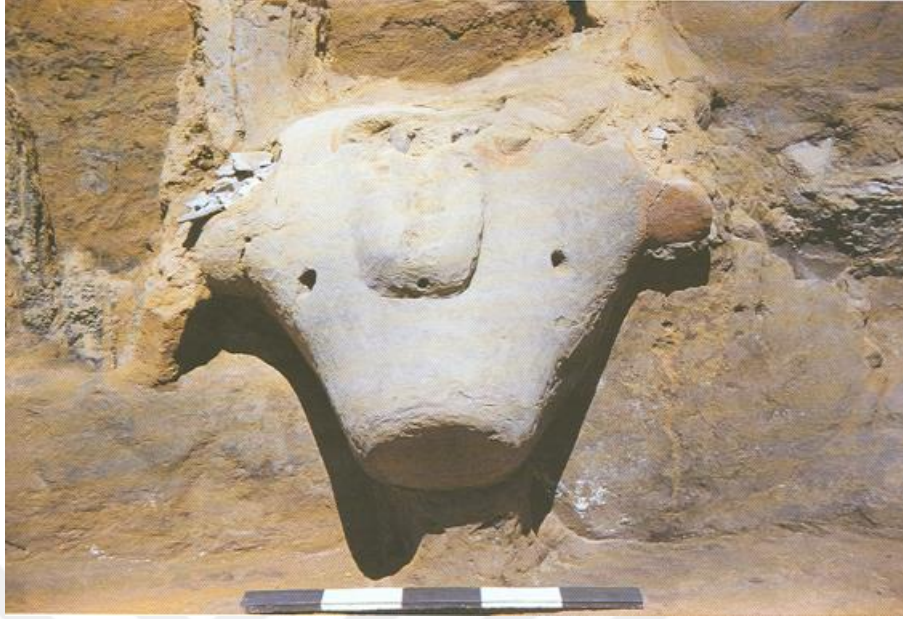
Levha 14.1: Merdiven altında inşa edilmiş ocak ve fırın düzenlemesi canlandırması

<https://www.catalhoyuk.com/tr/sit/mimari>

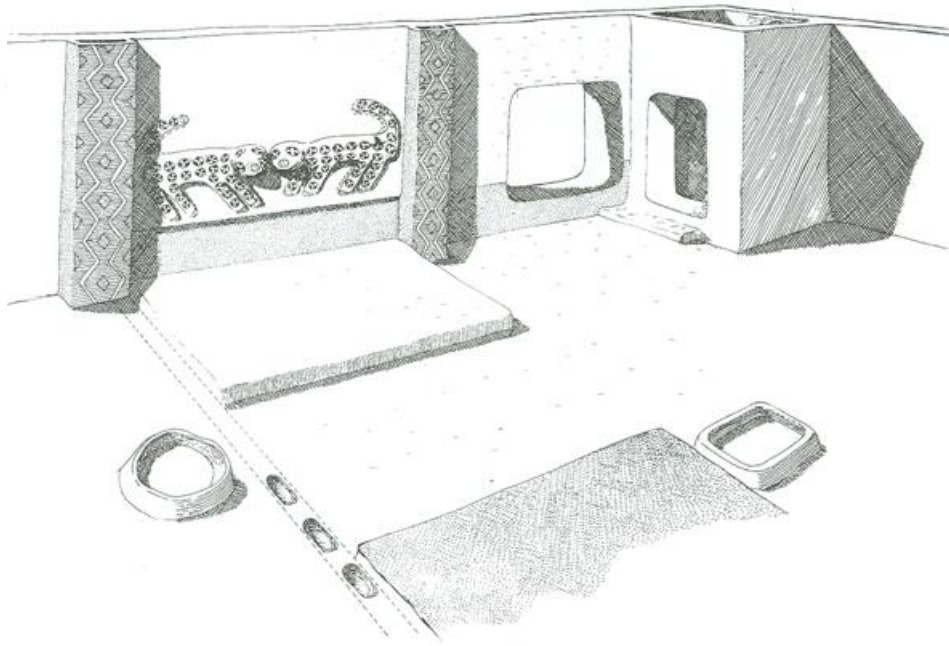

Levha 14.2: Çatalhöyük Neolitik Çağ evlerinde görülen boğa başı düzenlemeleri

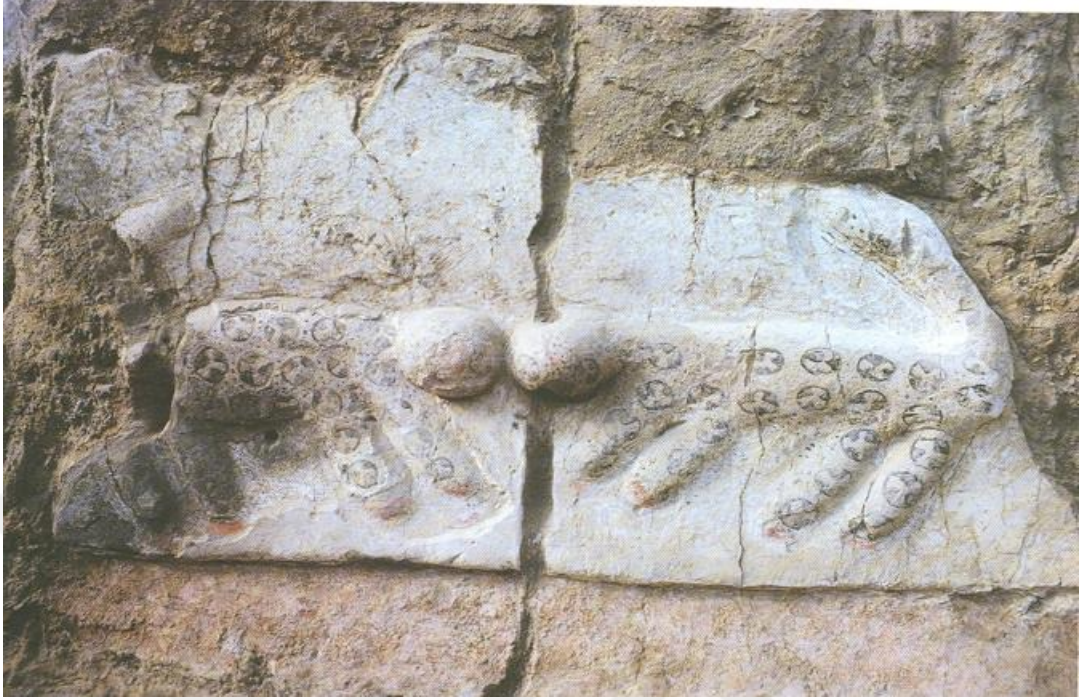
<https://www.worldhistory.org/trans/tr/1-20329/catalhoyuk/>

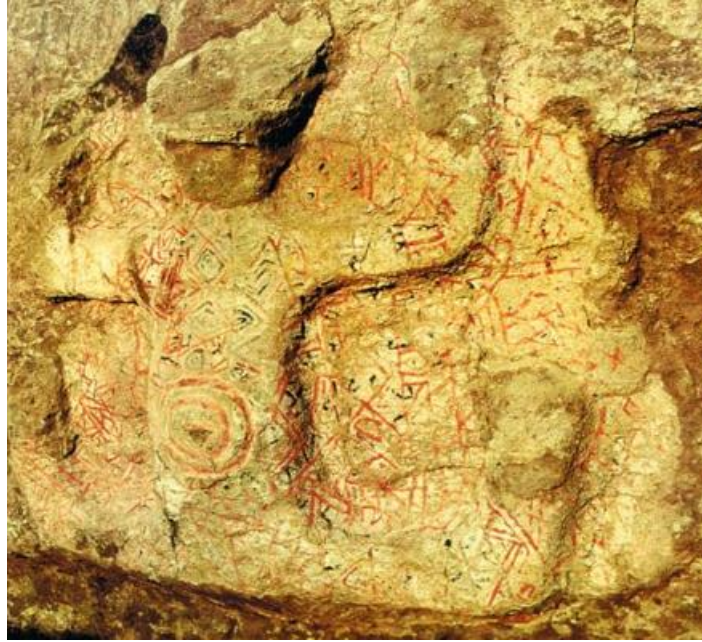
Levha 15.1: Çatalhöyük sıvalı boğa başı düzenlemesi
(Mellaart, 2003: 28 res:22)

Levha 15.2: Çatalhöyük Leopar Tapınağı kuzey ve doğu duvarları, sağ tarafta bir havalandırma açığı ve depo odasına geçiş açıklığı çizimi
(Mellaart, 2003: 91 şekil:31)

Levha 16.1: Çatalhöyük Leopar Tapınağı'nın batı duvarında bulunan leopar kabartmaları
(Mellaart, 2003: 27 res:21)

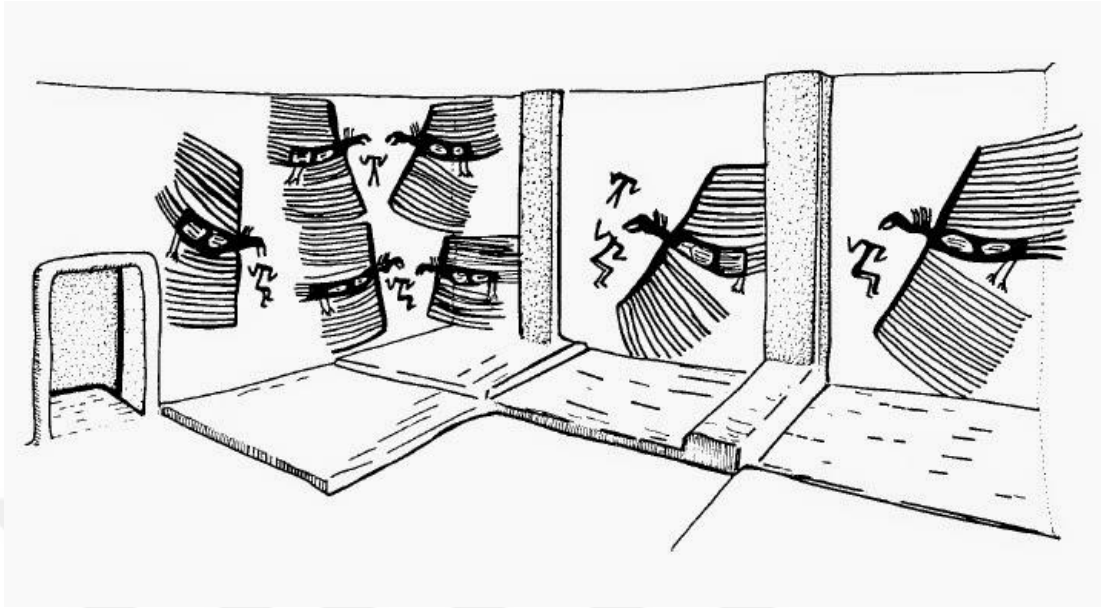
Levha 16.2: VII.23 yapısında bulunan “Ana tanrıça/Doğum yapan kadın kabartması
(Türkcan, 2007: 260 fig:3)

Levha 17.1: 2005 yılında Çatalhöyük yerleşmesinde bulunan ayı figürlü mühür
(Türkcan, 2007: 261 fig:4)

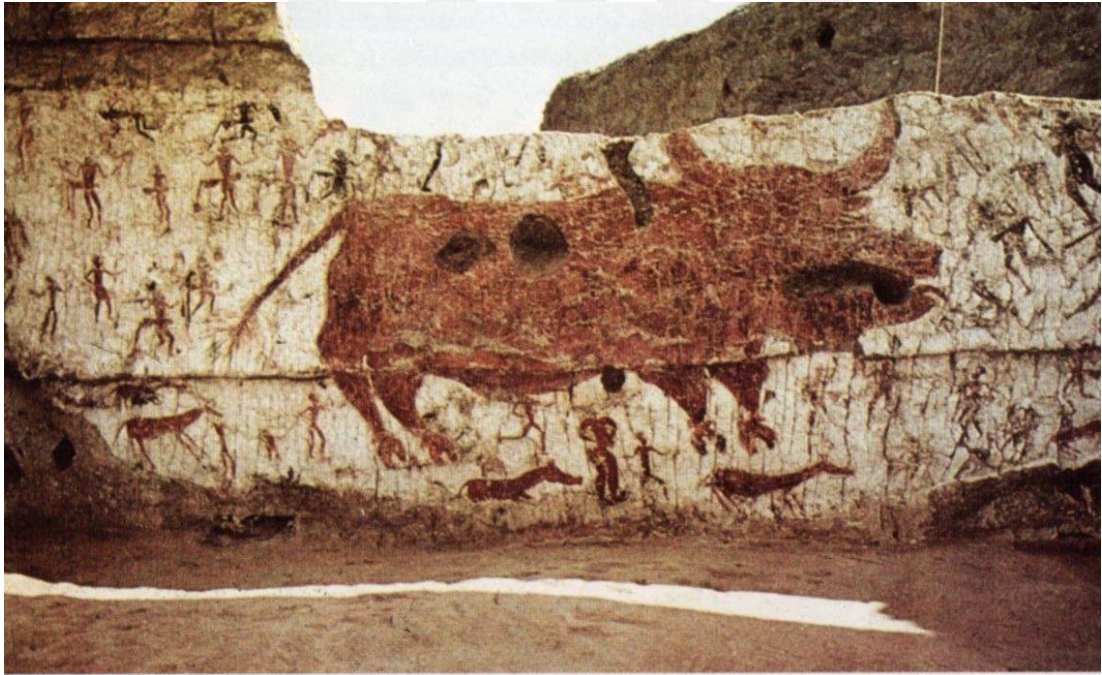

Levha 17. 2: 2015 yılında tespit edilen kilden yapılmış antropomorfik yüz
(Çatalhöyük 2015 Kazı raporu)

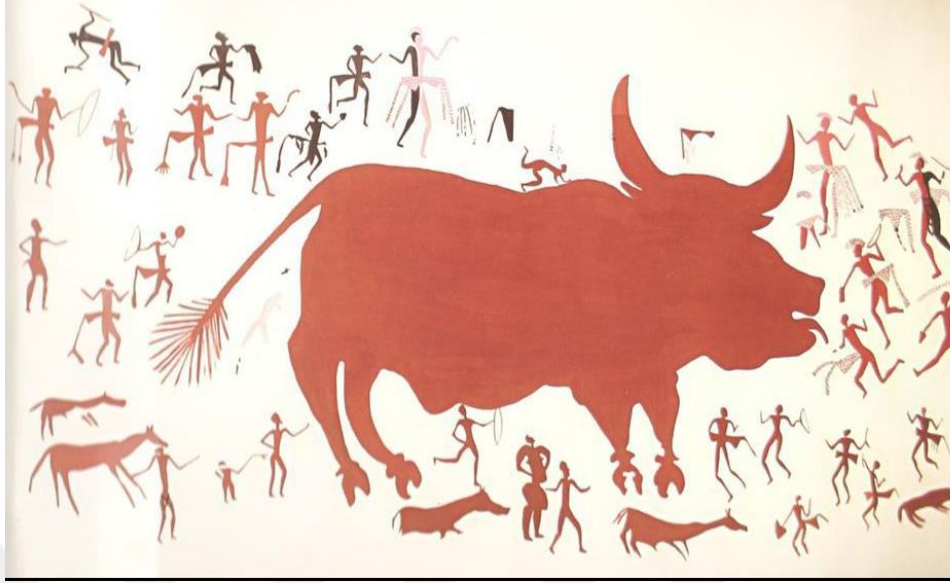
Levha 18. 1: Çatalhöyük yapılarında görülen akbaba duvar resmi

<https://arkeofili.com/catalhoyukte-oluler-akbabalarin-yemesi-icin-catilara-konmus-olabilir/>

Levha 18. 2: Av Tapınağı kuzey duvarına resmedilen boğa avlama/kızdırma sahnesi

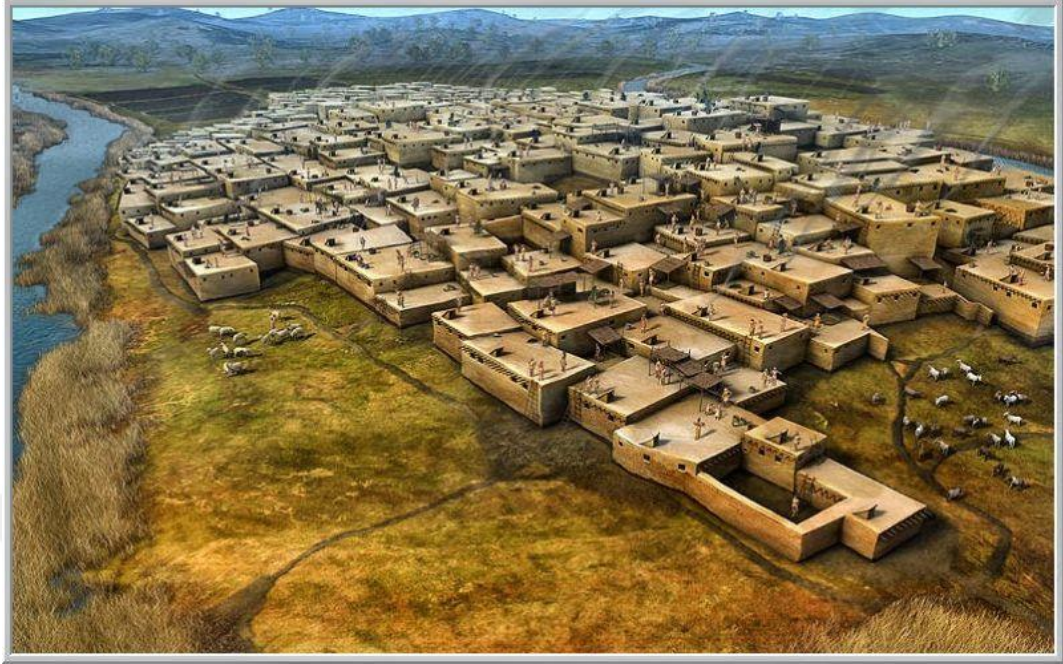
<https://www.arkeolojikhaber.com/haber-arkeolojik-bulgulara-gore-anadoluda-samanlar-onbin-yildir-dans-ediyor-22279/>

Levha 19. 1: Av Tapınağı kuzey duvarına resmedilen boğa avlama/kızdırma sahnesi illüstrasyonu
(Mellaart, 2003: 197 res:16)

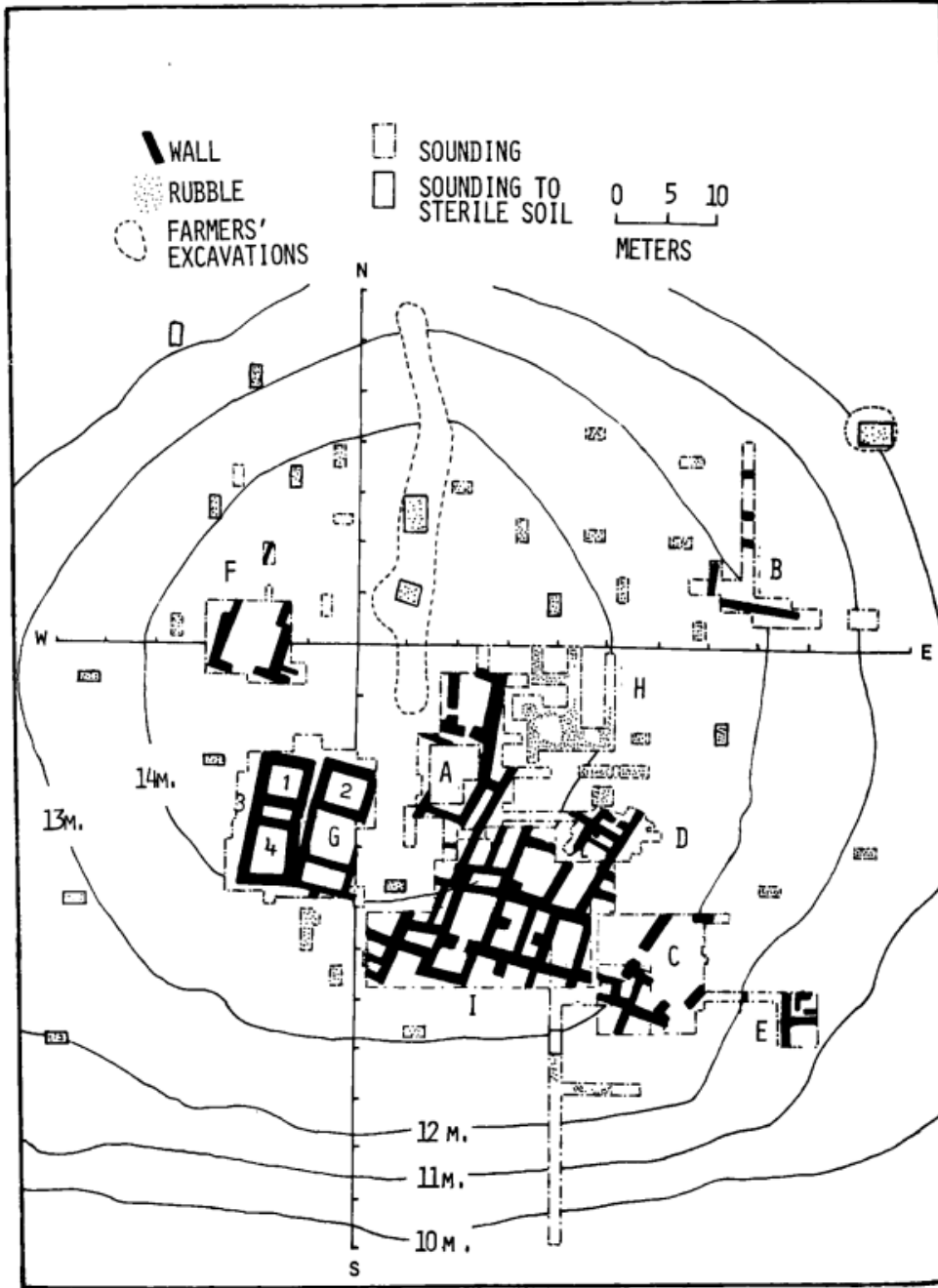

Levha 19. 2: B42 yapısında tespit edilen kucagında sıvalı bir kafatası ile gömülen kadın mezarı
(Bonogofsky, 2018: 35)

Levha 20. 1: Temsili Çatalhöyük yerleşimi illüstrasyonu

<https://arkeofili.com/10-maddede-neolitik-yerlesim-catalhoyuku-anlamak/>

Levha 21. 1: Erbaba yerleşimi Neolitik Çağ yerleşim planı

(Bordaz, 1982: 93 levha: XXXIII)

Levha 22. 1: Balıklı yerleşimi ve yuvarlak/oval planlı yapı kalıntıları hava fotoğrafı
(Kayacan, 2022: 392 fig:3)

Levha 22. 2: Balıklı yerleşimi taş duvarlı yuvarlak/oval planlı yapı örneği

<http://www.asiklihoeyuk.org/>

Levha 23. 1: Aşıklı Höyük hava fotoğrafı

(Duru, 2013: 325 şekil:1)

Levha 23. 2: Aşıklı Höyük kerpiç tuğlalarının üretimi ve güneşte kurutulması

(Özbaşaran vd., 2010: 227 res:10)

Levha 24. 1: Aşıklı Höyük deneysel dörtgen planlı kerpiç yapıların inşa aşaması
(Özbaşaran vd., 2010: 227 res:11)

Levha 24. 2: Aşıklı Höyük yerleşiminde görülen yuvarlak/oval planlı yapı önden görünümü

<https://tarihtenfotograflar.blogspot.com/2016/03/asiklihoyuk.html>

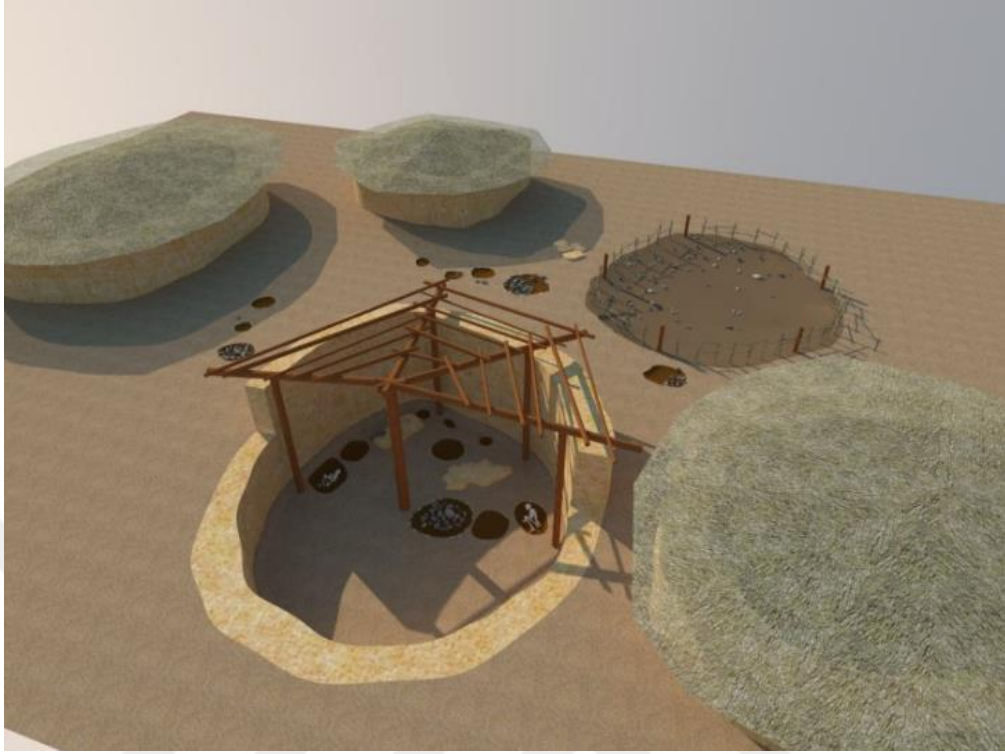
Levha 25. 1: Aşıklı Höyük yerleşiminde görülen yuvarlak/oval planlı yapı arkadan görünümü

<https://www.evrensel.net/haber/261604/insanligin-10-bin-yillik-el-ve-ayak-izleri-asikli-hoyuk>

Levha 25. 2: Aşıklı Höyük yerleşiminde görülen yuvarlak/oval planlı yapı 3D canlandırması

(Duru, 2013: 347 şekil:31)

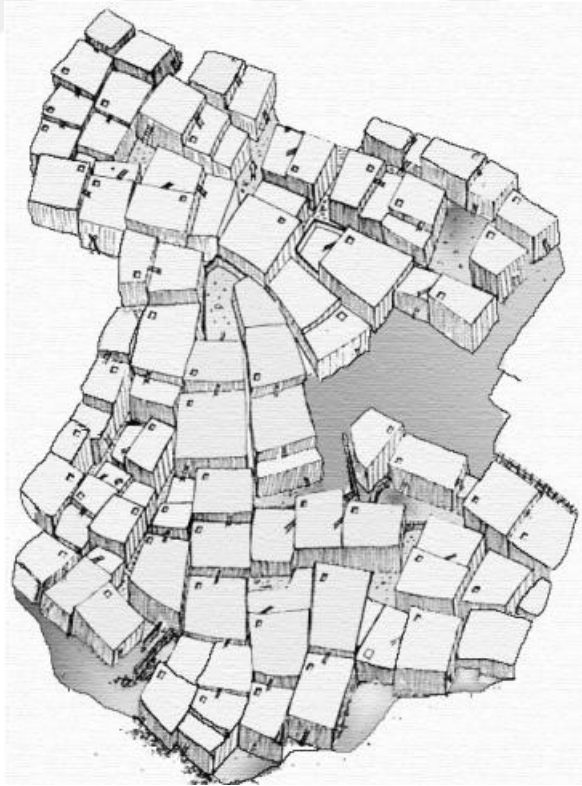
Levha 26. 1: Aşıklı Höyük yerleşimi 4. tabaka yerleşim planı ve yuvarlak/oval yapıları 3D modeli
(Duru, 2013: 359 şekil:50)

Levha 26. 2: Aşıklı Höyük 4. tabaka yuvarlak/oval planlı B3 yapısı
(Duru, 2013: 345 şekil:30)

Levha 27. 1: Aşıklı Höyük 3. tabaka yuvarlak/oval planlı yapı örneği (B18 yapısı)
(Duru, 2013: 346 şekil:32)

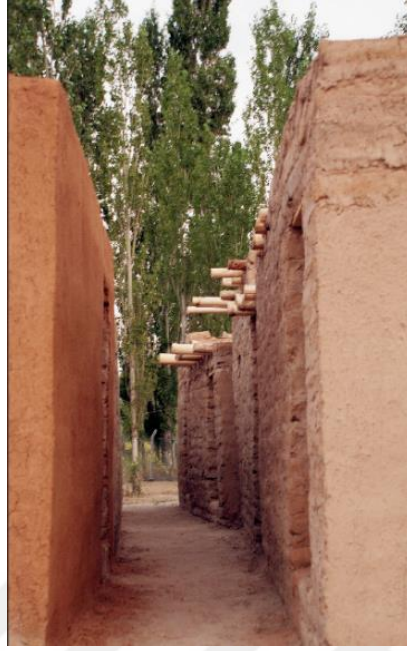
Levha 27. 2: Aşıklı Höyük yerleşimi temsili 2. tabaka yerleşim planı çizimi
(Duru, 2013: 359 şekil:51)

Levha 28. 1: Aşıklı Höyük 2. tabaka yerleşimi
(Özbaşaran vd., 2010: 225 resim:2)

Levha 28. 2: Aşıklı Höyük yerleşimi 2. tabakada görülen dörtgen planlı yapıların örnekleri
(Özbaşaran vd., 2010: 226 res:7)

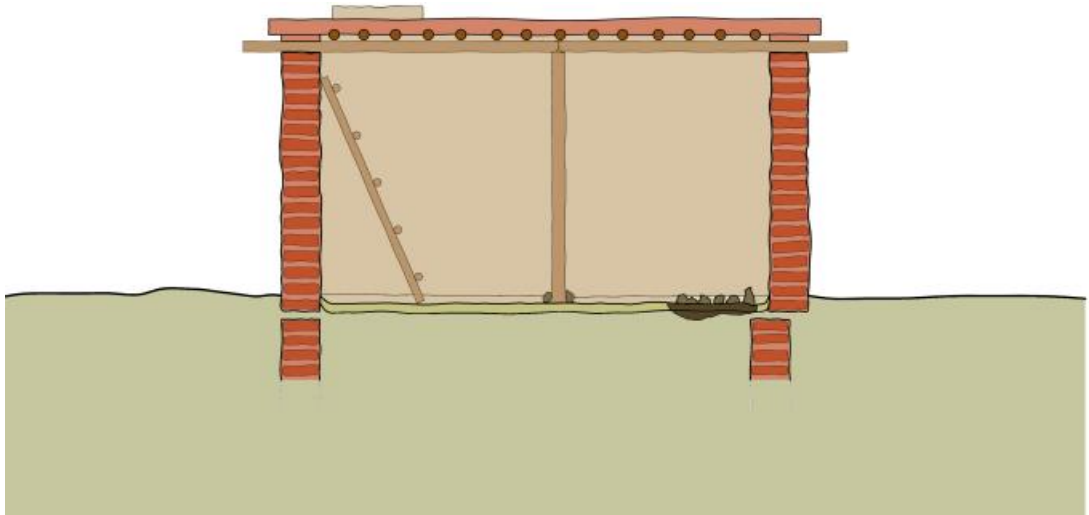
Levha 29. 1: Aşıklı Höyük 2. tabaka yerleşiminde görülen dar sokak düzenlemesi
(Özbaşaran vd., 2010: 227 res:9)

Levha 29. 2: Aşıklı Höyük 2. tabaka yerleşimi dörtgen planlı yapıları dam düzenlemeleri
(Özbaşaran vd., 2010: 227 res:13)

Levha 30. 1: Dörtgen planlı damların üzerine çıkma amaçlı kullanılan ahşap merdivenler
(Özbaşaran vd., 2010: 227 res:14)

Levha 30. 2: Aşıklı Höyük yerleşimi 2. tabakada görülen dörtgen planlı yapıların illüstrasyonu
(Duru, 2013: 348 şekil:32)

Levha 31. 1: Aşıklı Höyük 2. tabaka dörtgen planlı yapılarda görülen tabanı çay taşı döşeli ocak düzenlemesi (3J açması, A mekanında açığa çıkartılan ocak kalıntısı)

(Özbaşaran vd., 2010: 229 resim:16)

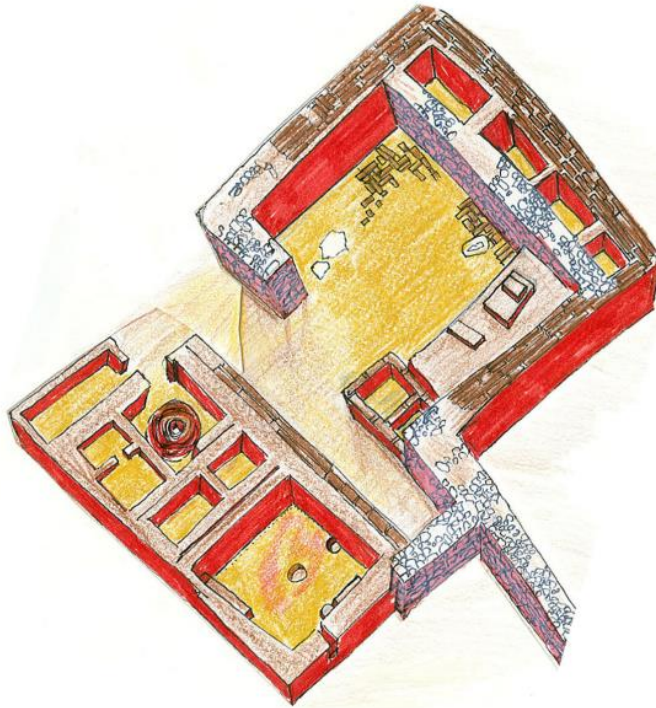
Levha 31. 2: Aşıklı Höyük 2. tabaka dörtgen planlı yapılarda görülen çay taşlı ocak ve baca olduğu düşünülen açıklık

(Özbaşaran vd., 2010: 229 resim:14)

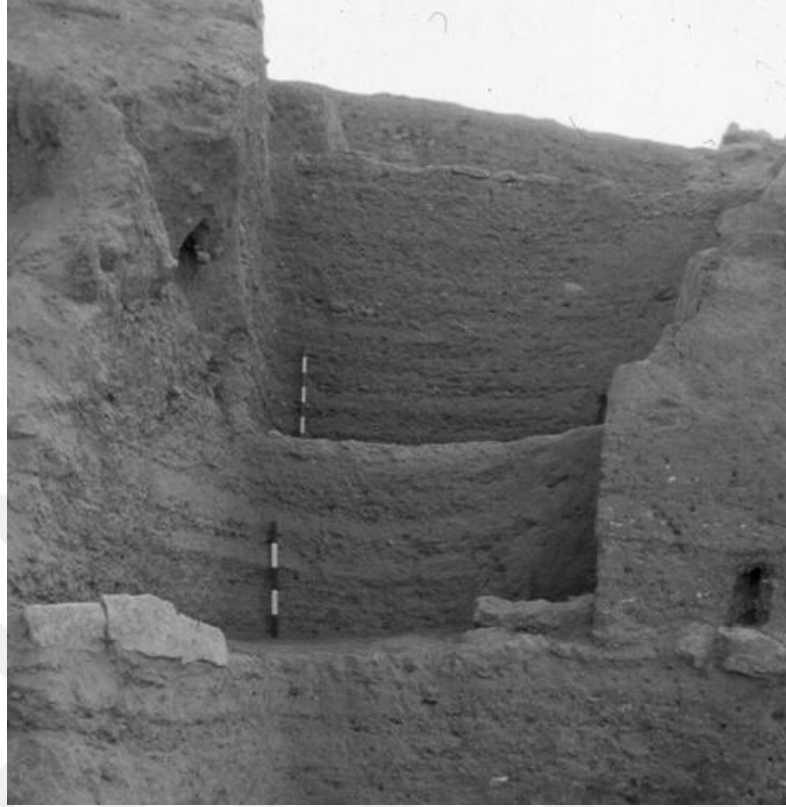
Levha 32. 1: Aşıklı Höyük 2. Tabaka yapılarında görülen ocak düzenlemesinin aslına uygun yapılan ocak örneği

(Özbaşaran vd., 2010: 229 resim:17)

Levha 32. 2: Aşıklı Höyük T ve HV yapıları

(Duru, 2013: 336 şekil:15)

Levha 33. 1: Aşıklı Höyük GA çakıl döşeli yol kesiti
(Duru, 2013: 358 şekil:47)

Levha 33. 2: Aşıklı höyük T Yapısı tabanı
(Duru, 2013: 335 şekil:13)

Levha 34. 1: Aşıklı Höyük T yapısı kırmızı boyalı taban

[http://www.tayproject.org/TAYmaster.fm\\$Retrieve?YerlesmeNo=229&html=photos_t.html&laout=photos](http://www.tayproject.org/TAYmaster.fm$Retrieve?YerlesmeNo=229&html=photos_t.html&laout=photos)

Levha 34. 2: Aşıklı Höyük T yapısında tespit edilen trepanasyon örneği

<https://arkeonews.com/asikli-hoyukte-9500-yil-once-beyin-ameliyati-olan-kadin-3d-ile-canlandirilacak/>

Levha 35. 1: Aşıklı Höyük HV Yapısı
(Duru, 2013: 335 şekil:14)

Levha 35. 2: Kerpiç tuğlalar ile örülmüş kuzey duvarı ve HV mekânın taş döşeli duvarına bitişik şekilde inşa edilmiş dört küçük mekân

[http://www.tayproject.org/TAYmaster.fm\\$Retrieve?YerlesmeNo=229&html=photos_t.html&layout=photos](http://www.tayproject.org/TAYmaster.fm$Retrieve?YerlesmeNo=229&html=photos_t.html&layout=photos)

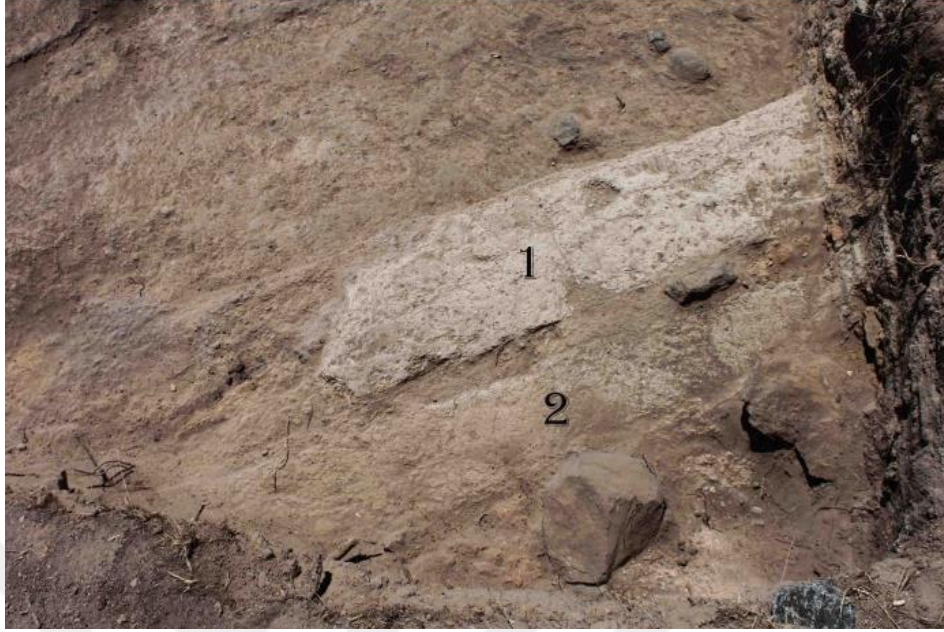
Levha 36. 1: Sofular Höyük hava fotoğrafı

(Güngördü ve Başoğlu, 2019; s.55, fig.2)

Levha 36. 2: Sofular Höyük Orta Çağ Mezar örnekleri 3 numaralı mezar (sol) ve 11 numaralı mezar (sağ)

(Başoğlu vd. 2018; s.22, fig.4-5).

Levha 37. 1: Sofular Höyük 1 ve 2 no'lu kerpiç duvarlar
(Güngördü ve Başoğlu, 2018; res.7)

Levha 37. 2: Sofular Höyük 3 no'lu kerpiç duvar
(Güngördü ve Başoğlu, 2018; res.8)

Levha 38. 1: 3 ve 4 no'lu kerpiç duvarlar ve 1 no'lu mekân

(Güngördü ve Başoğlu, 2018; res.9)

Levha 38. 2: Sırçalıtepe doğu yamacı açmanın genel görünümü

(Balci vd., 2021: 84 şek:4)

Levha 39. 1: Sırçalıtepe çocuk mezarı
(Balcı vd., 2021: 85 şek:5)

Levha 39. 2: Sırçalıtepe Yapı 1 kerpiç duvar, ocak kanal ve kırmızı taban boyası
(Balcı vd., 2021: 85 şek:6)

Levha 40. 1: Sırçalıtepe Yapı 1 kanal ve kırmızı boyalı taban
(Balcı vd., 2021: 86 şek:7)

Levha 40. 2: Musular ve 300-400 m batısında Aşıklı Höyük havadan fotoğraf

[http://www.tayproject.org/TAYmaster.fm\\$Retrieve?YerlesmeNo=2037&html=photos_t.html&layout=photos](http://www.tayproject.org/TAYmaster.fm$Retrieve?YerlesmeNo=2037&html=photos_t.html&layout=photos)

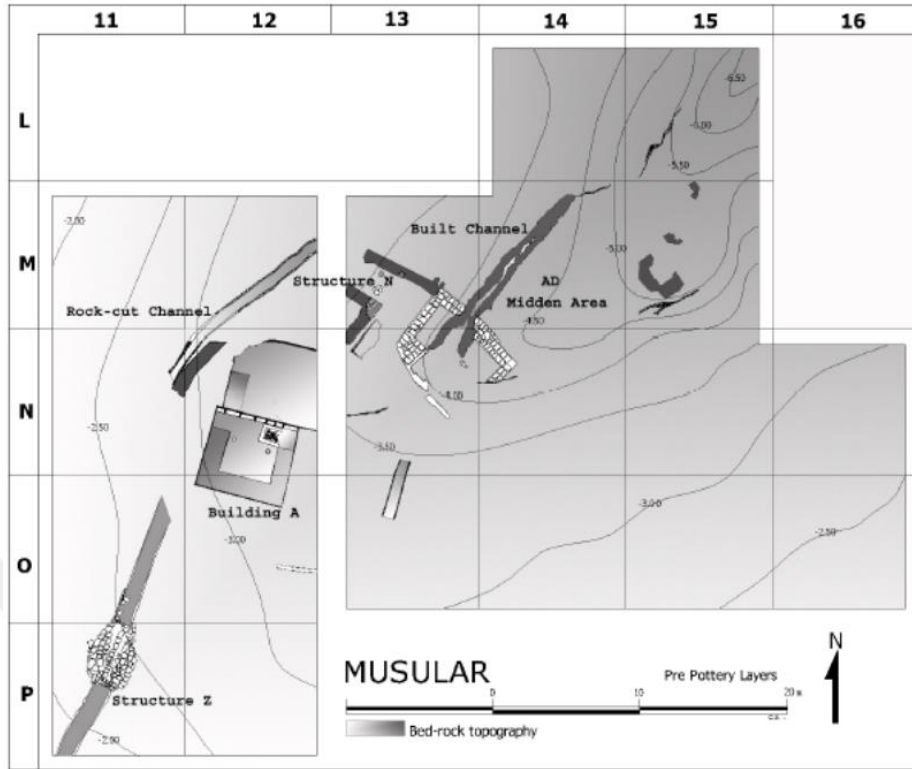
Levha 41. 1: Musular yerleşmesi taş duvarlı yapılar

[http://www.tayproject.org/TAYmaster.fm\\$Retrieve?YerlesmeNo=2037&html=photos_t.html&layout=photos](http://www.tayproject.org/TAYmaster.fm$Retrieve?YerlesmeNo=2037&html=photos_t.html&layout=photos)

Levha 41. 2: Musular yerleşmesi taş duvarlı yapılar

[http://www.tayproject.org/TAYmaster.fm\\$Retrieve?YerlesmeNo=2037&html=photos_t.html&layout=photos](http://www.tayproject.org/TAYmaster.fm$Retrieve?YerlesmeNo=2037&html=photos_t.html&layout=photos)

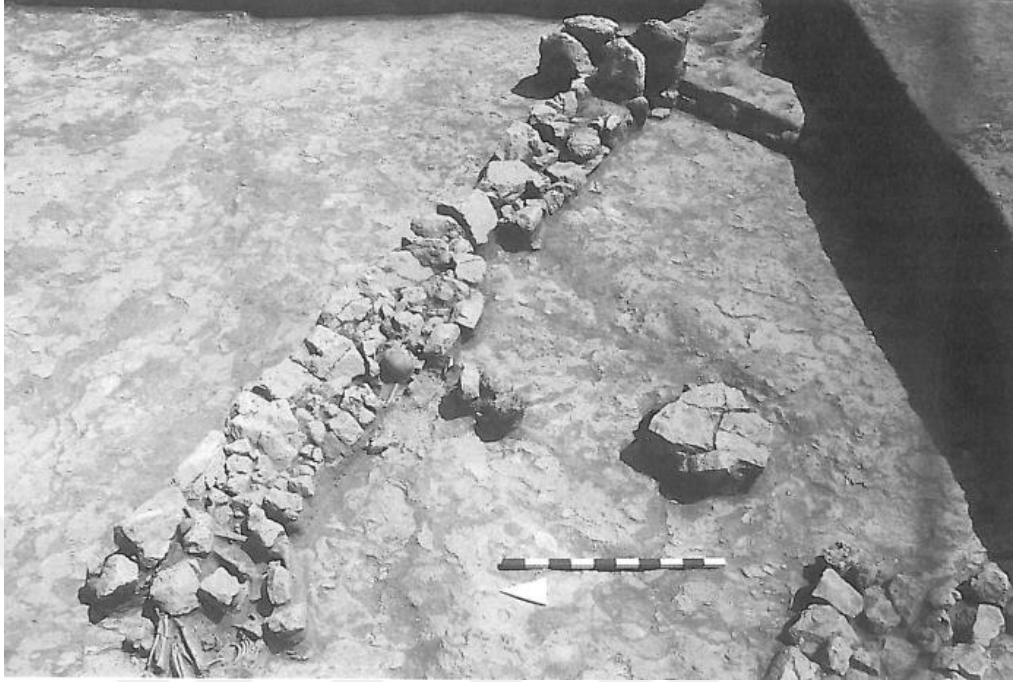
Levha 42. 1: Musular yerleşim planı

(Duru, 2013: 337 şekil:18)

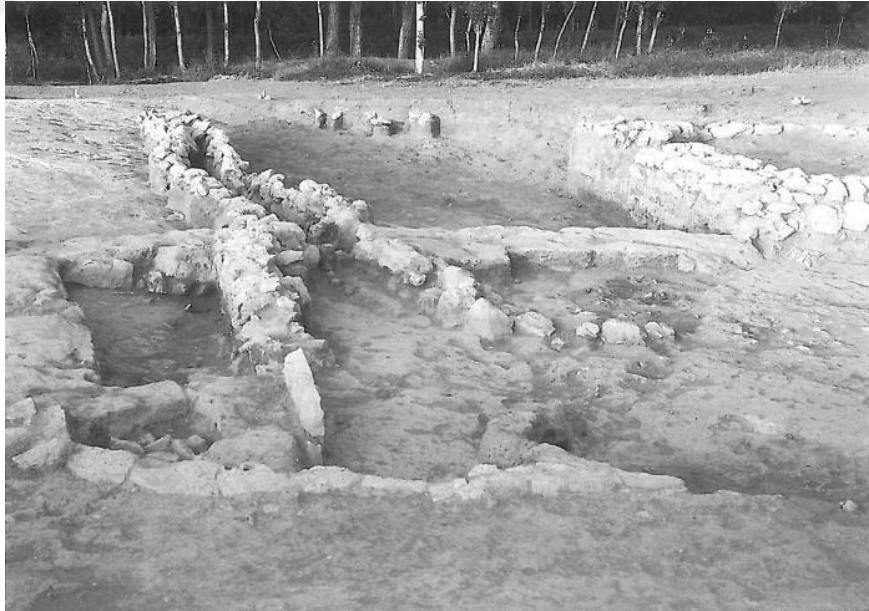

Levha 42. 2: Musular A Yapısı sıvalı tabanı

(Özbaşaran vd., 2012: 174 fig:5)

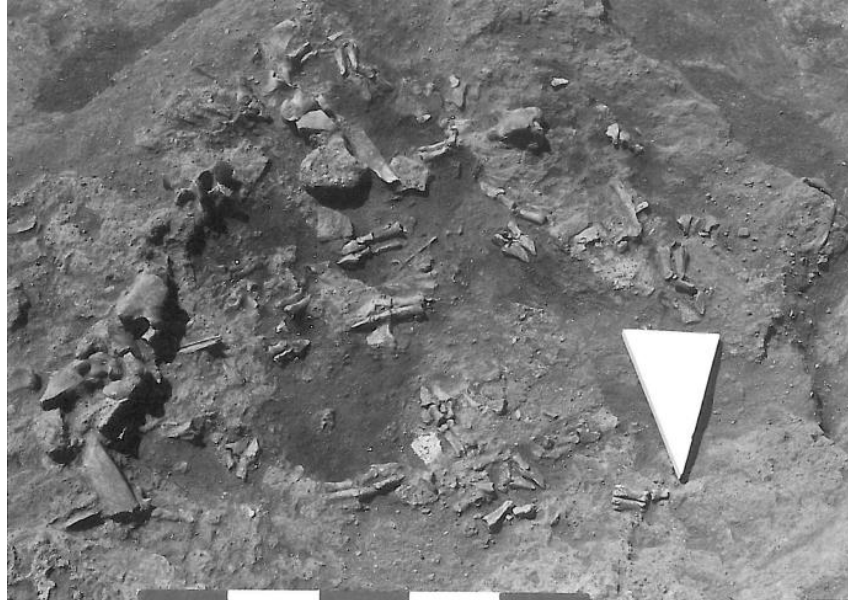
Levha 43. 1: Musular Z Yapısı taş duvarları ve duvar sonunda görülen dört adet yassı taş
(Özbaşaran vd., 2012. 175 fig:7)

Levha 43. 2: Musular kanal yapısı ve işlik alanı
(Özbaşaran vd., 2012: 176 fig:9)

Levha 44. 1: Musular Kanal Yapısı iç görünümü
(Özbaşaran vd., 2012: 175 fig:8)

Levha 44. 2: Musular Y Yapısının doğu kısmında çok sayıda tespit edilmiş hayvan kemikleri
(Özbaşaran vd., 2012: 176 fig:10)

Levha 45. 1: Tepecik-Çiftlik yerleşimi hava fotoğrafı

<https://www.tepecik-ciftlik.org/galeri?lightbox=dataItem-ijtz06bq1>

Levha 46. 1: Tepecik-Çiftlik 5. tabaka ateş çukurları

<https://www.tepecik-ciftlik.org/galeri?lightbox=dataItem-ijtz06bq1>

Levha 46. 2: Tepecik-Çiftlik 5. tabaka BB yapısı genel görünüm

<https://www.tepecik-ciftlik.org/galeri?lightbox=dataItem-ijtz06bq1>

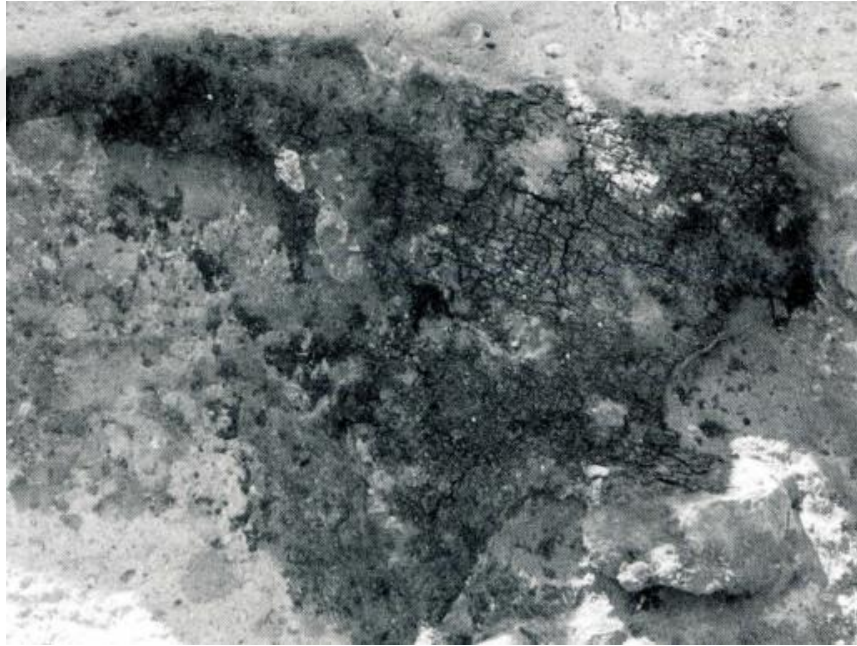

Levha 46. 3: Tepecik-Çiftlik AK Yapısı genel görünüm

(Bıçakçı, Balcı ve Altunbilek-Algöl, 2008: 215 res:7)

Levha 47. 1: AK Yapısı batı duvarları
(Bıçakçı, Balcı ve Altunbilek-Algöl, 2008: 215 res:8-9)

Levha 47. 2: AK Yapısı içerisinde kömürleşmiş ahşap kalıntıları
(Bıçakçı, Balcı ve Altunbilek-Algöl, 2008: 215 res:10)

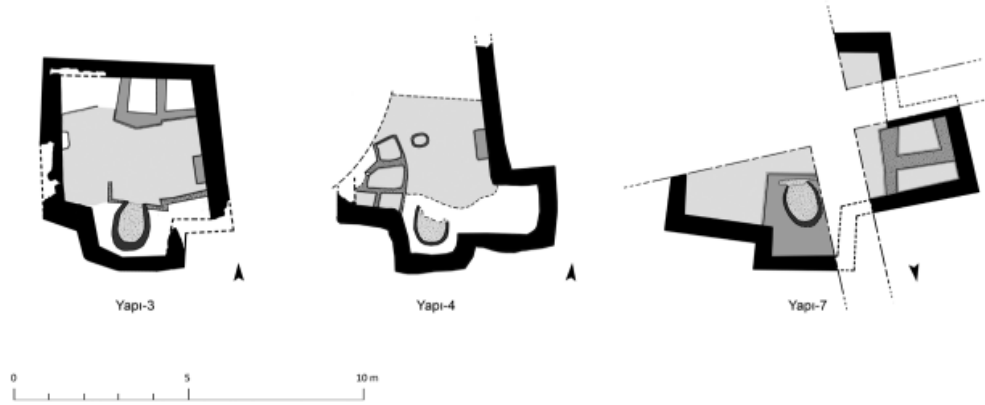

Levha 48. 1: AL Yapısı
(Bıçakçı vd., 2007: 493: res:5)

Levha 48. 2: Tepecik-Çiftlik 3. tabaka farklı evrelere ait genel yapı kalıntıları

<https://www.tepecik-ciftlik.org/galeri?lightbox=dataItem-ijzrme6s1>

Levha 49. 1: 3. tabaka Fırınlı Yapılar Evresi üç farklı yapı örneği
(Çakan, 2014: 102 şek:37)

Levha 49. 2: 3. tabaka Fırınlı Yapılar evresine ait bir yapı örneği

<https://www.tepecik-ciftlik.org/galeri?lightbox=dataItem-ijtzcdtl1>

Levha 50. 1: 3. tabaka Fırınlı Yapılar evresi, fırın taş tabanı

<https://www.tepecik-ciftlik.org/galeri?lightbox=dataItem-ijzcdtl1>

Levha 50. 2: 3. tabakada Fırınlı Yapılar evresinde görülen kerpiçten yapılmış depolama birimi örneği

<https://www.tepecik-ciftlik.org/galeri?lightbox=dataItem-ijzcdtl1>

Levha 51. 1: 3. tabakada Fırınlı Yapılar evresinde görülen kerpiçten yapılmış depolama birimi örneği

<https://www.tepecik-ciftlik.org/galeri?lightbox=dataItem-ijtcdtl1>

Levha 51. 2: Köşk Höyük mimarisi genel görünüm

<https://prehistorikistasyon.wordpress.com/2020/11/12/prehistorik-donem-insan-topluluklarinin-caglara-gore-verlesim-sekilleri-turkiye/>

Levha 52. 1: Köşk Höyük IV. ve V. tabaka mimarisi genel görünüm
(Öztan, 2012: 53 fig:12)

Levha 52. 2: IV. tabaka yapı örneği
(Öztan, 2012: 53 fig:13)

Levha 53. 1: IV. ve III. tabakalar arasında görülen taş-kerpiç kullanılan duvar örnekleri
(Öztan, 2012: 55 fig:16)

Levha 53. 2: Köşk Höyük III. ve II. tabaka mimarisi genel görünüm
(Öztan, 2012: 49 fig:4)

Levha 54. 1: III. tabaka içerisinde yer alan bir konutta, taş merdiven düzenlemesi
(Öztan, 2012: 51 fig:8)

Levha 54. 2: Köşk höyük III. tabaka çöp çukurları
(Öztan, 2012: 55 fig:17)

Levha 55. 1: III. tabakaya ait bir evde seki, kil kutular ve çanak-çömlek kalıntıları
(Öztan, 2012: 50 fig:7)

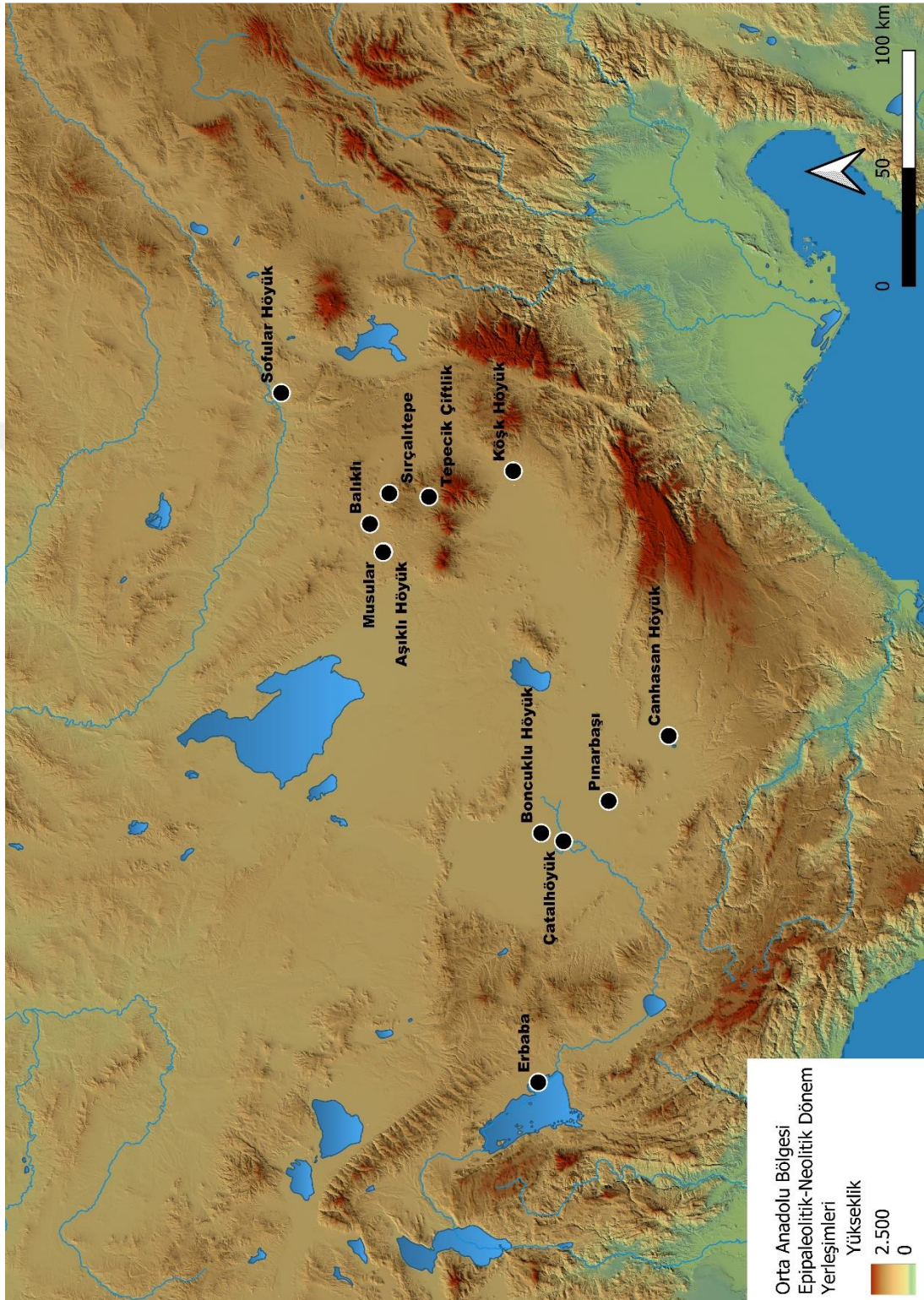
Levha 55. 2: Kutu düzenlemeleri
(Öztan ve Açıkgöz, 2010: 146 res:8)

Levha 56. 1: Köşk Höyük III. tabaka yapılarının birisinin duvarında bulunan geyik avı sahnesi
(Öztan, 2012: 52 fig:11)

Levha 56. 2: Köşk Höyük sıvalı kafatası örneği
(Öztan, 2012: 60 fig:27)

Levha 57. 1: Orta Anadolu Bölgesi Epi-Paleolitik Dönem ve Neolitik Çağ